

KASB-HUNAR TA'LIMI

ILMIY-USLUBIY, AMALIY, MA'RIFIY JURNAL

2024, 10-son

KASB-HUNAR TA'LIMI

Профессиональное образование
Professional education

Ilmiy-uslubiy, amaliy, ma'rifiy jurnal
2024-yil, 10-son

Muassislar:

Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi,
Pedagogik innovatsiyalar, professional
ta'limboshqaruv hamda pedagog kadrlarni qayta
tayyorlash va ularning malakasini oshirish instituti

Bosh muharrir: Z.Y.XUDAYBERDIYEV

Ijrochi direktor: H.SIROJIDDINOV

Tahrir hay'ati:

M.XOLMUXAMEDOV, R.X.JO'RAYEV,
A.Q.JALALOV, A.R.XODJABAYEV,
J.SH.SHOSALIMOV, A.NABIYEV,
A.A.HASANOV, H.SIROJIDDINOV,
K.M.GULYAMOV

Jurnal 2000-yildan nashr etila boshlangan.
O'zbekiston matbuot va axborot agentligida
2007-yil 3-yanvarda qaytadan ro'yxatga olinib,
0109-raqamli guvohnoma berilgan.

Jurnal O'zbekiston Respublikasi Vazirlar
Mahkamasi huzuridagi Oliy Attestatsiya komissiyasi
tomonidan 2017 yil 29 avgustdagi 241/8 qarori
bilan Pedagogika fanlari bo'yicha dissertatsiyalar
yuzasidan asosiy ilmiy natijalarni chop etishga
tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

Manzil: 100095, Toshkent sh., Olmazor tumani
Universitet ko'chasi, 2-uy
Tel.: 90-979-75-89; 94-677-90-32;

E-mail: kasbhunartalimi@mail.ru,
ksbjurnal@inbox.uz.

Nashr uchun mas'ul
H.Sirojiddinov

Sahifalovchi:
I.Sirojiddinov

Tahririyat fikri muallif nuqtai nazariga to'g'ri
kelmasligi mumkin.

Tahririyatga yuborilgan maqolalar tahrir etilmaydi
va egasiga qaytarilmaydi.

Jurnaldan ko'chirib bosilganda "Kasb-hunar ta'limi"
jurnalidan olingani izohlanishi shart.

Bosishga ruxsat etildi: 06.12.2024-yil.
Bichimi 60x84 1/8

Bosma tabog'i 10. Adadi 60 nusxa.
Buyurtma "PROFIEDUPRESS" MChJ
bosmaxonasida chop etildi.

Korxona manzili: Toshkent shahri, Sirg'ali tumani,
Yangi Sirg'ali ko'chasi, 18-uy

МУНДАРИЖА

Kushakova G. Yoshlarni oilaviy munosabatlarga tayyorlashda Sharq allomalarining merosi	3
Hamzayeva N. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida STEAM ta'limi jarayonida multimediy vositalarini qo'llashning ahamiyati	7
Toshtemirova D. Bo'lajak tarbiyachilarda bolalarni tabiat bilan tanishtirish jarayonni shakllantirishning pedagogik mazmuni	11
Hurmatova F.I. Самостоятельная работа как один из способов развития критического мышления студентов	16
Nazarov Z.A. Ta'lim muassasalarida jismoniy tarbiya, sport tadbirlarining maqsadi va vazifalari	20
Qurbonov P., Axmadaliyev R.U., Raxmonberdiyeva O., Nabijonova G. Oilaviy poliklinikalardagi boshqaruv modellarini taqqoslashda axborot texnologiyalaridan foydalanish	24
Raximova M. Педагогические методы и приёмы использования геймификации на уроках русского языка	28
Julmanova S.J. Talabalarning ijodkorlik qobiliyatlarini shakllantirishning samarali usullari, shakl va vositalari	32
Xudoyberdiyeva F.G'. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida rivojlantiruvchi markazlarning integratsiyasi	37
Hasanova S.H., Maqsimov S.M. Web va bulutli texnologiyalar asosida informatika fanini o'qitishni tashkil etishning uslubiy va dasturiy ta'minotini yaratish	40
Raximova N.A. O'zbek guruhlarida tibbiyotga oid konseptlarining o'rganilish masalalari	45
Rizaeva X.U. Mehnat pedagogikasi va uning pedagogik mazmuni	50
Jonuzoqova K.E. Bo'lajak ingliz tili o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyalarini mustaqil ta'lim orqali takomillashtirish pedagogik muammo sifatida	53
Siddikov I.M. Talabalarning kasbiy komponentligini ta'minlashda ta'limning "4-k" modeli	56
Hasanova S.H. Mirzaazizov I.I. Zamonaviy o'quv texnik vositalar asosida algoritm va ma'lumotlar strukturasi fanining amaliy mashg'ulotlarini tashkil etishning dasturiy va uslubiy ta'minoti	61
Pardayeva M.Y. Inklyuziv ta'lim sharoitida bo'lajak oligofrenopedagoglarning metodik tayyorgarligining o'rni va psixologo-pedagogik imkoniyatlari	68
Begisheva N.R. Raqamli ta'lim ko'nikmalarini shakllantirish mexanizmi	73
Aliyeva M.B. Pedagogik amaliyot jarayonida bo'lajak biologiya o'qituvchilarining kasbiy-metodik tayyorgarligini takomillashtirish metodikasi	77
Tuychibayeva M.B. Diagnostik yondashuv asosida xorijiy tilni nazariy va amaliy o'qitish	81
Sirojiddinova I.M. "Oliy ta'lim tizimida klasterli yondashuvni qo'llashning iqtisodiy samaradorlik va raqobatbardoshlikni oshirishdagi o'rni"	88
Jurayeva D. Bo'lajak o'qituvchilarda kommunikativ kompetentlikni shakllantirishning nazariy omillari	92
Raxmonkulova X.B. Развитие речевых навыков дошкольников посредством народного творчества фольклора	98
Sherbutayeva Sh.U. Nodavlat maktabgacha ta'lim tashkiloti pedagoglarining korporativ madaniyatini takomillashtirish mexanizmlari	103
Sultonova D. Autizm spektrli bolalar diqqatini qum terapiyasi yordamida rivojlantirish	108
Ataqulova M.N., Murtazayeva F.B. O'zbekiston o'simliklar dunyosi va uni huquqiy muhofazasi	113
Xamraqulova G.C. Улучшение навыков говорения с помощью лингвокультурологии	117
Qodirov X.O. Axborot-kommunikatsiya yo'nalishi mutaxassislariga kasbiy kompetensiyaning zarurligi	119
Maxamadjanov I. Pedagogik ta'limda sun'iy intellektni tatbiq etishda foydali qo'llanmalar va metodik tavsiyalar	123
Eminov B.A. Imkoniyati cheklangan talabalar uchun axborot vositalaridan foydalanish madaniyatini shakllantirish usullari	127

Mirzayev Sh. Oliy ta'limda ijro intizomi: institutsional standartlarni saqlashda ijro intizomining ta'rifi va roli	131
Xursanova Z.M. Bo'lajak tarbiya fani o'qituvchilarida mantiqiy fikrlashni rivojlantirishning ilmiy nazariy asoslari	135
Nurbayeva X.B. Oliy talim muassasalari talabalarida milliy qadriyatlarni rivojlantirishda zamonaviy yondashuvlarning o'ziga hosligi	142
Sadikova Y.K. Stem ta'limini hamkorlikda o'qitish orqali tatbiq qilish.	145
Muhammadiyev J.H. Tafakkur tushunchasining psixologik-pedagogik tadqiqotlarda o'rganilishi	150
Voxidova M.R. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini ona tili darslarida lug'at ustida ishlash imloviy savodxonligini ta'minlash bosqichi sifatida	155
Nazarova D.A. Nogironligi bo'lgan shaxslarning ta'limga bo'lgan ehtiyoj jabhalari	161
Umarova M. Maktabgacha ta'limda metodik ishlarni rejalashtirish va tashkil etish	166
Maxsudov P.M. Bo'lajak professional ta'lim o'qituvchilarini pedagogik faoliyatga tayyorlash bosqichlari	173
Boltayeva R.A. Bo'lajak kimyo o'qituvchilarining ilmiy xabardorlik kompetensiyalarini shakllantirish modeli	178
Jo'raev Y.K. Pedagogik oliy ta'lim muassasalarida elektrotexnika fanini o'qitishda ta'lim usullaridan amaliy foydalanish yo'llari	185
Jakbarov O.O. Ma'naviy tarbiya jarayonida samarali boshqaruv amaliyotlari: yaponiya misollari	188
Turayeva Sh.N. Arduino qurilmasi bilan tanishish	192
Ismatov J.A. Maktab darsliklari mazmunini zamonaviy o'quv topshiriqlari vositasida takomillashtirish metodikasi (10-sinf geografiya darsligi misolida)	195
Оромидинова Д.П. Принципы использования метода tbl (task-based learning) для развития компетенций студентов (на примере преподавания русского языка)	202

YOSHLARNI OILAVIY MUNOSABATLARGA TAYYORLASHDA SHARQ ALLOMALARINING MEROSI

KUSHAKOVA GULNORA
Jizzax Davlat Pedagogika Universiteti

Annotatsiya. Mazkur maqolada yoshlarni oilaviy munosabatlarga tayyorlash jarayonida Sharq allomalari merosining ahamiyati va dolzarbligi yoritilgan. Sharq mutafakkirlari, jumladan, Alisher Navoiy, Ahmad Yassaviy, Farobiy va Ibn Sino kabi buyuk allomalarning asarlarida oila, tarbiya va ahloqiy qadriyatlar masalalariga alohida e'tibor qaratilgan. Maqolada bu merosning zamonaviy yoshlarni oilaviy munosabatlarga tayyorlashdagi o'rni va ahamiyati tahlil qilinadi. Sharq allomalari tomonidan ilgari surilgan g'oyalar yoshlarni ma'naviy-axloqiy yetuklikka erishishida va oilaviy munosabatlarni mustahkamlashda qanchalik muhim ekanligi ko'rsatib beriladi. Tadqiqot natijalari o'quv jarayoniga bu merosni kiritish bo'yicha amaliy tavsiyalarni ham o'z ichiga oladi.

Kalit so'zlar. Sharq allomalari, oilaviy munosabatlar, yoshlar tarbiyasi, ma'naviy-axloqiy qadriyatlar, Alisher Navoiy, Ahmad Yassaviy, tarbiya tizimi, Sharq madaniy merosi.

Zamonaviy jamiyatda oilaning mustahkamligi va sog'lom oilaviy munosabatlar rivojlanishi muhim ijtimoiy masalalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlashda ular uchun ma'naviy-axloqiy qadriyatlarni singdirish va oila qurish jarayonida mas'uliyatni anglash muhim ahamiyat kasb etadi. Bu jarayonda Sharq allomalari, jumladan, Alisher Navoiy, Ahmad Yassaviy, Farobiy va Ibn Sino kabi buyuk mutafakkirlarning asarlarida bayon etilgan oilaviy qadriyatlar va tarbiya masalalari muhim manba sifatida xizmat qiladi. Ularning qarashlari nafaqat axloqiy tarbiya, balki yoshlarni oila instituti uchun tayyorlashda ma'naviy asos yaratishga xizmat qiladi.

Sharq madaniy merosida oilaga, tarbiyaga va ma'naviyatga oid masalalar doimo yuqori qadrlangan. Allomalarning asarlarida oilaviy ahloq, hurmat, mas'uliyat va mehr-muhabbat kabi jihatlar keng yoritilgan. Hozirgi kunda yoshlarni oilaviy munosabatlarga tayyorlashda bu qadriyatlarni o'rganish va ulardan foydalanish zamonaviy tarbiya tizimi uchun dolzarb vazifalardan biri bo'lib qolmoqda.

Maqsad va Vazifalar

Mazkur maqolaning maqsadi yoshlarni oilaviy munosabatlarga tayyorlashda Sharq allomalari merosining ahamiyatini tahlil qilishdan iborat. Bunda quyidagi vazifalar belgilab olinadi:

Sharq mutafakkirlarining oilaviy qadriyatlar va tarbiya haqidagi g'oyalarini o'rganish.

Ushbu g'oyalarning zamonaviy yoshlar tarbiyasidagi ahamiyatini tahlil qilish.

Sharq merosining tarbiya jarayoniga tatbiq etish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqish.

Bu tadqiqotning natijalari yoshlarni oilaviy munosabatlarga tayyorlashda ma'naviy-axloqiy yondashuvlarni takomillashtirishga xizmat qiladi va tarbiya jarayonining samaradorligini oshirishga ko'maklashadi.

Sharq allomalari o'z asarlarida oilaviy qadriyatlar, tarbiya va axloq masalalariga katta e'tibor qaratganlar. Alisher Navoiy, Farobiy, Ahmad Yassaviy va Ibn Sino kabi mutafakkirlarning qarashlari oila va jamiyatning ma'naviy asoslarini shakllantirishga qaratilgan. Ularning asarlarida oila faqat biologik birlik emas, balki jamiyatning ma'naviy-axloqiy qadriyatlarini tarbiyalashda markaziy institut

sifatida ko'rib chiqiladi. Bu qarashlar bugungi kunda ham yoshlarni oilaviy munosabatlarga tayyorlashda dolzarb ahamiyatga ega.

Alisher Navoiy o'zining "Mahbub ul-Qulub" asarida axloqiy tarbiya va oila muhim masalalarini yoritgan. U oilaviy hamjihatlik va o'zaro hurmatning oila mustahkamligi uchun asosiy omil ekanligini ta'kidlaydi. Navoiyga ko'ra, oiladagi mehr-muhabbat va mas'uliyatni anglash orqali shaxsning axloqiy fazilatlarini rivojlanadi. Shuningdek, u ota-ona va farzandlar o'rtasidagi munosabatlarda odob, hurmat va e'tiborning muhimligini qayd etadi. Navoiy oilaviy munosabatlarni jamiyatdagi barqarorlik va ma'naviy yuksalishning negizi sifatida ko'radi.

Ahmad Yassaviyning hikmatlarida oila va ma'naviy-axloqiy qadriyatlar muhim o'rin egallaydi. U oilaviy hamjihatlik va mehr-oqibatni insonning ma'naviy yetukligi uchun asos deb biladi. Yassaviy hikmatlari yoshlarni nafaqat oila, balki butun jamiyat oldidagi mas'uliyatni anglashga chaqiradi. Uning fikricha, oila — bu nafaqat sevgi va do'stlik, balki sabr-toqat va vazifalarga sodiqlik makonidir. U hikmatlarida ma'naviy fazilatlarini shakllantirish orqali oilaviy munosabatlarni mustahkamlashga chaqiradi.

Farobiy va Ibn Sino oilaning jamiyat rivojlanishidagi asosiy institutsional ahamiyatiga katta urg'u bergan. Farobiy o'zining "Fozil odamlar shahri" asarida oilaning ijtimoiy barqarorlik va ma'naviy uyg'unlikdagi roli haqida fikr yuritadi. U oilaviy munosabatlarning sog'lom bo'lishini inson jamiyatidagi axloqiy va madaniy taraqqiyotning muhim sharti sifatida ko'radi. Ibn Sino esa oilaviy tarbiyani shaxsning intellektual va ma'naviy rivojlanishidagi bosh omillardan biri sifatida baholaydi. U oilaning farzand tarbiyasidagi vazifasini ta'lim va axloqiy qadriyatlarni shakllantirishning dastlabki bosqichi sifatida talqin qiladi.

Sharq allomalari merosida oila nafaqat shaxsiy hayotning bir qismi, balki jamiyatning ma'naviy-axloqiy asosi sifatida yuksak

qadrlanadi. Bu meros bugungi kunda yoshlarni oilaviy munosabatlarga tayyorlashda muhim ilmiy va amaliy manba bo'lib xizmat qiladi.

Sharq allomalari tomonidan ilgari surilgan g'oyalar nafaqat tarixiy ahamiyatga ega, balki zamonaviy ta'lim va tarbiya jarayonida ham muhim manba sifatida xizmat qilishi mumkin. Yoshlarni oilaviy munosabatlarga tayyorlashda Sharq merosining amaliy ahamiyati ularning ma'naviy-axloqiy fazilatlarini rivojlantirish va jamiyatning barqarorligini ta'minlashda yotadi.

Sharq mutafakkirlarining oilaviy qadriyatlar va tarbiya haqidagi qarashlarini zamonaviy ta'lim tizimiga joriy qilish, yoshlarni oilaviy munosabatlarga tayyorlashda samarali usullardan biri hisoblanadi. Ta'lim dasturlarida Sharq allomalari asarlaridan olingan hikmatlar, qadriyatlar va nasihatlarini kiritish orqali yoshlarning oilaga mas'uliyatli yondashuvini shakllantirish mumkin. Masalan, Alisher Navoiy yoki Ahmad Yassaviy asarlarida oilaviy hurmat va mehr-muhabbatga oid fikrlar maxsus o'quv modullari orqali yosh avlodga o'rgatilishi mumkin. Bunday integratsiya yoshlarda ma'naviy yuksalish va ijtimoiy javobgarlik hissini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Oilaning mustahkamligi jamiyatning barqarorligi uchun asosiy shartlardan biridir. Sharq allomalari merosi asosida yoshlarni turmushga va oilaviy munosabatlarga tayyorlashda ma'naviy-axloqiy qadriyatlarning o'rni katta. Ularning asarlarida oilaviy munosabatlarning mehr, sabr-toqat va o'zaro hurmatga asoslanishi lozimligi ta'kidlangan. Masalan, Ahmad Yassaviy oilada muvozanat va hamjihatlikni saqlash uchun sabr va shukr qilishni muhim axloqiy fazilat sifatida ko'rsatgan. Yoshlar ongiga bunday qadriyatlarni singdirish nafaqat oilaviy hayotning mustahkamligini, balki jamiyatda ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashga xizmat qiladi.

Sharq madaniy merosidan foydalanish orqali yoshlarni oilaviy qadriyatlarga tayyorlashda amaliy yondashuvlar samarali

natija beradi. Hikmatlar, maqollar va adabiy namunalar yoshlar ongiga oilaviy qadriyatlarni singdirishda samarali vosita hisoblanadi. Masalan, Alisher Navoiyning "Mahbub ul-Qulub" asaridagi nasihatlar yoki Ahmad Yassaviy hikmatlaridagi saboqlar maxsus tarbiyaviy darslar orqali o'rgatilishi mumkin. Maqollar orqali oila ichidagi mehr-muhabbat, hurmat va mas'uliyat tushunchalarini yoshlarga yetkazish mumkin: masalan, "Nonni yerda qoldirma — baraka ketadi" kabi maqollar oilaviy qadriyatlar va farovonlikka bo'lgan hurmatni oshiradi.

Yoshlarni oilaviy munosabatlarga tayyorlashda Sharq madaniy merosini amaliy qo'llash nafaqat tarbiya jarayonining samaradorligini oshiradi, balki yoshlarda jamiyatning asosiy hujayrasi bo'lgan oilaga nisbatan hurmatni shakllantiradi. Bu esa sog'lom oilaviy munosabatlarning kelajak avlod uchun ham asosi bo'lib xizmat qiladi.

Sharq allomalari asarlarida ilgari surilgan g'oyalar zamonaviy tarbiya tizimi uchun ham dolzarb bo'lib qolmoqda. Ularning oilaviy qadriyatlar, tarbiya va ahloq masalalaridagi fikrlari bugungi kunning ma'naviy-axloqiy muammolarini hal qilishga yo'naltirilgan. Zamonaviy yoshlar uchun ma'naviy yetuklikni shakllantirish va oila oldidagi mas'uliyatni anglash kabi masalalarda Sharq mutafakkirlarining hikmatlari va nasihatlari samarali vosita bo'lib xizmat qiladi. Masalan, Alisher Navoiy va Ahmad Yassaviy tomonidan ilgari surilgan mehr-muhabbat, sabr-toqat va o'zaro hurmat tamoyillari bugungi tarbiya tizimining asosiy tamoyillari bilan hamohangdir. Ushbu tamoyillarni o'quv dasturlariga kiritish orqali yoshlarga nafaqat oila, balki jamiyat oldidagi mas'uliyatni ham anglash imkoniyatini yaratish mumkin.

Sharq merosi asosida yoshlarni oilaviy munosabatlarga tayyorlashning samaradorligi bir necha jihatlar orqali ko'rinadi. Birinchidan, bu meros yoshlarda oilaga nisbatan hurmatni oshiradi va oilaviy munosabatlarning ahamiyatini anglashga yordam beradi.

Ikkinchidan, Sharq allomalari qarashlariga asoslangan tarbiya jarayoni yoshlarda ma'naviy-axloqiy fazilatlarni rivojlantiradi, bu esa ularning oilaviy hayotda duch keladigan muammolarni hal qilish qobiliyatini oshiradi. Masalan, Ahmad Yassaviy hikmatlarida o'zaro hurmat va sabr-toqat orqali oilaviy muammolarni bartaraf etishning ahamiyati qayd etilgan. Ushbu qadriyatlarni yoshlarning tarbiyasiga singdirish ularda oilaviy barqarorlikni ta'minlashga xizmat qiladi.

Sharq allomalari merosini yoshlar hayotiga tatbiq qilishning amaliy natijalari ko'plab ijobiy o'zgarishlarga olib keladi. Misol uchun, tarbiya jarayonida Alisher Navoiy asarlaridan olingan axloqiy qadriyatlarni o'rgatish yoshlarning oilaviy munosabatlarga tayyorlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Bir maktab o'quvchilarining tarbiyaviy dasturiga Navoiy asarlaridan namunalar kiritilganda, ularda ota-ona va yaqinlarga nisbatan hurmat va minnatdorlik hissi kuchaygani kuzatilgan. Shuningdek, Ahmad Yassaviy hikmatlarini o'rganish orqali yoshlarda o'zaro hurmat va oilaviy barqarorlikka intilish kabi fazilatlar shakllangan.

Bundan tashqari, tarbiya jarayonida Sharq maqollari va hikmatlarini qo'llash orqali yoshlar hayotida muhim ijobiy natijalarga erishiladi. Masalan, "Ota-onangga hurmat qil, farzandlaring ham senga hurmat ko'rsatadi" kabi maqollar yoshlar ongiga oilaviy mas'uliyat va hurmatning ahamiyatini singdiradi. Bunday usullar oilaviy munosabatlarni mustahkamlashda va yoshlarni ma'naviy jihatdan yetuk shaxs sifatida tarbiyalashda katta samara beradi.

Tahlil natijalariga ko'ra, Sharq allomalari merosining zamonaviy tarbiya tizimiga integratsiyasi yoshlarning oilaviy munosabatlarga tayyorlanish jarayonini sezilarli darajada samarali qilish imkonini beradi. Bu esa nafaqat shaxsiy oilaviy hayotni, balki jamiyatning umumiy barqarorligini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Xulosa

Sharq allomalari merosi yoshlarni oilaviy munosabatlarga tayyorlashda bebaho manba hisoblanadi. Ushbu merosning ahamiyati shundaki, unda oila, tarbiya va axloqiy qadriyatlar bilan bog'liq masalalar chuqur tahlil qilingan va qadimdan yosh avlod tarbiyasining muhim elementi sifatida qaralgan. Alisher Navoiy, Ahmad Yassaviy, Farobiy va Ibn Sino kabi buyuk mutafakkirlarning asarlarida oila faqatgina ijtimoiy birlik emas, balki jamiyatning ma'naviy-axloqiy asosini mustahkamlovchi muhim institut sifatida ko'rsatilgan. Ushbu g'oyalarni zamonaviy ta'lim va tarbiya tizimiga tatbiq qilish yoshlarning oila mas'uliyatini anglash, hurmat va mehr-muhabbat kabi ma'naviy fazilatlarini shakllantirishga ko'maklashadi. Sharq merosining amaliy qo'llanilishi yoshlarda nafaqat oilaviy hayotga, balki jamiyat oldidagi mas'uliyatni anglash hissini ham rivojlantiradi.

Tavsiyalar

Ta'lim tizimiga Sharq merosi asosida maxsus dasturlarni joriy qilish

Sharq allomalari asarlarida ilgari surilgan oilaviy qadriyatlar, tarbiya va ahloqiy masalalarga oid materiallarni o'quv dasturlariga kiritish zarur. Maxsus dars va modullarda oila institutining ahamiyati va o'zaro hurmatni

shakllantiruvchi qadriyatlarni o'rgatish yoshlarning oilaviy munosabatlarga mas'uliyat bilan yondashishiga yordam beradi.

Yoshlar bilan ishlashda tarbiyachilar va ota-onalar uchun Sharq hikmatlari va qadriyatlari bo'yicha qo'llanmalar yaratish

Tarbiyachilar, o'qituvchilar va ota-onalar uchun Sharq mutafakkirlarining asarlaridagi oilaviy qadriyatlar va tarbiya haqidagi hikmatlarga asoslangan qo'llanmalarni ishlab chiqish muhim. Ushbu qo'llanmalar yosh avlodni tarbiyalashda amaliy yordam berib, ular uchun ma'naviy-axloqiy o'rnak bo'lib xizmat qiladi.

Oilaviy munosabatlar mavzusida ma'naviy tadbirlar va treninglar tashkil etish

Maktab va mahalla darajasida oilaviy qadriyatlar mavzusida treninglar, seminarlar va ma'naviy tadbirlarni tashkil qilish zarur. Ushbu tadbirlar yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlash, ularda ma'naviy yuksalish va ijtimoiy mas'uliyatni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Mazkur tavsiyalarni amalga oshirish orqali Sharq allomalari merosi zamonaviy yoshlar tarbiyasida faol qo'llanilishi mumkin bo'lib, bu jamiyatda sog'lom va mustahkam oilaviy munosabatlarning shakllanishiga hissa qo'shadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Alisher Navoiy. Mahbub ul-Qulub. Tashkent: Adabiyot nashriyoti, 1995.
2. Ahmad Yassaviy. Hikmatlar. Tashkent: Sharq nashriyoti, 2000.
3. Farobiy. Fozil odamlar shahri. Tashkent: Fan nashriyoti, 1980.
4. Ibn Sino. Axloqiy risolalar. Tashkent: O'qituvchi, 1985.
5. Karimov, I. A. Ma'naviyat – yengilmas kuch. Tashkent: Ma'naviyat nashriyoti, 1999.
6. O'zbek milliy entsiklopediyasi. Oila va tarbiya bo'yicha maqolalar to'plami. Tashkent: O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi, 2002.

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILORLARIDA STEAM TA'LIMI JARAYONIDA MULTIMEDIYA VOSITALARINI QO'LLASHNING AHAMIYATI

HAMZAYEVA N.

JDPU maktabgacha va boshlang'ich yo'nalishlarda masofaviy ta'lim kafedrası
stajyor o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha ta'lim tashkilotlarida STEAM talimi jarayonida multimedia vositalarini qo'llashning ahamiyati va uning ta'lim tarbiya jarayonini samaradorligiga ta'siri haqida yoritilgan bo'lib maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyachi va pedagoglari uchun mo'ljallangan.

Annotation: This article describes the importance of using multimedia tools in the process of STEAM education in preschool educational organizations and its impact on the effectiveness of the educational process. It is intended for educators and pedagogues of preschool organizations.

Аннотация: В данной статье описывается важность использования мультимедийных средств в процессе STEAM-образования в дошкольных образовательных организациях и влияние на эффективность образовательного процесса. Она предназначена для воспитателей и педагогов дошкольных образовательных организаций.

Kalit so'zlar: STEAM, multimedia, tarbiyachi, maktabgacha ta'lim tashkiloti, kompyuter, texnika, texnologiya, grafika, jadval, animatsiya, axborot.

Ключевые слова: STEAM, мультимедиа, воспитатель, дошкольная образовательная организация, компьютер, техника, технология, графика, таблица, анимация, информация.

Key words: STEAM, multimedia, educator, preschool educational organization, computer, technique, technology, graphics, table, animation, information.

KIRISH.

Yurtimizda ta'lim-tarbiya jarayonida multimedia vositalarini qo'llash tajribasi shakllanib bormoqda. Negaki bu ayni vaqtda zamon talabi hisoblanadi. Rivojlanib borayotgan informatsion vositalar jamiyatimizda ijtimoiy rivojlanishining asosini belgilovchi an'anaviy imkoniyatlar bilan bir qatorda insonlarning qobiliyati, tashabbuskorligi, ishga ijodiy yondashishi, intellektual faoliyat, mustaqil ravishda o'z bilim va ko'nikmalarini takomillashtirishi kabi omillar tashkil etadi.

Prezidentning "Ta'lim-tarbiya tizimini yanada takomillashtirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" 2020 yil 6 noyabrda PQ-4884-son qaroriga muvofiq Ta'lim tizimimizni rivojlantirish uchun rivojlangan mamlakatlar tajribalarini o'rganish va ularni o'zimizning milliy ta'lim tizimimizga joriy qilish, innovatsion texnologiyalarni ta'lim – tarbiya jarayoniga

tadbiq etish, interaktiv metodlarni va ta'lim sifatini, samaradorligini yanada oshirishga xizmat qiladigan multimedia vositalarini ta'lim tizimimizga olib kirishga katta e'tibor qaratildi. Inson tafakkuri shu qadar taraqqiy etib bormoqdaki, bunda texnikalashtirish va kompyuterlashtirish jarayoni nafaqatishlab chiqarishning turli soxalari, balki madaniy va ta'lim soxalariga ham dadil kirib bormoqda. Kompyuter texnologiyalarining shiddat bilan rivojlanishi ta'lim jarayonini yangi bosqichga ko'tardi. Bu o'z o'rnida ta'lim mazmunini, metod va shakllarini qayta ko'rib chiqish uchun yangi bilim hamda ko'nikmalar bilan yanada boyitish zaruriyatini tug'dirdi.

ASOSIY QISIM.

Hozirgi vaqtda ta'lim tashkilotlarida yangi pedagogik texnologiyalarning ilmiy asoslarini yaratish, ularni tasniflash, metodik ahamiyatini belgilash kabi dolzarb muammolar ustida ish olib borilmoqda. Yangi pedagogik texnologiyalar deganda, an'anaviy va

noananaviy metodlar bilan bir qatorda talimni kompyuterlashtirish ha tushuniladi. Shu ma'noda tobora shakllanib borayotgan kompyuter axborot madaniyati axborotni yetkazish va qabul qilishda yangi munosabatlarni vujudga keltiradi, fikrlashning yangi turini hosil qiladi. Telekomunikatsiya (telefon, televideniya, radio) tarmoqlarining kompyuter tarmoqlari bilan birikishi yagona jahon axborot makonini multimediani tashkil etadi. Multimedia ("ko'p muhitlik" degan ma'noni bildiradi)- zamonaviy axborotlar texnologiyasi bo'lib kompleks tushunchani anglatadi. Multimedia axborotning turli ko'rinishlari matn , jadval, grafika, nutq, animatsiya, multipikatsiya, video tasvir, musiqa yordamida axborotni yig'ish , saqlash, qayta ishlash va uzatish vazifalarini bajaradi. Multimedia " inson kompyuter " interaktiv (diologik) muloqotining yangi, takomillashgan pog'onasi bo'lib, unda foydalanuvchi jada keng va har tomonlms axborot oladi. Multimedia vositalaridan xordiq chiqarish, ta'lim olish va reklama kabi sohalarida foydalaniladi. Multimedia vositalari asosida kichik maktab yoshidagi o'quvchilarga ta'lim berishhozirgikunningdolzarbmasalalaridandir. Ta'lim jarayonida multimedia vositalarini qo'llash pedagogik va psixologik nuqtai nazardan juda katta ahamiyatga ega. Unda beriladigan material chuqurroq o'zlashtiriladi, vaqtni tejash imkoniyatiga erishiladi, olingan ma'lumot kishi xotirasida uzoq vaqt saqlanadi, kichik maktab yoshidagio'quvchilarning passiv tinglovchi sifatida ishtirok etishi qisqarib, qiziquvchanlik va bilish faoliyatini takomillashtirishga qaratilgan multimedia tasturlari tadbiq etiladi, ta'lim jarayoniga badiiylik kiritiladi. Boshqacha qilib aytganda, multimedia ta'limning emotsional estetik ta'sirlanish, maqsadga intilish, tadqiqotchilik kabi motivlarni faollashtiradi. Ma'lumki, ta'lim oluvchi birinchi marta eshitgan mavzusining faqat to'rt dan bir qismini eslab qiladi, ko'rgan materialining esa uchdan bir qismigina eslab qoladi, ham ko'ri b ham eshitsa

axborotning ellik foizini yodda saqlaysi. In teraktiv multimedia texnologiyalaridan foydalanganda esa bu ko'rsatgich 75% tashkil etadi. Multimedia vositalari asosida o'qitish jarayonini tashkil etish metodikasi an'naviy o'qitish usulidan tubdan farqlanib, u boshlang'ich sinf o'qituvchilari va o'quvchilari uchun: - o'quv materialini obrazlarnamoyishida taqdim etish; - O'qitishning differensial va invidual holatda bo'lishi; - o'qish va o'zlashtirish jarayonini baholab borish, teskari aloqabog'lash; - O'quv materialini o'zlashtirish jarayonida o'z o'zini nazorat qilib borish va tuzatish; - O'rganilayotgan mavzularni namoyon etish va ularning o'zaro aloqadorligini kuzatish; Boshlang'ich sinflarda o'tiladigan va o'zlashtiriladigan fan mavzularini animatsiya, grafika, multiplikatsiya ovoz kabi kompyuter va axborot texnologiyalaridan foydalanishdan iboratdir. Ta'lim tarbiya tizimidagi zamonaviy axborot texnologiyalarining multimedia imkoniyatlarini ta'lim – tarbiya ishlarini takomillashtirish va joriy qilish bilan bog'liqligi, ulardan maqsadli foydalanish ta'lim – tarbiya jarayonining samaradorligini oshirishga olib keladi. Multimedia dasturlari orqali o'qitish o'quv materialining mazmuniy komponentlari keng ko'lamda tizimga keltirishga ko'maklashadi , ta'lim oluvchilarga ta'limning to'liq yoki qisqartirilgan variantlarini erkin tanlash va o'tish imkonini beradi. Ta'lim vositalarining yangi imkoniyatlarning vujudga kelishiga, balki an'anaviy ta'lim va ma'lum ommaviy axborot vositalari bilan taqqoslaganda zamonaviy madaniyatda o'zgacha o'rin olgan yangi muammolarning, yechimlarning , yangi kesishish nuqtalarining vujudga kelishi uchun ham imkoniyatlar yaratadi. Asosan maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarning yuksak bilim egalashida multimedia ta'limi ham muhim o'rinda turadi. Multimedia ta'limi orqali biz bolalarda milliy qadiryatlarni video rolik shaklida jonlantirishimiz ham mumkun. Ta'lim sohasida ham yangi axborot texnologiyalaridan keng foydalanish,

an'anaviy o'qitish usullariga nisbatan samarali va yuqori natijalarga olib kelmoqda. Hozirda ta'lim tizimida zamonaviy axborot texnologiyalari, kompyuterlashtirish va kompyuter tarmoqlari ta'lim jarayonining muhim negizi bo'lib, yoshlarning yangi axborotlarga bo'lgan talablarini qondirishga xizmat qilmoqda. Maktabgacha ta'lim muassasalarida ta'lim-tarbiya olayotgan katta va maktabga tayyorlov guruhlarida aynan 5–7 yoshli bolalar tarbiyalanadi. Ulardagi intellektual salohiyatni shakllantirishning boshlang'ich davri ham xuddi shu yoshdan boshlanadi aynan shu sababli hozirgi kunda maktabgacha ta'limda multimedia ta'limiga alohida e'tibor qaratilmoqda. MTTda multimedia texnologiyasidan foydalanishdagi masalalardan yana biri ta'lim-tarbiya jarayoni samaradorligini oshirish metodikasini ishlab chiqish, unga mos ishlanmalar yaratish hamda amaliyotga joriy qilish zarurligidir. Multimedia ta'lim vositasining afzaliklari qanday va biz multimedia ta'limni qanday qilib maktabgacha ta'lim muassasalarida qo'lashimiz mumkin degan savol paydo bo'lishi tabiiydir. Maktabgacha ta'lim muassasalarida multimediani turli xil mashg'ulotlarda qo'lash mumkin. Masalan, tabiat bilan tanishtirishda, elementar matematik ta'savurlarini shakllantirishda hamda xorijiy tilda mashg'ulotlarini tashkil etishda multimedia vositalari yuqori natijalar beradi. Mashg'ulot jarayoni bolalarni zeriktirib qo'ymaydi va ularni mashg'ulotga bo'lgan qiziqishlarini yanada ham ko'proq oshirishda keng imkoniyatlarni yaratib beradi. Maktabgacha ta'lim muassasalarida multimediani qo'llashdan ko'zlangan maqsad bolalarga qisqa vaqt ichida ko'proq va samarali ta'lim berishdan iboratdir. Hozirgi vaqtda bolalarning kompyuter va gadjetlarga qiziqishlari juda yuqori. Shu tufayli pedagoglar ulardan tog'ri va unumli foydalanib, bolalarni yo'naltiri, qiziqishlaridan kelib chiqan holda ta'lim tashkil etilsa, bolalarning qiziqishlari yanada ham ortadi. Masalan, bolalarga multimedia

ta'limidan foydalanib ularga til o'rgatish mashg'ulotlarni qiziqarli qilib tashkil etish mumkin. Ayniqsa, turli ranglardan foydalangan holda bolalarning ta'savuri kengaytirib, ularning diqqatini tortish, ularning tilga bo'lgan qiziqishlarini yanada ortirish mumkin. Jumladan, bolalarda fasilar to'grisida tasavvurlarini shakllantirishda qo'l keladi. Bolalarda bahor fasli haqidagi tushunchalarni shakllantirishda bahor faslini ko'rsatish bilan birgalikda undagi yashilik, daraxtlar va gularning rangi, bahor faslida nishonlanadigan bayramlarni havola qilish imkoniyati mavjud. Maktabgacha ta'lim tashkilotkarida tayyorlov guruhida multimediali mashg'ulotlarni olib borish maktabga tayyorlash jarayonida tasavvurlarini boyitadi, ularning talim faoliyati to'g'risidagi tasavvurlarini shakllantiradi natijada ta'lim jarayonidagi qiyinchiliklarni yengib o'tishlari uchun zamin tayyorlaydi, shu bilan birga bolalarning inovatsion texnologiyalar bilan ishlash ko'nikmasi multimedia ta'limini tashkil qilish orqali shakllantirib boriladi. Shunungdek, multimedia ta'limidan zamonaviy, inovatsion ta'limning bir shakli sifatida mashg'ulotlar jarayonida to'g'ri foydalanish maktabgacha ta'limda faoliyat olib borayotgan tarbiyachilarning ham inovatsion texnologiyalardan foydalanish bo'yicha ko'nikma va malakalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Multimedia va gipermedia texnologiyalari kuchli taqsimlangan ta'lim resurslarini birlashtiradi, ular bolani idroki shakllanishi va namoyon bo'lishi uchun muhitni ta'minlaydi. Multimedia va telekommunikatsiya texnologiyalari tizimda prinsipial jihatdan yangi uslubiyyondashuvlarni ochadi. Multimedia - zamonaviy texnik va dasturiy vositalardan foydalangan holda interaktiv dasturiy ta'minot nazorati ostida vizual va audio effektlarning o'zaro ta'siri, ular matn, ovoz, grafik, fotosuratlar, videolarni bitta raqamli tasvirda birlashtiradi.

XULOSA.

Multimedia vositalarini tayyorlash va bolalarning kompyuter savodxonligini

shakllantirish metodikasi shaxsiy kompyuterlar multimedia texnologiyasining asosiy texnik vositasi hisoblanadi. MTTlarning ta'lim-tarbiya jarayonida foydalanishda qo'shimcha vositalar - kompakt disklar, turli xil taqdimotlar, slaydlar va hokazolar talab etiladi. Multimedia vositalaridagi ta'lim-tarbiya materiallari dinamik xarakterga ega bo'lib, ular animatsiya bilan berilgan bo'ladi. Ta'lim tizimida foydalanib kelinayotgan an'anaviy ko'rgazmali materiallar statik xarakterga ega. Masalan, tarbiyachi A harfini an'anaviy usulda o'rgatish mobaynida, bolaga uning qog'ozdan yoki kartondan yasalgan shaklini ko'rsatadi (statik vosita). Multimedia vositasida ko'rsatilganda A harfi kompyuter (monitor) ekranida tebranib, bolalarning diqqatini o'ziga jalb etadi (dinamik vosita). Hozirgi kunda turli xil multimediali ta'lim vositalarini ishlab chiqish va ularni ta'lim-tarbiya jarayoniga tatbiq etish jadal rivojlanayapti. MTTlarda ta'lim-tarbiya jarayonida ulardan foydalanish metodikasi

to'liq ishlab chiqilmagani uchun tarbiyachi-pedagoglar multimedia vositalarini multimedia texnologiyasi sifatida qabul qilmoqdalar. Kezi kelganda shuni ham ta'kidlab o'tish kerakki, multimedia vositalarini ishlab chiqaruvchi maxsus muassasadan tashqari, har bir MTT tarbiyachilarining o'zlari tayyorlashi mumkin bo'lgan dasturli va rolli multimedia vositalarini (DVD-disk) qo'llash mumkin. DVD video diski multimedianting texnik vositasi sifatida bir necha afzalliklarga ega. Diskdan foydalanib, o'rganiladigan materialni bosqichlar bo'yicha to'la, ba'zi hollarda alohida elementlarini ko'rish mumkin, zarur bo'lganda material qayta namoyish etiladi. DVD video diskda sxemalar, rasmlar, grafiklar ham joylashtirilgan bo'ladi. Multimedia texnologiyasining didaktik vositalari ta'limning didaktik talablariga to'la mos keladi. Multimedia vositalaridan ta'lim – tarbiya jarayonida foydalanish ta'lim sifatini yaxshilash va tarbiyalanuvchilarga berilgan bilimlarning yaxshi o'zlashtirilishi kafolatidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. D.R.Djurayeva Maktabgacha yoshdagi bolalarga ta'lim-tarbiya berishning zamonaviy tendensiyalari. T.: O'ZPFITI 2015
2. Qodirova F., Toshpo'latova Sh., Kayumova N., A'zamova N. Maktabgacha pedagogika. Darslik. -T.: "Tafakkur". 2019 y -684 b.
3. Djanpensova, B.Xolmuratova,. Matematik tasavvurlarni shakllantirish. T.: "Innovatsiya-Ziyo", 2020.
4. Shaxsga yo'naltirilgan yondashuv asosida ta'lim jarayonini rejalashtirish. Metodik qo'llanma. A.V.Shin, Sh.Sh.Mirziyoeva, I.V.Grosheva va boshqalar. O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirligi Muvofiqlashtirish kengashining 2020 yil 17 iyuldagi 1-bayonnomasi. Toshkent2020.
5. Тен А. С. Новые тренды в современном образовании. Электронный ресурс:URL: <http://zkoipk.kz/ru/2016smart3/2541-conf.html>
6. Жумажанова С. Развитие STEM-образования в мире и Казахстане. "Білімді ел - Образованная страна" №20 (57) от 25 октября 2016 г.
7. Азизов Р. Образование нового поколения: 10 преимуществ STEM образования Электронный ресурс:URL: <https://ru.linkedin.com/pulse/-stemrufat-azizov>

BO'LAJAK TARBIYACHILARDA BOLALARNI TABIAT BILAN TANISHTIRISH JARAYONNI SHAKLLANTIRISHNING PEDAGOGIK MAZMUNI

TOSHEMIROVA DILNURA

Jizzax davlat pedagogika universiteti o'qituvchisi

Annotatsiya: Bolalar va tabiat o'rtasidagi uzilishlar kuchayib borayotgan bir davrda bu bo'shliqni bartaraf etishda o'qituvchilarning roli tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ushbu ilmiy maqolada bo'lajak pedagoglarda bolalarni tabiat bilan tanishtirish orqali jarayonni shakllantirish ko'nikmalari va ularni rivojlantirish tushunchasi yoritilgan. Biz jarayonni shakllantirish ko'nikmalarining nazariy asoslarini o'rganamiz, ta'limda tabiatga asoslangan tajribalarning ahamiyatini muhokama qilamiz va o'qituvchilarni kelajak avlodda bu ko'nikmalarni tarbiyalash uchun qanday jihozlash mumkinligi haqida tushuncha beramiz. Tabiat va ta'lim o'rtasidagi simbiotik munosabatni ta'kidlab, biz tabiatga asoslangan ta'limni o'qituvchilarni tayyorlash dasturlariga integratsiyalashning ahamiyatini ta'kidlashni maqsad qilganmiz.

Kalit so'zlar: jarayonni shakllantirish ko'nikmalari, tabiatga asoslangan ta'lim, bo'lajak o'qituvchilar, o'qituvchi tayyorlash, bolalikni rivojlantirish.

Abstract: In an era marked by the increasing disconnect between children and the natural world, the role of educators in bridging this gap is becoming ever more critical. This scientific article explores the concept of process formation skills and their development through the introduction of children to nature in future educators. We delve into the theoretical foundations of process formation skills, discuss the importance of nature-based experiences in education, and provide insights into how educators can be equipped to nurture these skills in the next generation. By emphasizing the symbiotic relationship between nature and education, we aim to highlight the significance of integrating nature-based learning into teacher preparation programs.

Keywords: process formation skills, nature-based education, future educators, teacher preparation, childhood development.

Абстракт: В эпоху, характеризующуюся растущим разрывом между детьми и миром природы, роль педагогов в преодолении этого разрыва становится все более важной. В данной научной статье исследуется понятие процесса формирования умений и их развития через приобщение детей к природе у будущих педагогов. Мы углубляемся в теоретические основы формирования навыков процесса, обсуждаем важность природного опыта в образовании и даем представление о том, как преподаватели могут быть подготовлены к развитию этих навыков в следующем поколении. Подчеркивая симбиотическую связь между природой и образованием, мы стремимся подчеркнуть важность интеграции обучения на природе в программы подготовки учителей.

Ключевые слова: процесс формирования умений, природное образование, будущие педагоги, подготовка учителей, развитие детей

Kirish:

Tez texnologik taraqqiyot va urbanizatsiya bilan tavsiflangan asrda bolalar va tabiiy dunyo o'rtasidagi aloqani uzib qo'yishdan xavotir kuchaymoqda. Bu otryad yosh avlodimizning jismoniy, hissiy va kognitiv rivojlanishi uchun juda katta oqibatlariga olib keladi. Ushbu masalaga javoban ushbu ilmiy maqola jarayonni

shakllantirish ko'nikmalari tushunchasini va ularning bolalar rivojlanishidagi asosiy rolini o'rganadi. Xususan, biz bolalarni tabiat bilan tanishtirish kelajakdagi o'qituvchilarda ushbu muhim ko'nikmalarni rivojlantirish uchun katalizator bo'lib xizmat qilishi mumkinligini o'rganamiz.

"Jarayonlarni shakllantirish ko'nikmalari" atamasi murakkab tizimlar va jarayonlarni

tushunish va ular bilan shug'ullanish uchun asosiy bo'lgan kognitiv, hissiy va amaliy kompetentsiyalarning keng doirasini o'z ichiga oladi. Bu ko'nikmalarning nazariy asoslarini chuqur o'rganish orqali biz ularning tabiatga asoslangan ta'lim kontekstidagi ahamiyatini tushunish uchun asos yaratamiz.

Bizning tadqiqotimiz tizimli fikrlash va kuzatishdan tortib muammolarni hal qilish va hissiy intellektgacha bo'lgan jarayonni shakllantirish ko'nikmalarining turli tarkibiy qismlarini ajratishdan boshlanadi. Bu ko'nikmalar nafaqat ekologik savodxonlik uchun, balki har tomonlama barkamol va barkamol avlodni tarbiyalash uchun ham zarurdir.

Bundan tashqari, biz tabiatga asoslangan ta'limning ushbu ko'nikmalarni rivojlantirish uchun kuchli vosita sifatida ahamiyatini yoritib beramiz. Ushbu pedagogik yondashuv nafaqat tabiatni qadrlashni, balki bolalarga atrof-muhitni samarali boshqarish va himoya qilish uchun zarur bo'lgan qobiliyatlarni kuchaytiradi. Tabiatga asoslangan ta'lim tanqidiy fikrlashni rivojlantirish, hissiy farovonlikni rivojlantirish, atrof-muhit haqida xabardorlikni rivojlantirish va ijodkorlikni rag'batlantirish uchun ko'rsatildi.

Ushbu kontekstda o'qituvchilarning muhim rolini e'tirof etgan holda, biz bo'lajak o'qituvchilarni tabiatga asoslangan ta'limni o'qitish amaliyotiga integratsiyalash uchun zarur bo'lgan bilim va ko'nikmalar bilan qurollantirish strategiyalarini taklif qilamiz. Tabiatga asoslangan o'quv dasturini o'z ichiga olgan holda, tajribaviy o'rganishni osonlashtiradigan, kasbiy rivojlanish imkoniyatlarini taklif qilgan holda va atrof-muhitni muhofaza qilish tashkilotlari bilan hamkorlikni yo'lga qo'ygan holda, o'qituvchilarni tayyorlash dasturlari o'qituvchilarning keyingi avlodi bolalar bilan mazmunli o'zaro ta'sir qilish orqali jarayonni shakllantirish ko'nikmalarini rivojlantirishga

yaxshi tayyorgarlik ko'rishini ta'minlaydi. tabiiy dunyo.

Jarayonni shakllantirish ko'nikmalari: nazariy asos

Jarayonni shakllantirish ko'nikmalari o'zaro bog'liq bo'lgan bir qator kognitiv, hissiy va amaliy qobiliyatlarni o'z ichiga oladi, ular shaxsning murakkab tizimlar va jarayonlarni tushunish va samarali o'zaro ta'sir qilish qobiliyatining ajralmas qismidir[1]. Ta'lim, xususan, tabiatga asoslangan ta'lim kontekstida bu ko'nikmalar bolalarda har tomonlama rivojlanishni ta'minlash uchun asos bo'lib xizmat qiladi va ekologik savodxonlikni rivojlantirish uchun muhim ahamiyatga ega. Ushbu bo'limda biz jarayonni shakllantirish ko'nikmalarining nazariy asoslarini ko'rib chiqamiz va ularning turli tarkibiy qismlarini o'rganamiz.

Tizimli fikrlash:

Jarayonni shakllantirish ko'nikmalarining asosida tizimli fikrlash yotadi, bu odamlarga tabiiy ekotizimlardagi o'zaro bog'liqlik va o'zaro bog'liqliklarni tan olish va tushunishga imkon beradigan kognitiv qobiliyatdir[2]. Tizimli fikrlash dunyoni o'zaro bog'langan komponentlar tarmog'i sifatida ko'rishni o'z ichiga oladi, bu erda bir qismdagi o'zgarishlar butun tizimga to'liq ta'sir ko'rsatishi mumkin. U odamlarni organizmlar, ekotizimlar va atrof-muhit jarayonlari o'rtasidagi murakkab munosabatlarni o'rganishga undaydi. Tizimli fikrlash orqali bolalar murakkab ekologik muammolarni tahlil qilish va kengroq ekologik kontekstni hisobga olgan holda ongli qarorlar qabul qilish qobiliyatini rivojlantiradilar.

Kuzatish va so'rov:

Jarayonni shakllantirish ko'nikmalari qiziquvchanlik va ilmiy fikrlashni rivojlantirish uchun zarur bo'lgan kuzatish va izlanish qobiliyatini o'z ichiga oladi. Bolalar tabiatan qiziquvchan bo'lib, ularni tabiat olami haqida kuzatishlar o'tkazishga, savollar

berishga va javob izlashga undash orqali o'qituvchilar ularda chuqur hayrat tuyg'usini, tevarak-atrofni o'rganishga intilishni rivojlantirishga yordam beradi[3]. Kuzatish va izlanish ko'nikmalari tanqidiy fikrlashni, gipotezalarni shakllantirishni va tadqiqot usullarini rivojlantirishni ta'minlaydi, bu ilmiy ishlarda ham, kundalik muammolarni hal qilishda ham qimmatlidir.

Muammoni hal qilish:

Jarayonni shakllantirish ko'nikmalari muammolarni hal qilishda qo'llaniladi, bunda odamlar o'zlarining ijodiy va tahliliy qobiliyatlarini atrof-muhit muammolari va saqlash va barqarorlik bilan bog'liq muammolarni hal qilish uchun qo'llaydilar. Jarayonni shakllantirishning bu jihati bolalarda vakolat va vakolat tuyg'usini rivojlantirish uchun juda muhimdir. Muammolarni hal qilish ko'nikmalari ularga mahalliy tabiatni muhofaza qilish tashabbuslaridan tortib global barqarorlik sa'y-harakatlarigacha ekologik muammolarga innovatsion yechimlarni ishlab chiqish imkonini beradi[3]. Atrof-muhitning bo'lajak boshqaruvchilari sifatida kuchli muammolarni hal qilish ko'nikmalariga ega bo'lgan bolalar 21-asrning murakkab ekologik muammolarini hal qilishga ko'proq tayyor.

Hissiy intellekt:

Hissiy intellekt, ayniqsa, tabiatga asoslangan ta'lim kontekstida jarayonni shakllantirish ko'nikmalarining ajralmas qismidir. Bu tabiatga nisbatan empatiya va hissiy aloqalarni rivojlantirishni o'z ichiga oladi, bu atrof-muhitni boshqarish uchun kuchli turtki bo'lib xizmat qilishi mumkin. Yuqori hissiy intellektga ega bo'lgan bolalarda tabiiy dunyoga chuqur muhabbat paydo bo'lishi ehtimoli ko'proq bo'lib, uni himoya qilish va asrab-avaylash uchun umrbod intilishga olib keladi. Hissiy intellekt, shuningdek, atrof-muhit uchun mas'uliyat hissini rivojlantiradi, bolalarda ular atrof-dagi dunyoga ijobiy ta'sir ko'rsatishi mumkinligiga

ishonch hosil qiladi.

Amaliy ko'nikmalar:

Kognitiv va hissiy qobiliyatlardan tashqari, jarayonni shakllantirish ko'nikmalari tabiiy dunyo bilan samarali aloqa qilish uchun zarur bo'lgan amaliy ko'nikmalarni o'z ichiga oladi[5]. Ushbu ko'nikmalar ochiq havoda omon qolish texnikasi, o'simliklarni aniqlash, cho'lda navigatsiya va tabiatga asoslangan san'at va hunarmandchilikni o'z ichiga olishi mumkin. Amaliy ko'nikmalar nafaqat bolaning tabiat bilan muloqot qilish qobiliyatini oshiradi, balki tashqi muhitda o'zini o'zi ta'minlash va o'ziga ishonchni oshiradi. Bundan tashqari, ular bolalarga atrof-muhit bilan aloqalarini chuqurlashtiradigan aniq tajribalar beradi.

Jarayonni shakllantirish ko'nikmalari yaxlit rivojlanish va ekologik savodxonlik uchun keng qamrovli asosni ifodalaydi. Ushbu ko'nikmalar tizimli fikrlash, kuzatish va izlanish, muammolarni hal qilish, hissiy intellekt va amaliy qobiliyatlarni o'z ichiga oladi. Tabiatga asoslangan ta'lim orqali ushbu ko'nikmalarni tarbiyalash orqali o'qituvchilar bolalarni sayyoramiz oldida turgan murakkab muammolarni hal qilish uchun jihozlangan bilimdon, rahm-shafqatli va atrof-muhitga mas'uliyatli shaxslar bo'lishlari mumkin[6].

Tabiatga asoslangan ta'limning ahamiyati

Texnologik taraqqiyot va urbanizatsiya tobora kuchayib borayotgan dunyoda tabiatga asoslangan ta'limning ahamiyatini ortiqcha baholab bo'lmaydi. Tabiatga asoslangan ta'lim bolalarni o'rganish va kashf qilish uchun tabiiy muhitga cho'mtirishni o'z ichiga oladi, bu bolalarning har tomonlama rivojlanishiga hissa qo'shadigan keng ko'lamlı imtiyozlarni beradi.

Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish:

Tabiatga asoslangan ta'lim bolalarni amaliy, izlanishga asoslangan o'rganishga undaydi. Bolalar tabiiy muhitni

o'rganayotganda, ularga savollar berish, kuzatishlar va atrofdagilar bilan tajriba qilish imkoniyati taqdim etiladi. Bu jarayon tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantiradi, chunki bolalar tabiatdagi tajribalarini tahlil qilish va sharhlashni o'rganadilar[4]. Ularda tanqidiy fikrlashning asosiy komponentlari bo'lgan real muammolarga xulosalar chiqarish, farazlar qilish va yechim izlash ko'nikmalari shakllanadi.

Hissiy farovonlikni oshirish:

Tabiiy sharoitda vaqt o'tkazish bolalarning ruhiy salomatligi va hissiy holatini yaxshilash bilan bog'liq. Tabiat stress va tashvish darajasini kamaytiradigan tinch va oziqlantiruvchi muhitni ta'minlaydi. Bundan tashqari, bolalar tabiatda tez-tez boshdan kechiradigan hayrat va qo'rquv hissi ijobiy hissiy rivojlanishga yordam beradi. Tabiatga asoslangan ta'lim tabiiy dunyo bilan chuqur aloqani rivojlantiradi, bu esa hissiy barqarorlikni oshiradi va baxt va qoniqlikni hissinini oshiradi.

Ekologik ongni rivojlantirish:

Tabiatga asoslangan ta'lim ekologik ong va mas'uliyat hissinini tarbiyalashda muhim rol o'ynaydi[7]. Bolalar tabiat qo'ynida vaqt o'tkazar ekan, ularda atrof-muhit bilan chuqur bog'lanish, uning go'zalligi va murakkabligini chinakam qadrlash hissi paydo bo'ladi. Bu bog'liqlik ekologik savodxonlik uchun asos yaratadi, bu esa ekologik mas'uliyatli xulq-atvorni shakllantirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Bolalarga ekotizimlar, biologik xilma-xillik va tabiiy sharoitlarda tabiatni muhofaza qilish to'g'risida ma'lumot berish sayyoramizni himoya qilishga sadoqat va sadoqat hissinini uyg'otadi.

Ijodkorlikni rag'batlantirish:

Tabiiy muhit ijodiy faoliyat uchun mo'l-ko'l ilhom manbai bo'ladi. San'at, ertak yoki xayoliy o'yin orqalimi, tabiat bolalarning ijodi va tasavvurini uyg'otadi. Tabiatga asoslangan ta'lim bolalarni dunyoni

boshqa ob'ektiv orqali ko'rishga undaydi, ularni innovatsion usullarda o'zini namoyon qilishga ilhomlantiradi. Tabiiy materiallar va landshaftlar bilan shug'ullanish orqali bolalar badiiy mahorat va muammolarni hal qilish qobiliyatini rivojlantiradilar, ijodkorlikni umrbod qadrlashni rivojlantiradilar.

Jismoniy salomatlikni mustahkamlash:

Tabiatga asoslangan ta'lim ko'pincha piyoda yurish, toqqa chiqish va tabiiy landshaftlarni o'rganish kabi jismoniy faoliyatni o'z ichiga oladi. Bu mashg'ulotlar jismoniy tayyorgarlik, muvofiqlashtirish va sog'lom turmush tarzini targ'ib qiladi. Toza havo va tabiiy elementlarga ta'sir qilish bolalarning immunitetini va umumiy farovonligini oshirishi mumkin. Bundan tashqari, tabiiy muhitda ochiq o'yin bolalarning jismoniy rivojlanishiga hissa qo'shadigan vosita qobiliyatlari va fazoviy ongini rivojlantirishga imkon beradi.

Ijtimoiy ko'nikmalarni shakllantirish:

Tabiatga asoslangan ta'lim hamkorlikni, jamoada ishlashni va ijtimoiy hamkorlikni rag'batlantiradi. Bolalar tabiatni birgalikda o'rgansa, ular muloqot qilishni, baham ko'rishni va muammolarni guruh sifatida hal qilishni o'rganadilar. Ushbu tajribalar ularning ijtimoiy ko'nikmalarini oshiradi va tengdoshlari bilan ijobiy munosabatlar o'rnatishga yordam beradi. Tabiatga asoslangan dasturlar, shuningdek, jamiyat va o'zaro bog'liqlik hissinini rivojlantiradi, chunki bolalarda atrof-muhitga umumiy minnatdorchilik va uni birgalikda himoya qilish istagi paydo bo'ladi.

Tabiatga asoslangan ta'lim bolalik rivojlanishiga kognitiv, hissiy, jismoniy va ijtimoiy jihatlarni qamrab oluvchi yaxlit yondashuvni ta'minlaydi. Bu tanqidiy fikrlash, hissiy farovonlik, atrof-muhitni bilish, ijodkorlik, jismoniy salomatlik va ijtimoiy ko'nikmalarni oshiradi. Bo'lajak o'qituvchilar sifatida tabiatga asoslangan

ta'limning ahamiyatini tan olish juda muhim, chunki u bizni bolalarga nafaqat shaxsiy o'sishni rag'batlantiradigan, balki tabiiy dunyo uchun mas'uliyat va boshqaruv hissini uyg'otadigan o'zgaruvchan ta'lim tajribalari bilan ta'minlaydi. Tabiatga asoslangan ta'limning o'qitish amaliyoti va o'qituvchilarni tayyorlash dasturlariga kiritilishi kelajak avlodlar uchun yanada yorqin va barqaror kelajak yaratish yo'lidagi qadamdir.

Xulosa

Bolalarda tabiat bilan tanishish orqali jarayonni shakllantirish ko'nikmalarini rivojlantirish yaxlit ta'limning muhim

jihati hisoblanadi. Bo'lajak o'qituvchilar ekologik savodxonlikni oshirish va ekologik mas'uliyatli fuqarolarni shakllantirishda muhim ahamiyatga ega bo'lgan ushbu ko'nikmalarni tarbiyalashda muhim rol o'ynaydi. Tabiatga asoslangan ta'limni o'qituvchilarni tayyorlash dasturlariga integratsiyalash va o'qituvchilarni ochiq havoda mazmunli tajriba o'tkazishga yordam beradigan bilim va ko'nikmalar bilan jihozlash orqali biz bolalar va tabiiy dunyo o'rtasidagi tafovutni bartaraf etishimiz va kelajak avlodlar uchun yanada yorqin va barqaror kelajakni ta'minlashimiz mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Louv, R. (2005). Last Child in the Woods: Saving Our Children from Nature-Deficit Disorder. Algonquin Books.
2. Kellert, S. R., & Wilson, E. O. (Eds.). (1993). The Biophilia Hypothesis. Island Press.
3. Sobel, D. (2008). Childhood and Nature: Design Principles for Educators. Stenhouse Publishers.
4. Chawla, L. (1999). Life Paths into Effective Environmental Action. The Journal of Environmental Education, 31(1), 15-26.
5. Orr, D. W. (1992). Ecological Literacy: Education and the Transition to a Postmodern World. State University of New York Press.
6. Palmer, J. A. (1998). Environmental Education in the 21st Century: Theory, Practice, Progress, and Promise. Routledge.
7. Wilson, E. O. (1984). Biophilia. Harvard University Press.

САМОСТОЯТЕЛЬНАЯ РАБОТА КАК ОДИН ИЗ СПОСОБОВ РАЗВИТИЯ КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ СТУДЕНТОВ

НУРМАТОВА ФАИЗА ИРИКОВНА

Преподаватель кафедры Узбекского и иностранных языков ТМА

Аннотация. В данной статье самостоятельная работа рассматривается как один из способов развития критического мышления студентов. Самостоятельная работа должна осознаваться студентом как необходимый элемент собственного развития, а самостоятельная деятельность предполагает, в свою очередь, высокую мотивацию, умение работать с учебным материалом, осуществлять самоконтроль.

Ключевые слова: профессиональное общение; прообраз будущей профессии; развитие у студентов критического мышления; опасность закрепления негативных стереотипов.

Annotatsiya. Ushbu maqolada mustaqil ish o'quvchilarning tanqidiy tafakkurini rivojlantirish usullaridan biri sifatida qaraladi. Mustaqil ish talaba tomonidan o'z rivojlanishining zarur elementi sifatida tan olinishi kerak va mustaqil ish, o'z navbatida, yuqori motivatsiyani, o'quv materiali bilan ishlash qobiliyatini va o'z-o'zini nazorat qilishni nazarda tutadi.

Kalit so'zlar: professional muloqot, kelajak kasbining prototipi, talabalarda tanqidiy fikrlashni rivojlantirish, salbiy stereotiplarni davom ettirish xavfi

Abstract. In this article, independent work considered as one of the ways to develop students' critical thinking. The student as a necessary element of his own development should recognize independent work, and independent activity, in turn, presupposes high motivation, the ability to work with educational material, and exercise self-control.

Key words: professional communication; prototype of a future profession; development of critical thinking in students; danger of reinforcing negative stereotypes.

ВВЕДЕНИЕ

Студенты должны уметь составить план, тезисы, конспекты, написать аннотацию, резюме, рецензию, реферат. Для будущих специалистов - медиков актуальным является умение вести деловую переписку, владеть структурой и лексико-грамматическими особенностями таких видов делового письма, как дипломатическое, коммерческое, промышленное. Организация самостоятельной работы студентов и управление ею могут значительно повысить эффективность обучения. В XXI веке трудно представить себе процесс учения без обращения к Интернет – ресурсам, без использования электронных учебников и учебных пособий. Эти ресурсы создают

ситуацию, в которой студенты самостоятельно добывают информацию и конструируют задания. Стратегия «Инсерт» развивает навык эффективной работы с текстом, стимулирует активное, вдумчивое чтение, способствует «увязке» ранее известного материала с новым, является важным шагом в процессе самообразования.

Процесс обучения не будет протекать эффективно, если студент не овладеет навыками самостоятельной работы. Всем известно, что основная цель самостоятельной работы студента – формирование и углубление необходимых знаний для использования их на практике. Не секрет, что у значительной части студентов отсутствуют умения и навыки самостоятельной

работы с учебными, и тем более, научными текстами. При этом ситуация, которая по сей день отмечается в образовании, складывается таким образом, что доминирующую роль в процессе приобретения знаний студентом играет преподаватель. А это, в свою очередь, оборачивается не только пассивной подчинённостью студента, но и безынициативностью, ленью. А поскольку для студента его учебная деятельность выступает прообразом будущей профессиональной активности, возникает опасность закрепления негативных стереотипов коммуникации и а последующей «взрослой» жизни выпускника ВУЗа. Изменить отношения к процессу обучения можно, как нам представляется, лишь в том случае, если у обучающегося будет мотивация обучения.

МАТЕРИАЛ И МЕТОДЫ

Методика, построенная на использовании интерактивных методов – это не только самая яркий пример современного процесса обучения, но и та база, которая позволяет сделать процесс обучения творческим. Творческий подход к обучению предполагает достижения творческих целей – развить у студентов критическое мышление. Критическое мышление создаёт не только открытость для новых идей, но и способствует тому, что процесс познания обретает индивидуальность, становится осмысленным, непрерывным и продуктивным. Безусловно, деятельность преподавателя не сводится только к развитию у студента критического мышления. Перед преподавателем стоят цели и задачи, составляющие специфику конкретного учебного предмета. Так целью преподавателя русского языка в медицинском ВУЗе является:

1) Помочь студентам овладеть нормами русского литературного языка, что является необходимым условием совершен-

ствования речевых навыков и умений;

2) Ознакомить студентов с основными аспектами коммуникативной культуры.

Осуществить намеченные цели и задачи, как показывает наш опыт, помогает использование интерактивных методов обучения. Применение хорошо продуманных и тщательно разработанных стратегий позволяет преподавателю построить работу таким образом, когда теоретическим материалом и практическими навыками студент овладевает, выполняя индивидуальную самостоятельную работу. Самостоятельная работа является базой для проведения продуктивной работы в малых группах, когда успех группы зависит от вклада каждого её участника. Самостоятельная работа – необходимый шаг и в проведении нетрадиционной лекции. Нетрадиционная лекция построена так, что студенты должны, получив заранее индивидуальное задание и выполнив его, участвовать в лекционном занятии не как слушатели, а как эксперты. Каждое теоретическое положение лекции подвергается обсуждению, высказываются различные точки зрения по поводу корректности или ошибочности того или иного положения. Так, до проведения занятия на тему «Культура речи медицинского работника» студенты получают задания, предполагающие знакомство с фрагментами Блумфилда «Язык» (гл.1, гл. 2); чтение разделов книги В.В. Колесова «Культура речи – культура поведения». На занятии преподаватель выдвигает утверждение, которое предполагает дискуссию: «Речь человека – это лакмусовая бумага его общей культуры» или «Культура речи носителей языка отражает состояние культуры общества».

В XXI веке трудно представить себе процесс учения без обращения к Интернет – ресурсам, без использования электронных учебников и учебных пособий.

Эти ресурсы создают ситуацию, в которой студенты самостоятельно добывают информацию и конструируют задания. Однако часто преподаватель сталкивается с проблемой, когда материала, почерпнутого из различных источников, у студента достаточно, но трансформировать материал, выделить в нём главное, имеющее отношение к поставленному вопросу, студент не может. В подобном случае преподаватель может оказать помощь, направив деятельность студента по пути реализации той или иной стратегии. Например, при неумении выделить из большого информационного потока главное студенту во время проведения работы с информационным источником может быть предложена стратегия «Инсерт». Данная стратегия нацелена на то, чтобы студенты отслеживали собственное понимание читаемой информации, используя при этом систему пометок на полях. В процессе чтения студент ставит «V» - если то, что он прочитал, соответствует тому, что он знает; «-» (минус) – если то, что студент читает, противоречит его знаниям; «+» (плюс) – если то, что студент читает, является новым; «?» (вопрос) если то, что студент читает, ему непонятно, требует дополнительных разъяснений. Стратегия «Инсерт» развивает навык эффективной работы с текстом, стимулирует активное, вдумчивое чтение, способствует «увязке» ранее известного материала с новым, является важным шагом в процессе самообразования.

При разработке заданий для самостоятельной работы можно предлагать не только индивидуальные задания, но и общие для нескольких студентов. Контроль такого задания будет осуществляться по стратегии Все участники «Круглого стола» знакомы с содержанием анализируемого текста. Каждый участник получает один вопрос по тексту, записывает его в те-

традь и письменно на него отвечает. Затем этот вопрос он передаёт по кругу другому участнику, а сам получает новый вопрос и так происходит до тех пор, пока в тетрадях у каждого не будут записаны все вопросы. Если время на изучение темы ограничено, то «Круглый стол» можно провести в устной форме. В результате применения этой стратегии студенты получают коллективную консультацию, которую организует не преподаватель, а сами студенты. Этот интерактивный метод можно усложнить, включив взаимоконтроль, пересказ, написание аннотации, составление плана и т.п. Интерактивные методы позволяют преподавателю организовать самостоятельную работу таким образом, чтобы студенты с разным уровнем языковой подготовки получали задания различного уровня сложности, но при этом принимали активное участие в аудиторной работе.

ВЫВОДЫ

Важным фактором мотивации является возможность получить конечный результат, в котором заинтересован обучающийся. При опросе студентов, проведённом для выявления мотивов студентов, были даны следующие прагматические цели:

- 1) овладеть навыками устной речи для повседневного общения;
- 2) читать литературу по специальности на русском языке;
- 3) овладеть устной и письменной речью на русском языке для профессионального общения.

Но даже в при столь позитивной ситуации преподавателю следует помнить, что мотивация к учёбе может быть результатом хорошо подготовленного занятия, построенного на основе инновационной методики, тщательно продуманных и разработанных заданий для самостоятельной работы, содержащих задания творческо-

го характера, способствующих развитию критического мышления и использования полученных знаний на практике. Всё это ещё раз подтверждает необходимость перехода к интерактивным методам обучения.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Итак, самостоятельная работа должна осознаваться студентом как необходимый элемент собственного развития. Самостоятельная деятельность предполагает высокую мотивацию, умение работать с учебным материалом, осуществлять са-

моконтроль. Студенты должны уметь составить план, тезисы, конспект, написать аннотацию, резюме, рецензию, реферат. Для будущих специалистов актуальным является умение вести деловую переписку, владеть структурой и лексико-грамматическими особенностями таких видов делового письма, как дипломатическое, коммерческое, промышленное. Организация самостоятельной работы студентов и управление ею могут значительно повысить эффективность обучения.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Е.И.Мотина. Язык и специальность: лингвометодические основы обучения русскому языку студентов-нефилологов. М. «Русский язык», 2001.
2. Методика и организация самостоятельной работы.
<https://top-technologies.ru>
3. Л.П.Клобукова. Обучение языку специальности. М., Издательство МГУ, 1999г
4. Виды, формы и методы самостоятельной работы.
<https://nsportal.ru>

TA'LIM MUASSASALARIDA JISMONIY TARBIYA, SPORT TADBIRLARINING MAQSADI VA VAZIFALARI

NAZAROV ZOKIR ABDURAXMONOVICH
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada ta'lim muassasalarida jismoniy tarbiya va sport tadbirlarining maqsad va vazifalari yoritilgan. Jismoniy tarbiya yosh avlodning jismoniy, psixologik va axloqiy rivojlanishini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Sport tadbirlari esa jamoaviylikni rivojlantirish, sog'lom raqobatni shakllantirish va milliy vatanparvarlik ruhini mustahkamlash vositasi sifatida tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: Jismoniy tarbiya, sport tadbirlari, sog'lom turmush tarzi, vatanparvarlik, jamoaviylik, intizom, yosh avlod.

Аннотация: В статье рассматриваются цели и задачи физического воспитания и спортивных мероприятий в учебных заведениях. Физическое воспитание играет важную роль в обеспечении физического, психологического и нравственного развития молодежи. Спортивные мероприятия анализируются как средство развития командной работы, формирования здоровой конкуренции и укрепления национального патриотизма.

Ключевые слова: Физическое воспитание, спортивные мероприятия, здоровый образ жизни, патриотизм, командная работа, дисциплина, молодежь.

Annotation: This article discusses the goals and objectives of physical education and sports events in educational institutions. Physical education plays a vital role in ensuring the physical, psychological, and moral development of young people. Sports events are analyzed as a means of fostering teamwork, promoting healthy competition, and strengthening national patriotism.

Keywords: Physical education, sports events, healthy lifestyle, patriotism, teamwork, discipline, youth.

Kirish

Bugungi globallashuv va texnologiyalar davrida yoshlarda jismoniy faollik va sog'lom turmush tarziga bo'lgan ehtiyojni shakllantirish tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ta'lim muassasalarida jismoniy tarbiya va sport tadbirlari yosh avlodni har tomonlama rivojlantirishning asosiy omillaridan biri bo'lib, nafaqat ularning jismoniy salomatligini mustahkamlash, balki axloqiy, ma'naviy va ijtimoiy fazilatlarini shakllantirishda ham beqiyos o'rin tutadi.

Jismoniy tarbiya faqatgina sog'lomlashtirish vositasi emas, balki intizom, iroda va mas'uliyatni rivojlantiruvchi muhim pedagogik jarayon hisoblanadi. Sport tadbirlari esa o'quvchilarni jamoaviylik, o'zaro hurmat va

sog'lom raqobatga o'rgatish orqali ularning shaxsiy va ijtimoiy qobiliyatlarini oshiradi. Ushbu maqolada ta'lim muassasalarida jismoniy tarbiya va sport tadbirlarining maqsad va vazifalari tahlil qilinadi hamda ularning yosh avlod hayotidagi ahamiyati yoritib beriladi.

Jismoniy tarbiyaning maqsadi

Jismoniy tarbiya ta'lim muassasalarida shaxsning jismoniy, ruhiy, axloqiy va ijtimoiy rivojlanishini ta'minlashga qaratilgan tizimli jarayon bo'lib, uning asosiy maqsadlari quyidagilardan iborat:

1. Sog'lomlashtirish: O'quvchilarning sog'lig'ini mustahkamlash, jismoniy holatini yaxshilash va turli kasalliklarning oldini olish. Sog'lom avlodni shakllantirish mamlakat rivojlanishining muhim shartidir.

2. Jismoniy qobiliyatlarni rivojlantirish: Yoshlarning chidamlilik, tezlik, kuch, epchillik kabi jismoniy sifatlarini shakllantirish va rivojlantirish orqali ularning kundalik hayotda va turli faoliyatlarda muvaffaqiyat qozonish imkoniyatlarini oshirish.

3. Axloqiy tarbiya: Intizom, iroda, qat'iyat va mas'uliyat kabi fazilatlarni rivojlantirish orqali o'quvchilarni jamiyatda faol va ijobiy rol o'ynaydigan shaxs sifatida shakllantirish.

4. Sog'lom turmush tarziga o'rgatish: Jismoniy mashg'ulotlar orqali yoshlarni sog'lom ovqatlanish, faol hayot tarzi va zararli odatlardan yiroq bo'lishga o'rgatish.

5. Motivatsiya va qiziqishni uyg'otish: Sport va jismoniy faoliyatga bo'lgan qiziqishni oshirish orqali yosh avlodda muntazam mashg'ulotlarga bo'lgan intilishni shakllantirish va uni hayotiy odatga aylantirish.

6. Vatanparvarlikni tarbiyalash: Jismoniy tarbiya darslari va sport tadbirlari orqali o'quvchilarda milliy g'urur, vatanparvarlik va jamoaga bo'lgan sadoqat tuyg'ularini rivojlantirish.

Shunday qilib, jismoniy tarbiyaning asosiy maqsadi – sog'lom, faol va ijtimoiy jihatdan mas'uliyatli shaxslarni tarbiyalash orqali jamiyatning barqaror rivojlanishiga hissa qo'shishdan iborat.

Sport tadbirlarining vazifalari

Ta'lim muassasalarida sport tadbirlari o'quvchilarni jismoniy va ma'naviy rivojlantirish, sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish va ijtimoiy ko'nikmalarni shakllantirishga xizmat qiladi. Ushbu tadbirlarning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

1. Jismoniy sog'liqni mustahkamlash-Sport tadbirlari o'quvchilarning jismoniy sog'lig'ini mustahkamlash, harakat faolligini oshirish va immun tizimini kuchaytirishga

xizmat qiladi. Bu nafaqat ularning jismoniy rivojlanishiga, balki psixologik holatiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

2. Ijtimoiylashuvni rivojlantirish-Jamoaviy sport o'yinlari orqali o'quvchilarda hamkorlik, o'zaro hurmat, muomala madaniyati va liderlik qobiliyatlarini rivojlantirish. Bu ularga jamiyatda muvaffaqiyatli integratsiyalashishga yordam beradi.

3. Sog'lom raqobatni shakllantirish-Sport tadbirlari yoshlar orasida sog'lom raqobat ruhini rivojlantirish, g'alaba va mag'lubiyatga to'g'ri munosabatda bo'lish ko'nikmalarini o'rgatadi. Bu ularning irodaviy sifatlarini kuchaytiradi.

4. Iqtidorlarni aniqlash va rivojlantirish-Sport tadbirlari orqali iqtidorli o'quvchilarni aniqlash va ularni professional sportga yo'naltirish imkoniyati yaratiladi. Bu ularga kelajakda sport sohasida muvaffaqiyat qozonishga yordam beradi.

5. Jismoniy sifatlarni rivojlantirish-Chidamlilik, tezlik, kuch, epchillik va koordinatsiya kabi jismoniy sifatlarni rivojlantirish orqali o'quvchilarning umumiy jismoniy tayyorgarligini oshirish.

6. Psixologik tarbiya-Sport mashg'ulotlaridamusobaqalar o'quvchilarda o'ziga bo'lgan ishonchni oshirish, stressga bardosh berish va mashaqqatli vaziyatlarda to'g'ri qaror qabul qilish qobiliyatlarini rivojlantiradi.

7. Sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish-Sport tadbirlari orqali o'quvchilarda muntazam jismoniy mashg'ulotlarga bo'lgan odatni shakllantirish va zararli odatlardan uzoq bo'lishni targ'ib qilish.

8. Milliy va vatanparvarlik ruhini oshirish-Sport tadbirlari yosh avlodda milliy g'urur va vatanparvarlik tuyg'ularini shakllantirishga yordam beradi. Sportchilar muvaffaqiyati nafaqat o'zlari, balki butun xalq uchun faxr manbai bo'lib xizmat qiladi.

9. Ma'naviy va axloqiy tarbiya-Sport etikasi va qoidalariga orqali o'quvchilarga halollik, adolat va intizom kabi ma'naviy fazilatlarni o'rgatish.

10. Bo'sh vaqtni mazmunli tashkil qilish-O'quvchilarning bo'sh vaqtini foydali va mazmunli o'tkazish, ularni salbiy ta'sirlar va zararli odatlardan himoya qilishga yordam beradi.

Sport tadbirlari ta'lim muassasalarida nafaqat jismoniy tarbiyaning muhim vositasi, balki yosh avlodni barkamol shaxs sifatida shakllantirishning samarali yo'li hisoblanadi.

Jismoniy tarbiya va sport tadbirlarining ahamiyati

Jismoniy tarbiya va sport tadbirlari o'quvchilarni har tomonlama rivojlantirish, ularning sog'lom va faol hayot tarzini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu jarayonlarning ta'lim muassasalarida amalga oshirilishi nafaqat sog'liqni mustahkamlash, balki yoshlarda axloqiy, ijtimoiy va intellektual qobiliyatlarni rivojlantirishga ham xizmat qiladi.

1. Jismoniy rivojlanish-Jismoniy tarbiya va sport mashg'ulotlari o'quvchilarning jismoniy holatini yaxshilaydi, ularda harakat faolligini oshiradi va sog'lom ovqatlanish tamoyillarini shakllantiradi. Bu ularning salomatligi uchun mustahkam poydevor yaratadi va kelajakdagi turmush tarzini belgilaydi.

2. Psixologik barqarorlikni ta'minlash-Jismoniy mashg'ulotlar stressni kamaytiradi, ruhiy holatni yaxshilaydi va o'ziga bo'lgan ishonchni oshiradi. Sport faoliyati o'quvchilarga qiyinchiliklarni yengish, irodani mustahkamlash va o'z his-tuyg'ularini nazorat qilish ko'nikmasini beradi.

3. Intizom va mas'uliyatni rivojlantirish-Jismoniy tarbiya va sport tadbirlari intizomni mustahkamlash va mas'uliyat hissini

oshirishda muhim rol o'ynaydi. O'quvchilar sport qoidalariga rioya qilishni o'rganish orqali hayotda ham tartib va mas'uliyatli bo'lishga odatlanadilar.

4. Jamoaviylik va ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirish-Jamoaviy sport o'yinlari o'quvchilarda birgalikda ishlash, muomala madaniyati va liderlik qobiliyatlarini shakllantiradi. Ushbu ko'nikmalar ular uchun jamiyatda muvaffaqiyatli faoliyat yuritishning asosiy omillaridan biri hisoblanadi.

5. Sog'lom raqobatni targ'ib qilish-Sport musobaqalari o'quvchilarda sog'lom raqobat ruhini uyg'otadi va ular o'z natijalarini doimiy ravishda yaxshilashga intiladilar. Bu jarayon shaxsiy rivojlanishga bo'lgan motivatsiyani kuchaytiradi.

6. Vatanparvarlik ruhini oshirish-Jismoniy tarbiya va sport tadbirlari orqali o'quvchilarda milliy qadriyatlar va vatanparvarlik ruhini shakllantirish mumkin. Sport orqali milliy g'urur, birdamlik va o'z yurtiga sadoqat tuyg'ulari rivojlanadi.

7. Bo'sh vaqtni mazmunli tashkil qilish-Sport tadbirlari yoshlarning bo'sh vaqtini foydali o'tkazishlariga yordam beradi. Bu ularni zararli odatlar va salbiy ta'sirlardan himoya qilishning samarali usuli hisoblanadi.

8. Milliy va xalqaro darajadagi muvaffaqiyatlar-Ta'lim muassasalarida sport tadbirlarini rivojlantirish iqtidorli o'quvchilarni aniqlash va ularni professional sportga yo'naltirish imkonini beradi. Kelgusida ular milliy va xalqaro sport maydonlarida muvaffaqiyat qozonib, o'z yurtining nufuzini oshirishga hissa qo'shadilar.

9. Shaxsiy rivojlanish-Jismoniy tarbiya o'quvchilarda iroda, qat'iyat, maqsad sari intilish va o'z ustida ishlash qobiliyatini rivojlantiradi. Bular esa nafaqat sportda, balki hayotning barcha sohalarida muvaffaqiyatga erishish uchun muhim omillar hisoblanadi.

Jismoniy tarbiya va sport tadbirlari ta'lim tizimining ajralmas qismi sifatida o'quvchilarning sog'lom va har tomonlama rivojlangan shaxs sifatida shakllanishiga xizmat qiladi. Bu jarayon ularning salomatligini mustahkamlash, shaxsiy va ijtimoiy qobiliyatlarini rivojlantirish va jamiyatga faol hissa qo'shuvchi fuqarolarni tarbiyalashga yo'naltirilgan. Shu bois jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirish davlat va jamiyat uchun ustuvor vazifalardan biridir.

Xulosa

Ta'lim muassasalarida jismoniy tarbiya va sport tadbirlari yosh avlodni barkamol shaxs sifatida shakllantirishda alohida o'rin tutadi. Ushbu faoliyat o'quvchilarning jismoniy salomatligini mustahkamlash, psixologik barqarorlikni ta'minlash va axloqiy fazilatlarini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega.

Jismoniy tarbiya jarayoni va sport tadbirlari orqali o'quvchilar sog'lom

turmush tarziga odatlanib, intizom, iroda va mas'uliyat kabi shaxsiy sifatlarini rivojlantiradilar. Shuningdek, sportning jamoaviy shakli o'zaro hamkorlik, sog'lom raqobat va liderlik qobiliyatlarini oshirishda samarali vositadir.

Milliy va xalqaro sport musobaqalariga tayyorgarlik ko'rish hamda ularda ishtirok etish yosh avlodda vatanparvarlik, milliy g'urur va o'z yurtiga sadoqat tuyg'ularini mustahkamlaydi. Shu bilan birga, sport tadbirlari o'quvchilarning bo'sh vaqtlarini mazmunli tashkil etish orqali zararli odatlardan uzoq bo'lishga ko'maklashadi.

Ta'lim muassasalarida jismoniy tarbiya va sport tadbirlarini tizimli ravishda tashkil etish va rivojlantirish orqali sog'lom va ma'naviy yetuk avlodni tarbiyalash, jamiyatning barqaror rivojlanishiga katta hissa qo'shish mumkin. Shu sababli, jismoniy tarbiya va sport faoliyatlari ta'lim tizimining ajralmas va ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida doimiy e'tibor markazida bo'lishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaviy qonunlari to'plami.2021.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti qarorlari. "Yoshlar va sportni rivojlantirish bo'yicha strategik chora-tadbirlar."2022.
3. Bektoshov, R. Jismoniy tarbiya va sport psixologiyasi. Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti.2020.
4. Xayrullayev, I. Ta'limda jismoniy madaniyatning nazariy asoslari. Samarqand: SamDU nashriyoti.2019
5. Richards, K., & Chelladurai, P. Sports and Physical Education: Foundations of Healthy Living. London: Routledge.2019.
6. Salomatov, A. "Jismoniy tarbiyaning maqsad va vazifalari." O'zbekiston Jismoniy Tarbiya Jurnal, 23(3), 45-50.2021.

**OILAVIY POLIKLINIKALARDAGI BOSHQARUV
MODELLARINI TAQQOSLASHDA AXBOROT
TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH**
QURBONOV PAHLAVON: Farg‘ona jamoat salomatligi tibbiyot instituti
“Biotibbiyot muhandisligi, biofizika va axborot texnologiyalari” kafedrasii
assistenti.

AXMADALIYEV RUSTAM UMARALIYEVICH: Farg‘ona jamoat salomatligi
tibbiyot instituti “Preventiv tibbiyot asoslari, jamoat salomatligi, jismoniy tarbiya
va sport” kafedra mudiri PhD

RAXMONBERDIYEVA ODINA: Farg‘ona jamoat salomatligi tibbiyot instituti
“Sog‘liqni saqlashni boshqarish va jamoat salomatligini saqlash” yo‘nalishi 1–kurs
magistri.

NABIJONOVA GULZORA: Farg‘ona jamoat salomatligi tibbiyot instituti
“Sog‘liqni saqlashni boshqarish va jamoat salomatligini saqlash” yo‘nalishi 1–kurs
magistri.

Annotatsiya: Ushbu maqolada poliklinikalardagi boshqaruv modellarini taqqoslashda axborot texnologiyalarining roli ko‘rib chiqiladi. Zamonaviy IT yechimlari qaror qabul qilish jarayonlarini qanday yaxshilashi, bemorlarga xizmat ko‘rsatishni qanday takomillashtirishi va sog‘liqni saqlash ta‘minotchilari o‘rtasida aloqani qanday osonlashtirishi ta‘kidlanadi. Tahlil an‘anaviy, kengaytirilgan, tarmoq va innovatsion boshqaruv modellari bo‘yicha olib boriladi va axborot texnologiyalarini integratsiya qilishning ahamiyati ta‘kidlanadi.

Annotation: This article examines the role of information technologies in comparing management models in polyclinics. It highlights how modern IT solutions enhance decision-making processes, improve patient care, and facilitate communication among healthcare providers. The analysis covers traditional, expanded, network, and innovative management models, emphasizing the importance of integrating information technology to optimize healthcare services.

Аннотация: В данной статье рассматривается роль информационных технологий в сравнении управленческих моделей в поликлиниках. Подчеркивается, как современные ИТ-решения улучшают процессы принятия решений, повышают качество медицинского обслуживания и способствуют коммуникации между медицинскими работниками. Анализ охватывает традиционные, расширенные, сетевые и инновационные управленческие модели, подчеркивая важность интеграции информационных технологий для оптимизации медицинских услуг.

Kalit so‘zlar: Axborot texnologiyalari, boshqaruv modellar, poliklinikalar, sog‘liqni saqlash, innovatsiyalar, qaror qabul qilish, xizmat sifatini oshirish, telemeditsina, elektron tibbiy yozuvlar.

Key words: information technologies, management models, polyclinics, healthcare, innovations decision making, quality of service improvement, telemedicine, electronic medical records.

Ключевые слова: информационные технологии, модели управления, поликлиники, здравоохранение, инновации, принятие решений, повышение качества услуг, телемедицина, электронные медицинские записи.

Sog‘liqni saqlash tizimida poliklinikalar muhim rol o‘ynaydi, chunki ular aholiga dastlabki tibbiy yordam ko‘rsatadi. Boshqaruv modellarining samaradorligi ko‘p jihatdan axborot texnologiyalariga bog‘liq. Axborot texnologiyalari zamonaviy poliklinikalar uchun jarayonlarni avtomatlashtirish, ma‘lumotlarni tahlil qilish va bemorlar bilan aloqalarni mustahkamlashda muhim ahamiyatga ega. Ushbu maqolada axborot texnologiyalarining

poliklinikalardagi boshqaruv modellarini taqqoslashdagi roli o'rganiladi. Poliklinikalardagi boshqaruv modellarini taqqoslashda axborot texnologiyalaridan foydalanishning dolzarbligi so'nggi yillarda tibbiyot sohasidagi modernizatsiya jarayonlari bilan bog'liq holda ortib bormoqda. Axborot texnologiyalari poliklinikalarning boshqaruv samaradorligini oshirish, bemorlarga sifatli xizmat ko'rsatish va ma'lumotlarni tizimli tahlil qilishda katta ahamiyatga ega. Quyida ushbu maqolada poliklinikalardagi turli boshqaruv modellarini taqqoslashda axborot texnologiyalaridan foydalanish yo'nalishlari va ularning afzalliklari yoritiladi. Axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi poliklinikalarda boshqaruv modellarini optimallashtirishda muhim rol o'ynamoqda. Bunday texnologiyalar sog'liqni saqlash tizimida xizmat sifatini oshirish va resurslardan samarali foydalanish imkoniyatini yaratmoqda. Poliklinikalarni boshqarishda ikki asosiy model ko'zga tashlanadi: an'anaviy va axborot texnologiyalari asosida boshqariladigan modellar. Ushbu maqolada ana shu ikkita boshqaruvmodeliningafzalliklari,kamchiliklari va imkoniyatlari batafsil ko'rib chiqiladi. Boshqaruv modellariga kirish Poliklinikalarda boshqaruv modellarini tahlil qilishda ikkita asosiy modelga e'tibor qaratiladi:

1. An'anaviy boshqaruv modeli

2. Axborot texnologiyalariga asoslangan boshqaruv modeli

An'anaviy boshqaruv modeli qog'ozli va qisman elektronlashtirilmagan jarayonlarga tayanadi. U to'liq avtomatlashtirilmagan, bemorlarning ma'lumotlari va davolanish tarixi qog'ozlarda saqlanadi. Mazkur modelda axborot almashinuvi va tahlil qilish imkoniyatlari cheklangan bo'lib, vaqtni ko'proq talab etadi. Poliklinikalarda an'anaviy boshqaruv modeli ko'p yillardan buyon ishlatiladi va bu usul qog'ozli va qisman elektron

tizimlarga asoslangan. Ushbu model quyidagi xususiyatlarga ega: Qog'ozga asoslangan ma'lumot saqlash: An'anaviy boshqaruv modelida bemorlarning tibbiy yozuvlari, davolanish tarixi, diagnostika natijalari va boshqa ma'lumotlar qog'oz shaklida saqlanadi. Bu esa ma'lumotlarga kirishni murakkablashtiradi va ularni tezkor qidirish va boshqarishni qiyinlashtiradi. Ma'lumotlar xavfsizligi masalalari: Qog'ozli tizimlarda ma'lumotlar yo'qolish, shikastlanish yoki shaxsiy ma'lumotlarning maxfiyligini ta'minlay olmaslik kabi muammolar mavjud. Masalan, bemorlarning tibbiy ma'lumotlari yo'qolib qolishi yoki noto'g'ri saqlanishi ehtimoli mavjud bo'lib, bu xizmat sifatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Davolanish jarayonining sekinligi: An'anaviy boshqaruv modelida jarayonlar qo'lda bajarilgani uchun tibbiy xizmatlar ko'rsatish va diagnostika natijalarini olish vaqti uzun bo'ladi. Bu nafaqat bemorlarning kutish vaqtini uzaytiradi, balki tibbiy xodimlarning ishini ham murakkablashtiradi. Axborot texnologiyalariga asoslangan boshqaruv modeli esa zamonaviy elektron axborot tizimlarini o'z ichiga oladi. Ushbu modelda bemorlarning ma'lumotlari elektron ko'rinishda saqlanadi va tahlil qilinadi. Bu nafaqat tibbiy jarayonlarni tezlashtirish, balki ma'lumotlar xavfsizligini ta'minlash, aniqlikni oshirish va masofadan boshqarish imkoniyatlarini yaratadi. Axborot texnologiyalarining qo'llanilishi va afzalliklari ma'lumotlarni tezkor boshqarish va qidiruv: Elektron axborot tizimlari yordamida poliklinikalarda bemorlar haqidagi ma'lumotlarni bir necha soniya ichida qidirish va yangilash mumkin. Bu esa tibbiy xizmat ko'rsatish jarayonini samaraliroq qiladi va vaqtni tejaydi. Axborot texnologiyalarining rivojlanishi bilan poliklinikalarda boshqaruv jarayonlarini avtomatlashtirish va optimallashtirishimkoniyatiyuzagakeldi. Ushbu modelning asosiy afzalliklari: Elektron tibbiy

yozuvlar (ETYa): Bemorlar haqidagi barcha ma'lumotlar yagona elektron bazada saqlanadi. Bu nafaqat tibbiy ma'lumotlarga tezkor kirishni ta'minlaydi, balki har bir bemorning davolanish tarixi, davolash jarayonlari va diagnostika natijalarini tizimli ravishda kuzatib borish imkonini beradi. Elektron tizim yordamida ma'lumotlarni yangilash va saqlash tezkor amalga oshiriladi, qog'ozli tizimlarda yuzaga keladigan xatoliklar kamayadi. Ma'lumot xavfsizligi: Axborot texnologiyalariga asoslangan boshqaruv modelida ma'lumotlar xavfsizligini ta'minlash uchun shifrlash, autentifikatsiya kabi zamonaviy texnologiyalar qo'llaniladi. Bemorlarning shaxsiy ma'lumotlari maxfiy saqlanadi va ularning faqat zarur xodimlar tomonidan ko'rilishi ta'minlanadi. Telemeditsina imkoniyatlari: Axborot texnologiyalari yordamida bemorlar masofadan turib maslahat olish, tahlil natijalarini olish va kerakli ma'lumotlarni onlayn olish imkoniyatiga ega. Telemeditsina xizmatlari kasalxonaga bormasdan masofaviy tibbiy yordam olishni osonlashtiradi, ayniqsa qishloq joylarda yashovchi bemorlar uchun qulaylik yaratadi. Tezkor tahlil va hisobotlar tayyorlash: Zamonaviy axborot tizimlari orqali poliklinika faoliyatini baholash va tahlil qilish uchun maxsus hisobotlar va tahlillar tayyorlash mumkin. Bu orqali muassasa faoliyatini monitoring qilish, xizmat ko'rsatish sifatini oshirish uchun strategik qarorlar qabul qilish imkoniyatini yaratadi. Kengaytirilgan boshqaruv modeli kengaytirilgan modelda xodimlar va bemorlar o'rtasida aloqalar o'rnatiladi. Axborot texnologiyalari bu jarayonni osonlashtiradi, masalan, bemorlar onlayn tizimlar orqali o'z fikrlarini bildirishlari mumkin. Bemorlarning ma'lumotlarini elektron shaklda saqlash va tahlil qilish, xodimlarning xizmat ko'rsatish sifatini oshiradi. Tarmoq boshqaruv modeli - bu modelda poliklinikalar boshqa sog'liqni saqlash muassasalari bilan

hamkorlik qiladi. Axborot texnologiyalari ma'lumotlar almashinishini osonlashtiradi, bu esa xizmat ko'rsatish sifatini oshirishga yordam beradi. Masalan, telemeditsina orqali mutaxassislar o'rtasida tezkor aloqalar o'rnatish mumkin. Innovatsion boshqaruv modeli innovatsion modelda zamonaviy texnologiyalar, masalan, sun'iy intellekt va ma'lumotlar analitikasi qo'llaniladi. Bu modelda axborot texnologiyalari samaradorlikni oshirish va bemorlarning ehtiyojlarini yanada yaxshi qondirish imkoniyatini beradi. Misol uchun, sun'iy intellekt yordamida bemorlar haqida prognozlar qilish mumkin. Axborot texnologiyalarining ta'siri axborot texnologiyalarining poliklinikalar boshqaruvidagi roli katta. Ular qaror qabul qilish jarayonini tezlashtiradi, ma'lumotlarni saqlash va tahlil qilishda samaradorlikni oshiradi, hamda bemorlar bilan aloqalarni mustahkamlaydi. Yana bir muhim jihat – axborot texnologiyalari yordamida xodimlarning ish jarayonlari soddalashtiriladi, bu esa ularning motivatsiyasini oshiradi. Innovatsion yechimlar innovatsion yechimlar xizmat ko'rsatish jarayonlarini optimallashtiradi. Misol uchun, elektron tibbiy kartalar bemorlar haqidagi ma'lumotlarni tez va samarali boshqarishga yordam beradi. Yana bir muhim jihat, innovatsion yechimlar orqali xizmat ko'rsatish jarayonlarini optimallashtirishdir. Misol uchun, elektron tibbiy kartalar bemorlar haqida ma'lumotlarni tez va samarali boshqarishga yordam beradi. Shu bilan birga, telemeditsina xizmatlari bemorlar va shifokorlar o'rtasida masofani qisqartiradi, bu esa xizmat ko'rsatish sifatini oshiradi.

Xulosa: Poliklinikalarda boshqaruv modellarini taqqoslashda axborot texnologiyalarining roli juda muhimdir. Ular nafaqat qaror qabul qilish jarayonini tezlashtiradi, balki bemorlar va sog'liqni saqlash mutaxassislari o'rtasida aloqalarni

yaxshilaydi. Har bir boshqaruv modelining samaradorligini oshirish uchun zamonaviy axborot texnologiyalarini integratsiya qilish zarur. Poliklinikalardagi boshqaruv modellarini taqqoslashda axborot texnologiyalaridan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. Zamonaviy axborot tizimlari samaradorlikni

oshirib, bemorlarga ko'rsatiladigan xizmat sifatini yaxshilashda va boshqaruv jarayonlarini avtomatlashtirishda muhim rol o'ynaydi. Shu sababli, axborot texnologiyalariga asoslangan boshqaruv modeliga o'tish poliklinikalar uchun strategik va samarali yechim bo'lib hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Pahlavon Q. TIBBBIYOTDA MASOFAVIY TA'LIMNI TASHKIL ETISHNING MAQSAD VA VAZIFALARI //GERMANY SCIENTIFIC REVIEW OF THE PROBLEMS AND PROSPECTS OF MODERN SCIENCE AND EDUCATION. – 2022. – T. 1. – №. 2. – C. 24-28.
 2. Qurbonov P., Ataxonov S., Sharofiddinov S. MASOFAVIY TA'LIMNI TASHKIL ETISHNING USLUBIY ASOSLARI //Евразийский журнал математической теории и компьютерных наук. – 2022. – Т. 2. – №. 13. – С. 43-47.
 3. Qurbonov , P., Minavarjonov, S., & Raxmonaliyeva, F. (2023). TIBBIYOT XODIMLARINI MASOFADAN O'QITISHDA AVTOMATLASHGAN DIDAKTIK TA'MINOTNING UMUMIY TUZILISHI. Евразийский журнал математической теории и компьютерных наук, 3(3), 52–55. извлечено от <https://in-academy.uz/index.php/EJMTCS/article/view/11562>
- Internet sites
1. <https://clinics.uz>
 2. <https://uz.m.wikipedia.org>
 3. <https://m.facebook.com>
 4. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK567796/>
 5. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1123029/>

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ МЕТОДЫ И ПРИЁМЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ГЕЙМИФИКАЦИИ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА

РАХИМОВА МАЛИКА

Магистрантка 1-курса, ТГПУ тиени Низами.

Аннотация: в статье рассматриваются педагогические методы и приёмы использования геймификации на уроках русского языка в высших учебных заведениях. Геймификация позволяет интегрировать игровые элементы в образовательный процесс, что способствует повышению мотивации студентов и развитию их языковых навыков. Рассмотрены такие методы, как использование цифровых платформ, ролевые игры, кейсовые задания и системы наград. Проанализированы преимущества геймификации, включая её адаптивность к индивидуальным потребностям студентов, а также ограничения, связанные с чрезмерным использованием игровых элементов. Статья подчёркивает важность сбалансированного подхода при интеграции геймификации для достижения образовательных целей.

Ключевые слова: геймификация, педагогические методы, русский язык, высшее образование, цифровые платформы, мотивация студентов, ролевые игры, системы наград, образовательные технологии.

Annotatsiya: Mazkur maqolada oliy ta'lim muassasalarida rus tili darslarida gamifikatsiyadan foydalanishning pedagogik usullari va yondashuvlari tahlil qilinadi. Gamifikatsiya o'quv jarayoniga o'yin elementlarini integratsiya qilish orqali talabalarning motivatsiyasini oshirish va ularning til ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Maqolada raqamli platformalar, rolli o'yinlar, keyslar va mukofot tizimlari kabi usullarning qo'llanilishi ko'rib chiqilgan. Gamifikatsiyaning moslashuvchanligi va individual ehtiyojlarga javob berishi kabi afzalliklari bilan birga, o'yin elementlarining haddan tashqari qo'llanilishining cheklovlari ham yoritilgan. Gamifikatsiyani o'quv jarayoniga muvaffaqiyatli joriy qilish uchun muvozanatli yondashuvning ahamiyati ta'kidlangan

Kalit so'zlar: gamifikatsiya, pedagogik usullar, rus tili, oliy ta'lim, raqamli platformalar, talabalar motivatsiyasi, rolli o'yinlar, mukofot tizimi, ta'lim texnologiyalari.

Abstract: This article examines pedagogical methods and approaches to the use of gamification in Russian language classes at higher education institutions. Gamification integrates game elements into the educational process, enhancing student motivation and improving language skills. The study explores methods such as digital platforms, role-playing games, case studies, and reward systems. The advantages of gamification, including its adaptability to individual needs, are analyzed alongside its limitations, such as the potential overuse of game elements. The article emphasizes the importance of a balanced approach for the successful integration of gamification to achieve educational objectives.

Keywords: gamification, pedagogical methods, Russian language, higher education, digital platforms, student motivation, role-playing games, reward systems, educational technologies.

Введение

В современных условиях образовательный процесс в высших учебных заведениях требует постоянного обновления методик и технологий. Традиционные методы преподавания русского языка становятся менее эффективными в условиях изменяющихся интересов и мотиваций студентов. В этом

контексте использование инновационных технологий, включая геймификацию, становится важным инструментом для активизации учебного процесса. Геймификация предполагает интеграцию игровых элементов в образовательную среду, что способствует повышению интереса студентов к изучению русского языка и развитию их

когнитивных и коммуникативных навыков. Данная статья посвящена изучению педагогических методов и приёмов использования геймификации на занятиях по русскому языку в высших учебных заведениях.

Методология

Для анализа педагогических методов и приёмов использования геймификации в преподавании русского языка в высших учебных заведениях применялась комплексная методология, включающая следующие подходы:

1. Теоретический анализ: Изучение научной и методической литературы, посвящённой вопросам геймификации, педагогических технологий и преподавания русского языка. Анализ проведён с использованием отечественных и зарубежных источников, что позволило систематизировать существующие подходы и выявить ключевые элементы геймификации.

2. Сравнительный метод: Проведено сопоставление традиционных методов преподавания русского языка с инновационными методами, включающими игровые элементы. Это позволило выявить преимущества и недостатки геймификации в образовательном процессе.

3. Обобщение педагогического опыта: Анализ реальных практик преподавания русского языка с использованием геймификации в вузах. Были рассмотрены примеры из педагогической деятельности, описанные в научных статьях, а также кейсы внедрения игровых технологий в разных учебных заведениях.

4. Практико-ориентированный подход: Оценка применения геймификации на различных этапах изучения русского языка, включая лексические, грамматические и коммуникативные аспекты. Внимание уделено практическим результатам, достигнутым благодаря использованию игровых заданий, цифровых платформ и ролевых игр.

5. Контент-анализ цифровых платформ: Изучение функциональных возможно-

стей таких платформ, как Quizlet, Kahoot и Duolingo, с целью их адаптации для занятий по русскому языку. Анализ проведён на основе пользовательского опыта, доступных инструментов и их влияния на мотивацию студентов.

6. Анкетирование и обратная связь: Проведение опросов студентов и преподавателей (при необходимости) для определения эффективности игровых методов. Это позволило оценить восприятие геймификации участниками учебного процесса.

7. Интегративный подход: Рассмотрение геймификации в контексте современных педагогических теорий, таких как деятельностный и коммуникативный подходы. Это дало возможность рассмотреть геймификацию как часть общей образовательной стратегии.

Используемая методология обеспечила многогранный подход к изучению проблемы, что позволило систематизировать данные, проанализировать их и сделать выводы о применении геймификации в образовательном процессе на занятиях по русскому языку.

Основная часть

Для изучения эффективности геймификации в преподавании русского языка использовались теоретический анализ педагогической литературы, сравнительный метод для оценки различных подходов к использованию игровых элементов, а также обобщение педагогического опыта. Исследование опиралось на работы отечественных и зарубежных авторов, освещающих вопросы внедрения геймификации в образовательный процесс. Особое внимание уделялось анализу кейс-методов, ролевых игр, цифровых платформ и интерактивных заданий, применяемых в рамках изучения русского языка.

Геймификация представляет собой инновационный подход, основанный на использовании элементов игры для достижения образовательных целей. На занятиях по русскому языку геймификация позволяет

создавать увлекательную и мотивирующую учебную среду. Основные элементы геймификации включают систему наград, уровни, соревнования, виртуальные значки и таблицы лидеров, которые помогают вовлечь студентов в процесс изучения языка.

Одним из наиболее распространённых методов является использование игровых заданий. Например, для развития грамматических навыков можно организовать викторины, в которых студенты соревнуются за правильное и быстрое выполнение заданий. Это способствует не только закреплению правил, но и развитию навыков быстрого принятия решений. Сюжетные игры, в свою очередь, позволяют интегрировать обучение в контекст, близкий к реальной жизни, что облегчает понимание и применение русского языка на практике.

Использование цифровых платформ, таких как Quizlet, Kahoot и Duolingo, открывает новые возможности для внедрения геймификации в преподавание русского языка. Эти платформы позволяют создавать интерактивные задания, отслеживать прогресс студентов и поддерживать соревновательный дух. Например, создание интерактивных карточек для изучения новых слов или грамматических конструкций помогает студентам лучше запоминать материал и применять его в устной и письменной речи.

Ролевые игры являются эффективным инструментом для развития коммуникативных навыков студентов. Например, в рамках курса по русскому языку можно предложить студентам разыграть диалог между покупателем и продавцом, используя новые лексические единицы. Такие упражнения позволяют не только освоить лексику, но и развивать уверенность в общении.

Кейсовые задания также играют важную роль в геймификации образовательного процесса. Например, студенты могут анализировать текстовые материалы и выполнять задания, связанные с интерпретацией литературных произведений, созданием соб-

ственных текстов или решением языковых проблем. Это помогает развивать аналитическое мышление и творческие способности.

Система наград и поощрений играет ключевую роль в мотивации студентов. Например, студенты могут получать виртуальные значки за успешное выполнение заданий, которые символизируют их достижения. Таблицы лидеров стимулируют дух соревнования, что способствует повышению уровня вовлечённости в процесс обучения.

Геймификация способствует развитию как индивидуальной, так и групповой работы. В индивидуальных заданиях студенты самостоятельно решают задачи, что помогает развивать ответственность и навыки самоконтроля. В то же время групповые проекты, например создание тематического блога или написание сценария, способствуют развитию навыков сотрудничества и обмена опытом.

Среди преимуществ геймификации можно выделить её способность адаптироваться под индивидуальные потребности студентов. Например, цифровые платформы позволяют выбирать уровень сложности заданий, что делает процесс обучения более гибким и эффективным. Это особенно важно для студентов с различными уровнями подготовки.

Однако геймификация имеет и свои ограничения. Например, чрезмерное использование игровых элементов может отвлекать студентов от основной цели обучения. Поэтому важно сбалансировать образовательные и игровые компоненты, чтобы сохранить академический характер занятий.

Рассуждение. Интеграция геймификации в процесс преподавания русского языка способствует созданию более динамичной и эффективной образовательной среды. Этот подход позволяет учитывать индивидуальные особенности студентов, поддерживать

их интерес и мотивировать на активное участие в занятиях. Тем не менее, важно понимать, что геймификация не должна заменять традиционные методы обучения, а должна использоваться как дополнение, которое усиливает их эффективность.

Анализ. Анализ применения геймификации на занятиях по русскому языку показывает, что этот подход способствует развитию ключевых навыков студентов. Использование игровых методов помогает повысить мотивацию, улучшить усвоение материала и развить коммуникативные способности. Однако для достижения максимального эффекта необходимо учитывать особенности группы, уровень подготовки

студентов и учебные цели.

Заключение

Геймификация представляет собой перспективный подход к преподаванию русского языка в высших учебных заведениях. Она позволяет создать увлекательную и эффективную образовательную среду, которая способствует развитию языковых навыков студентов. Тем не менее, успешная интеграция геймификации требует тщательного планирования и осмысленного применения методов и приёмов. Развитие новых технологий и методов преподавания открывает широкие перспективы для дальнейшего совершенствования образовательного процесса.

Литература:

1. Гейман, А. И. (2019). Игровые технологии в педагогике: теоретические и практические аспекты. Москва: Просвещение.
2. Левин, В. А. (2021). Геймификация в образовании: новые подходы и решения. Санкт-Петербург: Питер.
3. Смирнова, Е. В. (2020). Игровые элементы в обучении русскому языку как иностранному. Казань: Казанский университет.
4. Бочарова, Т. П. (2018). Методы и приёмы активизации учебного процесса на основе игровых технологий. Москва: Наука.
5. Щурова, Н. А. (2022). Геймификация в преподавании гуманитарных дисциплин. Екатеринбург: Уральский федеральный университет.
6. Deterding, S., Dixon, D., Khaled, R., & Nacke, L. (2011). From Game Design Elements to Gamefulness: Defining "Gamification". Proceedings of the 15th International Academic MindTrek Conference, 9–15.
7. Werbach, K., & Hunter, D. (2012). For the Win: How Game Thinking Can Revolutionize Your Business. Philadelphia: Wharton Digital Press.
8. Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2000). Self-Determination Theory and the Facilitation of Intrinsic Motivation, Social Development, and Well-Being. *American Psychologist*, 55(1), 68–78.
9. Zichermann, G., & Cunningham, C. (2011). Gamification by Design: Implementing Game Mechanics in Web and Mobile Apps. O'Reilly Media.
10. Кудрявцева, Е. Н. (2019). Роль интерактивных методов в преподавании русского языка. Новосибирск: Сибирский университет.
11. Маркова, Т. С. (2020). Реализация игровых методов в образовательных программах. Екатеринбург: УрГУ.
12. Huotari, K., & Hamari, J. (2017). A Definition for Gamification: Anchoring Gamification in the Service Marketing Literature. *Electronic Markets*, 27(1), 21–31.

TALABALARNING IJODKORLIK QOBILIYATLARINI SHAKLLANTIRISHNING SAMARALI USULLARI, SHAKL VA VOSITALARI

JULMANOVA SAODAT JUR'ATJON QIZI

GulDU mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada talabalarning ijodkorlik qobiliyatlarini rivojlantirishning samarali usullari, shakllari va vositalari ko'rib chiqilgan. Talabalarning ijodkorligini shakllantirish bugungi ta'lim tizimining muhim yo'nalishlaridan biri bo'lib, muammoli ta'lim, o'yin texnologiyalari, loyihaviy ta'lim kabi usullar orqali amalga oshirilishi ta'kidlanadi. Shuningdek, raqamli texnologiyalar, laboratoriya uskunalari va jamoaviy ish shakllarining ijodiy salohiyatni rivojlantirishdagi o'rni yoritilgan.

Kalit so'zlar; Ijodkorlik, ta'lim texnologiyalari, samarali usullar, o'yin texnologiyalari, muammoli ta'lim, raqamli texnologiyalar, loyiha ishlari.

Аннотация. В статье рассматриваются эффективные методы, формы и средства развития творческих способностей студентов. Отмечается важность формирования креативности в современной образовательной системе, включая такие методы, как проблемное обучение, игровые технологии и проектная деятельность. Также подчеркивается значение цифровых технологий, лабораторного оборудования и коллективных форм обучения в развитии творческого потенциала студентов.

Ключевые слова: Креативность, образовательные технологии, эффективные методы, игровые технологии, проблемное обучение, цифровые технологии, проектная деятельность.

Annotation. This article examines effective methods, forms, and tools for developing students' creative abilities. It emphasizes the importance of fostering creativity in modern education through methods such as problem-based learning, game technologies, and project-based activities. The role of digital technologies, laboratory equipment, and collaborative learning forms in enhancing creative potential is also highlighted.

Keywords: Creativity, educational technologies, effective methods, game technologies, problem-based learning, digital technologies, project-based learning.

Kirish

Zamonaviy jamiyat oldida turgan dolzarb masalalardan biri — talabalar ijodkorligini rivojlantirishdir. Chunki ijodiy fikrlash va yangi g'oyalarni amalga oshirish qobiliyati insonning hayotda muvaffaqiyat qozonishi uchun muhim hisoblanadi. XXI asrning ta'lim paradigmalarida ijodkorlik ta'limning asosiy maqsadlaridan biri sifatida ko'riladi. Bunda nafaqat bilimlarni egallash, balki ulardan yangi g'oyalar yaratish uchun foydalanish ko'nikmasi muhim o'rin tutadi.

Ta'lim jarayonida ijodkorlik qobiliyatlarini rivojlantirish faqatgina ma'lum bir yo'nalishdagi faoliyatni emas, balki keng qamrovli va universal yondashuvlarni talab

qiladi. Ijodkorlikni shakllantirishning samarali usullari, shakllari va vositalarini aniqlash nafaqat ta'lim sifatini oshirishga, balki talabalarni real hayotdagi murakkab vaziyatlarni hal qilishga tayyorlashga ham xizmat qiladi.

Mazkur maqola talabalarning ijodkorlik qobiliyatlarini shakllantirishga xizmat qiluvchi pedagogik yondashuvlar, usullar va vositalarni o'rganishga bag'ishlangan bo'lib, zamonaviy ta'limning ijodiy imkoniyatlarini kengaytirish masalalarini ko'rib chiqadi.

Talabalarning ijodkorlik qobiliyatlarini shakllantirishning ahamiyati

Talabalarning ijodkorlik qobiliyatlarini shakllantirish bugungi kunda ta'limning eng dolzarb maqsadlaridan biri hisoblanadi. Jamiyat

taraqqiyotining hozirgi bosqichida texnologik, iqtisodiy va ijtimoiy muammolarni hal qilish uchun yangicha yondashuvlar va ijodiy fikrlash talab etiladi. Ijodkorlik nafaqat talabalar shaxsiy rivojlanishining, balki ularning professional muvaffaqiyatining ham poydevoridir.

Ijodkorlik qobiliyatlarini rivojlantirishning ahamiyatini quyidagi jihatlarda ko'rish mumkin:

1. Global muammolarni hal qilishga tayyorlash

Dunyo miqyosida yuzaga kelayotgan yangi muammolar va chaqiriqlar, masalan, iqlim o'zgarishi, texnologik taraqqiyot va raqamli transformatsiyalar, ijodiy fikrlashni talab qiladi. Ijodkor talaba bu kabi muammolarga innovatsion yechimlar taklif qilishga qodir.

2. Shaxsiy va kasbiy rivojlanish

Ijodkorlik qobiliyatiga ega bo'lgan talabalar o'z hayotiy maqsadlarini belgilashda va kasbiy faoliyatida mustaqil qarorlar qabul qilishga qodir bo'ladi. Bu esa ularning nafaqat mehnat bozorida, balki shaxsiy hayotida ham muvaffaqiyat qozonishini ta'minlaydi.

3. Innovatsion tafakkur rivoji

Ijodkorlik talabalarga tanqidiy fikrlash, murakkab vaziyatlarda tezkor va moslashuvchan qarorlar qabul qilish imkoniyatini beradi. Bu, ayniqsa, fan-texnika va axborot texnologiyalari sohasida katta ahamiyatga ega.

4. Jamoaviy ish samaradorligini oshirish

Ijodiy fikrlash qobiliyatiga ega bo'lgan talabalar jamoa tarkibida faol ishtirok etadi, yangicha yondashuvlar taklif etadi va o'z g'oyalari bilan jamoadoshlarini ilhomlantiradi. Bunday talabalar guruhning umumiy natijalariga sezilarli ta'sir ko'rsatadi.

5. Milliy va madaniy taraqqiyot

Har bir jamiyat o'zining madaniy va iqtisodiy rivojlanishida ijodkor shaxslarga tayanadi. Talabalar orasida ijodkorlik qobiliyatlarini rivojlantirish milliy taraqqiyot uchun intellektual salohiyatni oshirishning muhim omillaridan biridir.

Talabalarning ijodkorlik qobiliyatlarini

shakllantirish nafaqat ular uchun, balki butun jamiyat uchun katta ahamiyatga ega. Bu jarayonni pedagogik yondashuvlar, ilg'or texnologiyalar va ta'lim vositalari orqali samarali tashkil etish kelajak avlodlarning intellektual va ijodiy salohiyatini kengaytirishga xizmat qiladi. Shuning uchun ta'lim jarayonida ijodkorlikni rivojlantirishning o'rni va ahamiyati e'tibordan chetda qolmasligi lozim.

Talabalarning ijodkorlik qobiliyatlarini shakllantirishning samarali usullari

Talabalarning ijodkorlik qobiliyatlarini shakllantirishda qo'llaniladigan usullar pedagogik jarayonning samaradorligini oshirishda muhim ahamiyatga ega. Quyida bu boradagi eng samarali usullar keltirilgan:

1. Problematik ta'lim usuli

Problematik ta'lim talabalarga yangi bilimlarni mustaqil kashf etish imkonini beradi va ijodiy tafakkurni rivojlantiradi. Bu usulning mohiyati quyidagilardan iborat:

- Talabalarga ochiq muammoli savollar berish;

- Turli vaziyatlarni tahlil qilish va mustaqil qarorlar qabul qilishni rag'batlantirish;

- Muammoli vaziyatlar orqali ijodiy yondashuvlarni shakllantirish.

Amaliyotda qo'llash:

- Muammoli seminar mashg'ulotlarini tashkil qilish.

- Haqiqiy hayotiy vaziyatlarni talabalarga topshiriq sifatida taqdim etish.

2. O'yin texnologiyalari

O'yinlar orqali o'quv jarayonini qiziqarli qilish nafaqat talabalarning diqqatini oshiradi, balki ijodiy fikrlashni rag'batlantiradi. Rolli o'yinlar, biznes simulyatsiyalar va aqliy o'yinlar bu yo'nalishda samarali vosita hisoblanadi.

Amaliyotda qo'llash:

- Talabalarni rollarga bo'lish va ma'lum bir muammoni hal qilishga yo'naltirish.

- Biznes o'yinlar orqali strategik fikrlashni rivojlantirish.

3. Ilmiy-tadqiqot faoliyati

Talabalarni ilmiy izlanishlarga jalb qilish

ularning mustaqil va ijodiy fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi. Tadqiqot jarayonida talabalar yangi g'oyalar kashf etadi va o'z fikrlarini asoslashga o'rganadi.

Amaliyotda qo'llash:

- Talabalar uchun kichik tadqiqot loyihalarini tashkil etish.
- O'zlashtirilgan bilimlarni tadqiqotlarda qo'llash imkoniyatini yaratish.

4. Loyihaviy ta'lim usuli

Loyihaviy ta'lim talabalarning real muammolarni yechish uchun ijodkorlik bilan ishlash ko'nikmalarini rivojlantiradi. Bu usul jamoaviy ish va mustaqil yondashuvni o'z ichiga oladi.

Amaliyotda qo'llash:

- Talabalarni guruhlariga bo'lish va ularga ma'lum bir loyiha ustida ishlash vazifasini topshirish.
- Loyihalarning yakuniy taqdimotini tashkil etish.

5. "Beynstorming" (Fikrlar hujumi)

Bu usul yangi g'oyalarni taklif qilish va ularni muhokama qilish jarayonida talabalarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantiradi. "Beynstorming" ijodiy jarayonda talabalarni faol ishtirok etishga undaydi.

Amaliyotda qo'llash:

- Seminar mashg'ulotlarida fikrlar hujumini tashkil qilish.
- Talabalar o'rtasida muhokamalarni rag'batlantirish.

6. Innovatsion texnologiyalarni qo'llash

Raqamli texnologiyalar yordamida ta'lim jarayonida ijodiy ko'nikmalarni rivojlantirishning yangi imkoniyatlari yuzaga kelmoqda. Masalan:

- Multimedia va virtual laboratoriyalar;
- Interaktiv dasturlar va o'quv platformalari.

Amaliyotda qo'llash:

- Virtual reallik texnologiyalarini fanlarni o'rgatishda qo'llash.
- Interaktiv platformalar orqali yangi bilimlarni amaliyotda qo'llash.

7. Interfaol muloqot usuli

Talabalarni muloqotga jalb qilish va ularga o'z fikrlarini erkin ifoda etish imkonini berish ijodiy fikrlashni rivojlantirishda muhim o'rin tutadi.

Amaliyotda qo'llash:

- Darslarni munozaralar shaklida o'tkazish.
- Guruhiy muhokamalarda ijodiy yondashuvlarni o'rganish.

8. Tahlil va sintez usuli

Talabalarga ma'lum bir mavzuni chuqur o'rganish va o'zlarining original xulosalarini chiqarish imkoniyatini yaratish orqali ijodiy qobiliyat rivojlantiriladi.

Amaliyotda qo'llash:

- Fanlararo tahlil mashg'ulotlarini tashkil etish.
- Topshiriqlarni bosqichma-bosqich sintezga yo'naltirish.

Yuqoridagi samarali usullar talabalarning ijodkorlik qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi. Bu usullarni ta'lim jarayoniga qo'llash talabalarning nafaqat kasbiy, balki shaxsiy rivojlanishiga ham katta hissa qo'shadi. Ijodiy fikrlashni rivojlantirish uchun zamonaviy texnologiyalar va innovatsion yondashuvlarni birgalikda qo'llash muhim ahamiyatga ega.

Talabalarning ijodkorlik qobiliyatlarini shakllantirishning shakl va vositalari

Talabalarning ijodkorlik qobiliyatlarini shakllantirishda ta'lim jarayonining shakllari va vositalarini to'g'ri tanlash katta ahamiyatga ega. Samarali shakl va vositalar orqali o'quvchilarni nafaqat bilim olishga, balki ijodiy fikrlash va amaliy yondashuvlarni rivojlantirishga jalb qilish mumkin. Quyida ijodkorlikni rivojlantirishga yordam beradigan asosiy shakl va vositalar ko'rib chiqiladi:

1. Ta'lim shakllari

1.1. Individual ta'lim shakli

Talabalar bilan yakka tartibda ishlash ularda ijodiy qobiliyatlarni shakllantirishda katta ahamiyatga ega. Individual yondashuv orqali har bir talabaga uning qobiliyatiga mos

topshiriqlar va maqsadlar qo'yiladi.

Amaliy misol:

- Mustaqil ijodiy loyihalar tayyorlash.
- Talabalarga o'z tadqiqotlarini o'tkazish

imkoniyatini yaratish.

1.2. Jamoaviy ta'lim shakli

Guruhda ishlash talabalar orasida ijodiy fikr almashish va yangi g'oyalarni ishlab chiqishga imkon beradi. Jamoa ishida talabalar bir-biridan o'rganadi va turli yondashuvlarni sinab ko'radi.

Amaliy misol:

- Jamoaviy loyiha yaratish.
- Munozaralar va fikrlar hujumi ("brainstorming") tashkil etish.

1.3. Interfaol ta'lim shakli

Interfaol shaklda ta'lim talabalarni faol ishtirok etishga undaydi va ularning ijodiy qobiliyatlarini rag'batlantiradi.

Amaliy misol:

- Rolli o'yinlar.
- Interfaol seminarlar va muhokamalar.

2. Ta'lim vositalari

2.1. Raqamli texnologiyalar

Raqamli vositalar orqali ta'lim jarayonini zamonaviy va qiziqarli qilish mumkin. Multimedia va interaktiv platformalar ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish uchun samarali vositalar hisoblanadi.

Amaliy misol:

- Virtual laboratoriyalar: Fanlarni amaliy o'rganish jarayonida yangi g'oyalarni kashf etish.
- Online ta'lim platformalari: Udemy, Coursera, va Google Classroom singari vositalardan foydalanish.

2.2. Audiovizual materiallar

Talabalarni vizual va eshitish orqali fikrlashga jalb qilish ijodiy ko'nikmalarni oshiradi.

Amaliy misol:

- Dokumental filmlar, animatsiyalar va infografikalar.
- Yaratilgan g'oyalarni vizualizatsiya qilish uchun grafik dasturlar (masalan, Canva,

Adobe Illustrator).

2.3. Eksperimental uskunalar

Ijodkorlikni rivojlantirishda laboratoriya uskunolari va tajriba vositalaridan foydalanish talabalarni tadqiqot va sinovlarga jalb etadi.

Amaliy misol:

- Kimyo, biologiya yoki fizika laboratoriyalarida ijodiy tajribalar o'tkazish.
- Zamonaviy simulyator va robototexnika vositalaridan foydalanish.

2.4. Matbaa va kitob resurslari

Ijodiy fikrlashni rivojlantirishda badiiy, ilmiy va texnik adabiyotlarning o'rni katta. Talabalarni mustaqil o'qishga undash orqali ularning ijodiy salohiyati oshadi.

Amaliy misol:

- Innovatsion texnologiyalar va g'oyalar haqidagi adabiyotlarni tavsiya qilish.
- Kutubxona va elektron resurslardan foydalanish.

2.5. Taqdimot va loyihalar vositalari

Talabalar o'z fikrlarini ifoda etish va taqdim qilish orqali ijodiy yondashuvlarni shakllantiradi.

Amaliy misol:

- PowerPoint, Prezi yoki Canva orqali taqdimotlar tayyorlash.
- Loyiha natijalarini vizual tarzda ifoda etish.

3. Kombinatsiyalangan shakllar va vositalar

Ijodkorlikni rivojlantirish uchun turli shakl va vositalarni birlashtirish talabalar uchun keng imkoniyatlar yaratadi. Masalan:

- Raqamli texnologiyalarni o'yin shakllari bilan uyg'unlashtirish.
- Interfaol muhokamalarni laboratoriya faoliyati bilan bog'lash.

Talabalarning ijodkorlik qobiliyatlarini shakllantirishda mos shakl va vositalarni tanlash ta'lim jarayonining sifatini oshiradi. Individual va jamoaviy ta'lim shakllarini raqamli texnologiyalar, eksperimental uskunalar va audiovizual vositalar bilan birgalikda qo'llash ijodkorlikni rag'batlantiradi. Bu esa talabalarni

kelajakdagi murakkab vazifalarga tayyorlashda muhim ahamiyatga ega.

Xulosa

Talabalarning ijodkorlik qobiliyatlarini shakllantirish bugungi ta'lim tizimining eng muhim vazifalaridan biridir. Ijodkorlik – bu talabalar uchun nafaqat shaxsiy va kasbiy rivojlanishning asosiy omili, balki global muammolarni hal qilishda, innovatsiyalar yaratishda va hayotiy vaziyatlarga moslashuvchan yondashishda muhim qobiliyatdir.

Mazkur maqolada keltirilgan samarali usullar, shakl va vositalar quyidagicha xulosalarni beradi:

1. Ijodkorlikni rivojlantirishning ahamiyati:

- o Talabalar shaxsiy va kasbiy rivojlanishida ijodiy fikrlash markaziy o'rinda turadi.

- o Ijodkorlik orqali talabalar o'z bilimlarini amaliyotga tadbiq qilish va yangi yechimlar yaratishga qodir bo'ladi.

2. Samarali usullar:

- o Problematik ta'lim, o'yin texnologiyalari, ilmiy-tadqiqot faoliyati, loyihaviy ta'lim va fikrlar hujumi kabi usullar ijodiy ko'nikmalarni rivojlantirishda samarali hisoblanadi.

- o Innovatsion texnologiyalarni o'quv jarayoniga qo'llash talabalar uchun yangi

imkoniyatlar yaratadi.

3. Shakl va vositalar:

- o Jamoaviy va individual ta'lim shakllari, shuningdek, raqamli texnologiyalar, audiovizual materiallar va laboratoriya uskunalari kabi vositalar ijodkorlikni rivojlantirishda muhim o'rin tutadi.

- o Kutubxona resurslari va taqdimot texnologiyalari ijodiy yondashuvlarni shakllantirishda yordam beradi.

4. Kombinatsiyalangan yondashuv:

- o Shakl va vositalarni integratsiyalash orqali talabalarning ijodiy tafakkuri va muammolarni yechish qobiliyatini yanada rivojlantirish mumkin.

Tavsiyalar

- Ta'lim jarayoniga innovatsion texnologiyalar va interaktiv usullarni keng joriy qilish.

- Talabalarni real hayotiy muammolarni hal qilishga yo'naltiruvchi loyihalar bilan shug'ullantirish.

- Pedagoglarning ijodiy ta'lim berish ko'nikmalarini muntazam ravishda oshirish.

Ijodkorlikni shakllantirish uchun ta'lim jarayonining barcha ishtirokchilari – pedagoglar, talabalar va ta'lim tizimining tashkilotchilari – birgalikda ishlashi zarur. Bu nafaqat talabalar uchun, balki jamiyatning intellektual va madaniy rivojlanishi uchun ham mustahkam poydevor bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Anderson, L. W., & Krathwohl, D. R. (2001). A Taxonomy for Learning, Teaching, and Assessing: A Revision of Bloom's Taxonomy of Educational Objectives. New York: Longman.
2. Guilford, J. P. (1967). The Nature of Human Intelligence. New York: McGraw-Hill.
3. Torrance, E. P. (1974). The Torrance Tests of Creative Thinking. Bensenville, IL: Scholastic Testing Service.
4. Vygotsky, L. S. (1978). Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Cambridge, MA: Harvard University Press.
5. Sawyer, R. K. (2012). Explaining Creativity: The Science of Human Innovation. New York: Oxford University Press.
6. Resnick, M. (2017). Lifelong Kindergarten: Cultivating Creativity Through Projects, Passion, Peers, and Play. MIT Press.

MAKTABAGCHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA RIVOJLANTIRUVCHI MARKAZLARNING INTEGRATSIYASI

XUDOYBERDIYEVA FERUZA G'ANISHER QIZI
JDPU stajyor o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada Maktabgacha ta'limni rivojlantirishda integratsiyalashgan rivojlantiruvchi muhitning o'рни, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida rivojlantiruvchi markazlarni tashkil etish va markazlar mazmuni, faoliyati, bolalarni rivojlantiruvchi markazlarga qanday yo'naltirish kerakligi haqida ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'z: Integratsiya, maktabgacha ta'lim, tashkilot, rivojlantiruvchi muhit, rivojlantiruvchi markaz, ta'lim

Annotation. This article provides information on the role of an integrated developmental environment in the development of preschool education, the organization of developmental centers in preschool educational organizations, the content and activities of centers, and how to direct children to developmental centers.

Key words: Integration, preschool education, organization, developmental environment, developmental center, education

Аннотация. В данной статье представлена информация о роли комплексной развивающей среды в развитии дошкольного образования, организации центров развития в дошкольных образовательных организациях, содержании и деятельности центров, а также способах направления детей в центры развития

Ключевые слова: Интеграция, дошкольное образование, организация, развивающая среда, развивающий центр, образование.

KIRISH

Maktabgacha ta'lim Vazirligining 2018-yil 18-iyundagi "Ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo'yiladigan davlat talablari" va "Ilk qadam" davlat o'quv dasturiga muvofiq bolaning har tomonlama va barkamol shaxs bo'lib rivojlanishi uchun qulay shart-sharoitlar yaratish, maktabgacha yoshdagi bolalarning ta'lim tarbiyasini tashkil etish va amalga oshirish, Maktabgacha ta'lim tashkilotida o'quv faoliyatini rivojlantiruvchi markazlarda tashkil etish kabi vazifalar yuklatilgan. Bolani har tomonlama rivojlantirish uning insoniyat tajribasi, bilimlari, qobiliyati va madaniyatining saqlovchisi bo'lgan kattalar bilan muloqoti tufayli insoniyatning ko'p asrlik tajribasini o'zlashtirish asosidagina amalga oshiriladi. Bugungi kunda ta'lim sohasida turli xususiyatdagi, yo'nalishdagi va ahamiyatdagi nihoyatda ko'p innovatsiyalar mavjud,

katta yoki kichik ko'lamli davlat islohotlari o'tkaziladi, ta'limning tashkil etilishiga, mazmuniga, uslubiyotiga, texnologiyasiga yangiliklar kiritiladi. Maktabgacha ta'lim jarayonida innovatsion pedagogik texnologiya bu -bolalarni vositalar yordamida ta'lim materiallarini o'rganish orqali nutqini rivojlantirish, o'z fikrini erkin bayon eta olish, o'zaro muloqot, tevarak-atrof bilan tanishish jarayonini yangicha talqin etishdir. Ma'lumki, Maktabgacha yoshdagi bolalarga ta'lim-tarbiya berishdan asosiy maqsad ularni sog'lom, barkamol shaxs sifatida tarbiyalash va maktab ta'limiga tayyorlashdan iboratdir.

ASOSIY QISIM:

Maktabgacha ta'lim Vazirligining 2018-yil 18-iyundagi "Ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo'yiladigan davlat talablari" va "Ilk qadam" davlat o'quv dasturiga muvofiq bolaning har tomonlama

va barkamol shaxs bo'lib rivojlanishi uchun qulay shart-sharoitlar yaratish, maktabgacha yoshdagi bolalarning ta'lim tarbiyasini tashkil etish va amalga oshirish, Maktabgacha ta'lim tashkilotida o'quv faoliyatini rivojlantiruvchi markazlarda tashkil etish kabi vazifalar yuklatilgan. Ushbu vazifaga ko'ra maktabgacha ta'lim tashkilotida beshta rivojlanish markazlari tashkil etilgan. Bular:

1. Til va nutq markazi
2. Qurish, yasash va matematika markazi
3. San'at markazi
4. Fan va tabiat markazi
5. Syujetli-rolli markaz

Rivojlantiruvchi markazlarni tashkil qilishdan ko'zlangan maqsad bola o'sishini kuchli ta'minlash, samarali ta'lim berish, maktabga jalb etish va shunga mos shart-sharoit yaratish hisoblanadi. Maktabgacha ta'limda rivojlantiruvchi markazlar ta'lim, rivojlantiruvchi, o'qitish, rag'batlantiruvchi, uyushgan, kommunikativ kabi o'z tizimini yuksaltiruvchi funksiyalarni bajarishi kerak. Bu funksiyalar eng muhimi bola mustaqilligini, erkin fikrlash, bolalar va kattalar orasidagi o'zaro munosabatlar jarayonini rivojlantirish ustida ishlashni talab etadi. Bunday markazlarda markazlarning o'zaro dizayni, estetikasi, bolalar uchun jozibali, qiziqish uyg'otadigan bo'lishi kerak. Jihozlari ham bola yoshiga mos, xavfsiz, didaktik talablarga mos holda tashkil etilishi lozim. "Til va nutq" markazida o'yinlar orqali rivojlantiruvchi muhitni tashkil etishning ahamiyati katta. "Til va nutq" markazida turli xil o'yin faoliyatlarida ishlatiladigan barcha zarur didaktik materiallar tarbiyalanuvchilarni so'zlashga, hikoya qilishga undaydigan bo'lishi kerak.

"Til va nutq" markazini yaratish bir qator talablarga ega:

"Til va nutq" markazini jihozlashda barcha vositalar guruhning yosh xususiyatlariga to'liq muvofiq bo'lishi shart.

Tarbiyalanuvchilarga "Til va nutq" markazida o'zlarini qulay his etishlari uchun jozibali sharoit yaratilgan bo'lishi.

Markazda xavfsizlik talablariga to'liq rioya qilish, kitoblar qo'yiladigan javonning shishali bo'lmasligi, mayda qo'l motorikasini rivojlantirish uchun detalli didaktik o'yin vositalarining joylashtirilganligi.

Qurish-yasash, konstruksiyalash va matematika markazida bolalarda sensor tarbiya, ijodkorlik rivojlanadi. Bola bir vazifani bajarishi orqali ham qurish –yasash ham matematika bilan shug'ullanish imkoniyatiga ega bo'ladi. Bolalarni o'yin jarayonida tinglansa "Menga yashil rang kerak", "Men yasagan uycha ikki qavatli", "Seniki kichkina, meniki esa kattakon", "Meni mashinamga 10 ta odam sig'adi" degan jummalarni eshitasiz. Demak bolalarning muloqatida qo'shish, ayirish, taqqoslash, kattalik kabi ilk matematik tasavvurlar kengayib boradi. O'z ishlarini mustaqil tahlil qilishni o'rganadilar. Bolalarning o'yinlar orqali kublarga bo'lgan tasavvurlari kengaytirish, bir-birlari bilan muloqotga kirish, o'zlarini buyuk kashfiyotchilardek xis qilishlari, atrofdagilarni kuzatishlari va "men" tushunchasi tez rivojlanadi. Misol: bolalar bilan o'ynab katta bo'lgan bolaning xarakterida mustaqil rivojlanganini ko'rishimiz hamda, uyda yolg'iz katta bo'lgan bolalarning xarakterida odamovi bo'lib qolganini ko'rishimiz mumkun.

Sanat markazi o'z ichiga asosan rasm, applikatsiya, loy ishini oladi. Markazning asosiy maqsadi bolalarda ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish, ularni go'zallik bilan oshno qilish, mayda qo'l, motorikasini rivojlantirish orqali, nutqini rivojlantirish. Bola ranglarni tanlashga, ularni o'z o'rnida ishlatishga o'rganadi. Atevarak atrofdagi narsalarni ranglar orqali anglaydi, ular orqali tushunadi. Bu markazda origami usulidagi qurish-yasash ishlari ham olib borilishi mumkun. Masalan, "uycha" mavzusini bola xoxlasin rasm chizish orqali yoki loydan uy qurish. Markazda bola uchun shunday imkoniyat yaratish kerakki u bekor qolmasin. Biri bo'lmasa ikkinchisidan foydalansin. Markazga taklif etilayotganda har gal "bugun san'at markazimizda mana shu mavzu asosida ishlaymiz" deb eslatish lozim.

Fan va tabiat markazining asosiy maqsadi bolalarni tabiat va tevarak atrofdagi xodisalar bilan tanishtirish jonli va jonsiz tabiatni farqlash, undagi turli xil mavjudotlarning yashash sharoitlari haqidagi malumotlarni olishga o'rgatish. Bu markaz bolalarning sevimli markazi bo'lib, bunda ular juda ko'p tarjimalarni amalga oshiradi. Tash, suv, tuproqning xususiyatlari bilan tanishish ham aynan shu markaz mavzulariga kiradi. Demak, markazning asosiy vazifasi bolalarda bilish jarayonlarini rivojlantirish hisoblanadi.

Syujetli rol o'yinlar markazida bolalarning nutqi rivojlanadi, kattalar bilan muloqot qilishni o'rganadi, qarindosh urug'chilikni tushunadi, mehmondo'stlik va mehmonda bo'lish odobi tarbiyalanadi, kattalar mehnati bilan tanishadi, kasbga qiziqish uyg'otadi. Bu markazda bolalar o'zlari yoqtirgan ertak qahramonlarining rolini ijro etadi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida tashkil etiladigan rivojlanish markazlaridagi jarayonlar bolalarning doimiy ravishda yangi bilimlarni o'zlashtirishga, mustahkamlashga yordam beradi. Bolalarni o'z bilimini mustaqil ravishda to'ldirib borish, kechayotgan yangilanish jarayonlariga munosib moslashib borishga o'rgatish rivojlanish markazlarining asosiy maqsadidir. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida olib boriladigan rivojlanish markaz faoliyatlarida bolalarga quyidagilar o'rgatiladi

- muammolarni e'ta olish;
- ijodiy, tafakkur va ixtirochilik imkoniyatlarini namoyon etish;
- odamlar, jamiyat, mamlakat, atrof-olam to'g'risida g'amxo'rlik qilishni. Oqilona tashkil etilgan sog'lom ijtimoiy-ma'naviy muhit bolalarda izlanishga, tashabbus ko'rsatishga va ijodkorlik qobiliyatlarini namoyon etishga rag'bat uyg'otadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasining ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo'yiladigan Davlat talablari" 2018 y
2. Prof. F.R. Qodirova Maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini o'stirish" OzRXTBMMXQTMORO`MM Toshkent -2011 y
3. F.Voxobova, D.Zayniddinova "Rivojlantiruvchi o'yinlar" Toshkent." Bekinmashoq plus" 2009 y
4. Sh.Boltayeva "O'ynaymiz, o'ylaymiz, aqlimizni charxlaymiz" MTM tayyorlov guruhi uchun tavsiya. Toshkent 2002 y
5. Saloydinov, S. Q. (2021). Creation of feasibility studies to reduce energy costs in ginneries. "Экономика и социум", 9(88), 147-149.
6. Салойдинов, С. К. (2021). Образовательные кредиты в Узбекистане. "Экономика и социум", 12(91), 470-472.
7. Салойдинов, С. К. (2021). Спрос на рынке дифференцированных продуктов. "Экономика и социум", 12(91), 473-476.
8. Салойдинов, С. К. (2022). С паровой турбиной 471 МВт на Талимарджанской ТЭЦ расчет электрических режимов при максимальной зимней нагрузке. "Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS)", Special issue, 116-121.
9. Салойдинов, С. К. (2022). Ин

WEB VA BULUTLI TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA INFORMATIKA FANINI O'QITISHNI TASHKIL ETISHNING USLUBIY VA DASTURIY TA'MINOTINI YARATISH

HASANOVA SUMANBAR HAMROQULOVNA

O'zbekiston Finlandiya pedagogika instituti Informatika kafedrası dotsenti

MAQSIMOV SARDORBЕК MIRODIL O'G'LI

O'zbekiston Finlandiya pedagogika instituti magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada web va bulutli texnologiyalar asosida informatika fanini o'qitishni tashkil etishning uslubiy yondashuvlari va dasturiy ta'minoti yoritilgan. Zamonaviy ta'lim texnologiyalarining imkoniyatlari, virtual laboratoriyalar va interaktiv platformalarning o'quv jarayoniga ijobiy ta'siri ko'rib chiqiladi. Shuningdek, masofaviy o'qitish va gamifikatsiya elementlari orqali o'quvchilarning motivatsiyasini oshirish masalalari tahlil qilinadi. Maqolada web va bulutli texnologiyalarni samarali qo'llash bo'yicha tavsiyalar beriladi.

Kalit so'zlar: Web texnologiyalar, bulutli texnologiyalar, informatika ta'limi, virtual laboratoriyalar, masofaviy ta'lim, gamifikatsiya, interaktiv o'qitish.

Аннотация: В статье рассматриваются методические подходы и программное обеспечение для организации преподавания информатики на основе веб- и облачных технологий. Анализируются возможности современных образовательных технологий, влияние виртуальных лабораторий и интерактивных платформ на учебный процесс. Также обсуждаются вопросы повышения мотивации учащихся через элементы дистанционного обучения и геймификации. В статье предлагаются рекомендации по эффективному использованию веб- и облачных технологий.

Ключевые слова: Веб-технологии, облачные технологии, обучение информатике, виртуальные лаборатории, дистанционное обучение, геймификация, интерактивное обучение.

Annotation: This article explores methodological approaches and software solutions for organizing computer science teaching based on web and cloud technologies. The potential of modern educational technologies, the impact of virtual laboratories, and interactive platforms on the learning process are analyzed. The article also discusses enhancing student motivation through distance learning and gamification elements. Recommendations for the effective use of web and cloud technologies are provided.

Keywords: Web technologies, cloud technologies, computer science education, virtual laboratories, distance learning, gamification, interactive teaching.

Kirish

Bugungi globallashuv va raqamli texnologiyalar davrida ta'lim sohasida yangiliklarni joriy etish o'quv jarayonining samaradorligini oshirish va o'quvchilarning raqobatbardosh ko'nikmalarini rivojlantirishda muhim o'rin tutadi. Ayniqsa, informatika fanini o'qitishda web va bulutli texnologiyalarni qo'llash masalasi dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Ushbu texnologiyalar o'quv jarayonini yanada interaktiv, moslashuvchan va samarali qilish imkonini beradi.

Web texnologiyalar, ya'ni internet asosida

yaratilgan o'quv resurslari va platformalar, darslarni masofaviy tashkil qilish imkoniyatlarini kengaytiradi. Bulutli texnologiyalar esa ma'lumotlar bilan ishlash, ularni saqlash va uzatish jarayonlarini soddalashtiradi, shu bilan birga, o'quvchilarga zamonaviy ish muhitini taqdim etadi. Ushbu texnologiyalarni qo'llash orqali o'quvchilarning amaliy ko'nikmalarini rivojlantirish, mustaqil fikrlash va ijodiy yondashuvlarini shakllantirish imkoniyati yaratiladi.

Mazkur maqolada web va bulutli texnologiyalar asosida informatika fanini

o'qitishning uslubiy va dasturiy ta'minotini yaratish masalalari ko'rib chiqiladi. Web-platformalarning imkoniyatlari, bulutli servislarning didaktik jihatlari va ta'limda foydalanish metodlari tahlil qilinadi. Shuningdek, zamonaviy o'quv jarayoniga moslashgan interaktiv dasturiy vositalarni ishlab chiqish yo'nalishlari bo'yicha tavsiyalar beriladi.

1. Web va bulutli texnologiyalarning informatika ta'limida o'rni

Web va bulutli texnologiyalar zamonaviy ta'lim jarayonini tashkil qilishda muhim ahamiyatga ega bo'lib, ular o'quv jarayonini samarali tashkil etish va o'quvchilarni zamonaviy texnologiyalar bilan tanishtirishga xizmat qiladi. Quyidagi omillar bu texnologiyalarning o'rni va ahamiyatini belgilaydi:

- Masofaviy ta'lim imkoniyatlari: Web-platformalar orqali darslarni masofaviy shaklda tashkil qilish va interaktiv o'quv materiallari yaratish imkonini beradi.

- O'quv resurslariga erkin kirish: Bulutli texnologiyalar yordamida o'quvchilar istalgan vaqtda, istalgan joydan o'z o'quv materiallariga ulanish imkoniyatiga ega bo'ladi.

- Ma'lumot almashishning tezkorligi: Web va bulutli servislar o'quvchilar va o'qituvchilar o'rtasida real vaqt rejimida ma'lumot almashishga imkon beradi.

Masalan, Google Workspace va Microsoft Teams kabi platformalar orqali o'quv jarayonining samaradorligini oshirish va kooperativ ta'limni tashkil qilish mumkin.

2. Web texnologiyalardan foydalanish metodikasi

Informatika fanini web texnologiyalar asosida o'qitishda quyidagi yondashuvlar samarali hisoblanadi:

2.1. Interaktiv darslar tashkil qilish

Web texnologiyalar orqali o'quvchilarning qiziqishini oshirish uchun interaktiv dars materiallari yaratish lozim.

- HTML, CSS, va JavaScript yordamida interaktiv darslar va test tizimlari ishlab

chiqilishi mumkin.

- CodePen, Replit kabi platformalarda dasturlash mashqlarini real vaqt rejimida bajarish imkoniyati yaratiladi.

2.2. Virtual laboratoriyalar

Virtual laboratoriyalar yordamida amaliy mashg'ulotlarni masofadan turib tashkil etish o'quvchilarga real ish muhiti bilan tanishish imkonini beradi. Bunda:

- Cisco Packet Tracer tarmoq texnologiyalarini o'rganishda qo'llaniladi.

- Khan Academy kabi platformalar o'quvchilarga dasturlash asoslarini o'rganishda yordam beradi.

2.3. Veb-simulyatsiyalar

Simulyatsiya vositalari murakkab mavzularni vizual tarzda tushuntirish uchun ishlatiladi. Masalan, algoritmlarning ishlash jarayonini vizualizatsiya qilish uchun VisuAlgo kabi vositalar qo'llaniladi.

3. Bulutli texnologiyalardan foydalanish metodikasi

Bulutli texnologiyalar orqali o'quvchilarni zamonaviy dasturlar va infratuzilmalarga jalb qilish mumkin. Bulutli texnologiyalarni qo'llash usullari quyidagicha:

3.1. Ma'lumotlarni saqlash va boshqarish

Bulutli texnologiyalar yordamida o'quv materiallarini markazlashgan tarzda saqlash va boshqarish imkonini beradi.

- Google Drive, OneDrive kabi xizmatlar yordamida dars materiallarini tartibga solish va o'quvchilar bilan ulashish osonlashadi.

- Bulutli ma'lumotlar bazalaridan foydalanib, real amaliy dasturlarni ishlab chiqish bo'yicha mashg'ulotlar tashkil etilishi mumkin.

3.2. Bulutli platformalar bilan dasturlash

Bulutli platformalar dasturlash va tarmoq texnologiyalari bo'yicha amaliy mashg'ulotlarni olib borishda qulay vosita hisoblanadi.

- AWS Educate, Google Cloud Platform, yoki Microsoft Azure orqali bulutli xizmatlarni o'rganish va ulardan foydalanish mumkin.

- O'quvchilarni bulutli hisoblash

texnologiyalariga jalb qilish orqali ularni kelajakda talab qilinadigan ko'nikmalar bilan ta'minlash mumkin.

3.3. Masofaviy sinflar va hamkorlik

Bulutli platformalar yordamida guruhli loyihalarni tashkil qilish va masofaviy sinflarni boshqarish qulaylashadi.

- Microsoft Teams, Zoom va Moodle kabi platformalar o'qituvchi va o'quvchilar o'rtasidagi muloqotni mustahkamlashda yordam beradi.

4. Didaktik yondashuvlar va pedagogik asoslar

Web va bulutli texnologiyalarga asoslangan informatika ta'limida quyidagi didaktik tamoyillarni qo'llash zarur:

4.1. Problema asosida o'qitish

O'quvchilarga amaliy masalalarni hal qilish vazifasi berilib, ulardan web va bulutli texnologiyalarni qo'llash talab qilinadi.

Misol: Tarmoq xavfsizligi bo'yicha muammo yaratish va bulutli xizmatlardan foydalanib, yechim topishni tashkil qilish.

4.2. Gamifikatsiya

O'yin elementlarini o'quv jarayoniga joriy etish orqali o'quvchilarning qiziqishini oshirish mumkin.

Misol: Dasturlash topshiriqlarini bajarish uchun ball to'plash va ularni bosqichma-bosqich o'sib boruvchi mukofot tizimiga ulash.

4.3. Individual yondashuv

O'quvchilarning bilim darajasiga mos keluvchi interaktiv resurslar va topshiriqlarni taqdim etish orqali ta'lim jarayonini shaxsga yo'naltirish.

5. Dasturiy ta'minot yaratish yo'nalishlari

Informatika fanini web va bulutli texnologiyalar asosida o'qitishni samarali tashkil etish uchun maxsus dasturiy ta'minot ishlab chiqilishi lozim. Ushbu dasturlar quyidagi talablarga javob berishi kerak:

- Interaktivlik: Dars materiallari va topshiriqlar bilan faol ishlash imkonini yaratish.
- Xavfsizlik: Ma'lumotlarni himoya qilish mexanizmlari bilan ta'minlash.
- Moslashuvchanlik: Turli darajadagi

o'quvchilarga moslashish imkoniyati.

Bularga qo'shimcha ravishda, mahalliy sharoitga mos dasturlarni ishlab chiqish va joriy qilish uchun davlat va xususiy sektor hamkorligini yo'lga qo'yish muhimdir.

Web va bulutli texnologiyalar asosida informatika ta'limini tashkil etish o'quv jarayonini sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqadi. Ushbu texnologiyalar o'quvchilarga nafaqat zamonaviy ko'nikmalarni o'rgatadi, balki ularni raqamli jamiyatga tayyorlashga xizmat qiladi. Shu sababli, bu sohada tadqiqotlar olib borish va yangi yondashuvlarni ishlab chiqish dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Natijalar va muhokamalar

Web va bulutli texnologiyalar asosida informatika fanini o'qitishni tashkil etish bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar va amaliy tajribalar bir qator muhim natijalarga erishish imkonini berdi. Ushbu texnologiyalar o'quv jarayonini tashkil qilishda sezilarli yutuqlarni ta'minlash bilan birga, ta'lim sifatini oshirishda ham samarali ekanligini ko'rsatdi.

1. O'quv jarayonining samaradorligini oshirish

Web va bulutli texnologiyalarni qo'llash informatika fanini interaktiv tarzda o'qitish imkonini yaratdi. Natijalar quyidagilarni ko'rsatdi:

- Moslashuvchan ta'lim muhitining yaratilishi: O'quvchilar o'zlariga qulay vaqtda va joyda o'qish imkoniyatiga ega bo'ldilar. Bu ayniqsa masofaviy ta'limda muhim ahamiyatga ega bo'ldi.

- O'quvchilarning bilimlarini mustaqil ravishda oshirish: Bulutli platformalar va onlayn resurslar yordamida o'quvchilar o'z bilimlarini mustaqil ravishda mustahkamlashdi.

2. O'quvchilar faoliyatining faollashuvi va motivatsiyasi

Gamifikatsiya elementlarini qo'llash va real vaqt rejimida amaliy mashg'ulotlar tashkil etish o'quvchilarning darslarga bo'lgan qiziqishini oshirdi.

- O'yin uslubi yordamida o'rgatish: Topshiriqlarni bajarish uchun ball to'plash

tizimi va boshqa gamifikatsiya elementlari o'quvchilarni faolroq ishtirok etishga undadi.

- Virtual laboratoriyalar: Bulutli platformalar orqali simulyatsiyalar o'tkazish o'quvchilarni texnologiyalarni real sharoitlarda qo'llashga o'rgatdi.

3. Texnik ko'nikmalarni rivojlantirish

Web va bulutli texnologiyalar yordamida o'quvchilar o'z texnik bilimlarini amaliyotda qo'llashni o'rgandilar.

- Dasturlash bo'yicha mashg'ulotlar: Interaktiv muhitlarda dasturlash topshiriqlarini bajarish orqali o'quvchilar amaliy bilimlarga ega bo'ldilar.

- Bulutli platformalarda ishlash: AWS, Google Cloud, va Microsoft Azure kabi platformalar orqali o'quvchilar zamonaviy texnologiyalar bilan ishlash ko'nikmalarini rivojlantirishdi.

4. O'qituvchilarning malaka oshirish zarurati

Ta'lim tizimiga web va bulutli texnologiyalarni joriy etishda o'qituvchilar uchun qo'shimcha malaka oshirish dasturlari muhimligi aniqlandi.

- Texnologik kompetensiyalarni rivojlantirish: O'qituvchilarga zamonaviy texnologiyalar bilan ishlash bo'yicha treninglar tashkil etilishi lozim.

- Didaktik ko'nikmalarni rivojlantirish: Web va bulutli texnologiyalarni ta'lim jarayoniga moslashtirish bo'yicha maxsus uslubiy qo'llanmalar ishlab chiqilishi kerak.

5. Infratuzilmani takomillashtirish ehtiyoji

Tahlillar shuni ko'rsatdiki, barcha o'quv muassasalarida zamonaviy texnologiyalarga asoslangan infratuzilmani joriy etish uchun qo'shimcha mablag' va resurslar zarur.

- Texnik jihozlash: Internet tezligi va sifatini yaxshilash hamda bulutli xizmatlardan foydalanish uchun texnik imkoniyatlarni kengaytirish lozim.

- Dasturiy ta'minot yaratish: Milliy ta'lim tizimi uchun moslashtirilgan maxsus web va bulutli dasturiy vositalarni ishlab chiqish dolzarbdir.

Muhokamalar

Ushbu tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, web va bulutli texnologiyalar ta'lim jarayoniga integratsiya qilinganida ta'limning samaradorligi sezilarli darajada oshadi. Biroq, texnologiyalarni muvaffaqiyatli joriy etish uchun quyidagi omillarga e'tibor qaratish zarur:

- Resurslarni muvozanatli taqsimlash: Qishloq va shahar maktablari o'rtasida raqamli imkoniyatlarni teng taqsimlash.

- O'quvchilarning raqamli savodxonligi: Web va bulutli texnologiyalardan foydalanish uchun o'quvchilarni zarur boshlang'ich bilimlar bilan ta'minlash.

- Davlat va xususiy sektor hamkorligi: Ta'lim platformalarini rivojlantirish uchun davlat va xususiy sektor o'rtasidagi hamkorlikni mustahkamlash.

Umuman olganda, web va bulutli texnologiyalar informatika fanini o'qitishda ulkan imkoniyatlar yaratib, ta'lim jarayonini yangi bosqichga olib chiqadi. Ushbu texnologiyalarni o'quv jarayoniga joriy etish va ulardan samarali foydalanish uchun tizimli yondashuv zarur.

Xulosa

Web va bulutli texnologiyalar asosida informatika fanini o'qitishni tashkil etish zamonaviy ta'lim jarayonining samaradorligini oshirishda muhim ahamiyatga ega. Ushbu texnologiyalar o'quvchilarga mustaqil o'qish, amaliy ko'nikmalarni rivojlantirish va jahon bozorida raqobatbardosh bo'lishga yordam beradi. Tadqiqotlar va tajribalar shuni ko'rsatadiki, web va bulutli texnologiyalarning ta'lim jarayoniga integratsiyasi quyidagi afzalliklarni ta'minlaydi:

1. Ta'limning sifatini oshirish: Interaktiv dars materiallari, virtual laboratoriyalar va simulyatsiyalar o'quvchilarning darslarga bo'lgan qiziqishini oshirib, murakkab mavzularni o'zlashtirishni yengillashtiradi.

2. Texnik ko'nikmalarni rivojlantirish: Bulutli platformalar orqali o'quvchilar amaliy ko'nikmalarni rivojlantirish imkoniyatiga ega bo'ladilar, bu esa ularning kelajakdagi kasbiy

muvaffaqiyatlari uchun mustahkam zamin yaratadi.

3. O'quv jarayonining moslashuvchanligi: Web texnologiyalar orqali masofaviy ta'lim va o'quv resurslariga erkin kirish imkoniyati ta'minlanadi.

4. Ta'lim infratuzilmasini rivojlantirish: Bulutli texnologiyalar yordamida ma'lumotlarni markazlashgan holda saqlash va boshqarish imkoniyati yaratiladi.

Amaliy tavsiyalar:

- Dasturiy va texnik resurslarni rivojlantirish: Ta'lim muassasalariga maxsus moslashtirilgan web va bulutli platformalarni joriy etish zarur.

- Malaka oshirish dasturlari: O'qituvchilar uchun texnologiyalarni qo'llash bo'yicha

maxsus treninglar va uslubiy qo'llanmalar ishlab chiqish.

- Teng imkoniyatlar yaratish: Ta'lim resurslarini qishloq va shahar maktablari o'rtasida teng taqsimlash, internet infratuzilmasini yaxshilash.

Web va bulutli texnologiyalarga asoslangan yondashuv informatika fanini o'qitishda innovatsion metodlarni joriy etish va ta'lim samaradorligini oshirish imkonini beradi. Ushbu yondashuvni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun davlat siyosatini qo'llab-quvvatlash, mahalliy infratuzilmani takomillashtirish va o'qituvchilar malakasini oshirish muhim hisoblanadi. Shu orqali ta'lim tizimini yangi sifat darajasiga olib chiqish mumkin bo'ladi.

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

Foydalanilgan adabiyotlar:

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

1. Smith, J. Educational Cloud Platforms in the Digital Age. New York: McGraw-Hill Education. 2020
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori. Raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish orqali ta'limda innovatsion texnologiyalarni joriy etish to'g'risida. O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami.
3. Khan, S. Gamification in Education: Strategies for Engagement. London: Routledge.
4. Google Workspace for Education. Resurslar va dasturlarni ta'limga qo'llash bo'yicha qo'llanma. Google rasmiy saytidan olingan: <https://edu.google.com>
5. Microsoft Azure. Bulutli texnologiyalarni o'qitishda qo'llash bo'yicha tavsiyalar. Microsoft rasmiy saytidan olingan: <https://azure.microsoft.com>
6. Reynolds, M. Virtual Laboratories in Computer Science Education. Journal of Educational Technology Research, 38(4), 125-136.
7. VisuAlgo. Data Structures and Algorithms Visualization Platform. Online resource: <https://visualgo.net>
8. UzEdu Innovation Center. Informatika ta'limida raqamli texnologiyalarni qo'llash usullari. Tashkent: UzEdu.
9. Anderson, T. The Theory and Practice of Online Learning. Edmonton: Athabasca University Press.
10. AWS Educate. Bulutli texnologiyalar bo'yicha amaliy mashg'ulotlar uchun qo'llanma. AWS rasmiy saytidan olingan: <https://aws.amazon.com/education>
11. Cisco Networking Academy. Tarmoq texnologiyalarini o'rgatish bo'yicha uslubiy qo'llanma. Cisco rasmiy saytidan olingan: <https://netacad.com>

O'ZBEK GURUHLARIDA TIBBIYOTGA OID KONSEPTLARINING O'RGANILISH MASALALARI

RAXIMOVA NIGORA ATAKULOVNA

O'zbekiston Finlandiya pedagogika instituti mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'zbek tilida tibbiyot konseptlarining shakllanishi va rivojlanishi jarayonlari tahlil qilinadi. Tibbiyot terminlarining xalq tabobati, Sharq tibbiyoti va zamonaviy ilm-fan ta'sirida shakllanishi o'rganilgan. Lingvokulturologik, semantik va terminologik yondashuvlar asosida tibbiyot konseptlarining lingvistik xususiyatlari tahlil qilinadi. Maqola tibbiyot atamalarining milliy madaniyat bilan uyg'unligi va xalqaro standartlarga moslashuv imkoniyatlarini aniqlashga qaratilgan.

Kalit so'zlar: Tibbiyot konseptlari, o'zbek tili, terminologiya, lingvokulturologiya, tibbiy til, xalq tabobati, zamonaviy tibbiyot.

Аннотация: В данной статье анализируется процесс формирования и развития медицинских концептов в узбекском языке. Исследовано влияние народной медицины, восточной медицины и современной науки на становление медицинской терминологии. Лингвокультурологический, семантический и терминологический подходы использованы для анализа лингвистических характеристик медицинских концептов. Цель статьи — выявить взаимосвязь медицинских терминов с национальной культурой и их адаптацию к международным стандартам.

Ключевые слова: Медицинские концепты, узбекский язык, терминология, лингвокультурология, медицинский язык, народная медицина, современная медицина.

Abstract: This article analyzes the formation and development of medical concepts in the Uzbek language. It examines the influence of folk medicine, Eastern medicine, and modern science on the evolution of medical terminology. Linguocultural, semantic, and terminological approaches are used to analyze the linguistic features of medical concepts. The article aims to identify the harmony between medical terms and national culture and their adaptation to international standards.

Keywords: Medical concepts, Uzbek language, terminology, linguocultural studies, medical language, folk medicine, modern medicine.

Kirish

Tibbiyot sohasining rivojlanishi nafaqat ilmiy va amaliy jihatlarini, balki til va madaniyat sohalaridagi o'zgarishlarni ham o'z ichiga oladi. Tibbiyot konseptlari inson salomatligi, kasalliklar, diagnostika va davolash jarayonlari bilan bog'liq bilimlarni jamlaydi va ular o'zbek tilida o'ziga xos semantik xususiyatlarga ega. Ushbu konseptlar tibbiyotning xalq tabobati va zamonaviy yo'nalishlari o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni, madaniy meros va global tendensiyalarni aks ettiradi.

Bugungi kunda tibbiyot konseptlarining o'zbek tilida tadqiq qilinishi tibbiyot va lingvistik fanlar o'rtasidagi aloqalarni mustahkamlash, ilmiy-texnik terminologiyani

standartlashtirish va milliy madaniyatni global jarayonlar bilan uyg'unlashtirishga qaratilgan. Shu sababli, ushbu masala nafaqat lingvistlar, balki tibbiyot mutaxassislari uchun ham dolzarbdir.

Mazkur maqola tibbiyotga oid konseptlarni o'zbek tilida o'rganishning ilmiy-metodik asoslarini ko'rib chiqishga, ularning lingvistik va madaniy xususiyatlarini tahlil qilishga bag'ishlangan. Unda terminologik nomuvofiqliklar, tarjima masalalari va milliy xususiyatlarni saqlab qolish bilan bog'liq muammolar tahlil qilinadi. Shu orqali, tibbiyot sohasidagi bilimlarni o'zbek tilida rivojlantirishning muhim qirralarini yoritish maqsad qilingan.

Tibbiyotga oid konseptlarning mohiyati

Tibbiyot konseptlari inson salomatligiga oid tushunchalarni o'zida mujassam etgan bo'lib, ular nafaqat ilmiy-texnik ma'lumotlarni, balki jamiyatning madaniy, tarixiy va ijtimoiy tajribasini ham aks ettiradi. Ushbu konseptlar inson organizmini tushunish, kasalliklarni aniqlash va davolash, shuningdek, profilaktika jarayonlarini tashkil etishda muhim ahamiyatga ega. Ular lingvistika sohasida semantik, pragmatik va lingvokulturologik tahlil uchun keng imkoniyatlar yaratadi.

Tibbiyot konseptlari ikki asosiy yo'nalishda o'rganilishi mumkin:

1. Ilmiy va texnik konseptlar

Bu yo'nalish tibbiyotning ilmiy terminlari va atamalarini o'z ichiga oladi. Ular kasallik nomlari, diagnostika usullari, jarrohlik amaliyotlari, dori vositalari va boshqa ilmiy tibbiy tushunchalarni ifodalaydi. Masalan, "onkologiya", "anesteziya", "rentgenografiya" kabi terminlar xalqaro ilmiy-nomenklatura tizimida umumiy qabul qilingan va ular o'zbek tilida tarjima yoki transliteratsiya orqali qo'llaniladi.

2. Oddiy tibbiyot tushunchalari

Ushbu konseptlar oddiy fuqarolar tomonidan ishlatiladigan tibbiyotga oid so'zlar va tasavvurlarni ifodalaydi. Masalan, xalq orasida keng qo'llaniladigan "tabib", "ko'krak shamollashi", "dam solish" kabi tushunchalar milliy madaniyat va an'analarga asoslanadi. Ular tibbiyotning xalq tabobati bilan bog'liq qirralarini ochib beradi.

Konseptlarning o'ziga xos xususiyatlari

Tibbiyot konseptlarining mohiyati ular ifodalangan til, madaniyat va tarixiy jarayonlar orqali shakllanadi:

- Universal xususiyat: Ayrim tibbiyot konseptlari ilmiy til orqali xalqaro maydonda bir xil ma'noga ega (masalan, "virus", "antibiotik").

- Madaniy xususiyat: Tibbiyotning xalq tabobatiga oid konseptlari milliy madaniyat va

an'analar ta'sirida shakllanadi. Masalan, o'zbek tilidagi "ziravorlar bilan davolash" konsepti Sharq tabobati ta'sirini aks ettiradi.

- Dinamizm: Zamonaviy tibbiyot texnologiyalarining rivojlanishi bilan yangi konseptlar shakllanib boradi. Masalan, "telemreditsina", "gen terapiyasi", "robototibbiyot" kabi yangi tushunchalar o'zbek tiliga kirib kelmoqda.

Mohiyatining amaliy ahamiyati

Tibbiyot konseptlarini o'rganish:

- Tibbiyot atamalarining milliy madaniyatga mos tarjima va tushuntirishini ta'minlash.

- Tibbiyot fanlarini o'zbek tilida rivojlantirish uchun metodik va lingvistik asos yaratish.

- Tibbiyot terminologiyasining ilmiy va amaliy qo'llanilishini yaxshilashga xizmat qiladi.

Shu tariqa, tibbiyot konseptlari o'zbek tili lingvistikasida nafaqat tibbiyot terminologiyasini tahlil qilish, balki milliy madaniyatni anglash vositasi sifatida muhim ahamiyat kasb etadi.

O'zbek tilida tibbiyot konseptlarining shakllanishi

O'zbek tilida tibbiyot konseptlarining shakllanishi uzoq tarixiy davrlar va madaniy jarayonlar bilan chambarchas bog'liq. Bu jarayon turli manbalar va omillarning ta'siri ostida shakllangan bo'lib, xalq tabobati, diniy va madaniy an'analar, shuningdek, zamonaviy ilm-fan taraqqiyoti bilan boyib borgan.

Tarixiy manbalar

1. Xalq tabobati

O'zbek xalq tabobati asrlar davomida milliy tibbiyotning ilk shakli sifatida xizmat qilib kelgan. Xalq tabobatida "dam solish", "issiq bilan davolash", "ziravorlar yordamida muolaja" kabi konseptlar shakllanib, o'ziga xos lingvistik ifodalar orqali xalq nutqida mustahkam o'rnashgan. Bu davrda tibbiyotning asosiy tushunchalari milliy urf-odat va an'analar

bilan uyg'unlashgan.

2. Sharq tabobati

O'rta asrlar davrida Abu Ali ibn Sino kabi buyuk olimlarning tibbiyotga oid asarlari o'zbek tiliga o'girilishi va o'rganilishi bu sohaning boyishini ta'minladi. Ibn Sinoning "Tib qonunlari" kabi asarlarida keltirilgan "balg'am", "issiqsimon kasalliklar", "quvvatlantiruvchi vositalar" kabi atamalar o'zbek tilidagi tibbiyot konseptlarining tarixiy asosi bo'lib xizmat qilgan.

3. Diniy va madaniy ta'sirlar

Islom madaniyati tibbiyot konseptlarining shakllanishida katta rol o'ynadi. Qur'on va hadislar asosida "halol va harom oziq-ovqatlar", "ro'zaning tibbiy foydalari" kabi tushunchalar shakllandi. Ushbu konseptlar milliy madaniyat va sog'liqni saqlashning diniy qirralarini aks ettirgan.

Zamonaviy davr va global ta'sir

1. Rus tibbiyotining ta'siri

XX asrda o'zbek tiliga rus tibbiy terminologiyasi keng miqyosda kirib keldi. Masalan, "operatsiya", "diagnostika", "sterilizatsiya" kabi atamalar aynan rus tilidan o'zlashtirildi. Bu jarayon rus tibbiyot maktabining mustamlaka davridagi ta'siri bilan bog'liq.

2. Globalizatsiya va zamonaviy texnologiyalar

Hozirgi zamon tibbiyotining rivojlanishi bilan ingliz tilidan ko'plab yangi terminlar o'zbek tiliga kirib keldi. Masalan, "telemeditsina", "artroskopiya", "robot-jarrohlik" kabi atamalar zamonaviy tibbiyot texnologiyalarini ifodalaydi. Ushbu terminlar transliteratsiya va moslashtirish yo'li bilan o'zbek tiliga kiritilmoqda.

Leksik shakllanishning asosiy usullari

1. O'zlashtirish

Rus va ingliz tillaridan terminlarni o'zlashtirish orqali o'zbek tilida tibbiyot konseptlari boyitildi.

Misol: "Rentgen", "vaksina", "virus".

2. Tarjima qilish

Xalqaro atamalarni o'zbek tiliga moslashtirish.

Misol: "Ko'z nuri tiklash" (retinoplastika), "Jigar ko'chirish" (transplantatsiya).

3. Milliy leksikadan foydalanish

Milliy tibbiyotga oid qadimiy atamalarni zamonaviy terminologiyaga moslashtirish.

Misol: "Dam solish", "Bemorni tozalash".

Shakllanishga ta'sir qiluvchi omillar

- Madaniy meros: Milliy tabobat va Sharq madaniyati ta'siri.

- Fan-texnika taraqqiyoti: Yangi texnologiyalar bilan bog'liq tushunchalarning paydo bo'lishi.

- Til siyosati: O'zbek tilini rivojlantirish va xalqaro terminlarni milliylik uchun olib borilayotgan davlat siyosati.

O'zbek tilida tibbiyot konseptlarining shakllanishi o'ziga xos tarixiy va zamonaviy omillarning uyg'unlashuvi natijasidir. Ushbu konseptlar xalq tabobatidan boshlab zamonaviy ilmiy-texnikaviy taraqqiyotgacha bo'lgan jarayonlarni aks ettirib, tibbiyotning milliy va xalqaro integratsiyasiga xizmat qiladi. Tibbiyotga oid konseptlarni o'zbek tilida chuqurroq o'rganish ilm-fanning milliy o'ziga xosligini saqlashga va xalqaro maydondagi faolligini oshirishga yordam beradi.

Tibbiyot konseptlarini o'rganish metodikasi

Tibbiyot konseptlarini lingvistik va madaniy jihatdan chuqur tahlil qilish ushbu sohaning terminologik bazasini boyitish va uni milliy madaniyat hamda xalqaro ilm-fan bilan uyg'unlashtirish uchun muhim ahamiyatga ega. O'zbek tilida tibbiyot konseptlarini o'rganish metodikasi bir nechta yo'nalishlar va usullarga asoslanadi.

1. Terminologik tahlil

Tibbiyot konseptlarining terminologik tahlili ularning kelib chiqishi, semantik tarkibi va grammatik xususiyatlarini o'rganishga qaratilgan.

Yondashuvlar:

- Etimologik tahlil: Tibbiyot terminlarining kelib chiqishi va ularning tarixiy shakllanish jarayonlarini o'rganish. Masalan, "diagnostika", "terapiya" kabi terminlarning yunon va lotin tillaridan o'zlashgani.

- Morfologik tahlil: O'zbek tilida tibbiyot atamalarining tuzilishi va o'zlashgan shakllarini o'rganish. Masalan, "vaksina" so'zining moslashtirilishi.

- Sinonim va antonim tahlili: Bir-biriga yaqin yoki qarama-qarshi ma'nodagi tibbiyot atamalarini aniqlash.

2. Lingvokulturologik yondashuv

Tibbiyot konseptlari tibbiy bilimlarning milliy madaniyat bilan bog'liqligini aks ettiradi. Lingvokulturologik tahlil bu atamalarining madaniy ahamiyatini aniqlashni o'z ichiga oladi.

Usullar:

- Milliy tibbiy merosni o'rganish: Xalq tabobati va Sharq tibbiyoti terminlarining o'zbek madaniyatiga xos xususiyatlarini tahlil qilish.

- Madaniy-semantik tadqiqotlar: Milliy tibbiyot tushunchalari va xalqaro atamalarni qiyosiy o'rganish. Masalan, "tabib" va "shifokor" tushunchalarining o'zbek madaniyatidagi semantik farqlari.

3. Semantik tahlil

Tibbiyot konseptlarining ma'no qatlamlarini ochib berishga qaratilgan.

Yo'nalishlar:

- Tibbiyot konseptlari tasnifi: Anatomik, patologik, terapevtik va diagnostik terminlarning semantik guruhlariga bo'linishi.

- Metaforik tahlil: Tibbiyot tilida ishlatiladigan metaforalarning lingvistik xususiyatlarini o'rganish. Masalan, "qalbni tozalash" yoki "jigarni kuchaytirish" kabi xalqona iboralar.

4. Lingvistik korpus va kompyuter lingvistikasi

Tibbiyot matnlarini chuqur o'rganish

uchun zamonaviy texnologiyalar va lingvistik korpuslardan foydalanish muhim.

Amaliyotlar:

- Tibbiyot terminlarining korpusli tahlili: Elektron lug'atlar va tibbiyot bo'yicha matnlar orqali atamalarining ishlatilish chastotasi va kontekstlarini tahlil qilish.

- Terminologik lug'at yaratish: O'zbek tilidagi tibbiyot atamalarini to'plash va ularni standartlashtirish.

5. Tarjima nazariyasi va amaliyoti

Tibbiyot terminlarini boshqa tillardan o'zbek tiliga tarjima qilish va moslashtirish usullarini ishlab chiqish muhimdir.

Usullar:

- Adabiy tarjima: Tibbiyotga oid atamalarni xalq tili va madaniyatiga mos ravishda ifodalash.

- Ilmiy tarjima: Xalqaro tibbiyot terminlarini semantik va grammatik jihatdan to'g'ri moslashtirish.

- Transliteratsiya va adaptatsiya: O'zlashgan so'zlarni o'zbek tilining grammatik me'yorlariga moslashtirish.

6. Eksperimental usullar

Eksperimental metodlar tibbiyot konseptlarini o'rganishning samaradorligini baholash uchun qo'llaniladi.

Tadqiqot shakllari:

- So'rovnoma va intervyular: Tibbiyot atamalarining aholi tomonidan qabul qilinish darajasini aniqlash.

- Laboratoriya tahlillari: Tibbiyotga oid matnlarni lingvistik jihatdan tahlil qilish.

Tibbiyot konseptlarini o'rganish jarayonidagi muhim qadamlar

1. Konseptual tahlil uchun bazaviy terminologiyani aniqlash.

2. Terminlarning milliy va xalqaro qirralarini tahlil qilish.

3. O'zbek tilida tibbiyot konseptlari bo'yicha lingvistik resurslar yaratish.

4. Ilmiy jamoatchilik va mutaxassislar bilan tibbiyot tilining rivojlanishini muhokama

qilish.

Tibbiyot konseptlarini o'rganish metodikasi lingvistik, madaniy, va texnologik usullarni o'z ichiga olgan kompleks yondashuvni talab qiladi. Ushbu metodlar orqali tibbiyot terminologiyasini o'zbek tilida rivojlantirish, milliy xususiyatlarni saqlab qolish va xalqaro standartlarga moslashish imkoniyatlari kengayadi. Bu esa tibbiyot tilining zamonaviy ehtiyojlarga javob beradigan darajada shakllanishiga xizmat qiladi.

Xulosa

O'zbek tilida tibbiyot konseptlarini o'rganish, ularning lingvistik va madaniy xususiyatlarini tahlil qilish orqali milliy tibbiyot terminologiyasini rivojlantirish va xalqaro ilmiy hamjamiyat bilan uyg'unlashtirish uchun keng imkoniyatlar yaratiladi. Ushbu jarayon asrlar davomida shakllangan xalq tabobati, Sharq tibbiyoti va zamonaviy global tibbiyotning o'zaro ta'siri natijasida yuzaga kelgan boy madaniy merosni saqlashga va rivojlantirishga xizmat qiladi.

Tibbiyot konseptlarini o'rganish metodikasining asosiy yondashuvlari (terminologik, lingvokulturologik, semantik va tarjima tahlillari) ushbu sohaning lingvistik bazasini boyitishga, zamonaviy texnologiyalar orqali ularni tahlil qilishga, shuningdek, milliy va xalqaro miqyosdagi muloqotga

moslashtirishga imkon beradi.

Amaliy ahamiyati quyidagilarda namoyon bo'ladi:

- Tibbiyot terminlarining milliy va xalqaro standartlarga moslashtirilishi.
- Tibbiyot tilini milliy madaniyat va an'analarga mos shaklda rivojlantirish.
- Elektron resurslar va terminologik lug'atlar yaratish orqali tilni ilmiy texnikaviy jarayonlarga integratsiyalash.

Takliflar:

1. Tibbiyot terminlarini standartlashtirish uchun davlat darajasida maxsus ishchi guruh tashkil qilish.
2. Lingvistlar va tibbiyot mutaxassislari hamkorligida ilmiy tadqiqotlar olib borish.
3. Tibbiyotga oid o'zbek tilidagi elektron lug'atlar va o'quv resurslarini ishlab chiqish.
4. Xalqaro tibbiyot terminlarini o'zbek tiliga tarjima qilishda milliy xususiyatlarni hisobga olish.

O'zbek tilida tibbiyot konseptlarini chuqur o'rganish va rivojlantirish orqali milliy tilning ilmiy sohada nufuzini oshirishga, tibbiyot fanlari bo'yicha xalqaro hamkorlikni kengaytirishga erishish mumkin. Bu nafaqat ilmiy, balki tibbiy ta'lim va sog'liqni saqlash tizimining samaradorligini oshirishga ham xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abu Ali ibn Sino. Tib qonunlari. Toshkent: Fan nashriyoti, 1980.
2. Ismoilov, A. O'zbek tili terminologiyasi va uning rivoji. Toshkent: O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi, 2005.
3. Qosimov, A. R. Lingvokulturologiya va milliy madaniyat. Toshkent: Universitet nashriyoti, 2010.
4. G'afurov, O. A. O'zbek tibbiy terminologiyasining lug'ati. Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti, 2015.
5. Khomyakov, M. G. Meditsinskaya terminologiya: Teoriya i praktika. Moskva: Nauka, 2001.
6. Crystal, D. The Cambridge Encyclopedia of the English Language. Cambridge: Cambridge University Press, 1995.

MEHNAT PEDAGOGIKASI VA UNING PEDAGOGIK MAZMUNI

RIZAEVA XUSNIYA UBAYEVNA

Nizomiy nomidagi TDPU Maktabgacha ta'lim pedagogika va psixologiya kafedra v.b.dotsenti pedagogika bo'yicha falsafa fanlari doktori (PhD)

Annotatsiya: Mazkur maqolada mehnat pedagogikasi tushunchasi, uning mazmuni va zamonaviy ta'lim jarayonidagi ahamiyati ko'rib chiqiladi. Mehnat ta'limi, tarbiyasi va kasbiy tayyorgarlikning asosiy tamoyillari, zamonaviy yondashuvlar hamda innovatsion texnologiyalar tahlil qilinadi. Shuningdek, mehnat madaniyati va etikasini shakllantirishning pedagogik imkoniyatlari o'rganiladi. Maqola, mehnat pedagogikasini takomillashtirish yo'nalishidagi istiqbollarni ochib beradi.

Kalit so'zlar: Mehnat pedagogikasi, mehnat ta'limi, mehnat tarbiyasi, kasbiy tayyorgarlik, mehnat madaniyati, zamonaviy texnologiyalar, innovatsion usullar.

Аннотация: В статье рассматриваются понятие трудовой педагогики, её содержание и значение в современном образовательном процессе. Анализируются основные принципы трудового обучения, воспитания и профессиональной подготовки, а также современные подходы и инновационные технологии. Особое внимание уделено педагогическим возможностям формирования трудовой культуры и этики. Статья раскрывает перспективы совершенствования трудовой педагогики.

Ключевые слова: Трудовая педагогика, трудовое обучение, трудовое воспитание, профессиональная подготовка, трудовая культура, современные технологии, инновационные методы.

Abstract: This article examines the concept of labor pedagogy, its content, and significance in the modern educational process. It analyzes the main principles of labor education, upbringing, and professional training, as well as modern approaches and innovative technologies. Special attention is given to the pedagogical possibilities of forming labor culture and ethics. The article highlights the prospects for improving labor pedagogy.

Keywords: Labor pedagogy, labor education, labor upbringing, professional training, labor culture, modern technologies, innovative methods.

Kirish

XXI asrda jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi ta'lim tizimiga yangi talablarni qo'ymoqda. Ayniqsa, inson mehnatini tashkil etish va kasbiy faoliyatga tayyorgarlik jarayonlari zamonaviy pedagogikaning dolzarb yo'nalishlaridan biriga aylangan. Mehnat pedagogikasi shaxsni ijtimoiy hayotga va mehnat faoliyatiga muvaffaqiyatli jalb qilishni ta'minlaydigan ta'lim sohasidir. Bu jarayon nafaqat kasbiy ko'nikmalarni shakllantirish, balki mehnat madaniyatini, ijtimoiy javobgarlikni va mehnatga nisbatan ijobiy munosabatni rivojlantirishga qaratilgan.

Zamonaviy texnologiyalar va raqamli transformatsiyalar davrida mehnat pedagogikasi o'z ahamiyatini yanada oshirmoqda. Bu soha o'quvchilarning nazariy bilimlarini amaliyot bilan bog'lash, innovatsion fikrlash va ijodiy yondashuvni shakllantirish uchun qulay shart-sharoitlar yaratadi. Shu bilan birga, mehnat bozorida talablarning o'zgaruvchanligi pedagogik yondashuvlarni qayta ko'rib chiqishni va mehnat ta'limining mazmunini yangilashni talab qiladi.

Ushbu maqolada mehnat pedagogikasining mazmuni, asosiy vazifalari, zamonaviy pedagogik yondashuvlari va innovatsion

texnologiyalar asosida shakllangan yangi imkoniyatlari tahlil qilinadi. Maqola shuningdek, ushbu fan sohasida olib borilayotgan tadqiqotlarning ahamiyati va istiqbollarini yoritishga qaratilgan.

Asosiy Qism

1. Mehnat pedagogikasining mohiyati va asosiy tamoyillari

Mehnat pedagogikasi insonni kasbiy faoliyatga tayyorlash jarayonini ta'minlaydigan muhim fan sohasi hisoblanadi. Uning asosiy mohiyati shaxsda nazariy bilim, amaliy ko'nikma va mehnatga nisbatan ijobiy munosabatni shakllantirishdir. Ushbu soha quyidagi tamoyillarga asoslanadi:

- Nazariya va amaliyotning uyg'unligi: O'quvchilarning bilimlari amaliy faoliyat orqali mustahkamlanadi.

- Kompetensiyaga yo'naltirish: Mehnat ta'limi o'quvchilarda faqatgina bilim emas, balki ularni qo'llash ko'nikmalarini rivojlantiradi.

- Shaxsiy yondashuv: Har bir o'quvchining qobiliyatlari va ehtiyojlarini inobatga olgan holda ta'lim jarayonini tashkil etish.

- Zamonaviylik: Mehnat pedagogikasi texnologik va ijtimoiy o'zgarishlarga moslashtirilgan bo'lishi lozim.

2. Mehnat pedagogikasining tarkibiy qismlari

a) Mehnat ta'limi

Mehnat ta'limi o'quvchilarga nazariy bilimlar berish va amaliy ko'nikmalarni shakllantirishga qaratilgan. Ushbu jarayonda o'quvchilarga kasbiy faoliyatning nazariy asoslari, texnologik jarayonlar va ularni qo'llash usullari o'rgatiladi. Mehnat ta'limida quyidagi metodlar qo'llaniladi:

- Interaktiv o'qitish: Muloqot va hamkorlik asosida bilimlarni o'zlashtirish.

- Amaliy mashg'ulotlar: Laboratoriya ishlarini tashkil etish orqali kasbiy ko'nikmalarni rivojlantirish.

- Masofaviy o'qitish: Onlayn platformalar yordamida o'quv materiallarini o'zlashtirish.

b) Mehnat tarbiyasi

Mehnat tarbiyasi shaxsning ijtimoiy va axloqiy fazilatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Bu jarayon shaxsda mas'uliyat, tartib-intizom, ijodiy yondashuv va mehnatsevarlikni shakllantirishga qaratilgan. Mehnat tarbiyasi orqali o'quvchilar ijtimoiy mehnat qoidalarini va mehnat etikasi tamoyillarini o'zlashtiradi.

c) Kasbiy tayyorgarlik

Kasbiy tayyorgarlik o'quvchilarning kelajakdagi kasb faoliyatiga moslashuvini ta'minlaydi. Ushbu jarayon o'quvchilarning texnologik ko'nikmalarini rivojlantirish, yangi texnika va texnologiyalarni o'zlashtirishni o'z ichiga oladi. Kasbiy tayyorgarlikning mazmuni bozor talablariga mos holda shakllantiriladi.

d) Mehnat madaniyati va etikasini shakllantirish

Mehnat madaniyati shaxsda samarali va maqsadli ishlash odatlarini rivojlantirishni o'z ichiga oladi. Mehnat etikasini shakllantirish esa jamiyatda ijtimoiy hamkorlik va halollik tamoyillarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

3. Zamonaviy yondashuvlar va innovatsiyalar

Mehnat pedagogikasida zamonaviy yondashuvlar va innovatsion texnologiyalarni qo'llash uning samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Quyidagi yondashuvlar mehnat pedagogikasida muvaffaqiyatli qo'llanilmoqda:

- Raqamli texnologiyalar: Virtual laboratoriyalar, simulyatsiyalar va masofaviy o'qitish platformalari orqali bilim va ko'nikmalarni shakllantirish.

- Modul ta'limi: O'quv materiallarini qismlarga bo'lib o'zlashtirishga asoslangan o'qitish tizimi.

- Problemani ta'lim: Amaliy muammolarni hal qilish orqali bilimlarni chuqurlashtirish.

- Integrativ yondashuv: Mehnat ta'limini boshqa fanlar bilan uyg'unlashtirish orqali o'quvchilarni ko'p tomonlama rivojlantirish.

4. Mehnat pedagogikasining ahamiyati

Mehnat pedagogikasi nafaqat kasbiy ko'nikmalarni, balki shaxsning umumiy rivojlanishini ham ta'minlaydi. Ushbu soha jamiyatning iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishida

hal qiluvchi o'rin tutadi. Ayniqsa, global mehnat bozorining talablariga javob beradigan kadrlarni tayyorlashda mehnat pedagogikasining roli beqiyosdir.

Mehnat pedagogikasi ta'lim tizimining ajralmas qismi bo'lib, shaxsning mehnatga tayyorgarligini, ijtimoiylashuvini va kasbiy o'sishini ta'minlaydi. Zamonaviy texnologiyalar va innovatsion yondashuvlarni joriy etish orqali bu sohaning samaradorligini yanada oshirish mumkin. Shu sababli, mehnat pedagogikasida tadqiqot va rivojlanish ishlarini davom ettirish dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Xulosa

Mehnat pedagogikasi jamiyat rivojlanishi va mehnat bozorining zamonaviy talablariga moslashgan holda, shaxsni kasbiy tayyorgarlikdan o'tkazish, mehnat madaniyatini rivojlantirish va mas'uliyatli yondashuvni shakllantirishga xizmat qiluvchi muhim pedagogik yo'nalishdir. Ushbu soha shaxsda nafaqat nazariy bilim va amaliy ko'nikmalarni, balki ijodiy fikrlash qobiliyati, ijtimoiy mas'uliyat va mehnatga nisbatan ijobiy munosabatni rivojlantirishga qaratilgan.

Bugungi globallashuv va texnologik

taraqqiyot davrida mehnat pedagogikasining ahamiyati yanada ortmoqda. Zamonaviy pedagogik yondashuvlar, raqamli texnologiyalar va innovatsion usullardan foydalanish mehnat ta'limini yangi bosqichga olib chiqmoqda. Virtual laboratoriyalar, masofaviy o'qitish platformalari va integratsiyalangan yondashuvlar orqali o'quvchilarning bilim va ko'nikmalari samarali shakllantirilmoqda.

Mehnat pedagogikasining mazmunini doimiy ravishda yangilash va rivojlantirish orqali nafaqat ishchi kuchining sifatini oshirish, balki jamiyatning umumiy iqtisodiy-ijtimoiy rivojlanishiga ham hissa qo'shish mumkin. Shuningdek, ushbu sohada olib boriladigan ilmiy tadqiqotlar va amaliy ishlar mehnat ta'limining samaradorligini oshirishga ham xizmat qiladi.

Shu sababli, mehnat pedagogikasini ilmiy va amaliy jihatdan rivojlantirish, ta'lim tizimida ushbu yo'nalishni keng qo'llash dolzarb masala bo'lib qolmoqda. Mehnatga tayyor va ijtimoiy mas'uliyatli shaxslarni tarbiyalash jamiyatning har tomonlama taraqqiyotini ta'minlashning muhim omillaridan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Yuldashev, Sh. "Mehnat ta'limi va tarbiyasi asoslari." Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.
2. Dewey, J. "Demokratiya va ta'lim." Toshkent: O'qituvchi, 2018.
3. Karimov, M. "Kasbiy tayyorgarlikning zamonaviy yondashuvlari." Pedagogika va psixologiya jurnalida, 2021.
4. Vygotsky, L. S. "O'qitish psixologiyasi va ijtimoiy rivojlanish." Moskva: Prosveshchenie, 1986.
5. Goncharov, A. V. "Trudovaya pedagogika: osnovy teorii i praktiki." Moskva: Nauka, 2018.
6. Anderson, L. W., & Krathwohl, D. R. "A Taxonomy for Learning, Teaching, and Assessing." New York: Longman, 2001.
7. UNESCO. "Global Perspectives on Education and Skills Development." Parij: UNESCO nashriyoti, 2020.

BO'LAJAK INGLIZ TILI O'QITUVCHILARINING KASBIY KOMPETENSIYALARINI MUSTAQIL TA'LIM ORQALI TAKOMILLASHTIRISH PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA

JONUZOQOVA KAMOLA ELHAM QIZI
JDPU tayanch doktoranti

Annotatsiya. Mazkur maqola bo'lajak ingliz tili o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyalarini mustaqil ta'lim orqali takomillashtirish masalasini ko'rib chiqadi. Unda mustaqil ta'limning imkoniyatlari, dolzarb muammolari va ularni bartaraf etish yo'llari tahlil qilinadi. Shuningdek, zamonaviy texnologiyalarning bu jarayondagi roli va innovatsion yondashuvlar muhokama qilinadi. Ushbu tadqiqot kelajakda pedagoglar tayyorlash jarayonini samarali tashkil etishga qaratilgan.

Kalit so'zlar: mustaqil ta'lim, kasbiy kompetensiya, ingliz tili o'qituvchisi, raqamli texnologiyalar, pedagogik jarayon.

Аннотация. В данной статье рассматривается вопрос совершенствования профессиональных компетенций будущих учителей английского языка через самостоятельное обучение. Анализируются возможности самостоятельного обучения, актуальные проблемы и пути их решения. Также обсуждается роль современных технологий и инновационных подходов в данном процессе. Это исследование направлено на повышение эффективности подготовки педагогов в будущем.

Ключевые слова: самостоятельное обучение, профессиональная компетенция, учитель английского языка, цифровые технологии, педагогический процесс.

Abstract. This article examines the issue of enhancing the professional competencies of future English language teachers through independent learning. It analyzes the opportunities, challenges, and solutions associated with independent learning. The role of modern technologies and innovative approaches in this process is also discussed. This study aims to improve the effectiveness of teacher preparation programs in the future.

Keywords: independent learning, professional competence, English teacher, digital technologies, pedagogical process.

Kirish

Bugungi globallashuv va texnologiyalar tez rivojlanayotgan davrda ingliz tili o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish dolzarb masala hisoblanadi. Ingliz tili, xalqaro muloqot tili sifatida, dunyo bo'ylab turli sohalarda keng qo'llanilmoqda, bu esa kelajakda o'qituvchilarning ushbu tilni mukammal o'zlashtirishlariga mas'ul bo'lgan o'qituvchilarga qo'yiladigan talablarni oshirmoqda. Shu nuqtai nazardan, bo'lajak ingliz tili o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyalarini mustaqil ta'lim orqali rivojlantirish jarayoni alohida ahamiyat kasb etadi.

Mustaqil ta'lim o'qituvchining o'z kasbiy

mahoratini oshirish, o'z-o'zini rivojlantirish va zamonaviy ta'lim jarayonida talab qilinadigan ko'nikmalarga ega bo'lishiga yordam beradi. Biroq, ushbu jarayonni samarali tashkil etishda turli didaktik, psixologik va texnologik muammolar yuzaga kelmoqda. Bu muammolarni aniqlash va ularni bartaraf etishga qaratilgan samarali yondashuvlarni ishlab chiqish, pedagogik tadqiqotlarning dolzarb yo'nalishi hisoblanadi.

Ushbu maqolada bo'lajak ingliz tili o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishda mustaqil ta'limning o'rni, imkoniyatlari va uni amalga oshirish jarayonida uchraydigan muammolar tahlil qilinadi. Shuningdek, ushbu muammolarni hal etishga

qaratilgan innovatsion pedagogik yondashuvlar va takliflar ilgari suriladi.

Asosiy qism

1. Bo'lajak ingliz tili o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyalari tushunchasi

Kasbiy kompetensiya — bu pedagogning o'z faoliyatini samarali tashkil etish va boshqarish uchun zarur bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalarning yaxlit tizimidir. Ingliz tili o'qituvchilari uchun kasbiy kompetensiyalar quyidagi tarkibiy qismlarni o'z ichiga oladi:

- Lingvistik kompetensiya: fonetika, grammatika, leksik va pragmatik bilimlarning keng qamrovli bazasiga ega bo'lish;
- Metodik kompetensiya: dars rejasini tuzish va innovatsion o'qitish metodlarini qo'llash;
- Kompyuter savodxonligi va raqamli kompetensiya: zamonaviy texnologiyalardan foydalanish ko'nikmalari;
- Madaniyatlararo kommunikatsiya: boshqa madaniyat vakillari bilan samarali muloqot o'rnatish.

Mazkur kompetensiyalarni rivojlantirish jarayonida mustaqil ta'lim muhim vosita hisoblanadi, chunki bu o'qituvchining shaxsiy ehtiyojlari va rivojlanish imkoniyatlariga moslashuvchan yondashuvni ta'minlaydi.

2. Mustaqil ta'limning kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishdagi o'rni

Mustaqil ta'lim o'qituvchi uchun cheklanmagan resurslar bazasini taqdim etadi. Ingliz tili o'qituvchilari uchun bu quyidagicha ifodalanadi:

- Raqamli resurslar: onlayn kurslar (Coursera, Khan Academy), mobil ilovalar (Duolingo, Quizlet) va elektron kutubxonalardan foydalanish;
- Moslashuvchanlik: o'quv jadvaliga bog'lanmasdan individual o'quv rejalarini amalga oshirish;
- O'z-o'zini baholash: bilim darajasini baholash uchun interaktiv testlar va boshqa vositalardan foydalanish.

Shu bilan birga, mustaqil ta'lim o'qituvchining mas'uliyatini oshiradi

va o'z-o'zini boshqarish ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

3. Mustaqil ta'lim jarayonidagi muammolar

3.1. Didaktik muammolar

- Ingliz tilini o'rgatishda qo'llaniladigan metodik vositalarning cheklanganligi;
- Zamonaviy ta'lim platformalari orqali o'quv materiallarini tanlashdagi murakkabliklar;
- O'quvchilar ehtiyojlariga moslashgan maxsus materiallarning yetishmasligi.

3.2. Psixologik muammolar

- O'qituvchining o'zini o'zi rag'batlantirish ko'nikmalarining shakllanmaganligi;
- Mustaqil ishga mas'uliyatni his qilish qobiliyatining pastligi;
- Ichki motivatsiyaning yetishmasligi.

3.3. Texnologik muammolar

- Raqamli texnologiyalardan foydalanishdagi qiyinchiliklar;
- Internet resurslari bilan ishlashda tajribaning cheklanganligi;
- Zamonaviy platformalardan foydalanishni talab qiladigan maxsus ko'nikmalarning yo'qligi.

4. Yechim va takliflar

4.1. Didaktik yondashuvlar

- Maxsus elektron o'quv platformalarini ishlab chiqish;
- Mustaqil o'qish uchun mos darslik va materiallar bazasini kengaytirish;
- Ta'lim jarayonida interaktiv texnologiyalardan keng foydalanish.

4.2. Psixologik yondashuvlar

- Mustaqil ta'limning ahamiyatini tushuntirishga qaratilgan trening va seminarlar tashkil etish;
- Rag'batlantiruvchi mexanizmlar, masalan, mukofotlash tizimini joriy etish;
- Mas'uliyat va motivatsiyaning oshirishga qaratilgan maxsus dasturlar ishlab chiqish.

4.3. Texnologik yondashuvlar

- Ingliz tili o'rgatishga moslashgan mobil ilovalar va onlayn resurslardan foydalanishni targ'ib qilish;

- Raqamli savodxonlik bo'yicha o'qituvchilar uchun maxsus treninglar tashkil etish;

- O'quvchilar va o'qituvchilar o'rtasida onlayn forum va muhokamalarni yo'lga qo'yish.

5. Mustaqil ta'limning innovatsion imkoniyatlari

Zamonaviy texnologiyalar mustaqil ta'limni yangi bosqichga olib chiqmoqda. Bu jarayonda virtual laboratoriyalar, simulyatsiyalar va o'yinlashgan ta'lim usullari samarali qo'llanilishi mumkin. Masalan:

- Ingliz tili grammatikasini o'rganish uchun interaktiv o'yinlar;

- Taqdimot va nutq ko'nikmalarini rivojlantirish uchun virtual muloqot platformalari (Skype, Zoom);

- Madaniyatlararo muloqotni shakllantirish uchun xalqaro onlayn dasturlar.

Bo'lajak ingliz tili o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyalarini mustaqil ta'lim orqali rivojlantirish zamonaviy ta'limning muhim vazifalaridan biridir. Ushbu jarayonda zamonaviy texnologiyalarni qo'llash, shaxsiy yondashuv va innovatsion pedagogik usullar muhim o'rin tutadi. Shu bilan birga, mustaqil ta'limning samaradorligini oshirish uchun texnologik va psixologik to'siqlarni bartaraf etish talab qilinadi. Mazkur tadbirlar amalga oshirilganda, o'qituvchilar yuqori darajadagi kasbiy kompetensiyalarga ega bo'lib, ta'lim jarayonida muvaffaqiyat qozonishlari mumkin.

Xulosa

Bo'lajak ingliz tili o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish bugungi kundagi eng muhim pedagogik vazifalardan biri hisoblanadi. Mustaqil ta'lim jarayoni bu borada samarali vosita sifatida namoyon bo'lib, o'qituvchilarning shaxsiy ehtiyojlariga moslashuvchan yondashuvni ta'minlaydi. Ushbu jarayon orqali o'qituvchilar nafaqat lingvistik va metodik bilimlarini, balki raqamli savodxonlik va madaniyatlararo muloqot ko'nikmalarini ham rivojlantirishlari mumkin.

Ammo mustaqil ta'lim jarayonida uchraydigan didaktik, psixologik va texnologik muammolarni hal etish zarur. Metodik qo'llanmalarni ishlab chiqish, raqamli resurslardan samarali foydalanishni o'rgatish va o'qituvchilarda ichki motivatsiyani shakllantirish bu muammolarni bartaraf etishning asosiy yo'llaridir. Innovatsion yondashuvlar va texnologiyalarni ta'lim jarayoniga integratsiya qilish mustaqil ta'limning samaradorligini yanada oshiradi.

Ushbu tadbirlar orqali o'qituvchilar zamonaviy ta'lim talablari darajasida faoliyat yuritish imkoniyatiga ega bo'lishadi. Mustaqil ta'limni samarali tashkil etish orqali nafaqat o'qituvchilarning kasbiy mahorati oshadi, balki bu jarayon kelgusida o'quvchilarning ta'lim sifatini yuqori darajaga olib chiqishga xizmat qiladi. Shu sababli, mustaqil ta'limning ta'lim tizimida o'ziga xos o'rnini aniqlash va rivojlantirish istiqbolli pedagogik vazifa sifatida qaralishi lozim.

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

Foydalanilgan adabiyotlar :

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

1. Dewey, J. (1916). *Democracy and Education*. New York: Macmillan.
2. Knowles, M. (1980). *The Modern Practice of Adult Education: From Pedagogy to Andragogy*. Cambridge: Prentice Hall.
3. Littlewood, W. (1984). *Foreign and Second Language Learning: Language Acquisition Research and Its Implications for the Classroom*. Cambridge: Cambridge University Press.
4. Ушинский, К. Д. (1867). *Человек как предмет воспитания*. Москва: Просвещение.
5. Harmer, J. (2007). *The Practice of English Language Teaching*. London: Longman.
6. Siemens, G. (2005). *Connectivism: A Learning Theory for the Digital Age*. *International Journal of Instructional Technology and Distance Learning*, 2(1), 3–10.

TALABALARNING KASBIY KOMPANENTLIGINI TA'MINLASHDA TA'LIMNING "4-K" MODELI

SIDDIKOV ILXOMJON MELIKUZIYEVICH

Qo'qon davlat pedagogika instituti Informatika kafedrası dotsenti, t.f.n.

Annotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy pedagogik texnologiya – loyiha asosida o'qitish, uning afzalliklari va o'quvchilarda tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga qaratilgan qiyinchiliklari haqida umumiy ma'lumotlar berilgan. Maqolaning dolzarbligi zamonaviy talablar - ta'lim sifati va samaradorligini oshirish sharoitida talabalarda tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish va rivojlantirishdadir. Shuningdek, ushbu pedagogikani "4-K" modeli, ya'ni hamkorlik, muloqot, tanqidiy fikrlash va ijodkorlik shaklida qo'llang. Bundan tashqari, ushbu maqolada loyihaga asoslangan ta'lim texnologiyasi va an'anaviy ta'lim modeli o'rtasidagi farqlar ko'rsatilgan, shuningdek, hayotiy muammolarga yechim izlashda uning talabalarning ta'lim va kundalik hayotiga ta'siri tasvirlangan.

Kalit so'zlar: tanqidiy fikrlash, 4-K, hamkorlik, muloqot, tanqid, ijodkorlik, zamonaviy pedagogik texnologiyalar, kompetensiya, PBL (project based learning) - Loyihaga asoslangan ta'lim, professional ko'nikmalar.

Аннотация: В данной статье представлены общие сведения о современной педагогической технологии проектного обучения, ее преимуществах и трудностях, направленных на развитие критического мышления у учащихся. Актуальность статьи заключается в формировании и развитии навыков критического мышления студентов в условиях современных требований – повышения качества и эффективности образования. Также примените эту педагогику в виде модели «4-K», то есть сотрудничества, общения, критического мышления и творчества. Кроме того, в данной статье показаны отличия технологии проектного обучения от традиционной образовательной модели, а также ее влияние на обучение и повседневную жизнь учащихся при поиске решений жизненных проблем.

Ключевые слова: критическое мышление, 4-K, сотрудничество, общение, критика, творчество, современные педагогические технологии, компетентность, ПОО (проектное обучение), профессиональные навыки.

Kirish. O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasida oliy ta'lim tizimini ijtimoiy soha va iqtisodiyot tarmoqlari ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda, fan, ta'lim va ishlab chiqarishning mustahkam integratsiyasini ta'minlash asosida ta'lim sifatini yaxshilash, raqobatbardosh kadrlar tayyorlash, ilmiy va innovatsion faoliyatni samarali tashkil etish, tanqidiy va ijodiy fikrlash, tizimli tahlil qilish, tadbirkorlik ko'nikmalarini shakllantirish, o'quv jarayoniga kompetensiyalarni mustahkamlashga qaratilgan usul va texnologiyalarni joriy etish, amaliy ko'nikmalarni shakllantirishga qaratilgan o'quv jarayonini tashkil etish masallariga alohida e'tibor qaratilgan.[1] Bu borada ilg'or

pedagogik texnologiyalar, xalqaro ta'lim standartlari asosida yaratilgan o'quv-uslubiy majmua va o'quv dasturlarini ta'lim jarayoniga keng joriy etilmoqda.

Zamonaviy ta'limda yetakchilik qilayotgan - Gonkong, Janubiy Koreya, Singapur, Yaponiya, Vetnamning ta'lim yutuqlari reytingda tez sur'atlar bilan o'sib bormoqda.[2] Tadqiqotchilar ushbu mamlakatlarning ta'lim siyosati va ta'lim standartlarini belgilaydigan hujjatlarni o'rganib chiqdilar va o'quvchilarda shakllanishi kerak bo'lgan eng keng tarqalgan kompetensiyalar, qadriyatlar, munosabatlar va boshqa ta'lim natijalarini aniqladilar. Ular orasida birinchi o'rinlarni tanqidiy va innovatsion yoki kreativ fikrlash, o'zini

boshqarish va boshqalar bilan muloqot qilish qobiliyati egallaydi.

152 mamlakatda o'tkazilgan tadqiqot shuni ko'rsatdiki, hujjatlarda eng ko'p qayd etilgan vakolatlar muloqot, ijodkorlik, tanqidiy fikrlash va muammolarni hal qilish kompetensiyalaridir. [3] Ushbu kompetensiyalar tasavvurga, g'oyalarni yaratishga, dalillarni yaratishga, axborot yetishmovchiligini aniqlashga va izlashga, o'z g'oyalarini shakllantirishga va boshqalarni rivojlantirishga, o'z taxminlari va qarorlarini baholashga, guruh maqsadlarini qabul qilishga va umumiy natijani baholashga asoslangan. Ular o'quvchilarga mustaqil ravishda va boshqalar bilan hamkorlikda tadqiqot faoliyatida o'zlarini namoyon etishlariga imkon beradi.

Kompetensiya (lotincha so'z bo'lib, erishaman, to'g'ri kelaman ma'nolarini bildiradi) – sub'ektning maqsadni qo'yish va unga erishish uchun tashqi va ichki zahiralarni samarali birga tashkil qila olishga tayyorgarligi, boshqacha qilib aytganda, bu sub'ektning muayyan kasbiy masalalarni yecha olishga shaxsiy qobiliyatidir. Materiallar va usullar. Oliy ta'lim tizimida yuqori malakali kadrlar tayyorlash borasida hamon bir qator dolzarb muammo va kamchiliklar, jumladan, oliy ta'lim muassasalarida tanqidiy fikrlash, axborotni mustaqil izlash va tahlil qilish, bilim olish ko'nikmalari shakllanmagan talabalar uchun hamon o'z yechimini kutmoqda. Ma'naviy-axloqiy mazmunni mustahkamlash, yoshlarni milliy qadriyatlarga hurmat, insonparvarlik va yuksak ma'naviyat g'oyalariga hurmat asosida vatanparvarlik ruhida tarbiyalash, yot g'oya va mafkuralarga qarshi immunitetni mustahkamlash borasidagi ishlarni yanada rivojlantirish zarur.

Sanab o'tilgan muammolarning yechimini topish va mavjud kamchiliklarni bartaraf etish maqsadida mamlakatimizda ta'lim sohasida ulkan islohotlar amalga oshirilayotgani buning yaqqol isboti – XXI asr ta'lim ko'nikmalari – ta'limning 4K modeli:

- muloqot qobiliyatlari (kommunitatsiya);

- hamkorlik (kollaboratsiya);

- tanqidiy fikrlash (kritik fikrlash);

- ijodiy fikrlash (kreativ fikrlash).

□ muloqot qobiliyatlari hayot davomida zaruriy mahoratdir. Muloqotsiz kundalik hayotda, maktabda, universitetda, ishda yoki shaxslararo muloqotda munosabatlarni o'rnatish mumkin emas.

□ hamkorlik - jamoada ishlash qobiliyati. Vazifani bajarishda yordamni qabul qilish, boshqalarning nuqtai nazarini hisobga olish, o'z fikrini himoya qilish, bir so'z bilan aytganda, birgalikda ishlash qobiliyatini rivojlantirish.

□ Tanqidiy fikrlash – tanqidiy fikrlovchi mustaqil fikrlovchidir. Bunday odamlar boshqa odamlarning fikrini hisobga olmaydilar, ular doimo o'z fikriga ega va buni dalillar bilan isbotlashlari mumkin.

□ Ijodkorlik (ijodiy fikrlash) - bu odamlarni mashinalar va sun'iy intellektidan ajratib turadigan fikrlash usuli.

Shulardan kelib chiqib, ushbu maqolada 4K ta'lim modelini qamrab olgan zamonaviy pedagogik texnologiya – loyiha asosidagi ta'limning afzalliklari va o'ziga xos jihatlari ochib berilgan.

Tadqiqot ob'ekti bo'lajak o'qituvchilarda tanqidiy fikrlashni rivojlantirish orqali kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirish jarayonidir. Tadqiqot ishi doirasida 60110100 - Pedagogika (qo'shimcha tarbiya fani o'qituvchisi) malaka talabi asosida bo'lajak o'qituvchining kasbiy faoliyati turlarida tanqidiy fikrlashning ahamiyatini tahlil qilaylik.[4]

-Pedagogik faoliyatda: O'qitish samaradorligini ta'minlash: o'quvchilarning asosiy kompetensiyalari va hayotiy ko'nikmalarini rivojlantirishga yo'naltirilgan usullardan, o'quvchilarning jamoaviy va loyihaviy ishlarini tashkil etishga qaratilgan usullardan o'quvchilarning o'zlashtirish natijalariga asoslangan darsni tashkil etish va o'qitishning yondashuvlari samaradorligini tahlil qilish,

o'quvchilarning mustaqil fikrlash imkoniyatini yaratish, o'quvchilarning bilim faolligini rivojlantirish, mustaqillik, tashabbuskorlik, ijodkorlik, fuqarolik, mehnat qobiliyati, sog'lom va xavfsiz turmush tarzi madaniyati, ziddiyatli vaziyatlarda, maqbul qaror qabul qila olish, yangi bilimlarni rivojlantirish va amalda qo'llash.

- Ilmiy-tadqiqot faoliyatida: Bo'lajak o'qituvchidan ilmiy-tadqiqot faoliyatida tanqidiy kuzatuvchanlikni, pedagogika va pedagogika fanlariga oid so'nggi ilm-fan yutuqlari to'g'risida internetdan ma'lumotlarni maqsadli va to'g'ridan-to'g'ri qo'llashda izlash va topishni talab qiladigan qator vazifalar mavjud amalda ulardan biri hisoblanadi.

- Ma'naviy-ma'rifiy faoliyatda: Ma'naviy-ma'rifiy faoliyatda talabalar o'rtasida g'oyaviy va axborot xurujlariga qarshi immunitetni shakllantirish usullari va texnologiyalarini bilish, globallashuv jarayonlarida axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining o'rni va ta'siri, milliy va umumbashariy ta'siri haqida tushuntirish ishlarini olib borish; qadriyatlar, mehr-oqibat, bag'rikenglik, vatanparvarlik, sadoqat kabi yuksak insoniy fazilatlarni ochib bera olish qobiliyatiga ega bo'lishi kerak.

-Tashkiliy-boshqaruv faoliyatida: bo'lajak o'qituvchidan turli fikrlar oldida to'g'ri qaror qabul qila olishi, o'zi bajarayotgan faoliyati bo'yicha ish rejasini tuza olishi, o'z ishining natijalarini nazorat qilishi va baholay olishi talab etiladi. yakunlanadi.

Bo'lajak o'qituvchining kasbiy mahoratini oshirishda tanqidiy fikrlashni rivojlantirishning ahamiyati yuqoridagi kasbiy faoliyatning barcha turlarida namoyon bo'ladi. Ko'zlangan maqsadga erishishda loyiha asosida o'qitish texnologiyasidan foydalanish nafaqat bo'lajak o'qituvchilarning tanqidiy fikrlashni rivojlantirish orqali kasbiy ko'nikmalarni egallashiga imkoniyat yaratadi, balki ta'lim sifati va samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Natijalar. Loyihaga asoslangan ta'lim - bu o'quvchilarga chuqur bilim, shuningdek, tanqidiy fikrlash, hamkorlik, ijodkorlik va muloqot kabi ko'nikmalarni rivojlantirishga imkon beradi.

Ko'p yillik adabiyotlarni o'rganish va ta'lim sohasidagi tadqiqotlarga asoslanib, Boku ta'lim instituti loyihaga asoslangan ta'limning ettita muhim elementini aniqladi.[5] Bu elementlar birgalikda loyihaga asoslangan ta'limning "oltin standarti" deb ataladi. Ushbu standartlarga muvofiq, loyiha dizaynining asosiy elementlari:

- Qiyin muammo yoki savol;
- Uzluksiz izlanish;
- Haqiqiylik;
- Talaba ovozi (nuqtai nazari) va tanlovi;
- Refleksiya;
- Tanqid va qayta ko'rib chiqish;
- Jamoat mahsuloti.

Bu elementlarning barchasi birgalikda qo'llanilganda, o'quvchilarga muvaffaqiyatga erishish uchun zarur bo'lgan muhim bilim va ko'nikmalarni oddiy yodlash orqali emas, balki tushunish va o'zlashtirish imkonini beradi, talaba muayyan vaqt ichida bajarishi kerak bo'lgan vazifa uchun mas'uliyatni o'z zimmasiga oladi.

Loyihaga asoslangan ta'lim asosida o'qitishni tashkil etishning eng muhim jihati shundan iboratki, loyiha asosida o'qitish orqali o'quvchi mustaqil ish jarayonida o'z imkoniyatlarini namoyon qila oladi. Bu talabaning ma'lumotlarni saralash va tadqiqot o'tkazish kabi muhim ko'nikmalarni qo'llash qobiliyatini rivojlantiradi. Shuningdek, u tengdoshlar bilan ishlash, muloqot qilish, fikr bildirish va qaror qabul qilish, muammolarni jamoalar va guruhlarda muhokama qilish, yechim topish va tahliliy ko'nikmalarni rivojlantiradi.

Loyihaga asoslangan ta'lim - bu tanqidiy fikrlash, muammolarni hal qilish, shaxslararo muloqot, axborot va media savodxonligi, hamkorlik, etakchilik va jamoada ishlash, innovatsiya va ijodkorlikni rivojlantirish orqali

XXI asr ko'nikmalarini rivojlantirishning samarali usulidir.

Loyihaviy ta'limni ta'lim jarayoniga joriy etishda quyidagi ketma-ketlik samarali natija beradi: birinchidan, o'qituvchi muhim savol beradi. Asosiy savol o'quvchilar yechishlari so'ralgan muammo yoki savol bo'lishi mumkin. Keyin muammo yoki muammoga yechim topish uchun loyiha yaratiladi. Bunda o'qituvchi o'quvchilarga tanlash imkoniyatini berishi kerak. Jadval tuziladi va natijalar baholanadi. Xuddi shu maqsad ham kengroq auditoriyaga loyiha asosida o'qitishni tashkil etishdir.

Loyiha ishi nima? Loyihaga asoslangan ishda aniq maqsadlar, bosqichlar va natijalar, shuningdek, belgilangan boshlanish va tugatish sanasi mavjud. Loyihalar bir necha soat, bir oy yoki undan ko'proq vaqt olishi mumkin - davomiylik har bir loyihaning ehtiyojlariga qarab o'zgaradi.

Munozara. Loyiha asosida o'qitish amaliy topshiriqlar orqali bilim olishning eng samarali usullaridan biridir. Loyihani amalga oshirish uchun talabalar quyidagilarni bajarishlari kerak:

- harakatlar rejasini ishlab chiqish;
- guruhdagi rollarni taqsimlash - kim qanday vazifani bajaradi;
- ob'ektlar va hodisalarning turli dizaynlarini o'rganish va ularni to'g'ri tanlash;
- nusxalarini yaratish;
- xom ashyo tanlashni aniqlash va ularning miqdorini hisoblash;
- tayyorlash, ishlab chiqarish, loyihalash va boshqalar. belgilangan vosita;
- sinovlarni o'tkazish va kerak bo'lganda dizaynga tuzatishlar kiritish;
- loyihani jamoatchilikka taqdim etish va uning afzalliklari haqida gapirish.

Har bir bosqichda talabalar muammolarga duch kelishlari kerak, ularni hal qilishda ular ma'lumot izlaydilar, mantiqiy, tanqidiy va dizayn tafakkuridan foydalanadilar, tasavvur

qiladilar, chizishadi, hisoblashadi, qo'llar bilan ishlaydilar, sabr va matonat ko'rsatadilar va yakuniy bosqichda ular nutq ko'nikmalaridan foydalanadilar. Bunday mustaqil ish tajribasi noyob hisoblanadi va uni ma'ruzalarda yoki muntazam muammolarni hal qilishda qo'llash mumkin emas. Loyiha ustida ishlash jarayonida talabalar o'zlarining kuchli va zaif tomonlarini bilib oladilar va asta-sekin muammoni hal qilishning noyob usullarini rivojlantiradilar, keyinchalik ular boshqa sohalarida foydalanishlari mumkin.

Loyihaga asoslangan ta'lim zamonaviy ta'lim sifati va samaradorligini oshirishning kafolatlangan texnologiyalaridan biri hisoblansa-da, tadqiqotchilarning fikricha, ta'lim jarayonida loyihaviy ta'limdan foydalanishning ham o'ziga xos qiyinchiliklari bor. Dizayn tamoyillari loyihaga asoslangan ta'lim sinfning faol va etakchi o'quvchilar orqali asosiy "o'quv quroli"ga aylantirilganligini, uning boshqa o'qitish usullari bilan qanchalik mos kelishini, qancha davom etishini, undagi rollarni, talabalar tanlovini va hamkorlikda o'qitish yoki o'rganishni o'z ichiga oladi. Mutaxassislar o'rtasida bu jarayonni qanday baholash kerakligi haqida qizg'in bahs-munozaralar mavjud. Natijada, "Loyihaga asoslangan ta'lim" texnologiyasining ta'lim sifatiga ta'sirini o'rganayotgan tadqiqotchilar "loyiha ishtirokchilari loyihani to'g'ri amalga oshiryaptimi yoki yo'qmi"ni tushunishda qiynalmoqda.

Shuningdek, loyiha asosida o'qitishni xohlaydigan o'qituvchilar o'zlarining rolini o'qituvchi-o'qituvchidan o'rganishga yordam berishlari kerak. Ular noaniqlik, shovqin va harakatga ko'nikishlari va sinfni boshqarishning yangi ko'nikmalarini o'rganishlari kerak. Bundan tashqari, o'qituvchilar "o'z talabalari ushbu yondashuv orqali o'rganishga to'liq qodir ekaniga ishonishlari kerak", deyiladi hisobotda. Bu tavsiyalar nafaqat malaka oshirish, balki Loyiha asosida o'qitishni to'g'ri tashkil etish

va qo'llash o'qituvchidan doimiy izlanish va o'z ustida muntazam ishlashni talab qiladi.

Xulosa. Talabalar, o'qituvchilar va yetakchilarni loyihaga asoslangan dunyoga tayyorlashda Loyihaga asoslangan ta'lim ijtimoiy jihatdan izolyatsiya qilingan inson o'quvchilarini ilhomlantirish, faollashtirish va qo'llab-quvvatlash uchun eng mos yondashuv sifatida

tan olingan. O'z navbatida, loyihaga asoslangan ta'lim mazmunli, haqiqiy va ko'pincha real hayotdagi o'rganishga ishtiyoqli, akademik va professional muvaffaqiyatga olib keladigan chuqurroq o'rganishga jalb qiluvchi va rag'batlantiradigan talabalar (va o'qituvchilar va etakchilar) avlodini yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar :

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktabrdagi "O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5847-son qarori // Normativ-huquqiy hujjatlar milliy ma'lumotlar bazasi O'zbekiston Respublikasi.
2. UNESCO. School and teaching practices for twenty-first century challenges: lessons from the Asia-Pacific region, regional synthesis report. — 2016.
3. Care E., Kim H., Vista A., Anderson K. Education System Alignment for 21st century skills: Focus On Assessment. — Brookings institution, 2018.
4. Jääskelä, P., Häkkinen, P., & Rasku-Puttonen, H. (2017). Teacher Beliefs Regarding Learning, Pedagogy, and the Use of Technology in Higher Education. Journal of Research on Technology in Education, 49, 198 - 211.
5. Buck Institute for Education. (n.d.). Gold standard PBL: Essential project design elements. PBLWorks. "Gold Standard PBL: Essential Project Design Elements - PBLWorks.", <https://www.pblworks.org/blog/gold-standard-pbl-essential-projectdesign-elements>.

ZAMONAVIY O'QUV TEXNIK VOSITALAR ASOSIDA ALGORITM VA MA'LUMOTLAR STRUKTURASI FANINING AMALIY MASHG'ULOTLARINI TASHKIL ETISHNING DASTURIY VA USLUBIY TA'MINOTI

HASANOVA SUMANBAR HAMROQULOVNA

O'zbekiston Finlandiya pedagogika instituti Informatika kafedrası dotsenti
MIRZAAZIZOV ILHOMJON IBROHIMJON O'G'LI O'ZBEKISTON
Finlandiya pedagogika instituti magistranti

Annotatsiya: Mazkur maqolada algoritmlar va ma'lumotlar strukturasi fanining amaliy mashg'ulotlarini zamonaviy o'quv texnik vositalar va dasturiy-uslubiy ta'minot asosida tashkil etish masalasi ko'rib chiqiladi. Algoritmik tafakkurni rivojlantirish, talabalarning amaliy ko'nikmalarini shakllantirish va o'quv jarayonini samarali tashkil etishda zamonaviy texnologiyalarning ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, vizualizatsiya vositalari, dasturiy platformalar va interfaol yondashuvlar orqali ta'lim samaradorligini oshirish imkoniyatlari tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar:algoritmlar, ma'lumotlar strukturalari, zamonaviy texnologiyalar, o'quv texnik vositalar, dasturiy ta'minot, algoritmik tafakkur, amaliy mashg'ulotlar.

Аннотация: В данной статье рассматриваются вопросы организации практических занятий по дисциплине «Алгоритмы и структуры данных» на основе современных учебно-технических средств и программно-методического обеспечения. Освещена роль современных технологий в развитии алгоритмического мышления, формировании практических навыков студентов и повышении эффективности учебного процесса. Также анализируются возможности повышения эффективности обучения с использованием визуализационных инструментов, программных платформ и интерактивных подходов.

Ключевые слова:алгоритмы, структуры данных, современные технологии, учебно-технические средства, программное обеспечение, алгоритмическое мышление, практические занятия.

Annotation: This article addresses the organization of practical lessons in the "Algorithms and Data Structures" course using modern educational technical tools and software-methodological support. It highlights the role of modern technologies in developing algorithmic thinking, shaping students' practical skills, and enhancing the efficiency of the educational process. The possibilities of improving learning outcomes through visualization tools, software platforms, and interactive approaches are also analyzed.

Keywords:algorithms, data structures, modern technologies, educational technical tools, software, algorithmic thinking, practical lessons.

KIRISH

Zamonaviy ta'lim tizimida innovatsion texnologiyalarni joriy etish va fanlarni o'qitish jarayonini raqamli vositalar bilan boyitish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Axborot texnologiyalari sohasining tezkor rivojlanishi talabalarni nazariy bilimlar bilan bir qatorda amaliy ko'nikmalar bilan ham ta'minlashni talab qilmoqda. Shu nuqtai nazardan, "Algoritm va ma'lumotlar strukturasi"

fanini o'qitishda amaliy mashg'ulotlarni samarali tashkil etish masalasi dolzarb bo'lib qolmoqda.

Algoritm va ma'lumotlar strukturasi fani talabalarni muammolarni tahlil qilish, algoritmik tafakkurini rivojlantirish va ma'lumotlarni samarali boshqarish bo'yicha zarur ko'nikmalar bilan ta'minlashni maqsad qilgan asosiy fanlardan biridir. Bu jarayonni sifatli va samarali tashkil

etishda zamonaviy o'quv texnik vositalar va dasturiy platformalardan foydalanish ta'lim samaradorligini oshirish imkonini beradi.

Ushbu maqolada algoritm va ma'lumotlar strukturasi fanining amaliy mashg'ulotlarini tashkil etishda zamonaviy o'quv texnik vositalaridan foydalanishning dasturiy va uslubiy yondashuvlari ko'rib chiqiladi. Tadqiqotning maqsadi o'quv jarayonini optimallashtirish va talabalar bilimni chuqurlashtirishga yo'naltirilgan samarali usullarni aniqlashdan iborat.

Tadqiqotning dolzarbligi quyidagilarda namoyon bo'ladi:

- Ta'lim jarayonida zamonaviy texnologiyalarni integratsiya qilish zaruriyati;
- Talabalar o'rtasida algoritmik tafakkurni rivojlantirishning yangi usullarini ishlab chiqish;
- Algoritmilar va ma'lumotlar strukturasi bo'yicha ko'rgazmali va amaliy yondashuvlarni shakllantirish.

Mazkur tadqiqotning natijalari algoritm va ma'lumotlar strukturasi fanini o'qitishda ilg'or texnologik yondashuvlarni qo'llash orqali ta'lim sifatini oshirishda yangi imkoniyatlar ochib beradi.

Algoritmilar va ma'lumotlar strukturasi fanini o'qitishda amaliy mashg'ulotlarning o'rni

Algoritmilar va ma'lumotlar strukturasi fani dasturlash va kompyuter fanlari sohasida muhim asosiy fanlardan biri bo'lib, talabalarni algoritmik tafakkurga o'rgatish va dasturiy ta'minot yaratish jarayonlarida zarur bo'lgan bilim va ko'nikmalarni shakllantirishni maqsad qiladi. Ushbu fan nazariy bilimlarni o'zlashtirish bilan bir qatorda amaliy mashg'ulotlar orqali talabalar tafakkurini rivojlantiradi va ular uchun yangi texnologiyalarni qo'llash imkoniyatlarini yaratadi.

Amaliy mashg'ulotlarning o'rni va ahamiyati

1. Bilimlarni mustahkamlash: Talabalar nazariy darslarda o'rgangan algoritmlarni va ma'lumotlar strukturalarini amaliy mashg'ulotlar davomida real muammolarni yechishda qo'llash imkoniyatiga ega bo'ladilar. Bu esa bilimlarni mustahkamlashga va ularni chuqurroq o'zlashtirishga yordam beradi.

2. Algoritmik tafakkurni rivojlantirish: Amaliy mashg'ulotlar talabalarni algoritmlarni tahlil qilish, ularni optimallashtirish va samaradorlik darajasini baholashga o'rgatadi. Bu ko'nikmalar talabalar tafakkurining algoritmik va tizimli rivojlanishini ta'minlaydi.

3. Nazariy bilimlarni qo'llash: Amaliy mashg'ulotlarda talabalar nazariyani real dunyo muammolariga tatbiq qilish imkoniyatiga ega bo'ladi. Masalan, qidiruv algoritmlarini yoki ma'lumotlar strukturasi (masalan, steklar, navbatlar, daraxtlar, grafalar) asosida yechim yaratish orqali talabalar nazariya va amaliyotni birlashtiradi.

4. Dasturiy ko'nikmalarni oshirish: Talabalar turli dasturlash tillarida algoritmilar va ma'lumotlar strukturalarini yozish va sinovdan o'tkazish orqali dasturlash bo'yicha ko'nikmalarini rivojlantiradilar. Masalan, C++, Java yoki Python dasturlash tillarida algoritmni yozish va uni test qilish orqali dasturiy mahorat oshadi.

5. Muammolarni hal qilish ko'nikmalari: Amaliy mashg'ulotlar talabalarni real muammolarni hal qilishga o'rgatadi. Bu jarayonlarda talabalar bir vaqtning o'zida turli xil algoritmlarni tahlil qiladi va eng samarali yechimni tanlashni o'rganadi.

Amaliy mashg'ulotlar shakllari

- Laboratoriya ishlari: Talabalar nazariy bilimlarni kompyuter laboratoriyalarida dasturiy kodlar yozish orqali mustahkamlaydi.

- Interfaol mashg'ulotlar: O'quv jarayoniga zamonaviy o'quv texnik vositalar, masalan, Visualgo, Codeforces

yoki LeetCode platformalari orqali talabalar amaliy muammolarni yechishda faol ishtirok etadi.

- Loyihalar asosidagi o'qitish: Talabalarga ma'lum bir loyiha yoki muammoni algoritmik yondashuv asosida hal qilish topshiriladi. Bu jarayon o'z-o'zini rivojlantirish va ijodkorlikni oshiradi.

- Simulyatsiya va vizualizatsiya vositalaridan foydalanish: Algoritmning ishlash jarayonini real vaqt rejimida vizual ko'rsatish uchun dasturiy ta'minotlardan foydalaniladi, bu esa talabalarning mavzuni yaxshiroq tushunishiga yordam beradi.

Amaliy mashg'ulotlarning natijalari

- Algoritmik fikrlashning shakllanishi: Talabalar algoritm va ularning murakkablik darajalarini tahlil qilishni o'rganadi.

- Dasturiy yechimlarni ishlab chiqish: Real hayotdagi muammolarni samarali va innovatsion algoritmik yondashuvlar asosida hal qilish imkoniyatiga ega bo'ladi.

- Kreativ va mustaqil tafakkurni rivojlantirish: Talabalar o'zlariga topshirilgan masalalarni tahlil qilish va yechim yaratish orqali ijodiy fikrlash ko'nikmalarini oshiradi.

Amaliy mashg'ulotlarning muvaffaqiyatli tashkil etilishi zamonaviy o'quv texnologiyalari va dasturiy vositalarni qo'llash bilan uzviy bog'liqdir. Bu talabalarni zamonaviy dasturlash va algoritm sohasidagi murakkab vazifalarni bajarishga tayyorlaydi.

Zamonaviy o'quv texnik vositalar va dasturiy ta'minotga sharh

Zamonaviy texnologiyalarning ta'lim jarayoniga integratsiyasi nafaqat bilimlarni yetkazish usullarini takomillashtiradi, balki o'qitish samaradorligini ham oshiradi. Ayniqsa, algoritm va ma'lumotlar strukturasi fanini o'qitishda texnik vositalar va dasturiy ta'minotlardan foydalanish talabalar uchun amaliy ko'nikmalarni mustahkamlash va algoritmik tafakkurni rivojlantirishga imkon

beradi. Quyida ushbu vositalar va dasturiy ta'minotlarning o'ziga xos xususiyatlari va ularning o'quv jarayonidagi ahamiyati yoritib beriladi.

1. Zamonaviy o'quv texnik vositalar

O'quv texnik vositalar algoritm va ma'lumotlar strukturasi fanini o'qitishda talabalar uchun ko'rgazmali ta'limni ta'minlaydi, bu esa murakkab algoritmni tushunishni osonlashtiradi.

- Interaktiv taqdimotlar va multimedia vositalari:

- o Algoritmning ishlashini vizual ko'rsatishga imkon beradi.

- o Masalan: Prezi, Canva, Microsoft PowerPoint yordamida algoritm uchun dinamik vizualizatsiyalar yaratiladi.

- Ekran yozuv dasturlari va vizualizatsiya vositalari:

- o Talabalar algoritmning qadamlarini real vaqt rejimida kuzatishi mumkin.

- o Masalan: Camtasia, OBS Studio.

- Interaktiv sensorli doskalar va interfaol displeylar:

- o Murakkab algoritmni real vaqt rejimida yaratish va tahlil qilish imkoniyatini beradi.

- o Masalan: Smart Board, Promethean ActivPanel.

2. Dasturiy ta'minot vositalari

Dasturiy ta'minot o'quv jarayonida nazariy bilimlarni amaliyotga tatbiq qilish uchun zarur bo'lgan muhitni yaratadi. Ushbu vositalar orqali talabalar algoritmni kodlaydi, sinovdan o'tkazadi va optimallashtirish bo'yicha tajriba orttiradi.

Algoritmni o'rgatish uchun dasturiy ta'minot

- Visualgo:

- o Ma'lumotlar strukturasi va algoritmni vizualizatsiya qilishga mo'ljallangan interfaol platforma.

- o Talabalar algoritmning ishlash jarayonini real vaqt rejimida kuzatishi

mumkin.

- AlgoLab:
 - o Algoritmlar uchun dinamik vizualizatsiyalar taqdim etadi.
 - o Algoritmnining murakkablik darajasi (O-notation) haqida ma'lumot beradi.

Kod yozish uchun muhitlar

- Python:
 - o Algoritmnini sinab ko'rish uchun qulay dasturlash muhiti.
 - o Keng kutubxonalari (NumPy, Matplotlib) orqali ma'lumotlarni tahlil qilish imkoniyatini beradi.
- C++ va Java IDE (Integrated Development Environment):
 - o Eclipse, IntelliJ IDEA, Visual Studio Code kabi dasturlar murakkab algoritmlarni ishlab chiqishda qo'llaniladi.
- Online Compiler'lar va Kodlash Platformalari:
 - o Masalan, Replit, CodeChef, HackerRank, LeetCode kabi platformalar talabalar uchun masalalarni yechish va tajriba orttirish muhitini yaratadi.

Ma'lumotlar strukturasi uchun dasturiy vositalar

- TreeSim:
 - o Daraxt ma'lumotlar strukturasi (binary trees, AVL trees) ni vizualizatsiya qilish.
 - o Ma'lumotlarning kiritilishi, chiqarilishi va qidirilishi jarayonini tushuntirish.

- Graph Theory Tools:
 - o Grafalar bilan ishlash uchun maxsus dasturlar. Masalan, Gephi, NetworkX.

3. O'quv jarayoniga mo'ljallangan onlayn platformalar

Onlayn platformalar talabalar uchun o'quv jarayonini masofaviy tarzda tashkil etishda muhim ahamiyatga ega.

- Coursera va EdX:
 - o Algoritmlar va ma'lumotlar strukturalari bo'yicha eng yaxshi kurslarni taqdim etadi.

o Professorlar tomonidan tayyorlangan video darsliklar va topshiriqlar mavjud.

- Khan Academy:
 - o Talabalarga ma'lumotlar strukturasi va algoritmlar bo'yicha bepul va vizualizatsiyalangan ta'lim materiallarini taklif etadi.

- Stepik:
 - o Amaliy topshiriqlarni bajarish va algoritmlarni sinovdan o'tkazish imkonini beradi.

o Platforma ko'p tillarda (shu jumladan rus tilida) mavjud.

4. Simulyatsiya va animatsiya vositalari
Talabalar algoritmlarning ishlash jarayonini ko'rish orqali murakkab jarayonlarni yaxshiroq tushunishlari mumkin.

- Pythontutor:
 - o Kod yozish jarayonini qadam-baqadam kuzatish imkonini beradi.
 - o Algoritmlarning ishlash jarayonini dinamik vizualizatsiya qiladi.

- Algomation:
 - o Ma'lumotlar strukturasi va algoritmlarning ishlashini ko'rsatadigan qulay simulyatsiya platformasi.

- Codeforces Visualizer:
 - o Kodni tahlil qilish va uni vizualizatsiya qilish uchun qulay muhit.

5. O'quv jarayonini boshqarish tizimlari (LMS)

- Moodle:
 - o Talabalar uchun dars materiallarini saqlash, sinovlar yaratish va masofaviy ta'limni tashkil etish imkoniyatini beradi.

- Google Classroom va MS Teams:
 - o Guruhli amaliy mashg'ulotlarni tashkil etish va o'qituvchi bilan aloqa qilish uchun qulay vosita.

Zamonaviy texnik vositalar va dasturiy ta'minotlar algoritmlar va ma'lumotlar strukturasi fanini samarali o'qitishda muhim ahamiyatga ega. Bu vositalar nafaqat o'quv jarayonini interfaol va qiziqarli qiladi, balki

talabalarni o'quv jarayonida faol ishtirok etishga undaydi, nazariya va amaliyotni birlashtirish imkonini yaratadi. Shu sababli, zamonaviy texnologiyalarni ta'lim jarayoniga joriy etish talabalar uchun innovatsion va sifatli ta'lim olishning asosiy omillaridan biri hisoblanadi.

Amaliy mashg'ulotlarni tashkil etishda dasturiy va uslubiy ta'minot

Algoritmlar va ma'lumotlar strukturasi fanining amaliy mashg'ulotlarini tashkil etishda dasturiy va uslubiy ta'minot muhim o'rin tutadi. Dasturiy ta'minot o'quv jarayonini texnologik jihatdan qo'llab-quvvatlash, uslubiy ta'minot o'qitish metodikasi va materiallarning sifatli ishlab chiqilishini ta'minlaydi. Ularning uyg'unligi amaliy mashg'ulotlarning samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

1. Dasturiy ta'minot

a. Algoritmlar uchun dasturiy platformalar

1. Visualgo:

o Algoritmlar va ma'lumotlar strukturasi jarayonini vizualizatsiya qilish uchun mo'ljallangan.

o Talabalar qadam-baqadam algoritmlarni ko'rib, ularning ishlashini tushunadi.

2. Pythontutor:

o Kodni qadam-baqadam bajarishni kuzatish imkonini beradi.

o Talabalar uchun algoritmning ishlash jarayonini tushuntirishda yordam beradi.

3. Gephi va NetworkX:

o Ma'lumotlar grafiklarini tahlil qilish va vizualizatsiya qilish uchun qulay dasturlar.

o Talabalar grafalar bilan ishlashni amalda o'rganadi.

b. Kod yozish muhiti va tahrirlagichlar

1. PyCharm, Visual Studio Code, IntelliJ IDEA:

o Dasturlash muhitlari talabalarni turli

dasturlash tillarida algoritmlar yozishga tayyorlaydi.

o Sinov va nosozliklarni aniqlash uchun avtomatik vositalar mavjud.

2. Online kompyuter muhitlari:

o Replit, HackerRank, LeetCode:

Amaliy topshiriqlarni bajarish va algoritmlar yechimini sinash imkonini beradi.

Kodni sinovdan o'tkazish uchun raqamli muhit yaratadi.

c. Simulyatsiya va testlash vositalari

1. TreeSim va Graph Simulator:

o Daraxtlar va grafalarning tuzilishini vizual ko'rsatish uchun mo'ljallangan.

o Ma'lumotlar strukturalarining real ishlashini tushunishda yordam beradi.

2. Testing vositalari:

o JUnit, Pytest:

Algoritmning to'g'ri ishlashini avtomatik tekshirish uchun foydalaniladi.

d. Ta'limni boshqarish tizimlari (LMS)

1. Moodle, Google Classroom:

o Mashg'ulotlarni tashkil qilish, o'quv materiallarini saqlash va talabalar bilan aloqa o'rnatish imkoniyatini beradi.

2. Uslubiy ta'minot

a. Amaliy mashg'ulotlar rejasi va mazmuni

1. Bosqichma-bosqich yondashuv:

o Algoritmlar va ma'lumotlar strukturasi fanida nazariy bilimlarni amaliyotda tatbiq qilish uchun reja ishlab chiqiladi:

Boshlang'ich daraja: Oddiy algoritmlar va strukturalarni o'rganish (masalan, massivlar, qatorlar, steklar).

O'rta daraja: Murakkabroq algoritmlar (qidiruv, saralash) va daraxtlar bilan ishlash.

Yuqori daraja: Grafalar, dinamik dasturlash va optimallashtirish algoritmlarini qo'llash.

2. Qo'llanmalar va topshiriqlar:

o O'qituvchi tomonidan ishlab chiqilgan uslubiy qo'llanmalar talabalar uchun bosqichma-bosqich topshiriqlarni o'z ichiga

oladi.

b. Interfaol yondashuv

1. Savol-javob sessiyalari:

o Algoritmning har bir bosqichini tahlil qilish uchun talabalarning faol ishtirokini ta'minlash.

2. Case-study va loyiha asosida o'qitish:

o Amaliyot davomida real muammolarni hal qilish bo'yicha kichik loyihalarni bajarish.

3. Vizual yondashuv:

o O'quv jarayonida algoritmlar va ma'lumotlar strukturasi bo'yicha vizual materiallardan foydalanish (masalan, grafika, diagrammalar, animatsiyalar).

c. Baholash va tahlil tizimi

1. Oraliq va yakuniy baholash:

o Mashg'ulotlarda bajarilgan topshiriqlarni real vaqt rejimida baholash.

o Testlar, kod sinovlari va loyiha natijalarini tahlil qilish.

2. Refleksiya:

o Talabalarning o'z-o'zini baholashi va fikr-mulohazalari asosida uslubiy yondashuvlarni yangilash.

3. Dasturiy va uslubiy ta'minotni integratsiya qilish

Dasturiy va uslubiy ta'minotni muvaffaqiyatli integratsiya qilish uchun quyidagi bosqichlar amalga oshirilishi kerak:

1. Materiallarni tayyorlash:

o Har bir amaliy mashg'ulot uchun o'qituvchi tomonidan tayyorlangan aniq rejalar va topshiriqlar.

2. Platformalardan foydalanish:

o Har bir mashg'ulotda talabalarning dasturiy vositalardan foydalanishini nazorat qilish.

3. Qayta aloqa:

o Talabalar tomonidan bajarilgan ishlarni muhokama qilish va takomillashtirish uchun tavsiyalar berish.

Amaliy mashg'ulotlarni muvaffaqiyatli tashkil etish uchun dasturiy va uslubiy ta'minotning o'zaro uyg'unligi muhim

ahamiyatga ega. Dasturiy vositalar amaliyotning texnologik qirralarini qo'llab-quvvatlash, uslubiy ta'minot o'quv jarayonining metodik jihatdan to'g'ri tashkil etilishini ta'minlaydi. Ularning integratsiyasi ta'lim jarayonining samaradorligini oshiradi va talabalarni nazariy va amaliy bilimlarni chuqur o'zlashtirishga yo'naltiradi.

XULOSA

Algoritmlar va ma'lumotlar strukturasi fanini zamonaviy o'quv texnik vositalar va dasturiy-uslubiy ta'minot asosida o'qitish jarayonni yanada samarali, interfaol va qiziqarli qilishga imkon beradi. Mazkur yondashuv nafaqat talabalarning nazariy bilimlarini mustahkamlashga, balki ularni amaliyotda qo'llash ko'nikmalarini rivojlantirishga ham xizmat qiladi.

Amaliy mashg'ulotlarda zamonaviy texnologiyalardan foydalanishning quyidagi natijalarga erishishga yordam berishi kuzatildi:

1. Talabalar algoritmik tafakkuri rivojlanadi: Zamonaviy vositalardan foydalanish orqali talabalar murakkab algoritmlar va ma'lumotlar strukturalarini tushunishni osonlashtiradi.

2. O'quv jarayonining samaradorligi oshadi: Interfaol dasturiy platformalar orqali talabalar mustaqil ishlash ko'nikmalarini rivojlantirib, o'zlashtirish darajasini oshiradi.

3. Texnologiyalarni integratsiya qilish imkoniyati yaratiladi: O'quv jarayoniga yangi texnologiyalarni kiritish orqali ta'lim jarayoni zamonaviy talabalar darajasiga moslashtiriladi.

4. Amaliy ko'nikmalar shakllanadi: Talabalar algoritmlarni sinash va tahlil qilish orqali real muammolarni hal qilishga tayyorlanadi.

Ushbu tadqiqot shuni ko'rsatadiki, algoritmlar va ma'lumotlar strukturasi fanini o'qitishda texnologik va uslubiy yondashuvlarning uyg'unligi talabalarning

bilim olish jarayonini sifatli va samarali tashkil etishda muhim rol o'ynaydi. Kelgusida fanlarni o'qitishda quyidagilar tavsiya etiladi:

- Dasturiy ta'minotni kengaytirish: Algoritmlar va ma'lumotlar strukturalarini amaliyotda qo'llash uchun yangi platformalar va simulyatsiyalardan foydalanish.

- Metodik yondashuvlarni takomillashtirish: Har bir amaliy mashg'ulotni talabalarning ehtiyojlari va bilim darajasiga mos ravishda tashkil etish.

- Yangi texnologiyalarni o'quv jarayoniga jalb qilish: Virtual va qo'shimcha reallik texnologiyalaridan foydalanib, algoritmlarni vizualizatsiya qilish imkoniyatlarini kengaytirish.

Mazkur maqolada taqdim etilgan yondashuvlar va tavsiyalar algoritmlar va ma'lumotlar strukturasi fanining amaliy mashg'ulotlarini sifatli tashkil etishda va zamonaviy ta'lim jarayoniga innovatsiyalarni joriy etishda foydali bo'lishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Axmedov M., Rasulov S. "Algoritmlar va ma'lumotlar strukturasi asoslari." Toshkent: Oliy ta'lim nashriyoti, 2022.
2. Ismoilov B. "Raqamli texnologiyalarni ta'lim jarayonida qo'llash." Toshkent: Fan va texnologiya, 2021.
3. Karimboyev N. "Dasturlash asoslari va algoritmlar." Toshkent: Universitet nashriyoti, 2020.

INKLYUZIV TA'LIM SHAROITIDA BO'LAJAK OLIGOFRENOPEDAGOGLARNING METODIK TAYYORGARLIGINING O'RNI VA PSIXOLOGO-PEDAGOGIK IMKONIYATLARI

M.Y.PARDAYEVA

Tayanch doktorant, TDPU

Annotatsiya. Ushbu maqolada inklyuziv ta'lim sharoitida bo'lajak oligofrenopedagoglarning metodik tayyorgarligining dolzarb aspektlari hamda psixologik-pedagogik imkoniyatlari yoritilgan.

Аннотация. В данной статье описаны современные аспекты методической подготовки будущих олигофренопедагогов и психолого-педагогические возможности в условиях инклюзивного образования.

Annotation. This article describes modern aspects of methodological training of future oligophrenopedagogues and psychological and pedagogical opportunities in the context of inclusive education.

Kalit so'zlar: kasbiy faoliyat, inklyuziv ta'lim, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim, alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan o'quvchilar, psixologik tayyorgarlik.

Ключевые слова: профессиональная деятельность, инклюзивное образование, личностно-ориентированное образование, студенты с особыми образовательными потребностями, психологическая подготовка.

Key words: professional activity, inclusive education, student-centered education, students with special educational needs, psychological preparation.

Kadrlarnitayyorlashdasifatlita'imnitashkil etish orqali bo'lajak oligofrenopedagoglarning ilmiy va ijtimoiy dunyoqarashini shakllantirish va rivojlantirish masalalariga oid davlat ta'lim to'g'risidagi siyosatining ustuvor vazifalaridan biri hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 29-oktabrdagi «Ilm-fanni 2030 yilgacharivojlantirishkonsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida»gi PF-6097-sonli Farmoni, O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonunida pedagog xodimlarning majburiyatlari haqidagi ikkinchi va to'rtinchi bandidakeltirilgano'quvmashg'ulotlarinisifatli o'tkazishi; ta'lim oluvchilarning psixologik va o'ziga xos xususiyatlarini, jismoniy va ruhiy salomatligini, fiziologik rivojlanishini hisobga olishi, jismoniy, aqliy, sensor (sezgi) yoki ruhiy nuqsonlari bo'lgan shaxslarni o'qitish uchun shart-sharoitlar yaratilishiga e'tibor qaratishi; yuqoridagi bandlardan kelib chiqqan holda avvalo sifatli ta'lim dayilganda o'qituvchi tomonidan o'quvchilarga o'tayotgan

mavzusini tushuntira olishi va ta'lim jarayonini to'g'ri tashkillashtira olishi, jalb eta olishi tushuniladi. Uzliksiz ta'lim sharoitida shaxsga yo'naltirilgan ta'lim xususan o'quvchining holati va imkoniyatlaridan kelib chiqqan holatda ta'lim jarayonini tashkillashtirish muammolari yotadi va bundayin ta'lim albatta an'anviylikdan qochish, yangi imkoniyatlarni yaratish imkonini beradi. Sifatli ta'lim deganda darsning o'quvchiga tushunarligi, ijobiy natijaviylik va qiziqтира olish darajasi bilan belgilanadi. Shu o'rinda aytishimiz mumkinki, shaxsga yo'naltirilgan o'qitish texnologiyalari va o'quvchilarda kreativ fikrlash qobiliyatini shakllantirish jamiyatdagi ma'lum ta'lim va tarbiya muammolarini hal etishga ko'maklashadi.

Bo'lajak oligofrenopedagoglarni tayyorlash jarayonida turli yoshdagi aqli zaif o'quvchilarga korreksion-pedagogik yordam ko'rsatish texnologiyalari, shakllari, usullari, texnikasi va vositalarini o'zlashtirish tashkil

etiladi (erta aralashuv tizimidan boshlab korreksion yordam tizimigacha). Hozirgi kunda oligofrenopedagoglarning muvaffaqiyatli kasbiy faoliyati uchun muhim bo'lgan zamonaviy texnologiyalar bilan tanishishga katta e'tibor qaratilmoqda. Ta'lim tizimidagi mavjud shart-sharoitlar oligofrenopedagogni ham maxsus muassasalarda, ham umumta'lim muassasalari sharoitida, inklyuziv muhitda faoliyat yurita olishni talab qiladi; Shu munosabat bilan bo'lajak oligofrenopedagolar tegishli texnologiya, ish uslublari va usullarini o'rganadilar va ulardan foydalanish bo'yicha amaliy tajriba orttiradilar. Ayni davrda inklyuziv va maxsus ta'lim muassasalari sharoitida o'quv jarayonini loyihalash, tashkil etish, amalga oshirish va qo'llab-quvvatlash shartlari noaniq bo'lib qolmoqda, chunki qayta formatlash modellari bir xil bo'lishi mumkin emasligi aniq ko'rinib turibdi, chunki ushbu muassasalarning ustuvorliklari va resurslari turlichadir[3]. Bizning fikrimizcha, inklyuziv va maxsus ta'limning asosiy strategik vazifalarini aniqlash zarur, chunki maxsus (tuzatish) ta'lim modelini inklyuziv sharoitlariga (alohida binolarda) joriy etish va amalga oshirish uchun real samarali amaliyotlar soni ortib bormoqda. Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan o'quvchilar bilan ishlash texnologiyalari nuqtai nazaridan inklyuziv ta'lim modellarida sezilarli yangilik yo'q va qo'llashning boshqa shartlarida qo'llanilib kelingan texnologiyalar kutilgan ijobiy samarani bermaydi.

O'quv jarayonida oligofrenopedagog bir qator muhim kasbiy kompetensiyalarni rivojlantiradi, jumladan:

- individual ta'lim marshrutini ishlab chiqish va amalga oshirish uchun alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan o'quvchilarning individual rivojlanish xususiyatlarini va maxsus ta'lim ehtiyojlarini aniqlash uchun psixologik-pedagogik tekshiruv o'tkazish qobiliyati;

- alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan o'quvchining yoshi, individual, psixofiziologik

xususiyatlari va maxsus ta'lim ehtiyojlarini hisobga olgan holda davlat ta'lim standartlari asosida ITMni loyihalash qobiliyati;

- ta'lim va sog'liqni saqlash muassasalarida alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan o'quvchilar uchun o'quv, korreksion-pedagogik, ijtimoiy xizmatlar va ta'lim-tarbiya jarayonlarini tashkil etish qobiliyati;

- alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan o'quvchilarda rivojlanish buzilishlarining oldini olish bo'yicha profilaktika tadbirlarini o'tkazish qobiliyati.

O'quv jarayonining eng muhim tarkibiy qismlaridan biri bu amaliyot bo'lib, u asosiy o'quv dasturining majburiy qismi bo'lib, oligofrenopedagogika yo'nalishi talabalarining nazariy va amaliy tayyorgarligini ta'minlaydi. [5]. Amaliyotni tashkil etish va o'tkazishda maktab tayanch platformaga aylanadi, unda talabalar nafaqat ilg'or o'qituvchilarning tajribasi bilan tanishish imkoniyatiga ega bo'ladilar, balki ma'ruzalar va seminarlar davomida olingan bilim va ko'nikmalarni to'g'ridan-to'g'ri ishlashda amaliy kasbiy muammolarni hal qilishda kasbiy faoliyatni amalga oshirishni o'rganadilar.

Ta'lim rivojlanishining hozirgi bosqichida yangi mazmunli va dolzarb o'zgarishlarni tushunish va amalga oshirish zarurati mavjud: inklyuziv ta'limni amalga oshirish jarayonlariga to'g'ri tashkil etmasdan zamonaviy ta'limni rivojlantirish mushkul. Inklyuzivlik ta'lim tamoyillarini nazarda tutuvchi ta'lim munosabatlarining o'zi ta'lim jarayonining barcha ishtirokchilarining rivojlanishi uchun ijtimoiy-psixologik manbalardir.

Bo'lajak oligofrenopedagogning inklyuziv ta'lim sharoitida o'quvchilar bilan ishlashga psixologik tayyorgarligining tuzilishi, bu o'qituvchida yangi qadriyatning shakllanishini - nazarda tutadi. Bolaga nisbatan bilvosita ijtimoiy-madaniy munosabat; faoliyat komponenti, bu o'qituvchi nafaqat

o'z kasbiy faoliyatini tahlil qilish, balki inklyuziv amaliyotning yangi namunalarini yaratish qobiliyatiga ega ekanligini nazarda tutadi: ta'limni rivojlantirishning individual traektoriyasini loyihalash va o'quv aloqalarining yangi usullarini, ta'limda o'zaro ta'sirining yangi shakllarini yaratish; darsda va o'qituvchining ta'lim dasturini o'zlashtirishning ta'lim natijalarini tahlil qilish qobiliyatining mavjudligini nazarda tutadigan aks ettiruvchi-baholash komponenti, eng muhimi, birgalikda o'rganish sharoitida har birtalabaning individual muvaffaqiyati va taraqqiyoti. Shu sababli, oliy o'quv yurtlarida bo'lajak oligofrenopedagogni kasbiy tayyorlash bosqichida, imkoniyatlari cheklangan boshlang'ich maktab yoshidagi bolalarning yoshga bog'liq va umumiy aqliy rivojlanishining xususiyatlari hamda psixologik-pedagogik yordam ko'rsatish borasida bilim va ko'nikmalarga ega bo'ladilar.

Bo'lajak oligofrenopedagogning psixologik tayyorgarligining tuzilishi quyidagi tarkibiy qismlarning mavjudligini nazarda tutadi:

- yangi qadriyatni shakllantirishni o'z

ichiga olgan motivatsion-qiymat komponenti - bolaga tabiiy munosabatdan unga nisbatan bilvosita ijtimoiy-madaniy munosabatga o'tish.;

- bo'lajak o'qituvchi nafaqat o'z kasbiy faoliyatini tahlil qilish, balki inklyuziv amaliyotning yangi namunalarini yaratish qobiliyatiga ega ekanligini nazarda tutadigan faoliyat komponenti: ta'limni rivojlantirishning individual traektoriyasini loyihalash va ta'lim aloqalarining yangi usullarini, yangi shakllarni yaratish. sinfdagi ta'limning o'zaro ta'siri;

- refleksiv-baholash komponenti, bu bo'lajak o'qituvchilarning ta'lim dasturini o'zlashtirishning ta'lim natijalarini tahlil qilish qobiliyatiga ega bo'lishini nazarda tutadi, ularning eng muhimi birgalikda o'rganish, ta'lim va rivojlanish sharoitida har bir o'quvchining individual muvaffaqiyati va taraqqiyotidir.

1-jadval. Inklyuziv ta'lim sharoitida kasbiy faoliyatga psixologik tayyorgarlik tarkibiy qismlarining mumkin bo'lgan rivojlanish darajalari

Darajalari	Psixologik tayyorgarlikning tarkibiy qismlari		
	Motivatsion-qadriyatlar	Faoliyati	refleksiv-baholovchi
Yuqori	Bolalikning ijtimoiy-madaniy hodisa sifatida anglash	Inklyuziv amaliyotning yangi modellarini yaratish, inklyuziya sharoitida har bir bola uchun individual rivojlanish traektoriyasini loyihalash qobiliyati.	Kasbiy faoliyatda o'z imkoniyatlarini tahlil qilish qobiliyatini yuqori darajada rivojlantirish; bolalar guruhini (sinfini) ham, individual o'quvchini ham rivojlantirish kontseptsiyasini yaratish qobiliyati

O'rta	Kelajakdagi kasbiy faoliyat motivlari - majburiyat sabablari; o'rtacha yosh xususiyatlariga tayanish	Bola rivojlanishining individual traektoriyalarini bashorat qilish nuqtai nazaridan vaziyatli faoliyat, an'anaviy ta'limni inklyuziv sharoitlarga moslashtirishga urinish	Kasbiy qobiliyatlaringizni professional shablonlar nuqtai nazaridan baholash (rasmiy mavzu bo'yicha bilim)
Quyi	inklyuziv ta'limda kasbiy faoliyatning o'ziga xos xususiyatlarini bilmaslik	Har bir ta'lim oluvchining rivojlanishida samarali natijalarga e'tibor qaratilmaslik	Inklyuziv ta'lim sohasidagi kasbiy faoliyatning mohiyatini tushunmaslik, shu sababli o'z kasbiy qobiliyatlari haqida aniq tasavvurning yoqligi

Zamonaviy ta'limga inklyuziv prinsiplarini joriy qilish, nafaqat o'z kasbiy faoliyatini tahlil qila oladigan, balki o'qituvchilik amaliyotining yangi modellarini yaratishga qodir bo'lgan o'qituvchini tayyorlashni talab qiladi:

- ta'lim dasturini o'zlashtirishning ta'lim natijalarini tahlil qilish;
- o'quvchining individual rivojlanish traektoriyasini loyihalash;
- sinfda ta'lim aloqalarining yangi usullarini, ta'lim sohasidagi hamkorlikning yangi shakllarini yaratish;
- kasbiy faoliyatda o'qituvchining tadqiqot pozitsiyasini rivojlantirish.

S.V. Alexinaning so'zlariga ko'ra, shuningdek, o'qituvchining kasbiy standarti talablariga muvofiq, o'qituvchi "bolalar bilan muloqot qila olishi, ularning qadr-qimmatini tan olishi, ularni tushunishi va qabul qilishi; bolaning hissiy va qadriyat sohasini rivojlantiradigan vaziyatlar va hodisalarni loyihalashtirish va yaratish imkoniyatiga ega bo'lishi kerak (tajriba madaniyati va bolaning qadriyat yo'nalishlari); bolalarning jinsi va individual xususiyatlarini hisobga olgan holda ta'lim faoliyatini qurish, bolalar jamoasida

ishbilarmonlik muhitini saqlab qolish" shuningdek, o'qituvchi o'quv dasturlarini, moslashtirilgan va individual rivojlanish dasturlarini ishlab chiqishda ishtirok etishi kerak va bolalar bilan hamrohlik qilish.

Talabalarning psixologik tayyorgarligini shakllantirish dasturini ishlab chiqish – kelajakdagi oligofrenopedagog alohida ta'lim ehtiyoji bo'lgan bolalar bilan ishlashga ontogenez bosqichlari va qonuniyatlari, disontogenezning turli shakllari bo'lgan bolalar rivojlanishining o'ziga xos xususiyatlari, turli yoshdagi bolalar jamoasida o'zaro munosabatlarning psixologik xususiyatlarini bilishga asoslangan. Dastur kelajakdagi o'qituvchilarning inklyuziv ta'lim sharoitida ishlashga tayyorligini shakllantirishni maqsad qilgan.

O'qituvchining inklyuziv ta'limga kasbiy tayyorgarligi pedagogik faoliyatni samarali amalga oshirishga imkon beradigan uning bilimlari va vakolatlari darajasi sifatida belgilanadi. O'qituvchilarning inklyuziv ta'lim sohasida ishlashga tayyorligi maqsad va jamiyatning zamonaviy talablariga javob beradigan pedagog kadrlarni tayyorlash va qayta

tayyorlash natijasi. Aksariyat tadqiqotchilar inklyuziv ta'lim sharoitida kasbiy faoliyatga tayyorlik dinamik tuzilma ekanligiga e'tibor qaratishadi, bu o'qituvchidan doimiy ravishda

takomillashtirishni va pedagogik muammolarni hal qilishning yangi usullarini izlashni talab qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar :

1. Aljohina S.V., Fal'kovskaya L.P. Principles of inclusion in the context of changes in educational practice. *Psixologicheskaja nauka i obrazovanie*, 2014, no. 1, pp.5-16 (in Russian).
2. Egorova P.A., Sorokoumova S.N. Psychological support of students with disabilities in the context of an educational organization. *Kollekcija gumanitarnyh issledovanij*, 2017, no. 4(7), pp. 24-28.
3. Рябова, Н.В. Подготовка будущих дефектологов к реализации педагогической деятельности в условиях модернизации образования [Текст] / Н.В. Рябова // Психолого-педагогическое сопровождение инклюзивной практики: монография. / Под редакцией Н.В. Рябовой.-Саранск: Мордовский гос. пед. ин-т. 2017. С. 273-290.
4. Malinin V.A., Muhina T.G., Povshednaja F.V., Sorokoumova S.N. Evaluation of the effectiveness of spiritual and moral education and development of the personality of the learner in the Pedagogical psychology *Vestnik of Minin University*. 2018. Volume 6. No 1 conditions of modern education. N. Novgorod, OOO ZUM_NN, 2016. 92 p. Available at: <https://elibrary.ru/item.asp?id=26335113> (accessed 22.12.2017) (in Russian).
5. Маллаев, Д.М. Современные вызовы образовательных парадигм и их влияние на развитие дефектологической науки и профессиональной подготовки [Текст] / Д.М. Маллаев // Известия Дагестанского государственного педагогического университета. Психолого-педагогические науки.-2017.-Т. 11.-№ 4.-С. 98-101.
6. Suvorova O.V., Sycheva E.S. Development of cognitive-personal professional qualities in students of psychological and pedagogical specialties: monograph. N. Novgorod, 2012. 239 p.
7. Яковлева, И.М. Формирование профессиональной компетентности учителя олигофренопедагога в системе непрерывного педагогического образования [Текст]: автореф. дисс... доктора пед. наук: 13.00.03 / И.М. Яковлева.-М., 2010.-46 с.
8. Алмазова, А.А. Профессиональная лингвистическая подготовка учителей-логопедов в системе высшего образования [Текст]: автореф. дисс... д-ра пед. наук: 13.00.03 / А.А. Алмазова. – М., 2019.-46 с.
9. Ивенских, И.В. Профессиональная готовность будущих педагогов к работе с обучающимися с ограниченными возможностями здоровья и инвалидностью в условиях инклюзивной практики [Текст] / И.В. Ивенских, С.Н. Сорокоумова, О.В. Суворова // Вестник Мининского университета. – 2018.-Т.6.-№ 1 (22).-С.12.
10. Яковлева, И.М. Формирование профессиональной компетентности учителя- олигофренопедагога в системе непрерывного педагогического образования [Текст]: автореф. дисс... доктора пед. наук: 13.00.03 / И.М. Яковлева.-М., 2010.-46 с.

RAQAMLI TA'LIM KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH MEXANIZMI

BEGISHEVA NAILYA RINADOVNA

Chirchiq davlat pedagogika universiteti Tayanch doktoranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada raqamli ta'lim ko'nikmalarini shakllantirish mexanizmi batafsil tahlil qilingan. Raqamli texnologiyalarning ta'limdagi ahamiyati, zamonaviy o'quv jarayonida raqamli ko'nikmalarni rivojlantirishning usullari va bosqichlari yoritilgan. Shuningdek, texnologik savodxonlikni oshirish va ta'lim jarayonining samaradorligini ta'minlash uchun takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: raqamli ta'lim, raqamli ko'nikmalar, ta'lim texnologiyalari, interaktiv o'qitish, texnologik savodxonlik.

В данной статье подробно анализируется механизм формирования навыков цифрового обучения. Рассмотрены значение цифровых технологий в образовании, методы и этапы развития цифровых навыков в современном учебном процессе. Также разработаны предложения для повышения технологической грамотности и обеспечения эффективности образовательного процесса.

Ключевые слова: цифровое обучение, цифровые навыки, образовательные технологии, интерактивное обучение, технологическая грамотность.

Annotation. This article provides a detailed analysis of the mechanism for developing digital learning skills. It highlights the significance of digital technologies in education, as well as the methods and stages for enhancing digital competencies in the modern educational process. Recommendations for improving technological literacy and ensuring the effectiveness of the educational process are also proposed.

Keywords: digital learning, digital skills, educational technologies, interactive teaching, technological literacy.

Kirish

Zamonaviy davrda raqamli texnologiyalar inson hayotining barcha sohalariga chuqur kirib bormoqda. Ta'lim sohasi ham bundan mustasno emas. Raqamli ta'lim nafaqat o'quv jarayonini samarali tashkil etish, balki ta'lim oluvchilarning ijodiy, analitik va mustaqil fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishda ham muhim omil bo'lib xizmat qilmoqda. Shu bilan birga, raqamli ko'nikmalarni shakllantirish nafaqat texnik bilimlarni egallash, balki axborot xavfsizligi, masofaviy hamkorlik va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishni ham o'z ichiga oladi.

Raqamli ta'lim muhitida muvaffaqiyatga erishish uchun o'quvchilar va o'qituvchilar

raqamli texnologiyalarni o'zlashtirish va ulardan samarali foydalanish ko'nikmalariga ega bo'lishi kerak. Ushbu maqola raqamli ta'lim ko'nikmalarini shakllantirishning metodologik asoslari, samarador mexanizmlari va muammolarini tahlil qilishga bag'ishlangan. Shuningdek, zamonaviy o'quv tizimida ushbu ko'nikmalarni shakllantirishning ahamiyati va natijalariga oid tavsiyalar keltiriladi.

Raqamli ta'lim ko'nikmalarining mohiyati

Raqamli ta'lim ko'nikmalari zamonaviy ta'lim tizimining ajralmas qismi hisoblanadi. U nafaqat texnologiyalardan foydalanish qobiliyatini, balki bilimlarni raqamli muhitda

samarali egallash va ulardan foydalangan holda ijodiy yondashuvni rivojlantirishni ham o'z ichiga oladi. Raqamli ta'lim ko'nikmalarining mohiyatini quyidagi asosiy jihatlar orqali tushunish mumkin:

1. Texnik ko'nikmalar

Texnik ko'nikmalar o'quvchi va o'qituvchining raqamli qurilmalar va vositalardan foydalanish bo'yicha qobiliyatlarini ifodalaydi:

- Kompyuter, planshet va mobil qurilmalardan samarali foydalanish.
- Raqamli ta'lim platformalari (Moodle, Google Classroom va boshqalar) bilan ishlash.
- Videodarslar, onlayn testlar va virtual laboratoriyalardan foydalanish qobiliyatlari.

2. Axborotni boshqarish va qayta ishlash ko'nikmalari

Raqamli muhitda axborot bilan ishlash alohida ahamiyatga ega. Bu quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- Axborotni qidirish, tanlash va tahlil qilish.
- Ishonchli va tasdiqlangan manbalarni aniqlash.
- Ma'lumotlarni qayta ishlash va taqdim qilish qobiliyati.

3. Masofaviy hamkorlik va kommunikatsiya

Bugungi kundagi ta'lim jarayonlari ko'pincha masofaviy shaklda amalga oshirilmoqda. Bu esa o'quvchilardan va o'qituvchilardan quyidagi ko'nikmalarni talab qiladi:

- Jamoaviy loyihalarda qatnashish va onlayn platformalarda muloqot qilish.
- Videokonferensiyalar va masofaviy darslarda faol ishtirok etish.
- Elektron pochta, chatlar va boshqa kommunikatsiya vositalaridan samarali foydalanish.

4. Raqamli xavfsizlik va mas'uliyat

Raqamli ko'nikmalarni shakllantirish

jarayonida axborot xavfsizligiga alohida e'tibor qaratiladi:

- Shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish va xavfsizlik qoidalariga rioya qilish.
- Internetdagi xavf-xatarlardan xabardorlikni oshirish.
- Raqamli etikani shakllantirish va ijtimoiy tarmoqlardan mas'uliyatli foydalanish.

5. Tanqidiy fikrlash va ijodiy yondashuv
Raqamli ta'limda o'quvchilar ma'lumotlarni mustaqil tahlil qilish va ulardan foydalangan holda innovatsion yechimlarni ishlab chiqish ko'nikmalariga ega bo'lishi kerak. Bu ko'nikmalar quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- Yaratilgan ma'lumotni sinchiklab tahlil qilish va baholash.
- O'z loyihalari va tadqiqotlarini raqamli vositalar orqali taqdim etish.

Raqamli ta'lim ko'nikmalari — bu raqamli texnologiyalarni ta'lim jarayonida samarali qo'llash uchun zarur bo'lgan bilim va qobiliyatlarning majmuasidir. Ushbu ko'nikmalar nafaqat o'quv jarayonining sifatini oshirish, balki o'quvchilarning hayotiy ko'nikmalarini ham shakllantirishga xizmat qiladi. Shuning uchun raqamli ko'nikmalarni shakllantirish ta'lim jarayonida strategik ahamiyatga ega.

Ta'lim ko'nikmalarini shakllantirish mexanizmi

Raqamli ta'lim ko'nikmalarini shakllantirish mexanizmi o'quvchilarning raqamli muhitda ishlash qobiliyatlarini bosqichma-bosqich rivojlantirishga qaratilgan kompleks pedagogik yondashuvni o'z ichiga oladi. Ushbu mexanizm ta'lim jarayonining mantiqiy ketma-ketlikda tashkil etilishini ta'minlaydi. Ta'lim ko'nikmalarini shakllantirish jarayonini quyidagi asosiy bosqichlarda ko'rib chiqish mumkin:

1. Tahliliy bosqich

Bu bosqichda o'quvchilar va

o'qituvchilarning mavjud raqamli ko'nikmalari baholanadi. Maqsad – mavjud darajani aniqlash va kelgusidagi rivojlanish uchun yo'nalishlarni belgilashdir.

- Diagnostik testlar va savolnomalar orqali boshlang'ich daraja aniqlanadi.

- Raqamli platformalardagi faoliyat natijalari tahlil qilinadi.

- O'quvchilarning ehtiyojlari va texnik qobiliyatlari o'rganiladi.

2. Rejalashtirish bosqichi

Shakllantirish jarayonining maqsad va vazifalari aniq belgilab olinadi. Ushbu bosqichda:

- O'quv rejalari va dasturlari raqamli vositalar asosida qayta ko'rib chiqiladi.

- Raqamli ta'lim texnologiyalari tanlanadi (Moodle, Google Classroom, Microsoft Teams).

- Har bir o'quvchining qobiliyatlari va ehtiyojlariga mos tarzda individual yondashuv rejalashtiriladi.

3. Amalga oshirish bosqichi

Raqamli ko'nikmalarni shakllantirish jarayonining eng muhim bosqichi hisoblanadi. Ushbu bosqichda:

- Interaktiv metodlar: Raqamli platformalar yordamida virtual laboratoriyalar, onlayn testlar va loyihaviy ishlar amalga oshiriladi.

- Loyihaviy faoliyat: O'quvchilarni masofaviy jamoaviy loyihalarga jalb qilish.

- Multimedia darslar: Interaktiv taqdimotlar, videodarslar va raqamli resurslardan foydalanish.

4. Baholash bosqichi

Shakllantirilgan ko'nikmalarni aniqlash va ularning samaradorligini baholash uchun:

- Testlar va amaliy topshiriqlar bajariladi.

- Loyihalar va taqdimotlar baholanadi.

- O'quvchilarning mustaqil ishlash qobiliyati va texnologiyalarni qo'llash darajasi monitoring qilinadi.

5. Takomillashtirish bosqichi

Raqamli ta'lim ko'nikmalarini yanada rivojlantirish va mustahkamlash maqsadida:

- Yangi texnologiyalar va metodlarni ta'lim jarayoniga integratsiya qilish.

- O'qituvchilar va o'quvchilar uchun trening va seminarlar tashkil etish.

- Xatoliklarni aniqlash va ular bo'yicha takomillashtirish chora-tadbirlarini ishlab chiqish.

Mexanizmning asosiy tamoyillari

1. Tizimlilik va izchillik: Shakllantirish jarayoni uzluksiz va rejalashtirilgan bo'lishi kerak.

2. Interaktivlik: Ta'lim jarayoniga barcha ishtirokchilarni jalb qilish.

3. Individuallik: Har bir o'quvchining ehtiyojlari va qobiliyatlariga mos yondashuv.

4. Natijaviylik: Ko'nikmalarni amalda qo'llash orqali baholash.

Ta'lim ko'nikmalarini shakllantirish mexanizmi samarali va bosqichma-bosqich tashkil etilganda, o'quvchilarda raqamli muhitda ishlash qobiliyatlari shakllanadi. Bu nafaqat o'quv jarayonining sifatini oshiradi, balki o'quvchilarni kelajakdagi kasbiy faoliyatga tayyorlashga ham xizmat qiladi. Mazkur mexanizmni tizimli va integrativ tarzda qo'llash pedagogik jarayonning samaradorligini sezilarli darajada oshiradi.

Xulosa

Raqamli ta'lim ko'nikmalarini shakllantirish bugungi ta'lim tizimining asosiy talablaridan biridir. Ushbu ko'nikmalar o'quvchilarni zamonaviy texnologiyalar bilan ishlashga tayyorlash, ularning ijodiy, tanqidiy va analitik fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Shakllantirish mexanizmi izchil tahlil, rejalashtirish, amalga oshirish, baholash va takomillashtirish bosqichlarini o'z ichiga olgan kompleks jarayon bo'lib, quyidagi natijalarga erishish imkonini beradi:

- O'quvchilarning texnologik

savodxonligi oshadi.

- Masofaviy va aralash ta'lim jarayonlari samarador bo'ladi.

- Raqamli xavfsizlik va axborotdan mas'uliyatli foydalanish madaniyati shakllanadi.

- O'quv jarayonida interaktivlik va innovatsion yondashuvlar rivojlanadi.

Mazkur jarayonni muvaffaqiyatli amalga

oshirish uchun ta'lim tizimiga moslashtirilgan raqamli platformalar, o'qituvchilarning yuqori malakasi va o'quvchilar uchun motivatsion muhit zarur. Raqamli ta'lim ko'nikmalarini shakllantirish nafaqat ta'lim jarayonini yangilashga, balki jamiyatning texnologik va ijtimoiy rivojlanishiga ham katta hissa qo'shadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Андреев, А. А. (2021). Цифровая трансформация образования: вызовы и перспективы. Москва: Наука.
2. Каримова, Д. К. (2020). Raqamli ta'lim muhitiда ўқув жараёнини ташкил этиш. Педагогика илмий журнали, 2(4), 45-51.
3. Мамедов, Т. А. (2021). Цифровые технологии в образовании: методические подходы. Инновации в образовании, 3(8), 12-19.
4. Prensky, M. (2010). Teaching Digital Natives: Partnering for Real Learning. Thousand Oaks: Corwin Press.
5. Selwyn, N. (2011). Education and Technology: Key Issues and Debates. London: Bloomsbury Publishing.

PEDAGOGIK AMALIYOT JARAYONIDA BO'LAJAK BIOLOGIYA O'QITUVCHILARINING KASBIY-METODIK TAYYORGARLIGINI TAKOMILLASHTIRISH METODIKASI

ALIYEVA MAVJUDAXON BAXROMJON QIZI

Qo'qon davlat pedagogika insitituti o'qituvchi

Annotatsiya: Ushbu maqolada pedagogik amaliyot jarayonida bo'lajak biologiya o'qituvchilarining kasbiy-metodik tayyorgarligini takomillashtirish metodikasi yoritilgan. Innovatsion yondashuvlar, interaktiv usullar va zamonaviy texnologiyalar yordamida biologiya fanini samarali o'qitish usullari bayon etilgan. Shuningdek, o'quvchilar bilan samarali muloqot qilish, o'z-o'zini tahlil qilish va rivojlantirishga oid metodik tavsiyalar taqdim etilgan. Ushbu yondashuvlar ta'lim jarayonini sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarish imkoniyatini beradi.

Kalit so'zlar: Pedagogik amaliyot, kasbiy-metodik tayyorgarlik, innovatsion yondashuvlar, interaktiv usullar, biologiya ta'limi, reflektiv tahlil, zamonaviy texnologiyalar.

Аннотация: В статье рассматривается методика совершенствования профессионально-методической подготовки будущих учителей биологии в процессе педагогической практики. Описаны методы эффективного преподавания биологии с использованием инновационных подходов, интерактивных методов и современных технологий. Также представлены методические рекомендации по налаживанию эффективного взаимодействия с учащимися, самоанализу и профессиональному развитию. Эти подходы способствуют повышению качества образовательного процесса.

Ключевые слова: Педагогическая практика, профессионально-методическая подготовка, инновационные подходы, интерактивные методы, преподавание биологии, рефлексивный анализ, современные технологии.

Annotation: This article explores the methodology for improving the professional and methodological training of future biology teachers during pedagogical practice. It outlines effective teaching methods for biology using innovative approaches, interactive techniques, and modern technologies. Additionally, methodological recommendations for establishing effective communication with students, self-analysis, and professional development are presented. These approaches contribute to enhancing the quality of the educational process.

Keywords: Pedagogical practice, professional-methodological training, innovative approaches, interactive methods, biology education, reflective analysis, modern technologies.

Kirish

Hozirgi davrda ta'lim tizimida fanlararo integratsiya va innovatsion texnologiyalarni qo'llashning ahamiyati ortib bormoqda. Ayniqsa, biologiya fanining ta'lim-tarbiya jarayonidagi o'rni yosh avlodni ilmiy dunyoqarashga yo'naltirish, ekologik madaniyatni shakllantirish va zamonaviy ilmfan yutuqlaridan foydalanishga qaratilgan bilimlarni egallashda muhim ahamiyatga ega. Shu sababli, bo'lajak biologiya o'qituvchilarini tayyorlashda nazariy bilimlarni amaliyot

bilan uyg'unlashtirish va ularning kasbiy-metodik tayyorgarligini rivojlantirish dolzarb masalalardan biri bo'lib qolmoqda.

Pedagogik amaliyot o'qituvchilik kasbini egallash yo'lida muhim bosqich hisoblanadi. Ushbu jarayon bo'lajak o'qituvchilarning bilimlarini sinovdan o'tkazish, o'quv jarayonini rejalashtirish va boshqarish ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Shuningdek, amaliyot jarayonida ular zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llash imkoniyatiga ega bo'lib, ta'lim jarayonining turli

yo'nalishlarida samarali ishlash ko'nikmalarini shakllantiradilar.

Mazkur maqola bo'lajak biologiya o'qituvchilarining pedagogik amaliyot davomida kasbiy-metodik tayyorgarligini takomillashtirish uchun innovatsion yondashuvlar, zamonaviy metodikalar va didaktik usullarning ahamiyatini yoritishga qaratilgan. Ushbu jarayon orqali nazariy bilimlarning amaliy qo'llanishini ta'minlash hamda pedagogik mahoratni rivojlantirish uchun zarur bo'lgan sharoitlarni yaratish masalalari ko'rib chiqiladi.

Asosiy qism

1. Kasbiy-metodik tayyorgarlikning mohiyati va uning ahamiyati

Bo'lajak biologiya o'qituvchilarining kasbiy-metodik tayyorgarligi ularning ta'lim jarayonida yuqori samaradorlikni ta'minlash uchun zarur bo'lgan nazariy va amaliy bilimlarni o'zlashtirishlarini anglatadi. Ushbu tayyorgarlikning asosiy yo'nalishlari:

- Nazariy bilimlar bazasini kengaytirish: Biologiyaning asosiy yo'nalishlari, zamonaviy fan yutuqlari va ilmiy izlanish natijalarini o'quv jarayoniga joriy qilish.

- Metodik ko'nikmalarni shakllantirish: Darslarni rejalashtirish, interaktiv o'qitish metodlarini qo'llash, laboratoriya mashg'ulotlarini o'tkazish bo'yicha mahoratni rivojlantirish.

- Pedagogik mahoratni oshirish: O'quvchilar bilan muloqot qilish, ularning o'quv faoliyatiga qiziqishini oshirish, individual yondashuvni qo'llash.

Pedagogik amaliyot ushbu ko'nikmalarni rivojlantirish uchun platforma bo'lib, o'qituvchi bo'lish yo'lida amaliy tajribaga asoslangan kasbiy shakllanish jarayonidir.

2. Amaliyot davomida rivojlantiriladigan asosiy kompetensiyalar

Fan bo'yicha chuqur bilimlarga ega bo'lish

Bo'lajak o'qituvchilar biologiya fanining fundamental tushunchalarini, ekologik

muammolar va ularning yechimlarini hamda zamonaviy biologiyaning texnologik yutuqlarini o'zlashtirishi kerak. Shu bilan birga, ularning biologiyaga oid dolzarb muammolar bo'yicha o'quvchilarni ongli bahs va izlanishlarga yo'naltira olish ko'nikmalari rivojlanadi.

Innovatsion didaktik usullardan foydalanish-Zamonaviy pedagogik texnologiyalar, jumladan, interfaol metodlar (kichik guruhlarda ishlash, munozaralar tashkil qilish, "BLOOM" taksonomiyasi asosida dars rejalari yaratish) va texnik vositalardan foydalanish o'quv jarayonining samaradorligini oshiradi. Masalan, biologik jarayonlarni o'quvchilar uchun qiziqarli va tushunarli qilish uchun raqamli laboratoriya qurilmalari yoki onlayn resurslardan foydalanish zarur.

O'quvchilar bilan samarali muloqot qilish-Amaliyot davomida bo'lajak o'qituvchilar o'quvchilarning psixologik xususiyatlarini o'rganish orqali samarali kommunikatsiya yo'llarini topadi. Bu, o'z navbatida, ta'lim-tarbiyaviy jarayonni individual yondashuv asosida tashkil etishga yordam beradi.

3. Kasbiy-metodik tayyorgarlikni takomillashtirish metodikasi

Interaktiv va innovatsion yondashuvlar-Biologiya fanini o'qitishda interaktiv va innovatsion usullardan foydalanish o'quv jarayonini jonlantirishga yordam beradi. Jumladan:

- Loyiha asosida o'qitish: O'quvchilarni ekologik muammolarni o'rganish va ularning yechimlari bo'yicha loyihalar tayyorlashga jalb qilish.

- STEM va STEAM yondashuvlari: Biologiyani boshqa fanlar bilan integratsiya qilish orqali qiziqarli va samarali darslarni tashkil etish. Masalan, genetika bo'yicha tajribalarni informatika va matematika yordamida tahlil qilish.

- Virtual laboratoriyalar va simulyatsiyalar: Tajribalarni o'tkazish

uchun zamonaviy texnologiyalarni qo'llash orqali vaqt va resurslarni tejash bilan birga, o'quvchilarni jarayonga yanada chuqur jalb qilish.

Reflektiv tahlil va o'z-o'zini rivojlantirish-Pedagogik amaliyot davomida darslarni reflektiv tahlil qilish orqali bo'lajak o'qituvchilar o'z kamchiliklarini aniqlash va ularni bartaraf etish uchun shaxsiy rivojlanish rejasini tuzish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Bu jarayonda o'z-o'zini baholash ko'nikmalari muhim o'rin tutadi.

4. Pedagogik kuzatuv va baholash

Amaliyot jarayonida bo'lajak o'qituvchilarning faoliyati quyidagi mezonlar asosida kuzatiladi va baholanadi:

- Darslarning didaktik sifati: Dars maqsadiga erishilganligi, metodik yondashuvlarning samaradorligi.

- Innovatsion usullarni qo'llash: O'qituvchi darsda qanchalik darajada zamonaviy texnologiyalar va usullardan foydalanganligi.

- O'quvchilar bilan muloqot mahorati: O'qituvchining o'quvchilarga individual yondashuvi va ularni faoliyatga jalb qilish mahorati.

Amaliyot davomida bo'lajak o'qituvchilarning faoliyatini baholash uchun maxsus kuzatuv varaqlari, baholash mezonlari va portfoliolar ishlab chiqiladi.

5. Kutilayotgan natijalar va samaralar

Mazkur metodika asosida bo'lajak biologiya o'qituvchilarining pedagogik amaliyot jarayonida quyidagi yutuqlarga erishilishi kutiladi:

- Nazariy bilimlarning mustahkamlanishi va amaliy qo'llanilishi.

- Pedagogik innovatsiyalarni qo'llash bo'yicha mahoratning oshishi.

- O'quv jarayonini samarali boshqarish va o'quvchilarni fanga qiziqitira olish ko'nikmalarining rivojlanishi.

- O'qituvchining professional madaniyati

va pedagogik etikasi shakllanishi.

Pedagogik amaliyot jarayoni shunday tashkil qilinadiki, bo'lajak o'qituvchilar nafaqat kasbiy ko'nikmalar, balki ta'lim sohasida yetakchi mutaxassis bo'lishga yo'naltirilgan innovatsion yondashuvlarni o'zlashtiradilar.

Pedagogik amaliyot jarayonida innovatsion metodlar, integratsiya va reflektiv tahlilni qo'llash bo'lajak biologiya o'qituvchilarining kasbiy-metodik tayyorgarligini takomillashtirishga yordam beradi. Ushbu yondashuvlar ta'lim jarayonining sifatini oshirish va yuqori malakali pedagoglarni shakllantirishga xizmat qiladi.

Xulosa

Bo'lajak biologiya o'qituvchilarining kasbiy-metodik tayyorgarligini takomillashtirish ta'lim jarayonining dolzarb vazifalaridan biri hisoblanadi. Pedagogik amaliyot ushbu jarayonning asosiy bosqichi sifatida o'qituvchining nazariy bilimlari va amaliy ko'nikmalarini uyg'unlashtirishga imkon yaratadi. Amaliyot davomida zamonaviy interaktiv yondashuvlar, innovatsion pedagogik texnologiyalar va fanlararo integratsiya asosida biologiya fanini o'qitish samaradorligi oshiriladi.

Mazkur maqolada bayon etilgan metodikalar va yondashuvlar bo'lajak o'qituvchilarning:

- o'quv jarayonini samarali tashkil etish,
- o'quvchilar bilan muloqotni yuqori darajada olib borish,
- ta'lim jarayoniga zamonaviy texnologiyalarni joriy etish,
- o'z faoliyatini doimiy ravishda tahlil qilish va takomillashtirish ko'nikmalarini shakllantiradi.

Pedagogik amaliyotda o'quvchilarning qiziqishini oshirish va ularni ilmiy izlanishga yo'naltirish, ekologik ong va mas'uliyatni shakllantirish kabi maqsadlarga erishish imkonini beruvchi samarali vositalar ishlab chiqilgan. Ushbu yondashuvlar o'qituvchilarni

nafaqat fanga oid bilimlar, balki pedagogik faoliyat uchun zarur bo'lgan kasbiy va shaxsiy fazilatlar bilan boyitadi.

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, bo'lajak biologiya o'qituvchilarining kasbiy-metodik tayyorgarligini takomillashtirish nafaqat ularning individual rivojlanishi, balki ta'lim

sifatining oshishi va kelajak avlodning har tomonlama barkamol shakllanishi uchun mustahkam poydevor yaratadi. Shu sababli, pedagogik amaliyotda ilg'or tajribalarni joriy etish va takomillashtirish ustida doimiy ish olib borilishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Ta'lim to'g'risidagi qonuni (yangi tahrirda). – Toshkent, 2021.
2. Shaharova, G. Biologiya o'qitish metodikasi. Toshkent: O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi.2020.
3. Кларин, М. В. Инновационные методы обучения. Москва: Просвещение.2018
4. Biggs, J., & Tang, C. Teaching for Quality Learning at University. Maidenhead: Open University Press.2011
5. Mishra, P., & Koehler, M. J. Technological Pedagogical Content Knowledge: A Framework for Teacher Knowledge. Teachers College Record, 108(6), 1017–1054.2006
6. Qodirov, A. Biologiya ta'limida ekologik madaniyatni shakllantirish. Oliy ta'lim va ilmiy tadqiqotlar jurnali, 3(2), 45–52.2021.
7. Anderson, L. W., & Krathwohl, D. R. A Taxonomy for Learning, Teaching, and Assessing: A Revision of Bloom's Taxonomy of Educational Objectives. New York: Longman.2001.
8. Jonson, K., & Nilson, L. Teaching at Its Best: A Research-Based Resource for College Instructors. San Francisco: Jossey-Bass.2016

DIAGNOSTIK YONDASHUV ASOSIDA XORIJIY TILNI NAZARIY VA AMALIY O'QITISH

TUYCHIBAYEVA MAFTUNA BAXODIROVNA

Farg'ona jamoat salomatligi tibbiyot instituti tayanch-doktoranti

Annotatsiya. Xorijiy tilni o'qitish jarayoni diagnostikasining o'ziga xos xususiyati tibbiy ta'lim muassasalarida fanlararo va nazorat-baholash xususiyatidir. Shu bilan birga, o'quv jarayonining diagnostikasi tibbiyot talabalari uchun xorijiy tillarini o'qitish sifatini muntazam va samarali monitoring qilish imkonini beradi; ko'plab talabalarning bilim va ko'nikmalarini tekshirish va baholashga sarflanadigan o'quv vaqtini tejash; kommunikativ kompetentsiya sifati to'g'risidagi ma'lumotlarning ob'ektivligi va ishonchliligi tibbiyot talabalarining xorijiy tillarni o'qitish sifatini monitoring qilish va baholashning muntazam jarayonlarini avtomatlashtirishdan iboratdir. Pedagogik diagnostika nafaqat tibbiyot talabalariga xorijiy tilni o'qitish jarayonining holati to'g'risidagi ma'lumotlarni to'playdi, balki ushbu jarayonning asosiy parametrlari va maqbul ishlashi to'g'risida ham ma'lumot beradi. O'quv jarayoni holatidagi nomuvofiqliklarni aniqlash pedagogik diagnostika vositalarini maqbul tanlashni belgilaydi.

Kalit so'zlar: diagnostika, gumanistik maqsad, kompetentsiya, konstruktiv- maqsadli funksiya, maqsadli komponent, metodik komponent, predikativlik.

Абстрактный. Отличительной особенностью диагностики процесса обучения иностранному языку является междисциплинарный и контрольно-оценочный характер в медицинских образовательных учреждениях. При этом диагностика учебного процесса позволяет регулярно и эффективно контролировать качество преподавания иностранных языков студентам-медикам; экономия учебного времени, затрачиваемого на проверку и оценку знаний и умений многих учащихся; Объективность и достоверность информации о качестве коммуникативной компетентности заключается в автоматизации регулярных процессов контроля и оценки качества обучения иностранному языку студентов-медиков. Педагогическая диагностика не только собирает информацию о состоянии процесса обучения иностранному языку студентов-медиков, но и дает информацию об основных параметрах и оптимальном проведении этого процесса. Выявление несоответствий в состоянии образовательного процесса определяет оптимальный выбор средств педагогической диагностики.

Ключевые слова: диагностика, гуманистическая цель, компетентность, конструктивно-целевая функция, целевой компонент, методический компонент, прогнозируемость.

KIRISH. O'qituvchining pedagogik nazorat va diagnostika jarayonida shaxsiy yondashuvning o'ziga xos xususiyatlarini bilishi uni tashkil etishning muhim jihatlaridan biridir. Shaxsiy yondashuv texnologiyasini o'zlashtirish-bu o'quv jarayonini har bir vaziyatda shaxsning eng muhim funktsiyalari namoyon bo'ladigan tarzda qurishni o'rganish demakdir: qadriyatlarni tanlash, ularning

faoliyatining ma'nosini anglash, ularning qobiliyatlari va ko'nikmalarini ro'yobga chiqarish.

Shaxsiyat hayotning tegishli shartlari bilan talabga ega bo'lganda rivojlanadi. Universitetda diagnostika va nazorat qilishda shaxsga yo'naltirilgan vaziyatni yaratishga maqsadlar, nazorat qilinadigan ma'lumotlarning mazmuni, o'qituvchilar, ta'lim tashkiloti mutasaddilari va

talabalar o'rtasidagi aloqa shakllari nazoratning asosiy, aslida diagnostik va gumanistik maqsadi - nazorat qilinadigan faol sub'ektga aylantirish uchun ishlaydigan yondashuv yordam beradi to'liq, o'qituvchi va ta'lim tashkiloti rahbarlari bilan muloqotda maqsadlarni belgilash, ta'limning mazmuni va usullarini loyihalash bilan shug'ullanadi. I.A.Masharov qayd etganidek, o'qituvchi va talaba faoliyatida o'z-o'zini anglash, o'zini tasdiqlash, aks ettirishga bo'lgan ehtiyojni qondirish, o'z pedagogik pozitsiyasini rivojlantirishda shaxsiy ta'lim tizimi ortadi. Shu bilan birga, gumanistik motivatsiyaga muvofiq, o'qituvchi shaxsining ehtiros, hissiylik va o'quvchiga noyob shaxs sifatida munosabat kabi fazilatlari aktuallashadi [1; B-18]. Ya'ni, ta'lim tashkilotidagi o'quv jarayonining gumanistik yo'nalishi uning barcha ishtirokchilarini diagnostika faoliyati va nazoratini loyihalash jarayoniga, shaxsga yo'naltirilgan o'zaro ta'sirning maxsus holatlari tizimiga kiritish orqali rivojlanadi, bu esa ta'lim sub'ektlarining rivojlanishi, o'zini o'zi anglashi, o'zini o'zi boshqarishini ta'minlaydi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METOD. Diagnostik yondashuv deganda tarbiya, ta'lim va tarbiyani o'lchash uchun qiziqish xususiyatlarini aniqlashga qaratilgan o'qituvchilar va professor-o'qituvchilarning aniq faoliyati tizimi tushuniladi [2; B-167]. V. I. Zagvyazinskiyning fikriga ko'ra esa, pedagogik diagnostikabu "shaxsiy fazilatlarning rivojlanish darajasini, o'rganish, rivojlantirish, muloqot qilish, kasbni egallashdagi qiyinchiliklarni, shuningdek psixologik tizimlar, texnologiyalar, texnikalar, pedagogik loyihalarning ishlashi va rivojlanishi samaradorligini aniqlash jarayoni va usullari"dir [3; B-208]. A. V. Barabanshikov nuqtai nazaridan diagnostika-bu o'quv jarayonini aniq o'rganish va tahlil qilish, bu bizga talabalarni o'rganish va o'qitishni optimallashtirish va o'qituvchining shaxsiyati va faoliyatini yaxshilash yo'llarini izlashga

imkon beradi [4; B-16].

Barabanshikov ilmiy qarashlariga asoslanib, ushbu dissertatsiya tadqiqotlari davomida xorijiy tilni o'qitish jarayonining diagnostikasi maqsad va vazifalarning ta'lim mazmuniga muvofiqligini tizimli nazorat qilish va baholash, shuningdek tibbiy ta'lim talabalarining xorijiy tildagi kommunikativ kompetentsiyasini shakllantirish darajasi sifatida belgilanadi. Strukturaviy ravishda, diagnostika talabalarining ta'lim va ilmiy yutuqlarini hisobga olgan holda ta'lim, tarbiya va shaxsning rivojlanish darajasini aniqlash, tahlil qilish va baholash uchun ishlatiladigan tartiblangan texnika va boshqaruv vositalaridan iborat.

NATIJALAR VA MUHOKAMA. Talabalarga xorijiy tilni o'qitish jarayoni diagnostikasining tuzilishi va mazmuni 1-jadvalda keltirilgan. Uning maqsadi o'quv topshiriqlarini tanib olish, tashxis qo'yish va tanlashdir. Tibbiyot ta'lim muassasalarida diagnostikaning asosiy vazifalari o'qitish, tarbiyalash, shaxsiy va guruh psixologik xususiyatlarini, talabalarining shaxsiy rivojlanishini va ularning kasbiy faoliyatga tayyorgarlik darajasini tan olish, tahlil qilish va baholashdan iborat. Ushbu jarayonning sub'ektlari tibbiyot institutlari rahbariyati, xorijiy tillar kafedrası professor-o'qituvchilari, talabalar; ob'ekt esa xorijiy tilni o'qitish jarayonida tibbiyot talabalaridir. Pedagogik diagnostika jarayonining tarkibiga quyidagilar kiradi: pedagogik diagnostika funksiyalari, tamoyillari, pedagogik diagnostika ob'ektlari, pedagogik diagnostika bosqichlari, uning samaradorligini ta'minlash usullari, ular turli darajalarda ((meta-darajalar, makro-daraja, mezo-daraja va mikro-daraja) ko'rib chiqiladi. Ro'yxatda keltirilgan barcha elementlar pedagogik diagnostika tarkibida semantik tarkibiy qismlar bo'yicha guruhlangan: maqsadli, uslubiy, tarkibiy-mazmunli va baholovchi-samarali.

Maqsadli komponent tibbiyot talabalarida xorijiy tilni o'qitish jarayonida pedagogik diagnostikadan foydalanishning maqsad va vazifalarini aks ettiradi.

Metodik komponent diagnostikaning metodik yondashuvlari, funktsiyalari va tamoyillarini birlashtiradi. Diagnostika asoslari quyidagi yetakchi uslubiy yondashuvlardan iborat: shaxsga yo'naltirilgan, tizimli, kompetentsiyaga asoslangan, axborot va sohaga asoslangan. Metodik komponentning diagnostikasi tarkibida bir qator printsiplarni ajratib ko'rsatish kerak: fan tamoyillari, izchillik, ob'ektivlik, rivojlanish, izchillik, maxfiylik, vakolat. Diagnostikaning yetakchi funktsiyalari analitik, axborot, nazorat qiluvchi, tuzatuvchi, baholovchi, diagnostik, boshqaruv va prognostikdir (1-jadval).

Tibbiyot talabalariga xorijiy tilni o'qitish jarayonining diagnostikasi bir-biri bilan bog'liq bo'lgan bir necha bosqichlarda amalga oshiriladi: tashkiliy tayyorgarlik, faoliyat-diagnostika, analitik-tuzatish, samarali-prognostik quyidagi usullardan foydalangan holda (2-jadvalga qarang).

Tibbiy oliy ta'limda shakllanayotgan zamonaviy mutaxassisni tayyorlash tizimidagi ta'lim faoliyati, bir tomondan, rahbariyatning muvaffaqiyatli boshqaruv faoliyati, shaxsiy va faoliyat mohiyatini muvaffaqiyatli birlashtirgan muassasasa professor-o'qituvchilarining ijodiy pedagogik faoliyati natijasidir. Boshqa tomondan, rahbarlar, professor-o'qituvchilar va boshqa xodimlarning bunday faoliyatining butun mazmuni muassasada kasbiy faoliyatning yaxlit tizimini rivojlantirishga, ta'lim tizimining maqsadlarini ularning tashkilot, fakultet, kafedra, fanning o'rnini yetarli darajada aniqlashga yordam beradi va mutaxassislarni tayyorlashning umumiy tizimi, ya'ni tashkilotda barcha tarkibiy qismlarda ta'lim faoliyatining professionalligini oshirishdir:

- bilimlarning professionalligi - kasbiy ahamiyatga ega fazilatlar, ushbu yo'nalish

bo'yicha mutaxassisni tayyorlash maqsadlari, ularga erishish va tashxis qo'yish usullari va vositalari to'g'risida bilim; talabalarni o'qitish va o'qitish nazariyasi va amaliyoti; bo'lajak mutaxassisning kasbiy faoliyatining xususiyatlari va mazmuni; psixologik, pedagogik, uslubiy va maxsus adabiyotlar;

- muloqotning professionalligi - bu o'qituvchilar, talabalar va ta'lim tashkilotining tarkibiy bo'linmalari rahbarlari o'rtasidagi o'zaro munosabatlar tizimi; o'quv, ilmiy, uslubiy va boshqaruv faoliyatida zarur (o'quv faoliyati samaradorligi nuqtai nazaridan) kommunikativ fazilatlar va ko'nikmalarning namoyon bo'lishi;

- o'z-o'zini takomillashtirish va rivojlantirishning professionalligi - bu o'z fani sohasida yangi bilimlarga, shuningdek o'qitish va tarbiyalashning metodologiyasi va usullariga, pedagogik mahoratning shaxsiy fazilatlarini takomillashtirishga doimiy intilish. Ta'lim tashkilotida talabalar birinchi navbatda o'qituvchining shaxsiyati bilan o'qitilishi kerak;

Ta'lim tashkiloti professor-o'qituvchilarining professionalligi-bu faoliyat predmetining sifat tavsifi-bu kasbning vakili, bu uning zamonaviy mazmuni va kasbiy vazifalarni hal qilish vositalariga, bunday faoliyatni samarali amalga oshirish usullariga egaligi bilan belgilanadi. Hozirgi vaqtda kasbiy tayyorgarlik va ta'lim darajasini doimiy ravishda oshirish tendentsiyasi mavjud.

XULOSA. Diagnostikaning funksional tarkibiy qismlari (diagnostik, dizayn, konstruktiv, tashkiliy, kommunikativ) diagnostika, tizimli nazorat faoliyatining tashuvchisi sifatida o'qituvchi faoliyatining mazmunini belgilaydi.

Talaba o'qituvchi bilan birgalikda o'zini takomillashtirish orqali bir xil funktsiyani bajaradi, lekin bu u uchun o'z-o'zini tarbiyalash funktsiyalaridir. Bular inson o'zini diagnostika qilish, o'z-o'zini maqsadli yo'naltirish,

Jadval-1. Tibbiy ta'limda xorijiy tilni o'qitish jarayoni diagnostikasining tuzilishi.

maqsadli komponent	Maqsad: diagnostika asosida tibbiyot talabalariga xorijiy tilni o'qitish jarayonining samaradorligini oshirish. Vazifalar: o'qitish, tarbiyalash, shaxsiy va guruh psixologik xususiyatlarini tan olish, tahlil qilish va baholash, talabalarining shaxsiy rivojlanishi va ularning kasbiy faoliyatga tayyorgarlik darajasi; xorijiy til sohasidagi bilim, ko'nikma darajasini oshirish va talabalar uchun zarur bo'lgan malakalarni shakllantirish; tibbiyot talabalari shaxsining madaniy qadriyatlari va kasbiy yo'nalishlarini tarbiyalash; tibbiyot talabalarida kasbiy tayyorgarlik sifatini oshirish uchun diagnostika ma'lumotlaridan foydalanish		
metodologik komponent	Metodik yondashuvlar: shaxsga yo'naltirilgan, tizimli,shaxs-ijtimoiy faoliyat, soha, kompetentsiya, axborot	Diagnostika tamoyillari: izchillik, ilmiy, ob'ektivlik, rivojlanish, izchillik, maxfiylik, vakolat; o'zgaruvchanlik va barqarorlik, shaffoflik; funktsional siklik; predikativlik	
	Diagnostikaning funksiyalari: analitik, axborot, nazorat qiluvchi, tuzatuvchi, baholovchi, bashorat qiluvchi, diagnostik, boshqaruv, texnologik, konstruktiv-maqsadli, motivatsion.		
tashkiliy va tarkibiy qism	Diagnostika ob'ektlari: - chet tilini o'rganish jarayoni.	D i a g n o s t i k a sub'ektlari: - o'qituvchilar; - talabalar; -ta'lim jarayoni x i z m a t l a r i n i taqdim etuvchi rahbariyat.	Diagnostikaning ishlash shartlari: - tashkiliy, - pedagogik, - psixologik, - metodik.
	Diagnostika usullari: diagnostik ma'lumotlarni to'plash usullari: kuzatish, og'zaki va yozma so'rovlar, testlar, ishlashni tahlil qilish, maxsus diagnostika usullari; diagnostik ma'lumotni baholash usullari: masshtablash, reyting; diagnostika ma'lumotlarini qayta ishlash usullari: matematik va statistik tahlil.	Diagnostika vositalari: anketalar, diagnostika texnikasi, test topshiriqlari, javob shakllari, ma'lumotlarni qayta ishlash kalitlari, testlar bilan kompyuter dasturlari, diagnostika ma'lumotlarini qayta ishlash dasturlari, kompyuterlar, grafikalar, jadvallar, jadvallar, Smartboard	
	Diagnostika bosqichlari: tashkiliy-tayyorgarlik, faoliyat-diagnostika, analitik-tuzatish, samarali-prognostik.		

ishlashga asoslangan baholash	Belgilangan maqsadlarga erishishni monitoring qilish: joriy, oraliq, yakuniy	
	Pedagogik diagnostika tuzilishi darajalari: meta-daraja, makro-daraja, mezo-daraja, mikro-daraja	Mezonlar: bilim, ekologik, motivatsion, evristik
	Natija: Tibbiyot talabalariga xorijiy tilni o'qitish jarayonining samaradorligi	

Jadval – 2.

Talabalarga xorijiy tillarni o'qitish diagnostikasi bosqichlari va usullari.

tashkiliy va tayyorgarlik bosqichi	- Diagnostika maqsadlarini belgilash; - Kasbiy va muloqot qobiliyatlarini shakllantirishni loyihalash; - Diagnostika vositalarini rejalashtirish va amalga oshirish:- faoliyat natijalarini o'rganish; - hujjatlar va adabiyotlarni o'rganish; - kuzatish; - anketa (muallif matni); - sinov (tanlov testlari: tanlov testlari, joylashtirish testlari); - suhbat (kirish, tashkiliy) ; - seminar (munozara, munozara, sharhlangan o'qish, savol-javob seminari); - amaliy ish (mashqlar usuli); - og'zaki (algoritmik, ko'paytirish); - yozma (imlo ,fonetik va leksik diktant, boshqa nutqni quloq bilan yozib olish); - ko'rsatma (kirish); - mustaqil ish(mashqlarni bajarish: og'zaki, yozma, mashg'ulot, ijodiy, tarqatma materiallar bilan ishlash);
faoliyat-diagnostika	- diagnostika jarayonida pedagogik o'zaro ta'sirni tashkil yetish; - konstruktiv geribildirim yaratish va ishlab chiqarish; - pedagogik diagnostika usullari, shakllari va vositalarini maqbul qo'llashni rejalashtirish: - kuzatish (tizimli, bo'ylama, davriy, tashqi, kiritilgan); - hujjatlarni o'rganish; anketa (muallifning so'rovi, usullari); - sinov (lingvistik adaptiv nazorat, diagnostik testlar, taraqqiyot testlari); - amaliy ish (mashq metodlari, keys-metodlar, kirish boshlang'ich mashqlari starting up, tinglash, o'qish, takrorlash progress check); - rolli o'yinlar (aloqa holatiga maksimal darajada kirishish: munozarali muhokamalar, masalalar, fikr);

Analitik va tuzatish	-pedagogik diagnostika sub'ektlari faoliyatini tartibga solish va tuzatish; -boshqaruvni optimallashtirish; -pedagogik diagnostika jarayonida qiyinchiliklarni tahlil qilish va og'ishlarni aniqlash; -diagnostika vositalari: - ishlash natijalarini tahlil qilish; - kuzatish (tizimli, bo'ylama, davriy, tashqi, kiritilgan); - anketa (muallifning so'rovi, usullari); - suhbat (suhbat-xabar; nazorat va tuzatish); - mustaqil xususiyatlarni umumlashtirish; - insholar (for and against; points to consider; opinion essays); - o'zini baholash;
Natijali-bashoratli	-pedagogik diagnostikani qo'llash natijalarini tahlil qilish; -pedagogik diagnostikani amalga oshirishdagi xatolarni bartaraf etish choralarini ishlab chiqish; -pedagogik diagnostikaning maqbul modelini yaratish; -diagnostika vositalari: -xususiyatlarni yig'ish; - bal-reytingni baholash;

shaxsining o'z-o'zini tarbiyalash faoliyati birligidir. Ushbu faoliyat tuzilmalarining o'zgarmasligini, ularning sinergetik munosabatlarini tushunish o'qituvchiga nafaqat talabani o'rganishga, balki o'quv faoliyatini maqsadli ravishda loyihalashtirishga imkon beradi tashxis natijalarini hisobga olinadi.

1. Masharov I. M. nodavlat universitetlari o'qituvchilari o'rtasida kasbiy va pedagogik faoliyat uchun motivatsiyani shakllantirishning pedagogik asoslari: monografiya. - Sankt-Peterburg, 2001 Yil; Masharov I. M. kasbiy faoliyat motivatsiyasini shakllantirishning psixologik-pedagogik omillari. - Kirov, 2000 yil
2. Avanesov V. S. Oliy ta'limda pedagogik nazoratni ilmiy tashkil etish asoslari: Davlat ta'lim markazi talabalari uchun qo'llanma-M.: MISIS, 1989. 167 b.
3. Zagvyazinskiy V. I. Psixologik-pedagogik tadqiqotlar metodologiyasi va usullari: oliy o'quv yurtlari talabalari uchun qo'llanma.- M.: "Akademiya" nashriyot markazi, 2001. – 208 b.
4. Barabanshikov A. V., Deryugin P. P. Pedagogik diagnostika. - M.: VU, 1995. - b.16
5. I. H. Iminakhunova “ Management and development of students' self education in the process of learning English“ .
6. Kadirova Munira Rasulovna, Iminaxunova Iroda Xuseynovna “Theoretical analysis of self-education in learning English”.
7. Parpieva O.R, Hojikarimova G.T, Nazirova A.M №6(85) 2021. 157-161-bet. (Formation of student pedagogical skills based on the requirements of innovative educational environment// Международном научно-практическом журнал “Экономика и социум).
8. Chabner, D. E. The Language of Medicine - New York: W. B. Saunders Company 1998, 1036 p.
9. Druganova B. English Medical terminology - different ways of forming medical terms // JAHR. -2013. Vol. 4., № 7. - P. 55-69.
10. A.Zimnyaya. – Maktabda chet tillarni o'qitish psixologiyasi. – М-Просвещение 1991. 219 b.
11. Konsheva A.V. Chet tillarini o'qitishni individuallashtirishda xotira turini hisobga olish zarurati // Zamonaviy dunyoda individuallik: III xalqaro ilmiy-amaliy konferentsiya materiallari. - Smolensk, 1999. b. 142-147
12. Leontev A.A. Metodika. - M.: Русский язык, 1998. - 176 b.
13. Passov, Ye. I., Kuzovleva, N. Ye. Chet tili darsi. — M.: Feniks, Glossa-Press, 2010. — 640 b
14. Rubinshteyn S.L. Umumiy psixologiya muammolari. - M., 1993.
15. Terminologia Anatomica. International Anatomical Terminology (1998). Stuttgart – New York.

“OLIY TA’LIM TIZIMIDA KLASSTERLI YONDASHUVNI QO’LLASHNING IQTISODIY SAMARADORLIK VA RAQOBATBARDOSHLIKNI OSHIRISHDAGI O’RNI”

I.M.SIROJIDDINOVA

Andijon mashinasozlik instituti

”Gumanitar fanlar” kafedrasi mudiri, dotsent

Annotatsiya. Mazkur maqola oliy ta’lim tizimida klasterli yondashuvni qo’llashning ahamiyatini va uning iqtisodiy samaradorlik hamda raqobatbardoshlikka qanday ta’sir etishini tahlil qiladi. Mualliflar klasterli yondashuvni ta’lim muassasalari, sanoat va ilmiy-tadqiqot markazlari o’rtasidagi hamkorlikka asoslangan model sifatida tasvirlaydi. Ta’lim klasterlari maktablar, universitetlar, davlat idoralari va biznes sektorini birlashtirgan hamkorlikni anglatishi ta’kidlanadi. Bu tizim nafaqat o’quv dasturlarini ishlab chiqarish talablari bilan uyg’unlashtirishga, balki ta’lim sifatini oshirish, ilmiy izlanishlarni tijoratlashtirish va iqtisodiy samaradorlikni oshirishga ham xizmat qiladi. Ta’lim va sanoat integratsiyasi orqali talabalarga amaliy bilim berish, kadrlar sifatini yaxshilash va ishga joylashish imkoniyatlarini kengaytirish mumkinligi aytiladi. Bu yondashuv orqali ta’lim muassasalari xalqaro baholash va akkreditatsiya tizimlariga kirib, yuqori reytinglarga erishishi mumkin. Shuningdek, maqola klasterli yondashuvning oliy ta’lim tizimida muvaffaqiyatli qo’llanishi mamlakatning umumiy iqtisodiy va innovatsion salohiyatini sezilarli darajada oshirishiga urg’u beradi.

Kalit so’zlar: oliy ta’lim tizimi, klasterli yondashuv, iqtisodiy samaradorlik, ta’limni modernizatsiyalash, onlayn ta’lim platformalari, raqamli ta’lim resurslari startaplar va inkubatsiya markazlari.

KIRISH

“Bugungi kunda “Hayotimizning barcha sohalari kabi ta’lim tizimini ham modernizatsiyalash bugungi kunning eng dolzarb masalalaridan biri bo’lib qolmoqda.”[1] Klaster tizimi – yaqin hududiy joylashuvdagi kompaniyalar, universitetlar va tadqiqot markazlari o’rtasida iqtisodiy o’sish va raqobatbardoshlikni oshirish maqsadida manfaatli hamkorlikni ta’minlaydigan modeldir. Bu tizimda ishtirokchilar o’zaro aloqalarni rivojlantirib, innovatsiyalar yaratish va resurslarni almashish orqali o’zaro manfaatli holat yaratadilar. Ilk marta 1990-yillarda iqtisodchi Maykl Porter tomonidan ilgari surilgan ushbu tizim ko’plab mamlakatlarda iqtisodiy taraqqiyotga ijobiy ta’sir ko’rsatmoqda.

Ta’lim klasterlari maktablar, universitetlar, davlat idoralari, notijorat tashkilotlar va biznes kabi bir nechta manfaatdor

tomonlarni birlashtirgan holda, umumiy muammolarni hal etish va hamkorlik qilishga, shuningdek, innovatsiya va bilim almashishni rag’batlantirishga qaratilgan. Bu esa ta’lim tizimini takomillashtirishning samarali usuli hisoblanadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Oliy ta’lim tizimida klasterli yondashuvni qo’llashning iqtisodiy samaradorlik va raqobatbardoshlikni oshirishdagi o’rni haqida fikr yuritishdan oldin ta’limdagi klasterlar konsepsiyasi vaqt o’tishi bilan turli ta’lim ehtiyojlari va muammolariga javob sifatida rivojlanganligining qisqacha tarixiga to’xtalib o’tsak:

ilk hamkorlikdagi sa’y-harakatlar. Ta’limdagi klasterlarning ildizlari maktablar va o’qituvchilar o’rtasidagi dastlabki hamkorlikdagi sa’y-harakatlarga borib taqaladi. Ilgari maktablar ta’lim natijalarini yaxshilash

uchun ko'pincha resurslar, malaka va ilg'or tajribalarni almashishga qaratilgan hamkorlik yoki tarmoqlar tuzar edi;

mintaqaviy ta'lim tashabbuslari. XX asr oxirida ta'lim sohasida mintaqaviy hamkorlikning ahamiyati tobora ortib bordi. Ko'pgina mintqa va mamlakatlar geografik yaqinlik asosida maktab yoki ta'lim muassasalarini klasterlash tashabbuslarini amalga oshira boshladi. Bu muvofiqlashtirishni yaxshilash, resurslar almashish va mintaqaviy ta'lim strategiyalarini ishlab chiqish imkonini berdi;

ixtisoslashgan klasterlar. Ta'lim tobora ixtisoslashgani sari klasterlar muayyan fanlar yoki nuqtayi nazarlar atrofida shakllana boshladi. Masalan, fan, texnologiya, muhandislik va matematika (STEM) ta'lim klasterlari ushbu sohalarida hamkorlik va innovatsiyalarni rivojlantirish uchun yuzaga keldi;

sanoat-akademiya hamkorligi. Bilimlar iqtisodiyotining yuksalishi bilan ta'limdagi klasterlar sanoat va akademiya hamkorligi atrofida shakllana boshladi. Ushbu klasterlar o'quv dasturlarini sanoat talablariga moslashtirish, amaliyot o'tash va ta'lim muassasalari hamda biznes o'rtasidagi hamkorlikni rivojlantirish orqali ta'lim va mehnat bozori ehtiyojlari o'rtasidagi tafovutni bartaraf etishga qaratilgan;

texnologiyaga asoslangan klasterlar. So'nggi yillarda ta'limdagi klasterlarga texnologiya yutuqlari ta'sir ko'rsatdi. Ta'lim bilan texnologiya integratsiyasi ta'lim texnologiyalari (EdTech) va raqamli ta'limga yo'naltirilgan klasterlarning shakllanishiga olib keldi. Bu klasterlar o'qitish va o'rganish tajribasini yaxshilash uchun texnologiyadan foydalanishga ixtisoslashgan.[5]

Oliy ta'lim tizimida klasterli yondashuvni qo'llashning iqtisodiy samaradorlik va raqobatbardoshlikni oshirishdagi o'rni ko'plab

sharq va ga'rb olimlarining tadqiqotlarida o'z aksini topgan bo'lib, M.E.Porterning tadqiqotlarida klasterli yondashuv iqtisodiy raqobatni kuchaytiruvchi omil sifatidagi qaralgan. Iqtisodiyotni rivojlantirishda klasterlar qanday xizmat qilishiga bag'ishlangan bu maqola mazkur maqolada ham asosiy nazariy manbalardan biri sifatida keltirilgan.[4] C.Johnson va K.Scholeslarning tadqiqotlarida korporativ strategiyada klaster tizimidan foydalanish, ta'lim va sanoat integratsiyasi orqali resurslarni samarali boshqarish, hamda zamonaviy ta'lim tizimlarida innovatsiyalarni amalga oshirish usullari ko'rib chiqilgan. Mahalliy olimlarimizdan B.Albekov o'zining ilmiy tadqiqotlarida.[3] O'zbekistondagi raqamli klaster tizimlari bo'yicha mahalliy manba bo'lib, ushbu kitobda klaster texnologiyalaridan foydalanish, raqamli infratuzilmani rivojlantirish va zamonaviy o'qitish usullarini tatbiq qilish usullari bayon etgan.[2]

Oliy ta'lim tizimida klasterli yondashuvni qo'llashda iqtisodiy samaradorlik va raqobatbardoshlikni oshirishga xizmat qiladigan quyidagi usullarni ko'rib chiqamiz.

Ta'lim va sanoat integratsiyasi usuli yordamida universitet va sanoat korxonalari o'rtasida hamkorlikni rivojlantirish orqali o'quv dasturlarini korxona talablariga moslashtirish, ilmiy-tadqiqot va innovatsion faoliyatni klasterlarda birlashtirish orqali ilmiy yutuqlarni amaliyotga joriy qilish, talabalarning amaliyot o'tash imkoniyatlarini kengaytirish va ish beruvchilarning talablariga javob beradigan kadrlar tayyorlashga erishiladi.

Mutaxassislarni tayyorlashda o'zaro raqobatni rag'batlantirish usuli orqali ta'lim klasterlari o'rtasida kadr tayyorlash bo'yicha sog'lom raqobatni qo'llab-quvvatlash, kadrlarni tanlash va baholashning raqobatbardosh mexanizmlarini joriy etish, ta'lim sifatini oshirish uchun milliy va xalqaro darajadagi

baholash va akkreditatsiya tizimlarini joriy qilish natijasida erishamiz.

Klasterlar uchun moliyalashtirish mexanizmlarini joriy etish orqali har bir klasterning innovatsion loyihalarini moliyalashtirish uchun davlat va xususiy investitsiyalarni jalb qilish, ta'lim klasterlarining mustaqil iqtisodiy resurslarga ega bo'lishi uchun grant va subsidiyalar taqdim etish, ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan ta'lim loyihalarini qo'llab-quvvatlash uchun davlat bilan xususiy sektor o'rtasida sheriklikni rivojlantiramiz.

Ilmiy-tadqiqot va innovatsiyalarni tijoratlashtirish usullari universitetlarning ilmiy ishlanmalarini korxona va tashkilotlarga tijorat asosida taklif qilish, innovatsion klasterlarda startap loyihalarini qo'llab-quvvatlash va inkubatsiya markazlarini tashkil etish, patenting va innovatsion ishlanmalarni amaliyotga joriy etish orqali daromad olishni joriy etishga erishish.

Raqamli ta'lim resurslarini joriy qilish va rivojlantirish metodi orqali ta'lim jarayonida raqamli texnologiyalardan foydalangan holda interaktiv va masofaviy ta'lim imkoniyatlarini kengaytirish, talabalar va o'qituvchilar uchun onlayn platformalarni rivojlantirish va o'quv resurslarini raqamlashtirish, har bir klasterning onlayn ta'lim dasturlarini yaratish va ular orqali ma'lumotlar almashinuvini ta'minlash.

Klasterichidagiresurslarbilano'rtoqlashish usullari turli oliy ta'lim muassasalari o'rtasida ilmiy laboratoriyalar, kutubxonalar va o'quv materiallari bilan o'rtoqlashish imkoniyatlarini yaratish, o'quv va ilmiy-tadqiqot faoliyatida ortiqcha harajatlarni qisqartirish uchun mavjud resurslardan birgalikda foydalanish, qo'shma loyihalar va tadbirlar orqali klaster ichida iqtisodiy samaradorlikni oshirishga erishishimiz mumkin.

Yuqoridagi metodlar oliy ta'limda klasterli yondashuvni muvaffaqiyatli qo'llashda

iqtisodiy samaradorlik va raqobatbardoshlikni sezilarli darajada oshirishi mumkin.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Oliy ta'lim tizimida klasterli yondashuvni qo'llash orqali iqtisodiy samaradorlik va raqobatbardoshlikni oshirishda quyidagi natijalar kuzatiladi.

Kadrlar sifatining oshishi va ishga joylashish imkoniyatlarining kengayishi ta'lim va sanoat integratsiyasini kuchaytirish orqali o'quv dasturlarini ishlab chiqarish korxonalari ehtiyojlariga moslashtirish talabalarni zamonaviy bilimlar va ko'nikmalar bilan ta'minlaydi. Bu esa, o'z navbatida, kadrlarning raqobatbardoshligini oshiradi va ularning ishga joylashish ko'rsatkichlarini yaxshilaydi. Korxona talabalariga javob beradigan mutaxassislarining yetishib chiqishi esa mehnat bozorida kadrlar tanqisligini qisqartiradi.

Ta'lim sifatining xalqaro darajada tan olinishi va ijobiy imidj yaratish ta'lim klasterlari o'rtasidagi sog'lom raqobat, shuningdek, xalqaro akkreditatsiya va baholash tizimlarini joriy qilish ta'lim muassasalarining xalqaro tan olinishiga va ularning ijobiy imidj yaratishiga sabab bo'ladi. Bu esa mahalliy oliy ta'lim muassasalarining jahon reytinglarida yuqori o'rinlarni egallashiga imkon yaratadi. Shu bilan birga, yuqori sifatli ta'lim xalqaro talabalarning jalb etilishiga ham xizmat qiladi.

Innovatsiyalar va ilmiy yutuqlarning ko'payishi klaster doirasida ilmiy-tadqiqot va innovatsion ishlanmalarni tijoratlashtirish ilmiy fan va texnologiya sohalarida yangiliklarni ishlab chiqarishga yordam beradi. Bu esa universitetlarga ilmiy ishlanmalar va patentlar orqali daromad olish imkonini yaratadi. Natijada oliy ta'lim muassasalari moliyaviy jihatdan mustahkamlanadi va yanada ko'proq ilmiy loyiha va tadqiqotlarni amalga oshirish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Davlat va xususiy sektor o'rtasidagi

hamkorlikni mustahkamlash klasterlarning moliyalashtirish mexanizmlari orqali davlat va xususiy sektor o'rtasidagi sheriklik rivojlantiriladi. Innovatsion loyihalarni moliyalashtirish uchun jalb qilingan investitsiyalar kadrlar tayyorlash va ilmiy-tadqiqot faoliyatlarini rivojlantirishga hissa qo'shadi. Bu esa, o'z navbatida, davlat iqtisodiyotiga katta ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Raqamli ta'limning rivojlanishi va ta'lim jarayonining modernizatsiyalashishi raqamli ta'lim resurslarini keng joriy etish orqali talaba va o'qituvchilarning o'quv jarayoniga masofaviy va interaktiv yondashuvlar asosida qatnashishi ta'minlanadi. Bu esa nafaqat ta'lim sifatini oshiradi, balki ta'lim jarayonini ham yanada qulay va samarali qiladi. Onlayn platformalar va raqamlashtirilgan resurslar o'quv harajatlarini kamaytirish va ta'lim olish imkoniyatlarini kengaytirish orqali iqtisodiy samaradorlikni oshiradi.

Ta'lim va ilmiy-tadqiqot harajatlarini qisqartirish klaster ichidagi resurslar bilan o'rtoqlashish orqali turli oliy ta'lim muassasalari

ilmiy laboratoriyalar, kutubxonalar va o'quv materiallari kabi resurslarni birgalikda foydalanadi. Bu esa harajatlarni qisqartirishga va mavjud resurslardan samarali foydalanishga xizmat qiladi. Bu kabi yondashuvlar muassasalarning iqtisodiy samaradorligini oshirib, moliyaviy resurslarni boshqa dolzarb ehtiyojlarga yo'naltirish imkonini beradi.

XULOSA

Oliy ta'lim tizimida klasterli yondashuvni qo'llash nafaqat iqtisodiy samaradorlik va raqobatbardoshlikni oshiradi, balki kadrlar sifatini yaxshilash, ilmiy tadqiqotlarni tijoratlashtirish va innovatsiyalarni rivojlantirishga katta hissa qo'shadi. Ushbu yondashuv orqali oliy ta'lim muassasalari xalqaro miqyosda tan olinadigan, yuqori sifatli ta'lim va tadqiqot infratuzilmasiga ega bo'lish imkoniga ega bo'lib, iqtisodiyot va jamiyat rivojiga ham sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Shu tarzda klasterli yondashuv mamlakatning raqobatbardoshligini oshirish va iqtisodiyotni diversifikatsiya qilishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh.M. "Jismoniy va ma'naviy yetuk yoshlar—ezgu maqsadlarimizga yetishda tayanchimiz va suyanchimizdir / "Xalq so'zi" 2017-yil 1- iyul.
2. Albekov, B. (2020). Ta'limda raqamli klasterlash va uning afzalliklari. Toshkent: O'zbekiston Milliy Universiteti Nashriyoti
3. Johnson, C., & Scholes, K. (2016). Exploring Corporate Strategy. London: Pearson Education.
4. Porter, M. E. (1998). Clusters and the New Economics of Competition. Harvard Business Review, 76(6), 77–90.
5. Swann, G. M. P., Prevezer, M., & Stout, D. (1998). The Dynamics of Industrial Clustering: International Comparisons in Computing and Biotechnology. Oxford: Oxford University Press.

BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARDA KOMMUNIKATIV KOMPETENTLIKNI SHAKLLANTIRISHNING NAZARIY OMILLARI

JURAYEVA DILAFRUZ

ISFT institui Samarqand kampusi

“Ijtimoiy-gumanitar fanlar” kafedrası

Annotatsiya: mazkur maqolada hozirgi vaqtda ta’lim qatnashchilari o’rtasida dolzarb bo’lib borayotgan muloqot madaniyati, kommunikativ ko’nikmalarning ahamiyati yoritib berilgan. Bo’lajak o’quvchilarida kommunikativ kompetensiyani shakllantirishda turli xil usullardan foydalanishning samarali yo’llari taklif etilgan.

Annotatsion: This article highlights the culture of communication, the importance of communication skills, which are currently becoming more relevant among participants in education. Effective ways of using various methods in the formation of the communicative competence of future teachers are proposed.

Аннотация: в данной статье освещается культура общения, важность коммуникативных навыков, которые в настоящее время становятся все более актуальными среди участников образования. Предложены эффективные способы использования различных методов в формировании коммуникативной компетентности будущих преподавателей.

Kalit so‘zlar: ko’nikma, kommunikativlik, muloqot, kompetentlik, kasbiy faoliyat, bilim, taraqqiyot, qobiliyat, munosabat, shaxs, individual.

Keywords: skills, communication, communication, competence, professional activity, knowledge, progress, abilities, attitude, personality, individuality.

Ключевые слова: навыки, коммуникативность, общение, компетентность, профессиональная деятельность, знания, прогресс, способности, отношение, личность, индивидуальность.

Inson kapitalini to’plash bu shunchaki ko’nikma yoki bilimlarni takomillashtirish emas, balki nafaqat tor ma’noda o’rganish, balki so’zning keng ma’nosida ta’lim berish, hayot va ishlab chiqarish tajribasiga ega bo’lish orqali erishiladigan shaxsiy fazilatlarni rivojlantirishdir. Bilim - bu kuch, ammo bilim ma’lum mablag’ni ham talab etadigan jarayondir. Bilimga ega bo’lish va undan qanday foydalanishni bilish ikki xil narsadir.

Hozirda o’qituvchilardan XXI asr ko’nikmasi, ya’ni “4 K” ko’nikmasini shakllantirish talab qilinmoqda. Bular, kollaboratsiya, kommunikativlik, kreativ fikrlash, kritik fikrlashdir.

Bugungi kunda biz kommunikativ

kompetentlik deb ataydigan samarali muloqot qilish qobiliyati har doim ko’plab olimlarni qiziqtirgan. Tilshunoslik, sotsiologiya, ijtimoiy psixologiya, pedagogika kabi fanlar va boshqa zamonaviy bilim sohalarida shaxslararo o’zaro munosabatlarni, shaxsning kommunikativ xatti-harakatlarini nazariy o’rganishga e’tibor qaratilgan. Biroq, odamning ijtimoiy funksiyalarni bajarishda uning nutqiy tayyorligini ham amaliy o’rganish zarur hisoblanadi. Ushbu yo’nalishda ishlab chiqilgan kommunikativ kompetentlik tushunchasi, bizning fikrimizcha, ijtimoiy-gumanitar bilimlarni o’quvchilarning barcha hayotiy jarayonlarida barkamol aloqa qobiliyatlarini shakllantirish va rivojlantirish va shuning uchun ularning

ijtimoiy funksiyalarni bajarish uchun amaliy harakatlari bilan bog'lashga yordam beradi. Shunga ko'ra, turli xil ta'lim islohotlarini amalga oshirishda, xususan, ta'lim tizimining yangi davlat standartlariga o'tishida va bo'lajak mutaxassislarni tayyorlashda e'tiborga olinishi mumkin bo'lgan ilmiy tavsiyalarning ahamiyati o'sib bormoqda.

Mamlakatimizdagi ta'lim islohotlari tajribasi shuni ko'rsatadiki, shaxsning eng ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan fazilatlari: muloqotchanlik, mas'uliyatlilik, tashabbuskorlik, biznesga ijodiy yondoshish, qaror qabul qilish kabi qobiliyatlarini rivojlantirish bugungi kunda dolzarb hisoblanadi. Bunday fazilatlarni bo'lajak mutaxassislarda shakllantirish, ularga kelajakda samarali faoliyatni sifatli olib borishga imkon beradi. Muammo shundaki, nutq mas'uliyatini oshirish bilan bog'liq kasblar uchun yuqori sifatli samarali muloqotni, so'zni o'zlashtirish qobiliyati, so'z yordamida professional muammolarni hal qilishga o'rgatishdir. Bizning tadqiqotdan ko'zlagan maqsadimiz pedagogika fanlarini o'qitish jarayonida texnika oliy ta'lim muassasalari o'quvchilarining kommunikativ kompetentligini rivojlantirish uchun zarur pedagogik shart-sharoitlarni aniqlash, nazariy jihatdan asoslash hisoblanadi.

Taniqli olim N.A.Muslimovning ta'kidlashicha shaxsga yo'naltirilgan zamonaviy ta'lim texnologiyalarini samarali amalga oshirish uchun o'quvchilar zarur darajada kommunikativ kompetentlikka ega bo'lishi, ta'lim-tarbiya jarayonida o'zaro ta'sir jarayonlariga moslashuvchan bo'lishi, kommunikativ texnologiyalarni qo'llaganda o'quvchilar va o'qituvchi o'zaro bir-birini tushunishi talab etiladi.

Pedagog olim Sh.S.Sharipov oliy ta'lim tizimidagi o'qituvchining kasbiy mahorati nafaqat bilim va ko'nikmalar to'plami bilan cheklanib qolmaydi, balki ularni haqiqiy

o'quv amaliyotida qo'llash samaradorligi bilan belgilanadi. Kompetentlikka ega bo'lish qobiliyatlilikni anglatadi, mavjud bilimlarni, tajribani muayyan vaziyatlarda muammoni hal qilish uchun safarbar eta olishlikni anglatishini qayd etadi.

Hamdo'stlik mamlakatlari olimlaridan F.E.Zeyer ta'lim jarayonidagi qulay axloqiy va ruhiy muhit, o'quvchilar bilan muloqotning insonparvarligi va demokratlashuvi, o'zaro aloqalarning samaradorligi, muammolarni hal qilishdagi samaradorlik, o'qituvchi va o'quvchilarning o'z faoliyatidan qoniqish hosil qilishi ko'p jihatdan o'qituvchining kommunikativ kompetentligiga bog'liq ekanligini e'tirof etadi.

M.I.Luk'yanova asosiy tushuncha bilim, ko'nikma va qobiliyatlarning tuzilmasi bu kompetentlikdir. Kompetentlik o'quv jarayoni natijalari va kasbiy faoliyatga bo'lgan talablarni anglashning hozirgi yo'nalishlarini aks ettiradi va ta'lim sifatini baholash jarayonlarini tavsiflash va uni takomillashtirishni ta'minlash uchun zarurligini aytadi.

Kompetentlik - bu bilimga asoslangan haqiqiy, shakllangan shaxsiy sifat hisoblanib, shaxsning intellektual va shaxsan aniqlangan ijtimoiy va kasbiy shakllanishidir. Kompetentlik - bu muayyan obyektlar va jarayonlar bilan bog'liq holda aniqlangan va ularga nisbatan yuqori sifatli ishlab chiqarish faoliyati uchun zarur bo'lgan o'zaro bog'liq xususiyatlar to'plamini (bilim, ko'nikma, faoliyat usullari) o'z ichiga oladi. Shunday qilib, ushbu tushunchalarni aniqlaydigan olimlar, kompetentlik deganda o'quvchining ta'lim jarayonidagi tayyorgarligiga bo'lgan ma'lum bir ajratib olingan, maxsus talabni nazarda tutishgan.

O'qituvchi uchun ham kommunikativ kompetentlikning ahamiyati kasbiy faoliyati uchun alohida ahamiyatga ega, chunki o'quv jarayonining ikkita asosiy subyekti

- o'qituvchi va o'quvchining o'zaro ta'siri asosan muloqotdir va bu so'zlashuv yordamida amalga oshiriladi. O'qituvchining kommunikativ kompetentligi, shuningdek, o'quvchilar bilan birgalikda ishlash sharoitida o'z maqsadlariga erishish uchun uning hamkasblari, ota-onalar va o'quv jarayonining boshqa subyektlari bilan ish munosabatlarining butun tizimini tartibga soladi. Pedagogik sohadagi muloqot o'qituvchining kommunikativ kompetentligining tarkibini belgilaydigan bir qator xususiyatlar bilan tavsiflanadi. Birinchidan, kundalik ish hayotida o'qituvchining kommunikativ kompetentligi so'z boyligi, bilim, ko'nikma va malakalarini darajasi, pedagogik vaziyatni obyektiv baholashga tayyorligi bilan namoyon bo'ladi, shu munosabat bilan uning namoyon bo'lishi uchun zarur bo'lgan maxsus pedagogik topshiriqlarni taqdim eta olishi zarur. Bunday holatlar juda ko'p va juda xilma-xil. Ulardan ba'zilarini keltiramiz:

- 1) o'qituvchilarning o'quvchilar bilan tanishish holati;
- 2) mavzuni izohlash, tushuntirish – tushunish;
- 3) tayanch ilmiy ma'lumotlar berish;
- 4) o'quvchi faoliyatini baholash;
- 5) o'qituvchi xatosi va boshqa holatlar.
- 6) xulq-atvor me'yorlarining buzilishi (shovqin, baland ovozda gapirish va h.k);

Har bir pedagogik vaziyat o'qituvchidan ma'lum nutq janrlariga ega bo'lishni talab qiladi. Shunday qilib, birinchi turdagi holatlar uchun salomlashish, muomala, taqdimot kabi janrlarini o'zlashtirishi kerak. Vaziyatlarning ikkinchi guruhi uchun - suhbatlar, ma'ruzalar, savollar; uchinchi uchun - buyurtmalar, talablar, buyruqlar, rag'batlantirish, maslahat, so'rovlar, ishontirish; to'rtinchisi - maqto'v, iltifot, ma'qullash kabilar.

Jamiyatning hozirgi rivojlanish bosqichida ta'lim tizimi madaniy va tarixiy

rivojlanish modelining o'zgarishi bilan bog'liq jiddiy o'zgarishlarni boshidan kechirmoqda. Ta'lim tizimida qanday islohotlar amalga oshirilmasin, bari-bir ular ishtirokchiga – ya'ni, o'qituvchi shaxsi zimmasiga yuklanadi. Aynan o'qituvchi turli xil innovatsiyalarni amaliyotga tatbiq etishda asosiy shaxs hisoblanadi. Yangiliklarni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun (va ta'limni modernizatsiyalashning asosiy g'oyalaridan biri bu kompetentliklarni rivojlantirish), yangi sharoitda unga qo'yilgan vazifalarni hal qilish uchun o'qituvchi zarur darajadagi kasbiy mahoratga ega bo'lishi kerak.

Kommunikativ kompetentlik (lotincha *competens* - to'g'ri, qodir) - boshqa odamlar bilan samarali aloqalarni o'rnatish va qo'llab-quvvatlash qobiliyati, degan ma'noni anglatadi.

Kommunikativ kompetentlik o'qituvchining asosiy qobiliyatlaridan biri sifatida belgilangan. Agar o'qituvchi yetarli darajada kommunikativ kompetentlikka ega bo'lmasa, ta'lim-tarbiya jarayonida o'zaro ta'sir o'tkazish jarayonini moslashuvchan boshqarishga tayyor bo'lmasa, shaxsga yo'naltirilgan zamonaviy texnologiyalarni joriy etish mumkin emas (chunki, o'qituvchilik kasbi ham o'zgaruvchan, ham boshqaruvchidir), o'quvchilar bilan o'zaro teskari aloqa texnologiyalarini qo'llaydi, o'zaro bir-birini tushunishni rivojlantiradi va hokazolar.

O'quvchilarning kommunikativ kompetentligini rivojlantirishni o'quv jarayoni ishtirokchilarining rivojlanishi va o'zini namoyon qilish usullaridan biri sifatida ko'rib chiqish mumkin. Shunday qilib, kommunikativ kompetentlik shaxsiy muvaffaqiyat, raqobatbardoshlik va shaxsiy qoniqish, shuningdek, ta'limning sifatiga bog'liq bo'lgan yuqori kasbiy darajaning asosiy qismlaridan biriga aylanadi. Faol va

samarali tinglash konstruktiv muloqotning asosiy shartlaridan biridir.

Kommunikativ kompetentlikning quyidagi turlari mavjud:

- qo'llanilishi bo'yicha: umumiy va kasbiy;
- sifat jihatidan: ijodiy va reproduktiv;
- o'ziga xos xususiyatlari bo'yicha: tinglovchining va ma'ruzachining kompetentligi.

Kommunikativ kompetentlik shartlaridan biri bu muayyan qoidalar va talablarni bajarishdir.

Ta'lim jarayonida o'quvchilar kommunikativ kompetentligini shakllantirish maqsadida o'qituvchining kasbiy pozitsiyasi tipologiyasini rivojlantirish modellarining samarali imkoniyatlarini ish tajribamiz davomida aniqlashga muvaffaq bo'ldik:

1. "Suqrot" modelining imkoniyatlari. O'qituvchi faol bahs-munozaralarni tashkil qilish orqali auditoriyada keng e'tiborga sazovor bo'ladi. Faol munozarada o'ziga xos individualikka, doimiy intellektual bellashuv muhitini yaratishga asoslanadi, o'quvchilar o'z qarashlarini asoslashga izchil harakat qiladilar.

2. "Guruhiy munozara" modelining imkoniyatlari. Munozara asosan juftlikda va shamoaviy shaklda amalga oshiriladi. O'qituvchi uchun o'quv jarayonidagi asosiy jihat o'quvchilar pedagogik hamkorlikni yo'lga qo'yishdir.

3. "Mahorat" modelining imkoniyatlari. O'qituvchi ibrat namunasi sifatida harakat qiladi, o'zining har bir harakatini o'quvchilarning e'tiborini tortishga qaratadi.

4. "Intizom" modelining imkoniyatlari. O'qituvchi har qanday noaniqlikdan qochadi, talabchanlikni ta'kidlaydi, har doim har qanday vaziyatni tezkor tahlil qiladi va ijobiy yechim bo'ladigan maqbul fikrni ilgari suradi. Bu uslub pedagogik amaliyotda ahamiyatlidir.

5. «Menejer» modelining imkoniyatlari.

O'quvchilarning tashabbuskorligi va mustaqilligini rag'batlantiradigan samarali, auditoriya muhiti bilan bog'liq bo'lgan bo'lib unda o'qituvchi har bir o'quvchi bilan hal qilinayotgan muammoning ma'nosini, sifat nazorati va yakuniy natijani baholashni muhokama qilishga intiladi.

6. «Murabbiy» modelining imkoniyatlari. Auditoriyadagi muloqot muhiti o'zaro hamkorlik ruhi bilan qoplangan. Bu holatda o'quvchilar bitta jamoaning o'yinchilariga o'xshaydi, bu yerda har biri alohida shaxs sifatida muhim emas, lekin ular birgalikda ko'p ish qilishlari mumkin. O'qituvchining asosiy maqsadi - yakuniy natija, ajoyib muvaffaqiyat va g'alaba uchun guruh a'zolari harakatlarini ilhomlantirish hisoblanadi.

O'qituvchilar o'quvchilarning kommunikativ kompetentligini rivojlantirishga e'tibor va mas'uliyat bilan yondashishlari hamda o'quv mashg'ulotlarini olib borishda auditoriyada quyidagilarga amal qilishi kerak deb hisoblaymiz:

1. "Muloqotga doimiy tayyorlik". Muloqot jarayonidagi umumiy va shaxsiy to'siqlarning mavjudligi ko'pincha ma'lumotlarni o'quvchilar tomonidan chala va noto'g'ri tushunishiga olib keladi.

2. "Aniqlik". O'qituvchi mavhum iboralar va so'zlardan foydalanmasligi va juda keng tarqalmagan atamalarni ishlatmaslik kerak.

3. "Hatti-harakatlarni tizimlashtirish". O'qituvchi faqat nutqi va muloqot tarkibini boshqarishi emas, balki, yuz ifodalarini, imo-ishoralarni, intonatsiyani va xulq-atvorini ham nazorat qilish kerak.

4. "Shaxsiy xatolik". Muloqotda har doim o'z shaxsiy nuqtai nazarimizni noto'g'ri bo'lishi ham mumkin, deb taxmin qilishimiz kerak. Bu bizni jiddiy xatolarga yo'l qo'yishdan saqlaydi.

5. "Joy va vaqt". Agar biror ma'lumotni yetkazish o'z vaqtida va eng maqbul vaziyatda amalga oshirilsa, har qanday ma'lumotning

ta'sirchanligi keskin oshadi.

6. "Ochiqlik". O'z nuqtai nazarimizni bahsli holatlar ta'sirida yuzaga kelgan yangi vaziyatlarda qayta ko'rib chiqishga tayyorlik, suhbatdoshning fikrini qabul qilish va hisobga olish qobiliyati.

7. "Qaytar aloqa". Aloqa jarayonining asosiy maqsadiga erishishni ta'minlash – o'zaro bir-birini tushunish.

Kommunikativ kompetentlik tarkibi quyidagi qismlarga bo'linadi: kommunikativ bilimlar, kommunikativ ko'nikmalar va kommunikativ qobiliyatlar.

Kommunikativ kompetentlik tarkibi:

- muloqot nima ekanligini tushunish, uning turlarini, rivojlanish fazalarini bilishi;
- kommunikativ usullar va uslublar, ularning harakatlari, imkoniyatlari va cheklovlari;

- turli odamlarga va turli vaziyatlarga qarshi samarali usullar;

- o'zlarining kommunikativ qobiliyatlari va usullarining rivojlanish darajasi, o'zlarining ishlaridagi samarali usullar.

Kommunikativ ko'nikmalar tarkibi:

- nutq qobiliyati;

- tashqi va ichki ko'rinishlarni uyg'unlashtirish, fikr-mulohaza yuritish, muloqot jarayonidagi to'siqlarini yengib o'tish qobiliyati;

- interfaol ko'nikmalar: muloqotni demokratik asosda qurish, qulay hissiy va ruhiy muhitni yaratish, o'zini-o'zi boshqarish qobiliyati, kasbiy etika va odob-axloq qoidalarini va bu qoidalariga amal qilishi, faol tinglash qobiliyati;

- ijtimoiy-pertseptual qobiliyat: muloqotda sherikning xatti-harakatlarini yetarli darajada idrok etish va baholash, imo-ishoralar orqali uning holatini, istaklari va harakatlarining sabablarini aniqlash, boshqalarning shaxs sifatida munosib qiyofasini yaratish, ijobiy taassurot qoldirish qobiliyati.

Kommunikativ qobiliyatlar tarkibi:

- muloqot o'rnatiladigan kommunikativ vaziyatning ijtimoiy-psixologik prognozini berish qobiliyati;

- kommunikativ vaziyatning o'ziga xosligiga asoslangan muloqot jarayonini ijtimoiy-psixologik dasturlash;

- kommunikativ vaziyatda muloqot jarayonlarini ijtimoiy-psixologik boshqarishni amalga oshirish.

Kommunikativ kompetensiya, birinchi navbatda, shaxsning rivojlanishi va o'z-o'zini rivojlantirish jarayonida shakllanadigan o'qituvchining shaxsiy sifati; ikkinchidan, pedagogik muloqot maqsadlari, mohiyati, tuzilishi, vositalari, xususiyatlari to'g'risida o'qituvchining xabardorligi ko'rsatkichi; tegishli texnologiyani bilish darajasi; mutaxassisning individual psixologik fazilatlarini; aloqa faoliyatini doimiy ravishda takomillashtirishga intilish; inson shaxsiyatiga yo'naltirish, asosiy qadriyat sifatida, shuningdek, pedagogik muloqot jarayonida yuzaga keladigan muammolarni nostandart, ijodiy hal qilish qobiliyati. Kasbiy muloqot o'qituvchining kommunikativ kompetensiyasining asosiy qismidir, u har doim hamjamiyatni, o'xshashlikni, o'zgalarni anglash va qabul qilishga bo'lgan o'zaro intilishni, nafaqat oqilona o'lchash va javob berish, balki hissiyot bilan hamdard bo'lishni nazarda tutadi.

Psixologik va pedagogik adabiyotlarda "kompetensiya" tushunchasi nisbatan yaqinda keng tarqaldi. 1960-yillarning oxiri 1970-yillarning boshlarida g'arbda va 1980-yillarning oxirlarida mahalliy adabiyotlarda maxsus yo'nalish – ta'limda kompetensiyaga asoslangan yondashuv paydo bo'ldi. Kompetensiyaviy yondashuvda ta'lim natijasiga e'tibor beriladi va, natijada, olingan ma'lumot miqdori emas, balki insonning qobiliyati turli xil muammoli vaziyatlarda harakat qilish, shu bilan birga,

va o‘ziga qaratilgan. O‘qituvchining kommunikativ kompetensiyasi bu kasbiy ahamiyatga ega, integral sifat bo‘lib, uning asosiy tarkibiy qismlari quyidagilardir: hissiy barqarorlik (moslashuvchanlik bilan bog‘liq); ekstraversiya (maqom va samarali yetakchilik bilan bog‘liq); to‘g‘ridan to‘g‘ri va teskari aloqani loyihalash qobiliyati; nutq qobiliyatlari; tinglash qobiliyati; mukofotlash qobiliyati; noziklik; muloqotni “silliq” qilish qobiliyati.

Zamonaviy tadqiqotlarda kommunikativ kompetensiya o'qituvchidan (kommunikatordan) o'quvchiga (qabul qiluvchiga) va, aksincha, ma'lumotni semantik idrok etishni ta'minlaydigan pedagogik funksiyalar to'plamini o'zlashtirish deb tushuniladi.

Shunday qilib, biz o'qituvchining ikki tomonlama e'tiborga ega bo'lgan kommunikativ, axborot va tartibga soluvchi asosiy kompetensiyalari haqida fikr yuritishimiz mumkin – bu o'quvchilarga

1. Ashixmina T.A. Formirovaniye kommunikativnoy kompetentnosti studentov // Mir nauki, kul'turi, obrazovaniya .-2012.- №4(35).-s. 52-54.
2. Luk'yanova M.I. Psixologo-pedagogicheskaya kompetentnost' uchitelya // Moskva, Pedagogika. – 2001. – № 10. – s. 56-61.
3. Muslimov N.A. Bo'lajak kasb ta'limi o'qituvchilarini kasbiy shakllantirish. Monografiya. – T.: "Fan", 2004. – 126 b.
4. Sharipov Sh.S. Kasbiy ta'lim pedagogikasi. – T.: TDPU, 2005.–54 b.
5. Amirov N. Ta'lim jarayonida talabalar kommunikativ kompetentligini shakllantirish. Zamonaviy ta'lim. 2020, 3 (88). Jurnal. 25-bet.

РАЗВИТИЕ РЕЧЕВЫХ НАВЫКОВ ДОШКОЛЬНИКОВ ПОСРЕДСТВОМ НАРОДНОГО ТВОРЧЕСТВА ФОЛЬКЛОРА

РАХМОНКУЛОВА Х.Б
ДГПУ- преподаватель

Аннотация. В данной статье описаны технологии использования загадок, скороговорок и пословиц для развития языковых навыков дошкольников посредством народного творчества.

Ключевые слова. проходить, быстро говорить, фольклор, ребенок, речевые способности, развитие, дошкольный возраст,

Annotation. This article describes technologies for using riddles, tongue twisters and proverbs to develop the language skills of preschoolers through folk art.

Key words. pass, speak quickly, folklore, child, speech abilities, development, preschool age.

Развитие речевых навыков дошкольников посредством фольклора — это важный аспект воспитания и образования, который способствует всестороннему развитию ребёнка. Фольклор, как устное народное творчество, является ценным источником для формирования речи у детей, так как он содержит богатый лексический, грамматический и звуковой материал, а также помогает развить воображение, внимание и память. Вот несколько ключевых аспектов того, как фольклор способствует развитию речи у дошкольников.

Развитие словарного запаса. Фольклорные произведения, такие как сказки, пословицы, поговорки, загадки и частушки, содержат богатый и разнообразный лексический материал. Слушая эти тексты, дети знакомятся с новыми словами, их значениями и контекстами использования. Например, в народных сказках встречаются такие слова, как «колодец», «чертёж», «петля» и другие, которые могут быть мало знакомы детям в обычной жизни.

Развитие грамматических навыков. В фольклоре используется разнообразие грамматических конструкций: повелительное наклонение, прошедшее и будущее время, сложносочинённые и сложноподчинённые

предложения. Постоянное слушание и повторение таких форм помогает детям осваивать различные грамматические структуры. Например, в пословицах и поговорках часто встречаются устойчивые сочетания слов, которые помогают детям лучше осознавать правильность построения фраз.

Развитие фонематического восприятия. Фольклор способствует развитию фонематического слуха у дошкольников, что очень важно для их речевого развития. Ритм, звуковые повторения, стихотворные формы и ассонансы, которые присутствуют в народных песнях, сказках и загадках, помогают детям учиться слышать и различать звуки, что служит основой для правильного произношения и будущего обучения грамоте.

Развитие логического мышления и памяти. Слушание сказок и других фольклорных произведений способствует развитию логического мышления. Многие сказки содержат элементы цепочки причинно-следственных связей, учат детей понимать начало, середину и конец событий. Например, персонажи народных сказок часто попадают в трудные ситуации и преодолевают их с помощью смекалки, что развивает у детей критическое мышление и внимание.

Формирование навыков выразительно-

го чтения. Чтение фольклорных произведений помогает детям развить навыки выразительного чтения и пересказа. Особенно это важно в дошкольном возрасте, когда дети учат правильную интонацию, темп речи и эмоциональное восприятие текста. В сказках часто встречаются диалоги, которые учат детей интонировать речь в зависимости от персонажа: злого, доброго, испуганного и т.д.

Социальное и эмоциональное развитие. Фольклор помогает детям осознавать разные стороны человеческих отношений: дружбу, любовь, честность, справедливость. Персонажи народных сказок часто сталкиваются с моральными дилеммами, и их поступки могут служить примерами для подражания или предостережениями. Обсуждение этих сюжетов помогает детям развивать эмоциональный интеллект, а также учит их выражать свои мысли и чувства.

Использование фольклора в игровой деятельности. Игры, в которых используются элементы фольклора, становятся отличным инструментом для развития речи. Это могут быть ролевые игры по мотивам сказок, разыгрывание сценок, создание собственных историй на основе народных сюжетов. Такие игры развивают не только речь, но и творческие способности, фантазию, а также помогают детям научиться взаимодействовать в коллективе.

Развитие внимания и слухового восприятия. Когда дети слушают песни, загадки, пословицы, они развивают внимание, слуховое восприятие и способности к концентрации. Например, загадки тренируют внимание к деталям, а песни с рифмами и повторениями помогают детям лучше воспринимать звуковую сторону речи.

Примеры работы с фольклором:

- Загадки: Загадки, как форма устного народного творчества, помогают детям развивать лексический запас и тренировать логическое мышление.
- Сказки: При чтении народных сказок

детям можно задавать вопросы на понимание текста, предлагать пересказать сказку своими словами или предложить варианты продолжения.

- Песни и частушки: Элементы музыкальности и ритма в фольклорных песнях способствуют развитию речевой моторики, а также позволяют детям лучше воспринимать речевой поток и интонации.

- Ролевые игры: Постановка сценок из сказок или других народных произведений помогает детям развивать речевые навыки через активное участие в игровом процессе.

Для развития речевых навыков дошкольников посредством фольклора можно использовать различные методики и приёмы, направленные на обогащение словарного запаса, совершенствование грамматических и фонематических навыков, развитие выразительности речи и логического мышления. Рассмотрим несколько эффективных приёмов, которые можно применять в образовательной практике.

1. Чтение и пересказ сказок. Одним из самых распространённых и действенных методов является чтение фольклорных произведений (сказок, рассказов, легенд и т.д.) и их пересказ:

- Чтение фольклорных произведений вслух помогает детям знакомиться с разнообразием лексики, грамматики и структуры предложения. Важно, чтобы взрослый читал выразительно, с интонациями, соответствующими персонажам и настроению текста.

- После чтения детям предлагается пересказать сказку своими словами. Это развивает навыки связной речи, умение выделять главное, следить за логической последовательностью событий.

2. Использование загадок

Загадки являются хорошим инструментом для развития как лексического, так и логического мышления:

- Обсуждение загадок. Дети учат их наизусть и затем обсуждают, что они означают, какие слова в загадке могут быть труд-

ными, какие ассоциации возникают при разгадывании.

- Загадки стимулируют развитие фонематического слуха (слышание и различение звуков), а также внимание и воображение. Например, можно предложить детям разгадать загадку и затем объяснить, почему выбран именно такой ответ.

3. Ролевые игры. Ролевые игры с элементами фольклора (сказочные персонажи, сказочные ситуации) развивают не только речь, но и творчество:

- Дети могут разыгрывать сцены из известных сказок, выполняя роли персонажей, что способствует развитию выразительности речи, интонации и эмоционального окраса.

- В этих играх дети учат не только речь, но и социальные навыки, учат выражать свои чувства и мысли через диалог, развивают способность к эмпатии.

4. Использование песен и частушек. Народные песни, частушки и потешки с рифмами и повторами способствуют развитию ритмики речи и фонематического слуха:

- Пение и хоровое повторение песен помогает детям развивать звуковую структуру речи, улучшать произношение, запоминать рифмованные фразы.

- Чтение и исполнение частушек или потешек с повторяющимися элементами развивает не только мелодику речи,

Роль воспитателя в развитии речевых навыков дошкольников посредством фольклора крайне важна. Воспитатель не только организует процесс общения с детьми, но и является посредником между детьми и культурным наследием народа. Его задача — направить внимание детей на языковые особенности фольклора, помочь развить их слуховую память, внимание, а также активизировать воображение и мышление. Рассмотрим основные аспекты, в которых проявляется роль воспитателя в этом процессе.

1. Выбор фольклорных произведений. Воспитатель играет ключевую роль

в выборе фольклорных произведений, которые соответствуют возрастным особенностям и интересам детей:

- Подбор материалов, таких как народные сказки, песни, загадки, пословицы и поговорки, должен быть разнообразным, чтобы дети имели возможность услышать разные виды фольклора и познакомиться с разнообразием языка.

- Важно выбирать произведения, которые раскрывают важные для детей темы: дружбы, честности, справедливости, любви, взаимоотношений с природой и окружающим миром.

- Также важно учитывать уровень сложности произведений: они должны быть достаточно понятными для детей, но в то же время содержать новые для них слова, грамматические конструкции, ритмические элементы.

2. Создание речевой среды. Воспитатель активно создаёт речевую среду, в которой фольклор играет центральную роль:

- Он организует прослушивание и обсуждение фольклорных произведений, стимулируя детей к восприятию текста через интонацию, эмоции и выражения лиц.

- Воспитатель активно позволяет детям задавать вопросы, искать ответы на них в контексте произведения, что стимулирует мышление и критическое восприятие.

3. Формирование навыков выразительного чтения. Воспитатель помогает детям развивать навыки выразительного чтения, что очень важно для их речевого развития:

- Он обучает детей правильному произношению, соблюдению интонации и пауз, учит выделять важные слова и моменты в произведении, что способствует развитию выразительности речи.

- Проводя диалог с детьми после чтения сказки или загадки, воспитатель помогает детям осознавать, как выражать эмоции через речь, например, через изменение интонации, громкости, темпа.

- Театрализованные постановки, в ко-

торых дети учат роли и читают текст с выражением, помогают развивать не только речь, но и социальные навыки, учат работать в группе.

4. Стимулирование детского творчества. Важной частью работы воспитателя является стимулирование детского творчества с использованием фольклора:

- Воспитатель может предложить детям создавать собственные сказки или другие произведения на основе известных фольклорных сюжетов, что развивает воображение и креативность.

- Это может быть составление новых загадок, придумывание продолжений сказок или роли в театрализованных играх, что способствует не только развитию речи, но и умению логически мыслить, понимать структуру текста.

5. Использование различных методик и форм работы. Воспитатель активно использует различные методики и формы работы, чтобы дети могли развивать речевые навыки через фольклор:

- Слушание и разбор текста. После чтения сказки воспитатель может предложить детям обсудить сюжет, объяснить незнакомые слова, проанализировать действия персонажей, что помогает обогащать словарный запас.

- Пение и повторение народных песен, частушек, потешек развивает не только лексический запас, но и помогает усваивать ритмическую структуру речи.

- Воспитатель активно использует ролевые игры, где дети могут играть роли персонажей из фольклорных произведений, что способствует развитию не только речи, но и эмоционального интеллекта.

6. Поддержка и вовлечение в разговор. Воспитатель создает атмосферу, в которой детям удобно и интересно выражать свои мысли:

- Он активно поощряет участие детей в беседах о прочитанных произведениях, давая возможность каждому высказаться.

- Важно, чтобы воспитатель задавал вопросы, побуждающие детей к размышлениям и выражению собственных мнений, например, о том, почему так поступил герой или что могло бы быть дальше.

7. Обогащение эмоционального восприятия. Фольклор обладает яркими эмоциональными оттенками: злые и добрые герои, моменты волшебства, преодоления трудностей. Воспитатель помогает детям переживать эти эмоции, что играет важную роль в эмоциональном развитии:

- Через фольклор воспитатель может развивать у детей эмпатии, учить их распознавать и выражать свои чувства, обсуждать моральные аспекты поведения героев.

- Он может попросить детей рассказать, как бы они поступили в аналогичной ситуации, что развивает их способность к рефлексии и самовыражению.

8. Включение родителей в процесс. Для полноценного развития речевых навыков дошкольников важно вовлекать и родителей в работу по фольклору:

- Воспитатель может рекомендовать родителям читать детям народные сказки, разучивать с ними песни и загадки, а затем обсуждать эти произведения в семье.

- Совместные творческие задания с родителями (например, создание домашнего театра по мотивам сказки) укрепляют речевые навыки и способствуют созданию единой образовательной среды.

Заключение.

Использование фольклора в образовательной деятельности с дошкольниками даёт богатые возможности для развития их речевых навыков. Фольклор — это не только важный инструмент для обогащения языка детей, но и мощное средство формирования их личности, мировоззрения и культурных ориентиров.

Роль воспитателя в развитии речевых навыков дошкольников посредством фольклора многогранна. Воспитатель не только знакомит детей с богатым культурным на-

следуем, но и является активным проводником в мир речи, развивая у детей не только словарный запас, но и способности к логи-

ческому и творческому мышлению, эмоциональной выразительности и коммуникативным навыкам.

Использованная литература:

1. М.Жумаев . Детская литература
2. Л. Мирджалолова. Учим детей рассказывать истории. Т.: 2006 г
- 3.Мирджалолова Л. и др. Учебно-методический комплекс по модулю «Технологии обучения». Т.: 2017 г
4. Ишмухамедов Р. Методика использования интерактивных методов и педагогических технологий в образовательном процессе. Т.: РБИММ, 2008

NODAVLAT MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTI PEDAGOGLARINING KORPORATIV MADANIYATINI TAKOMILLASHTIRISH MEXANIZMLARI

SH.U.SHERBUTAYEVA

JDPU Maktabgacha ta'lim metodikasi kafedrası
stajyor –o'qituvchisi

Annatsiya: Ushbu maqolada "Nodavlat maktabgacha ta'lim tashkiloti pedagoglarining korporativ madaniyatini takomillashtirish mexanizmlari" mavzusiga bag'ishlangan bo'lib, maktabgacha ta'lim sohasida faoliyat yuritayotgan nodavlat ta'lim tashkilotlarining pedagogik jamoasining korporativ madaniyatini yaxshilashga qaratilgan metodologik yondashuvlarni o'rganadi. Tadqiqotda korporativ madaniyatning ta'lim muassasalaridagi ahamiyati, uning pedagogik jarayonlarga ta'siri, shuningdek, pedagoglarning o'zaro munosabatlari, ishga bo'lgan yondashuvi va tashkilotdagi mehnat muhitini shakllantirishdagi roli tahlil qilinadi.

Аннотация: Данная статья посвящена теме «Механизмы повышения корпоративной культуры педагогов негосударственных образовательных организаций дошкольного образования» и исследованы методические подходы, направленные на повышение корпоративной культуры педагогического коллектива негосударственных образовательных организаций, осуществляющих свою деятельность в сфере дошкольного образования. образование. В исследовании анализируется значение корпоративной культуры в образовательных учреждениях, ее влияние на педагогические процессы, а также взаимодействие педагогов, их подход к работе и их роль в формировании рабочей среды в организации.

Anatation: This article is devoted to the topic "Mechanisms for improving the corporate culture of teachers of non-governmental educational organizations of preschool education" and examines methodological approaches aimed at improving the corporate culture of the teaching staff of non-governmental educational organizations operating in the field of preschool education. education. The study analyzes the importance of corporate culture in educational institutions, its impact on pedagogical processes, as well as the interaction of teachers, their approach to work and their role in shaping the working environment in the organization.

Kalit so'zlar: jamoaviy treninglar, seminarlar, tajribalar almashish, tanishuv va mukofotlash tizimi, ochiq va samarali kommunikatsiya.

Ключевые слова: командные тренинги, семинары, обмен опытом, система ознакомления и вознаграждения, открытое и эффективное общение.

Key words: team training, seminars, exchange of experience, familiarization and reward system, open and effective communication.

Nodavlat maktabgacha ta'lim tashkiloti pedagoglarining korporativ madaniyatini takomillashtirish mexanizmlari zamonaviy ta'lim tizimida muhim ahamiyatga ega. Bu jarayon ta'lim sifatini oshirish, pedagoglar orasida mustahkam hamkorlikni rivojlantirish va tashkilotning umumiy muvaffaqiyatini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Quyida korporativ madaniyatni takomillashtirish uchun ba'zi mexanizmlar keltirilgan:

1. Pedagogik jamoaning birlashishini ta'minlash.

- Jamoaviy treninglar va seminarlar: Pedagoglarni malaka oshirish uchun jamoa treninglari va seminarlar o'tkazish orqali ularning bilimlarini yangilash va pedagogik yondashuvlarni birlashtirish mumkin.

- Tajribalar almashish: Pedagoglar o'rtasida tajriba almashish, ularning o'zaro fikr almashuvi va hamkorlikda ishlashini

rag'batlantirish kerak.

2. Motivatsiya tizimini ishlab chiqish.

- Tanishuv va mukofotlash tizimi: Pedagoglarni rag'batlantirish va motivatsiya qilish uchun ularni yutuqlari uchun tan olish, mukofotlar taqdim etish va e'tirof etish tizimini joriy qilish zarur.

- Karyera yo'lini rivojlantirish: Pedagoglarning karyera o'sishini qo'llab-quvvatlash, ularning professional o'sishiga yordam beradigan dasturlarni yaratish.

3. Ichki kommunikatsiyani kuchaytirish.

- Ochiq va samarali kommunikatsiya: Pedagoglar orasida ochiq va samarali muloqotni ta'minlash, ularning fikrlarini tinglash, tashkilot ichida erkin fikr almashish va takliflarni inobatga olish muhim.

- Axborot texnologiyalarini joriy etish: Pedagoglar o'rtasida axborot almashish uchun onlayn platformalar va guruhlar tashkil qilish, bu orqali tezkor va samarali muloqot o'rnatish mumkin.

4. Pedagoglarning ijtimoiy va psixologik well-being'ini ta'minlash.

- Stressni boshqarish va psixologik qo'llab-quvvatlash: Pedagoglar uchun stressni kamaytirish, ularning psixologik salomatligini ta'minlash maqsadida maxsus mashg'ulotlar yoki psixologik maslahat xizmatlarini tashkil qilish.

- Ijtimoiy dasturlar: Pedagoglar o'rtasida mustahkam ijtimoiy aloqalarni rivojlantirish, madaniy va sport tadbirlari orqali jamoaning birligini kuchaytirish.

5. Yetakchilikni rivojlantirish.

- Pedagogik liderlikni rivojlantirish: Pedagoglar o'rtasida etakchilik ko'nikmalarini rivojlantirish, liderlarni tanlash va ularni tashkilotda faoliyat ko'rsatishga jalb etish.

- Mentorlik tizimi: Yangi pedagoglarni tajribali pedagoglar bilan birlashtirish, mentorlik tizimi orqali bilim va tajriba almashishni ta'minlash.

6. Korporativ qadriyatlarini shakllantirish.

- Missiya va qadriyatlar: Tashkilotning asosiy missiyasini, qadriyatlarini va maqsadlarini aniq belgilash, barcha pedagoglarni bir maqsad yo'lida jamlash.

- Yaxshi amaliyotlarni rag'batlantirish: Maktabgacha ta'lim jarayonida yaxshi amaliyotlarni ommalashtirish va targ'ib qilish.

7. Samarali boshqaruv tizimi yaratish.

- Ko'rsatmalar va protseduralar: Pedagoglar uchun aniq ko'rsatmalar va ish jarayonlarini belgilash, tashkilot ichidagi boshqaruv va ish yuritish jarayonlarini samarali tashkil etish.

- Ichki audit va baholash: Pedagogik jamoaning faoliyatini doimiy ravishda baholash va o'zgarishlarga moslashish uchun ichki audit tizimini joriy qilish.

8. Innovatsion pedagogik uslublarni qo'llash.

- Yangi texnologiyalarni integratsiya qilish: Zamonaviy ta'lim texnologiyalaridan foydalanish, masalan, interaktiv ta'lim vositalari, onlayn kurslar va o'quv materiallaridan pedagoglarni xabardor qilish.

- Yaratijonlikni rag'batlantirish: Pedagoglarni innovatsion yondashuvlar, yangi metodlar va pedagogik texnikalarni o'rganishga undash.

9. Tashkilot madaniyatini doimiy takomillashtirish.

- Aksiyalar va tadbirlar: Pedagoglar o'rtasida ijobiy munosabatlarni rivojlantirish, jamoaning madaniy va kasbiy darajasini oshirish uchun tashkilot doirasida turli aksiyalar va tadbirlarni o'tkazish.

- Tashkilotning ijtimoiy mas'uliyatini oshirish: Tashkilotning jamoatdagi o'rnini mustahkamlash va pedagoglar o'rtasida ijtimoiy mas'uliyatni rivojlantirish.

Nodavlat maktabgacha ta'lim tashkiloti pedagoglarining korporativ madaniyatini takomillashtirish imkoniyatlari va yo'nalishlari, tashkilotning ta'lim sifati va pedagoglar o'rtasida ijobiy muhit yaratish

uchun zarur bo'lgan mexanizmlar va usullarni belgilaydi. Quyida pedagoglarning korporativ madaniyatini takomillashtirishning asosiy imkoniyatlari va yo'nalishlari ko'rib chiqiladi.

1. Pedagogik kompetentsiyani oshirishning imkoniyatlari:

- pedagoglarni malaka oshirish va o'quv jarayonida zamonaviy pedagogik yondashuvlar bilan tanishtirish.

- o'qituvchilarni yangi texnologiyalar, interaktiv metodlar va raqamli vositalardan foydalanish bo'yicha treninglar tashkil etish.

Yo'nalishlari:

- doimiy malaka oshirish: Pedagoglarning bilim va ko'nikmalarini muntazam ravishda yangilash va ularni yangi pedagogik innovatsiyalar bilan tanishtirish.

- seminarlar va treninglar: Pedagogik rivojlanishni ta'minlash uchun muntazam ravishda professional rivojlanish dasturlari va seminarlar o'tkazish.

2. Jamoaviy ishni rivojlantirish imkoniyatlari:

- pedagoglar orasida o'zaro aloqalarni mustahkamlash, jamoaviy ish va hamkorlikni kuchaytirish.

- ish jarayonlarida birgalikda ishlash va o'zaro yordam ko'rsatish madaniyatini shakllantirish.

Yo'nalishlari:

- tezkor va samarali kommunikatsiya: pedagoglar o'rtasida ochiq va samarali kommunikatsiyani rivojlantirish.

- jamoaviy treninglar: pedagoglar o'rtasida jamoaviy ruhni mustahkamlash uchun ko'nikmalarni rivojlantiruvchi treninglar va amaliy mashg'ulotlar tashkil etish.

3. Ijtimoiy va psixologik muhitni yaxshilash imkoniyatlar:

- pedagoglarning ijtimoiy farovonligini ta'minlash, stressni boshqarish va psixologik yordam ko'rsatish.

- pedagoglarni ruhiy va jismoniy

salomatlikni saqlash bo'yicha qo'llab-quvvatlash.

Yo'nalishlari:

- psixologik qo'llab-quvvatlash: Pedagoglar uchun stressni boshqarish va psixologik yordam ko'rsatish dasturlarini ishlab chiqish.

- madaniy tadbirlar: Pedagoglarning stress darajasini kamaytirish va ijtimoiy aloqalarni mustahkamlash uchun madaniy, sport va ijtimoiy tadbirlar tashkil qilish.

4. Korporativ qadriyatlarni shakllantirish imkoniyatlari:

- pedagoglar orasida umumiy qadriyatlarni rivojlantirish va tashkilotning aniq missiyasini belgilash.

- pedagoglarning maqsadlar va vazifalarga muvofiq ravishda ishlashini ta'minlash.

Yo'nalishlari:

- tashkilot madaniyatini shakllantirish: Tashkilotning korporativ qadriyatlarini va missiyasini aniq belgilash va pedagoglarni ularga mos ravishda yo'naltirish.

- ijobiy ish muhiti yaratish: Pedagoglarning mehnatini qadrlash, ijobiy muhit yaratish va samarali ishlash uchun rag'batlantirish tizimini joriy etish.

5. Innovatsion yondashuvlarni qo'llash imkoniyatlar:

- pedagoglar o'rtasida yangi texnologiyalar va innovatsion pedagogik metodlarni joriy etish.

- o'quv jarayonida ilg'or yondashuvlarni qo'llash va pedagoglarni ushbu metodlar bilan tanishtirish.

Yo'nalishlari:

- digital texnologiyalarni integratsiya qilish: Pedagoglar uchun raqamli vositalar va interaktiv ta'lim platformalarini joriy etish, onlayn ta'lim metodlarini o'rgatish.

- innovatsion metodlarni rag'batlantirish: Pedagoglarni innovatsion yondashuvlarni qo'llashga undash va samarali

ta'lim metodlarini o'rganishga yordam berish.

6. yetakchilikni rivojlantirish imkoniyatlari:

- pedagoglar o'rtasida etakchilik ko'nikmalarini rivojlantirish, o'quv jarayonini boshqarish va jamoaviy ishlarda liderlikni ta'minlash.

- yangi pedagoglarni tajribali pedagoglar bilan mentorlik tizimi orqali qo'llab-quvvatlash.

Yo'nalishlari:

- mentorlik tizimi: Yangi pedagoglar uchun mentorlik tizimini tashkil etish, bu orqali tajribali pedagoglar o'z bilimlarini boshqalarga o'tkazadi.

- liderlik dasturlari: Pedagoglarni etakchilik ko'nikmalariga o'rgatish va ularni tashkilot ichidagi faoliyatlarga jalb qilish.

7. Motivatsiya va mukofotlash tizimini yaratish imkoniyatlar:

- pedagoglarning mehnatini rag'batlantirish, muvaffaqiyatlari uchun mukofotlash tizimini yaratish.

- ularning ishga nisbatan motivatsiyasini oshirish.

Yo'nalishlar:

- mukofotlash tizimi: Pedagoglarni professional yutuqlari uchun rag'batlantirish va mukofotlash tizimini ishlab chiqish.

- motivatsion tadbirlar: Pedagoglarni o'z ishlariga nisbatan ijobiy munosabatda bo'lishga undash uchun maxsus tadbirlar va aksiyalar o'tkazish.

8. Boshqaruv va tashkilot tizimlarini takomillashtirish imkoniyatlari:

- pedagoglarning faoliyatini samarali boshqarish, tashkilotning ichki jarayonlarini optimallashtirish.

- pedagogik jamoaning ishlash tizimini modernizatsiya qilish.

Yo'nalishlar:

- boshqaruv tizimini takomillashtirish: Pedagoglarni boshqarish va ularning faoliyatini tartibga solish uchun zamonaviy

boshqaruv usullarini joriy etish.

- o'quv jarayonining optimizatsiyasi: Maktabgacha ta'lim tashkilotidagi barcha jarayonlarni optimallashtirish va samarali boshqarish uchun yangi metodlarni ishlab chiqish.

Xulosa:

Bu mexanizmlar pedagoglarning korporativ madaniyatini takomillashtirishga yordam beradi va pedagogik jamoaning sifatini, samaradorligini oshiradi. Bular orqali ta'lim tizimining ilg'or amaliyotlari, zamonaviy yondashuvlar va jamoaviy ishlarning samarali natijalari kuzatilishi mumkin. Nodavlat maktabgacha ta'lim tashkilotlarida pedagoglarning korporativ madaniyatini takomillashtirishning asosiy imkoniyatlari va yo'nalishlari pedagoglarning professional rivojlanishiga, ularning motivatsiyasini oshirishga, jamoaviy ishni yaxshilashga va innovatsion yondashuvlarni joriy etishga qaratilgan. Bu jarayonlar orqali pedagogik jamoaning sifatini oshirish, ta'lim tizimining samaradorligini yaxshilash va umumiy ta'lim muhitini rivojlantirish mumkin.

Nodavlat maktabgacha ta'lim tashkilotlari pedagoglarning korporativ madaniyatini takomillashtirish, ularning professional o'sishiga, ishga bo'lgan yondashuviga va pedagogik jamoaning samarali faoliyatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Tadqiqotda korporativ madaniyatning tashkilot ichida muhim o'rni, pedagoglarning o'zaro munosabatlari va ish faoliyatidagi ahamiyati aniqlanib, bu sohada ijobiy o'zgarishlarni keltirib chiqarish uchun zarur bo'lgan mexanizmlar ko'rib chiqildi. Pedagoglarning motivatsiyasini oshirish, rahbarlarning etakchilik qobiliyatlarini rivojlantirish, jamoaviy treninglar va ishda ochiq muloqot o'rnatish orqali pedagogik jamoaning korporativ madaniyatini mustahkamlash imkoniyatlari mavjud. Tashkilotlarda ijtimoiy

va madaniy tadbirlar ham pedagoglarning o‘zaro hamkorligini rivojlantirish va tashkilot ichida ijobiy ish muhitini yaratish uchun muhim vosita sifatida qaraladi.

Tavsiyalar:

1. Rahbarlar uchun etakchilik treninglari: Nodavlat maktabgacha ta'lim tashkilotlarida rahbarlar uchun etakchilik va boshqaruv bo'yicha maxsus treninglar o'tkazilishi zarur. Bu, rahbarlarning pedagogik jamoani samarali boshqarishi, ishga bo'lgan yondashuvini mustahkamlash va tashkilot ichidagi korporativ madaniyatni rivojlantirishga yordam beradi.

2. Jamoaviy treninglar va seminarlar: Pedagoglar o'rtasida jamoaviy ruhni oshirish va ularning malakasini yuqori darajaga ko'tarish maqsadida muntazam ravishda jamoaviy treninglar va seminarlar o'tkazish kerak. Bu pedagoglarning o'zaro tushunishini oshiradi va korporativ madaniyatning rivojlanishiga xizmat qiladi.

3. Ochiq muloqot va fikr almashish: Pedagoglar o'rtasida ochiq muloqot va fikr almashishni rag'batlantirish muhim. Buning

uchun ishda erkin va samimiy muloqot muhitini yaratish zarur, bu esa jamoaning birlashishiga yordam beradi.

4. Motivatsiya tizimini takomillashtirish: Pedagoglarning ishga bo'lgan sadoqatini oshirish maqsadida samarali motivatsiya tizimi ishlab chiqilishi lozim. Ular uchun ish joyidagi muvaffaqiyatlarni e'tirof etish, rag'batlantirish va tashakkurni o'z ichiga olgan tizim ishlab chiqilishi kerak.

5. Madaniy va ijtimoiy tadbirlar: Tashkilot ichida pedagoglarni birlashtiruvchi madaniy va ijtimoiy tadbirlar tashkil etish, ularning o'zaro hamkorligini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Bu pedagogik jamoaning bir-biriga nisbatan hurmatini oshiradi va ish muhitini ijobiy holatga keltiradi.

6. Korporativ madaniyatni baholash tizimi: Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida korporativ madaniyatni muntazam ravishda baholash tizimi ishlab chiqilishi zarur. Bu orqali tashkilot ichidagi o'zgarishlar va samaradorlikni tahlil qilish, kerakli chora-tadbirlarni belgilash imkoniyati tug'iladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Incheon declaration/Education 2030: Towards inclusive and equitable quality education and lifelong learning for all (Word Education Forum, 19-22 may 2015, Incheon, Republic of Korea). 6p. 26 P.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016 yil 29 dekabrda "2017–2021 yillarda maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-2707-sonli qarori. - O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2017 y., 1-son.
3. <https://old.xs.uz/index.php/homepage/fan-va-talim/item/7206> elektron-ta-lim.
4. Primov Sh.Q. Bo'lajak o'qituvchilarning kommunikativ kompetentligini rivojlantirish. Avtoreferat. 2020 y. 6-7b.
5. <https://effect.uz/k/2020/10/24/>
6. <https://www.labyrinth.ru/reviews/goods/583624/>
7. <https://treewords.com/>
8. <https://ru.coursera.org/>

AUTIZM SPEKTRILI BOLALAR DIQQATINI QUM TERAPIYASI YORDAMIDA RIVOJLANTIRISH

SULTONOVA DILNOZA

Toshkent davlat pedagogika universiteti magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqola autizm spektri buzilishi bo'lgan bolalar uchun diqqatni rivojlantirishda qum terapiyasining samaradorligini o'rganadi. Qum terapiyasi, inson ruhiyatiga ta'sir qiluvchi san'at va psixoterapiya usulidir, unda qumda ishlash orqali bolalar o'z hissiy holatini ifodalash va ichki dunyosini anglash imkoniyatiga ega bo'ladi. Autizm spektri bo'lgan bolalar uchun bu usul diqqatni jamlash, o'z-o'zini anglash, va ijtimoiy muloqot ko'nikmalarini rivojlantirishda yordam berishi mumkin. Maqolada qum terapiyasining asosiy tamoyillari va uning autizm spektri buzilishi bo'lgan bolalar uchun maxsus yondoshuv sifatida qanday ishlashi tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari qum terapiyasining bolalarning diqqatini rivojlantirishda muhim rol o'ynashini, xususan, sensor tizimlari va ijtimoiy kompetensiyalarini yaxshilashga yordam berishini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: autizm spektri buzilishi, qum terapiyasi, diqqatni rivojlantirish, sensor tizimlari, ijtimoiy muloqot, psixoterapiya, san'at terapiyasi, bolalar, o'z-o'zini anglash.

Аннотация: В данной статье рассматривается эффективность песочной терапии в развитии внимания у детей с расстройствами аутистического спектра. Песочная терапия – художественно-психотерапевтический метод воздействия на психику человека, при котором, работая в песке, дети имеют возможность выразить свое эмоциональное состояние и понять свой внутренний мир. Детям с аутизмом этот метод может помочь развить концентрацию, самосознание и навыки социального общения. В статье анализируются основные принципы песочной терапии и ее действие как специального подхода к детям с расстройствами аутистического спектра. Результаты исследования показывают, что песочная терапия играет важную роль в развитии внимания детей, в частности, способствует улучшению их сенсорных систем и социальной компетентности.

Ключевые слова: расстройства аутистического спектра, песочная терапия, развитие внимания, сенсорные системы, социальная коммуникация, психотерапия, арт-терапия, дети, самосознание.

Abstract: This article examines the effectiveness of sand therapy in developing attention for children with autism spectrum disorder. Sand therapy is an art and psychotherapy method that affects the human psyche, in which, by working in sand, children have the opportunity to express their emotional state and understand their inner world. For children on the autism spectrum, this technique can help develop concentration, self-awareness, and social communication skills. The article analyzes the main principles of sand therapy and how it works as a special approach for children with autism spectrum disorders. The results of the study show that sand therapy plays an important role in the development of children's attention, in particular, it helps to improve their sensory systems and social competence.

Key words: autism spectrum disorder, sand therapy, attention development, sensory systems, social communication, psychotherapy, art therapy, children, self-awareness.

Kirish. Autizm spektri buzilishi – bu rivojlanishning turli bosqichlarida bolaning ijtimoiy muloqoti, kommunikatsiyasi, va takroriy xatti-harakatlarini ifodalovchi neyrorivojlanish buzilishi hisoblanadi. Autizm spektri buzilishi bo'lgan bolalar ko'pincha

diqqatni jamlashda qiyinchiliklarga duch keladilar, bu esa ularning o'qish, o'rganish, va ijtimoiy muloqotda muvaffaqiyatli bo'lishlarini qiyinlashtiradi. Diqqatni rivojlantirish uchun zamonaviy psixoterapiya metodlari, xususan, san'at terapiyasi va boshqa yengil usullar,

autizm spektri buzilishi bo'lgan bolalar uchun samarali yordamchi vosita sifatida ishlatilishi mumkin.

Bu maqolada qum terapiyasining autizm spektri buzilishi bo'lgan bolalarda diqqatni rivojlantirishdagi ahamiyati va uning amaliy qo'llanilishi o'rganiladi. Qum terapiyasi, o'zining yaratuvchanlik va sensomotorik xususiyatlari bilan, bolalarga o'z hissiy holatini ifodalash va jamlangan diqqatni rivojlantirishda yordam beradi. Shuningdek, ushbu metod bolalarning hissiy intellektini yaxshilashga, ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantirishga va o'z-o'zini anglashda yordam beradi.

Qum terapiyasi, asosan, shaxsning hissiy holatini ifodalash va ichki dunyosini anglashga yordam beradigan psixoterapiya usulidir. Bu metodda, terapevt va bemor o'rtasida o'zaro muloqot, qumda turli shakllar yaratish orqali amalga oshiriladi. Qum yordamida yaratish jarayoni bolalarga o'z his-tuyg'ularini ifodalashda yordam beradi, bu esa ularning diqqatini jamlashga imkon yaratadi. Qumda ishlash bolalarga sensorli stimulyatsiya beradi, ularning rasmiylashmagan va nostandart metodlar orqali diqqatini jamlashda muvaffaqiyatga erishishlariga yordam beradi.

Qum terapiyasining asosiy tamoyillari quyidagilardan iborat:

1. Sensorli stimulyatsiya: Qum yordamida bolalar turli shakllar yaratib, fizik va hissiy tajribalarni olishadi, bu esa diqqatni jamlashda foydali bo'ladi.

2. Ijtimoiy muloqot: Terapevt bilan ishlash jarayonida bolalar o'z fikrlarini ifodalash va muloqot qilishga o'rgatiladi.

3. Emotsional ifodalash: Qum terapiyasi orqali bolalar o'z his-tuyg'ularini tashqi muhitga chiqarish imkoniyatiga ega bo'ladi.

4. O'z-o'zini anglash: Qumda yaratilgan rasmlar orqali bolalar o'z ichki dunyosini anglaydilar, bu esa o'z-o'zini anglashning rivojlanishiga yordam beradi.

Sensorli stimulyatsiya (sensorial stimulation) — bu organizmni turli xil tashqi

ta'sirlar bilan, ya'ni sensorli signallar (ko'rish, eshitish, hidlash, ta'mni sezish va tegish) orqali stimullash jarayonidir. Bu jarayon insonning asab tizimi va hissiy qobiliyatlarini faollashtirib, turli sensorli tizimlarni (ko'rish, eshitish, teginish, va boshqalar) o'zaro muvofiqlashtirishga yordam beradi. Sensorli stimulyatsiya, ayniqsa, autizm spektri buzilishi bo'lgan bolalar uchun juda muhimdir, chunki ular ko'pincha sensorli ma'lumotlarni qayta ishlashda qiyinchiliklarga duch keladilar.

Sensorli stimulyatsiya natijasida bolada sezgilarning rivojlanishi ham oshadi. Masalan:

Tegish (Somatosensorli stimulyatsiya): Tegish orqali bolalar turli yuzalar, materiallar, haroratlar va boshqalar bilan muloqot qilishadi. Bunga yumshoq, qattiq yoki nozik yuzalar bilan ishlash, turli materiallar (qum, suyuqliklar, matolar) bilan o'ynash kiradi. Qum terapiyasi, shu jumladan, tegishning samarali shakli hisoblanadi. Bolalar qumda turli shakllar yaratish, uni qo'llari bilan his qilish orqali o'z hissiyotlarini ifodalashlari mumkin. Bu jarayon nafaqat diqqatni jamlashga, balki his-tuyg'ularni ifodalashga yordam beradi.

Ko'rish (Vizuallar stimulyatsiya): Bu turdagi stimulyatsiya, ranglar, shakllar va yorug'likni o'z ichiga oladi. Ko'zni rag'batlantiruvchi vizual materiallar (masalan, rang-barang rasm va ob'ektlar) bolalar uchun diqqatni jamlashni osonlashtirishi mumkin. Sensorli stimulyatsiya jarayonida ko'rishning faollashuvi bolalar uchun atrof-muhitni yaxshiroq anglash imkoniyatini yaratadi.

Eshitish (Auditor stimulyatsiya): Eshitish stimulyatsiyasi turli tovushlarni anglash va ishlatishni o'z ichiga oladi. Tovushlar yoki musiqiy kadrlar yordamida bolalar muhitni yaxshiroq tushunib, diqqatlarini to'g'ri yo'naltira olishlari mumkin. Qum terapiyasida ba'zan shovqinli yoki tinch, yumshoq ovozlarda yordamida bolalarning his-tuyg'ulari va reaksiyalari izlanadi.

Hidlash va Ta'mni sezish: Hid va ta'mni sezish tizimlari ham sensorli stimulyatsiya

turlaridan biridir, garchi ularni qum terapiyasida kamdan-kam hollarda ishlatilsa ham, ba'zi hollarda maxsus hidli yoki ta'mli materiallar bilan ishlash bolalarga ma'lum hissiy reaksiyalarni keltirib chiqarishi mumkin. Masalan, muayyan hidlar bolalarda xotiralar yoki hissiy reaksiyalarni uyg'otishi mumkin.

Autizm spektri buzilishi bo'lgan bolalar, odatda, sensorli ma'lumotlarni ishlashda qiyinchiliklarga duch keladilar. Bu bolalar ba'zan haddan tashqari sezgir bo'lishlari mumkin, yoki sensorli stimulyatsiyaga nisbatan kam sezgirlik ko'rsatadilar. Shuning uchun sensorli stimulyatsiya terapiyasi yordamida ular muhitni o'ziga moslashtirishga, o'z tanalari va his-tuyg'ulari bilan bog'liq boshqaruvni rivojlantirishga yordam beradi.

Sensorli stimulyatsiya autizm spektri bo'lgan bolalarda turli sensor tizimlarining birgalikda ishlashini yaxshilaydi. Bu, o'z navbatida, diqqatni jamlashda va muloqotda yordam beradi. Sensorli stimulyatsiya diqqatni to'g'ri yo'naltirishga yordam beradi, chunki bolalar turli fizik va hissiy stimullarni qayta ishlash orqali o'z diqqatlarini bir nuqtaga jamlashni o'rganadilar. Sensorli stimulyatsiya bolalarga o'z hissiy holatini tushunishga va ifodalashga yordam beradi. Masalan, qumda ishlash, ularning ichki dunyosini tashqi ko'rinishga olib chiqishi va bu orqali o'zlarini ifodalashga imkon beradi. Sensorli stimulyatsiya, xususan, qum terapiyasidagi faoliyatlar bolalarning emotsional va kognitiv rivojlanishini qo'llab-quvvatlaydi. Bu, o'z navbatida, bolalar orasida samarali muloqot va ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantiradi.

Ijtimoiy muloqot — bu insonlar o'rtasida axborot almashish, o'zaro aloqalar o'rnatish va hissiy, kognitiv va xulq-atvor jihatlari orqali o'zaro tushunish jarayonidir. Ijtimoiy muloqotning muvaffaqiyatli amalga oshishi, odatda, muloqot qiluvchilarning verbal va noverbal (so'zsiz) kommunikatsiya ko'nikmalariga, empatiya darajasiga, jamiyatda qabul qilingan ijtimoiy me'yorlarga

moslashishga bog'liq bo'ladi.

Qum terapiyasi autizm spektri buzilishi bo'lgan bolalar uchun ijtimoiy muloqot ko'nikmalarini rivojlantirishda samarali vosita hisoblanadi. Qum bilan ishlash bolalarga o'z hissiyotlarini va fikrlarini ifodalashda, shuningdek, ijtimoiy o'zaro aloqalarni o'rnatishda yordam beradi. Qum terapiyasida quyidagi imkoniyatlar mavjud:

Ruxsat etilgan ijtimoiy o'yinlar: Qum terapiyasida terapevt va bola birgalikda ishlaydi, bu esa bolaga boshqalar bilan muloqot qilishda yordam beradi. Terapevtning rahbarligi bilan o'ynash, bolaning o'zini erkin ifodalashiga va boshqa odamlar bilan ijtimoiy aloqada bo'lishiga imkon yaratadi. Bu jarayon orqali bola to'g'ri muloqot o'rnatish va sozlash ko'nikmalarini o'rganadi.

Simulyatsiya qilish (role-play): Qum terapiyasi o'yinlarida terapevt bolaga turli rollarni bajarishga ruxsat beradi, bu esa ijtimoiy aloqalarni rivojlantirishda yordam beradi. Masalan, bolalar qumda "doktor va bemor" kabi rollarni o'ynash orqali boshqalar bilan qanday muloqot qilishni o'rganadilar.

Hissiy ifodalanish va empatiya: Qum terapiyasi orqali bolalar o'z his-tuyg'ularini ko'rish va ifodalashda, shuningdek, boshqalar bilan empatiya o'rnatishda yordam beradigan vositalarga ega bo'ladilar. Qumda shakllar yaratish yoki mavzularni tanlash, bolaning ichki dunyosini tashqariga chiqarishi va boshqalarga o'z holatini tushuntirishda yordam beradi.

Muloqotda xatolarni to'g'rilash: Qum terapiyasida bolalar muloqotda xatolarni qilishlari mumkin, masalan, boshqalar bilan to'g'ri bog'lanmaslik yoki so'zlarni noto'g'ri ishlatish. Terapevt ushbu xatolarni aniqlash va ularga to'g'ri yondoshuvni ko'rsatish orqali bolalarga ijtimoiy muloqotda muvaffaqiyatli bo'lishni o'rgatadi.

Qum terapiyasining autizm spektri buzilishi bo'lgan bolalar uchun foydasi

Autizm spektri buzilishi bo'lgan bolalar ko'pincha uzoq vaqt davomida diqqatini

jamlashda qiyinchiliklarga duch keladilar. Diqqatni boshqarish va uni aniq bir narsaga yo'naltirishda yuzaga kelgan qiyinchiliklar, o'z navbatida, o'qish, ijtimoiy muloqot, va boshqa kognitiv faoliyatlarga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Qum terapiyasi sensorli faoliyatni rag'batlantirib, bolalarning diqqatini muayyan bir faoliyatga qaratishga yordam beradi. Qumda ishlash jarayonida bolalar o'zlarini tinchlantirishi va diqqatlarini bir joyga jamlashi mumkin.

Autizm spektri buzilishi bo'lgan bolalar o'z his-tuyg'ularini va ehtiyojlarini aniq ifodalashda qiyinchiliklarga duch keladilar. Qum terapiyasi bolalarga hissiy holatini tasvirlash va ifodalash uchun zarur bo'lgan vositalarni taqdim etadi. Bolalar qumda o'z tasavvurlarini yaratganida, ular o'z ichki dunyosini tushunishadi va his-tuyg'ularini o'zgalar bilan bo'lishishda o'rganadilar. Bu jarayon, o'z navbatida, diqqatni jamlashga yordam beradi, chunki bolalar qumda ishlash orqali o'z fikrlarini to'g'ri va aniq shakllantiradilar.

Qum terapiyasi yordamida bolalar ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirish uchun kerakli muloqot va hamkorlikni o'rganadilar. Terapevt bilan birgalikda qumda ishlash bolalarga muloqot qilish, boshqalar bilan o'z fikrlarini almashish va birgalikda ish olib borish imkoniyatini taqdim etadi. Bu jarayon bolalarning diqqatini jamlashga yordam beradi, chunki ular birgalikda maqsadga erishishga intilishadi.

Tadqiqotlar va natijalar

Qum terapiyasining autizm spektri bo'lgan bolalar uchun samaradorligi haqidagi ilmiy tadqiqotlar turli natijalarga erishgan. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, qum terapiyasi orqali bolalar nafaqat diqqatni jamlashda muvaffaqiyatga erishadilar, balki ularning ijtimoiy va emotsional ko'nikmalari ham rivojlanadi. Masalan, 2015-yilda o'tkazilgan tadqiqotda qum terapiyasi autizm spektri bo'lgan bolalar uchun samarali usul sifatida tasdiqlangan. Tadqiqotda ishtirok etgan

bolalar qumda ishlash orqali o'z hissiy holatini ifodalashda va diqqatni jamlashda sezilarli o'zgarishlarga erishgan.

Bundan tashqari, boshqa tadqiqotlar qum terapiyasining sensorli integratsiya va o'z-o'zini boshqarish bo'yicha ko'plab foydalari borligini ko'rsatgan. Diqqatni jamlash va ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirishda qum terapiyasining muvaffaqiyati, bolalarning motorik va hissiy ko'nikmalarining yaxshilanishi bilan bog'liq.

Bir qator ilmiy tadqiqotlar va amaliy sinovlar qum terapiyasining autizm spektri buzilishi bo'lgan bolalarda samarali ekanligini tasdiqladi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, qum terapiyasining ijobiy ta'sirari juda ko'p.

Qum terapiyasining autizm bo'lgan bolalarda sensorli integratsiyani yaxshilashda samarali bo'lgani tasdiqlangan. Tadqiqotlarda bolalarning qumda ishlash jarayonida o'zlarining hissiy va fizik tajribalarini yaxshiroq qayta ishlashga qodir bo'lgani aniqlangan. Bu, o'z navbatida, ularning diqqatini jamlashda va muhitga moslashishda yordam beradi.

Qum terapiyasi autizm spektri buzilishi bo'lgan bolalarda ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirishda muvaffaqiyatli bo'lgan. Tadqiqotlarda qum terapiyasi orqali bolalar birgalikda ishlash, boshqalar bilan muloqot qilish va o'z fikrlarini ifodalashda yaxshilanishlarni ko'rsatgan. Bu bolalarning ijtimoiy muloqotda o'zaro anglashuvni yaxshilashga yordam beradi.

Qum terapiyasining yana bir foydali ta'siri – bu bolalarning hissiy ifodalashini rivojlantirishdir. Tadqiqotlar shuni ko'rsatganki, qumda shakllar yaratish bolalarga o'z ichki holatini ifodalashga va tushunishga yordam beradi. Bu, o'z navbatida, hissiy rivojlanishni va ijtimoiy aloqalarni yaxshilaydi.

Qum terapiyasi orqali bolalar uzoq vaqt davomida diqqatni jamlashda muvaffaqiyatga erishgan. Sensorli rag'batlantirish va erkin shakllar yaratish diqqatni jamlashni

osonlashtiradi va kognitiv jarayonlarni rivojlantiradi.

Qum terapiyasi autizm spektri buzilishi bo'lgan bolalar uchun samarali va foydali terapevtik vosita hisoblanadi. Bu metod bolalarga o'z ichki dunyosini anglash, his-tuyg'ularini ifodalash, diqqatni jamlash, ijtimoiy muloqotni rivojlantirish va emotsional salomatlikni mustahkamlashga yordam beradi. Sensorli stimulyatsiya, hissiy ifodalanish va ijtimoiy aloqalar qum terapiyasining asosiy komponentlari sifatida bolalarga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Ilmiy tadqiqotlar va amaliy tajribalar ko'rsatganidek, qum terapiyasining samaradorligi nafaqat diqqatni jamlashda, balki bolalarning ijtimoiy va emotsional ko'nikmalarini rivojlantirishda ham sezilarli darajada yuqori. Shuning uchun, qum terapiyasini autizm spektri buzilishi bo'lgan bolalarda qo'llash, ularning rivojlanishiga va o'zlarini anglashda yordam beradi.

Xulosa

Autizm spektri buzilishi bo'lgan bolalar diqqatni jamlashda va o'z-o'zini ifodalashda qiyinchiliklarga duch kelishlari mumkin. Qum terapiyasi bu bolalar uchun samarali

va innovatsion psixoterapiya usuli sifatida diqqatni rivojlantirishga, ijtimoiy va emotsional ko'nikmalarni yaxshilashga yordam beradi. Sensorli faoliyat va yaratuvchanlik elementlari qum terapiyasini autizm spektri bo'lgan bolalar uchun ayniqsa foydali qiladi. Shuningdek, bu metod bolalarning diqqatini jamlash, ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantirish va o'z-o'zini anglashda muhim yordamchi vosita bo'lishi mumkin. Kelajakda bu sohada qo'shimcha tadqiqotlar o'tkazish, qum terapiyasining turli formalarini sinovdan o'tkazish va amaliy qo'llanilishini kengaytirish zarur. Sensorli stimulyatsiya autizm spektri buzilishi bo'lgan bolalar uchun muhim terapevtik vosita bo'lib, ularning diqqatini jamlashga, o'z his-tuyg'ularini ifodalashga va ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. Qum terapiyasidagi sensorli stimulyatsiya bolalarga nafaqat o'z ichki holatini anglashda, balki atrof-muhitni yaxshiroq tushunish va unga moslashish imkoniyatini beradi. Shunday qilib, sensorli stimulyatsiya orqali autizm spektri bo'lgan bolalar uchun muhim rivojlanish jarayonlari amalga oshirilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar :

1. Kopp, J., & Blake, S. (2015). Sandplay Therapy for Autism Spectrum Disorders: A Review of the Literature. *Journal of Autism and Developmental Disorders*.
2. Awaad, A. (2017). The Effect of Sand Therapy on Social and Emotional Development in Children with Autism. *Journal of Developmental Disabilities*, 34(4), 123-134.
3. Edelson, S. M., & Green, M. H. (2019). Art Therapy for Autism: Improving Attention and Focus. *Journal of Therapeutic Techniques*.

O'ZBEKISTON O'SIMLIKLER DUNYOSI VA UNI HUQUQIY MUHOFAZASI

ATAQULOVA MANZURA NEMATOVNA dotsent
MURTAZAYEVA FAZILAT BAHODIR QIZI
2-kurs magistranti ., Navoiy davlat pedagogika instituti

Anatotsiya: Ushbu maqolada O'zbekiston Respublikasi qizil kitobiga kiritilgan kamyob va yo'qolib ketish xavfi ostida turgan o'simlik turlari, o'simliklar dunyosidan oqilona foydalanish, asrab avaylash va o'simliklar dunyosini qonuniy muhofaza qilishning tartibi, shuningdek muhofaza qoidalariga amal qilmaganda ma'muriy, jinoiy javobgarlik masalalari, o'simlik dunyosi obe'klarining huquqiy holatini o'rganuvchi miyoriy hujjatlar to'g'risida ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: o'simlik, hayvon, cho'l, muhit, muhofaza, quruq, fotosintez, tur, hujayra, hudud, qonun, hujjat, modda, avtotrof, geteratrof.

Анотация: В данной статье редкие и исчезающие виды растений, занесенные в Красную книгу Республики Узбекистан, порядок рационального использования растительного мира, сохранения и правовой охраны растительного мира, а также административные наказания за несоблюдение правил охраны, вопросы уголовная ответственность, сведения о нормативно-правовых документах, изучающих правовое положение животного и растительного мира.

Ключевые слова: растение, животное, пустыня, окружающая среда, защита, сухой, фотосинтез, вид, клетка, территория, закон, документ, вещество, автотроф, гетеротроф.

Annotation: In this state, rare and rare species of plants, listed in the Red Book of the Republic of Uzbekistan, the order of rational use of plant life, conservation and legal protection of plant life, as well as administrative penalties for non-compliance with protection rules, issues of criminal responsibility, information on normative-legal documents, izuchayushchikh pravovoe pozhenieivotnogo i rastitelnogo mira.

Key words: plant, life, desert, environmental environment, zashchita, sukhoi, photosynthesis, species, cell, territory, law, document, animal, autotroph, heterotroph.

Kirish. O'zbekiston hududining kattaligi, tabiiy sharoitining hamma qismida bir xil emasligi, yilning ko'p vaqtlarida qurg'oqchil bo'lishi o'simlik qoplamiga ta'sir etgan. Shu jihatdan tabiiy geografik sharoitga bog'liq holda o'simlik turlari ham jumhuriyat tekislik cho'l qismidan uning tog' qismi tomon o'zgarib boradi.

O'zbekiston hududining ko'pchilik qismidagi tabiiy sharoitning o'simliklar o'sishi uchun noqulay bo'lishiga qaramay (yozi issiq, quruq, seroftob, qishi nisbatan sovuq) o'simliklarning 120 oilaga mansub bo'lgan 3700 turi mavjud, vaholanki, qrim yarim orolida 2000, uzoq sharqda 1966, oltoyda esa 1787 o'simlik turi bor. Yer

yuzida tuban va yuksak o'simliklarning 500 mingga yaqin turlari o'sadi, shulardan 2 sinf, 533 oila va 13000 turkumga mansub 250 mingdan ziyod turlari gulli (yopiq urug'li) o'simliklar tashkil etadi. O'rta osiyoda yuksak o'simliklarning 8097 ta va O'zbekistonda 4500 ga yaqin turlar uchraydi[5;].

Respublikamizning 60 foizidan ko'proq maydonini cho'llar tashkil etadi, cho'llarda katta maydonlar ishdan chiqqan, cho'l hosil bo'lish jarayoniyildan-yilgakuchayib, cho'lga yaqin joylashgan joylarda dehqonchilik qilinadigan yerlarni qum bosib ketishi xavfi ham tug'ilmoqda, tog' va cho'l zonalarida juda keng maydonlarda o'rmonzorlar qisqarib, ayrim hayvon va o'simlik turlari esa yo'qolib

ketdi, tabiat muhofazasi, xususan o'simliklar dunyosini muhofaza qilish bo'yicha O'zbekiston fanlar akademiyasi institutida qator ishlar amalga oshirilmoqda, jumladan, O'zbekiston respublikasi "qizil kitob"ining birinchi, ikkinchi va uchinchi nashrlari chop etilgan, noyob o'simliklarni aks ettiruvchi bir qancha plakat, buklet va qo'llanmalar nashr etilib, keng ommaga havola qilindi va O'zbekistonning jonli tarixiy obidalari hisoblangan asrdosh o'simliklar aniqlanib muhofaza uchun tavsiya etildi.

O'simliklar dunyosi ekologik vazifadan tashqari xo'jalik ehtiyojlarini qondirishda ham muhim xom-ashyo manbai sifatida xizmat qiladi. undan sanoat, qishloq xo'jaligi, tabobat, sog'lomlashtirish, ilm-fan maqsadlarida keng foydalaniladi, o'simlik dunyosi yog'och, meva, dori-darmon, pichan tayyorlashda muhim manba bo'lib hisoblanadi[2;].

Material va metodlar. O'simlik dunyosi ob'ektlarining ana shu ekologik hamda xo'jalik ehtiyojlari vazifasini bajarish yo'nalishlaridan kelib chiqib, ularga nisbatan huquqiy holat o'rnatiladi, masalan, o'rmonlardan foydalanish va ularni muhofaza qilish bo'yicha munosabatlari belgilangan huquqiy holatga nisbatan, kamyob va yo'qolib ketish xavfi ostida turgan o'simlik turlaridan foydalanish tartibiga belgilangan huquqiy holat farq qilishi mumkin yoki ilmiy maqsadlarda foydalaniladigan o'simlik dunyosi ob'ektlarining huquqiy holati yovvoyi organizmlardan topgan tabiiy o'simliklar jamoalariga belgilangan huquqiy holatidan boshqacha bo'lishi mumkin[4;].

O'zbekiston respublikasida o'simlik dunyosidan foydalanish va ularni muhofaza qilishni tartibga soluvchi, o'simlik dunyosi ob'ektlari huquqiy holatini o'rnatuvchi me'yoriy hujjatlar qabul qilingan, bular jumlasiga: O'zbekiston respublikasi konstitutsiyasi, "Tabiatni muhofaza qilish

to'g'risida"gi, "O'simlik dunyosini muhofaza qilish va undan foydalanish to'g'risida"gi, "O'rmon to'g'risida"gi, "mulkchilik to'g'risida"gi qonunlari hamda O'zbekiston respublikasining jinoyat, ma'muriy javobgarlik, fuqarolik kodekslarini kiritish mumkin[2;].

Olingan natijalar va muhokama. O'zbekistonda o'simlik dunyosi ob'ektlaridan foydalanish huquqini himoya qilishning bir qator qonuniy hujjatlar asosida himoya qilinadi, jumladan:

- O'zbekiston respublikasi konstitutsiyasida ko'rsatilishicha, o'simlik dunyosi umummilliy boylikdir, ulardan oqilona foydalanish zarur va davlat muhofazasidadir (55-modda).

- "Tabiatni muhofaza qilish to'g'risida"gi (1992 yil, 9.12.)

- "O'simlik dunyosini muhofaza qilish va undan foydalanish to'g'risida"gi qonun (6 bob, 51-modda)

- "O'rmon to'g'risida"gi (15.04.1999 yil, 43-modda)

- "Muhofaza etiladigan tabiiy hududlar to'g'risida"gi (03.12.2004 yil, 11-bob, 50-modda)

Tabiatni muhofaza qilish to'g'risidagi qonun (1992 yil, 9-dekabr, XI-bob, 53-moddadan iborat) - Qonun - tabiiy muhit sharoitlarini saqlashning, tabiiy resurslardan oqilona foydalanishning huquqiy, iqtisodiy va tashkiliy asoslarini belgilab beradi. Qonunning maqsadi inson va tabiat o'rtasidagi munosabatlar uyg'un muvozanatda rivojlanishini, ekologiya tizimlari, tabiat komplekslari va ayrim obyektlar muhofaza qilinishini ta'minlashdan, fuqarolarning qulay atrof muhitga ega bo'lish huquqini kafolatlashdan iboratdir.

"O'simlik dunyosini muhofaza qilish va undan foydalanish to'g'risida"gi qonunida o'simlik dunyosidan oqilona foydalanish zarur va u davlat muhofazasidadir (3-modda) deb

keltirilgan. O'simlik dunyosi ob'ektlaridan foydalanuvchilar undan qonunda belgilangan tartib-qoidalarga rioya etgan holda foydalanishlari shart, agar shu tartibga rioya qilinmasa, o'simlik dunyosi ob'ektlaridan foydalanish qonun hujjatlarida belgilangan tartibda cheklab qo'yilishi, to'xtatib turilishi yoki ma'n etilishi mumkin (11-modda).

O'simliklarni qonuniy muhofazasida O'zbekiston respublikasi qizil kitobiga kiritilgan kamyob va yo'qolib ketish xavfi ostida turgan o'simlik turlarini yig'ish ma'n etiladi, ulardan foydalanishga, savdo qilishga, chet elga olib chiqishga alohida hollarda O'zbekiston respublikasi vazirlar mahkamasi O'zbekiston respublikasi tabiatni muhofaza qilish davlat qo'mitasining taqdimnomasi va O'zbekiston fanlar akademiyasining xulosasi bo'yicha beradigan ruxsatnomalar asosida yo'l qo'yilgan (11-modda).

O'simliklarni muhofaza qilishda O'zbekiston respublikasi "Qizil kitobi"ni ham alohida e'tirof etish zarur, uning birinchi nashriga (1984 y.) 163 tur noyob yo'qolib borayotgan, muhofazaga molik o'simlik kiritilgan. Ikkinchi nashri esa 1999 yilda chop etilgan bulib, unga O'zbekiston hududida uchraydigan, noyob, kamayib ketayotgan va yuq bolish arafasida turgan 301 ga yaqin o'simlik turlari kiritilgan. 2019 yilgi nashrga esa 48 oilaga mansub 313 tur o'simlik kiritilgan [1;]. 2019-yil qayta nashr etilgan «Qizil kitob»ga o'simliklar olamining hozirgi holati tekshirilib bir qator o'zgarishlar kiritilgan [1;]. Masalan:

- arealning kengayganligi sababli korolkov zafaroni, suvorov piyozi, anzur piyoz qizil kitobdan chiqarildi (jami 23 ta tur eski ruyxatdan chiqarildi), biroq 11 ta yo'qolish arafasidagi o'simlik turi qizil kitobga kiritildi, 7 ta tur 2 maqomdan 3chi maqomga o'tkazildi, 18 ta tur qizil kitobning 0 maqomiga kiritildi.

"O'simlik dunyosini muhofaza qilish va

undan foydalanish to'g'risida"gi qonunida o'simlik dunyosidan foydalanishga ruxsatnoma;

- O'zbekiston respublikasi qizil kitobiga kiritilgan kamyob va yo'qolib ketish xavfi ostidagi o'simlik turlarini tabiiy muhitdan olishga ruxsatnoma - O'zbekiston respublikasi vazirlar mahkamasi tomonidan;

- davlat o'rmon fondi hududida o'simlik dunyosi ob'ektlaridan foydalanishga ruxsatnoma - O'zbekiston respublikasi qishloq va suv xo'jaligi vazirligi huzuridagi o'rmon xo'jaligi bosh boshqarmasi tomonidan;

- zaxira erlarda pichan o'rish va chorva mollarini o'tlatishga, o'rmon fondiga kirmaydigan daraxtlar va butalarni kesishga ruxsatnoma - mahalliy davlat hokimiyati organlari tomonidan;

- o'z yerlarining hududida tabiiy ozuqa maydonlarida pichan o'rish va chorva mollarini o'tlatishga ruxsatnoma - qishloq xo'jaligi korxonalari, muassasalari va tashkilotlari tomonidan;

O'simlik dunyosini muhofaza qilish va undan foydalanish huquqi ma'muriy, huquqiy usullar yordamida ham himoya qilinadi.

1. Ma'muriy javobgarlik - O'zbekiston respublikasining ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeksining XIII bobida ko'rsatilishicha:

- o'rmon fondi yerlaridan foydalanish qoidalarini buzish (77-modda), kesiladigan o'rmon fondidan foydalanish tartibini buzish (78-modda),

- daraxtlar, butalar, boshqa o'rmon o'simliklari va nihollarni g'ayri qonuniy ravishda kesish, shikastlantirish yoki yo'q qilish (79-modda),

- o'rmonlarni tiklash qoidalarini buzish (80-modda),

- qizil kitobga kiritilgan o'simliklarni yig'ish (81-modda),

- alohida muhofaza etiladigan tabiiy hududlar tartibini buzish (82-modda),

- oʻrmon uchun foydali faunani yoʻq qilib yuborish (83-modda),

- oʻrmonlarda yongʻin xavfsizligi talablarini buzish (84-modda) kabi maʼmuriy huquqbuzarlikni sodir etgan fuqarolarga nisbatan eng kam ish haqining uchdan bir qismidan tortib, to besh baravarigacha, mansabdor shaxslarga esa bir baravaridan, to etti baravarigacha jarima solish jazosi qoʻllaniladi[3;].

Maʼmuriy huquqbuzarlik jarimasi qizil kitobga kiritilgan oʻsimliklarni yigʻish(1-modda), huquq buzarlugini oladigan boʻlsak ushbu normada belgilanishicha, Oʻzbekiston respublikasining qizil kitobiga kiritilgan oʻsimliklarni yoxud shunday oʻsimliklarning ildizlari, poyalari, shoxlari, barglari, gullari, mevalari va urugʻlarini oʻzboshimchalik bilan yigʻish fuqarolarga eng kam ish haqining ikkidandan bir qismidan ikki baravarigacha, mansabdor shaxslarga esa ikki baravaridan besh baravarigacha miqdorda jarima solishga sabab boʻladi. Huddi shunday huquqbuzarlik maʼmuriy jazo chorasi qoʻllanilgandan keyin bir yil davomida takror sodir etilgan boʻlsa, fuqarolarga eng kam ish haqining ikki baravaridan besh baravarigacha, mansabdor shaxslarga esa uch baravaridan etti baravarigacha miqdorda jarima solishga sabab boʻladi.

Jinoiy-huquqiyjazo choralari Oʻzbekiston respublikasi jinoyat kodeksining ekologiya sohasidagi jinoyatlarga bagʻishlangan toʻrtinchi boʻlimining oʻn toʻrtinchi bobida atrof muhitni muhofaza qilish va tabiatdan foydalanish sohasidagi jinoyatlar uchun

jinoiy javobgarlik belgilangan.

- xususan, jinoyat kodeksining 198-moddasida ekinzor, oʻrmon yoki boshqa dov-daraxtlarga shikast etkazish yoki ularni nobud qilish,

- 199-moddada oʻsimliklar kasalliklari yoki zararkunandalari bilan kurash talablarini buzish,

- 202-moddasida hayvonot yoki oʻsimlik dunyosidan foydalanish tartibini buzish,

- 204-moddasida esa alohida muhofaza etiladigan tabiiy hududlarning tartibini buzish kabi jinoiy hatti-harakatlar uchun jazo choralari qoʻllanilishi mumkinligi belgilangan[3;].

Xulosa. Oʻsimlik dunyosini muhofaza qilish va undan foydalanish toʻgʻrisidagi meʼyoriy hujjatlar tabiiy sharoitda oʻsadigan oʻsimlik dunyosi, shuningdek takror koʻpaytirish va genetik fondini saqlash uchun ekib oʻstirayotgan yovvoyi oʻsimliklarni muhofaza qilish va ulardan foydalanish sohasidagi munosabatlarni tartibga solishga qaratilgan boʻlib, ularning asosiy vazifasi floraning tur tarkibini va genetik fondini tabiiy sharoitlarda saqlab qolish, tabiiy oʻsimliklar jamoalarining va yovvoyi oʻsimliklar oʻsadigan muhitning bir butunligini saqlash, oʻsimlik dunyosidan oqilona foydalanish va uni takror koʻpaytirishni taʼminlash, yuridik va jismoniy shaxslarning oʻsimlik dunyosini muhofaza qilish va undan foydalanish sohasidagi faoliyatlarini huquqiy tartibga solishdan iboratdir.

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

Foydalanilgan adabiyotlar:

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

1. Oʻzbekiston respublikasi "Qizil kitobi" 2019 yil, Toshkent "Chinor ENK"
2. E.O.Turidqulov "Global ekologik muammolar va ularni hal etish srategiyasi" Navoiy 2015 yil.
3. Xolmoʻminov J.T. "Ekologiya va qonun" - Toshkent: "Adolat", 2000yil.
4. Qoraboeva Maftuna Muxammadjonovna "MDI". Andijon 2014 yil.
5. "Botanika" Oʻ.Pratov, L.Shamsidinova, E.Sulaymonov, X.Axunov, K.Ibodov, V.Mahmudov. Toshkent. 2010 y.

УЛУЧШЕНИЕ НАВЫКОВ ГОВОРЕНИЯ С ПОМОЩЬЮ ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИИ

Г.С. ХАМРАКУЛОВА

Преподаватель, Джизакский государственный педагогический университет

Аннотация. Данная статья исследует взаимосвязь лингвокультурологии и изучения языков, особенно в аспекте развития навыков говорения. Рассматривая сложное взаимодействие языка и культуры, исследование подчеркивает практические подходы, включая культурное погружение, изучение прагматики и идиоматических выражений, для развития беглости и аутентичности речи. Выводы показывают, что принятие лингвокультурного подхода обогащает коммуникативную компетентность обучающихся, позволяя эффективно общаться в межкультурной среде. Кроме того, исследование акцентирует роль невербальной коммуникации и символических культурных элементов, соединяя лингвистическую точность с культурной беглостью. Статья исследует роль лингвокультурологии в изучении языков и её значимость для развития навыков говорения. Рассматривается взаимодействие языка и культуры, а также предлагаются практические методы, такие как культурное погружение, изучение прагматики и идиом. Особое внимание уделяется тому, как лингвокультурный подход обогащает коммуникативную компетенцию обучающихся, способствуя эффективному межкультурному общению. Также рассматривается связь между невербальной коммуникацией и культурными символами, что позволяет объединить знание языка с культурной беглостью.

Ключевые слова: лингвокультурология, навыки говорения, межкультурная коммуникация, изучение идиом, прагматика, культурное погружение.

Язык и культура: глубокая взаимосвязь

Язык и культура тесно взаимосвязаны, оказывая глубокое влияние друг на друга. Эта взаимосвязь лежит в основе лингвокультурологии — области, посвященной изучению взаимодействия языка и культуры. Навыки говорения, являющиеся краеугольным камнем изучения языка, требуют не только владения грамматикой и словарным запасом, но и культурной осведомленности для интерпретации и создания речи, которая будет контекстуально уместной и содержательной.

Образовательные реформы в Узбекистане

С момента обретения независимости Узбекистан внедрил масштабные реформы в различных секторах, при этом образование стало одним из главных приоритетов. Эти реформы направлены на создание современной образовательной системы, кото-

рая готовит учащихся к глобальной коммуникации, сохраняя национальные традиции. Образование, как подчеркивал первый президент Узбекистана Ислам Каримов, играет ключевую роль в развитии творческих способностей, передаче мудрости поколений и подготовке молодежи к созданию прогрессивного общества.

Лингвокультурология как новая дисциплина

Лингвокультурология, оформившаяся как отдельная научная дисциплина в 1990-х годах, изучает, как язык и культура влияют друг на друга. Исследователи, такие как В.Н. Телия, Ю.С. Степанов и В.А. Маслова, заложили основу для понимания этой взаимосвязи. Телия описала лингвокультурологию как изучение культурных ценностей и самосознания, отраженных в языке. Маслова подчеркнула междисциплинарный характер этой области, соединяющей лингвисти-

ку и культурологию.

Основные школы лингвокультурологии

1. Школа искусств Ю.С. Степанова: анализ исторических текстов для понимания культурных норм и их эволюции.

2. Школа Н.Д. Арутюновой: исследование универсальных лингвистических элементов в различных эпохах и культурах.

3. Московская школа В.Н. Телии: изучение культурных значений, непосредственно заложенных в языке.

4. Школы В.В. Воробьева и В.М. Шапклина: углубляют анализ лингвокультурных взаимосвязей.

Культурные элементы в изучении языков

Включение культурных элементов в преподавание языка необходимо для развития беглости и аутентичности общения. Такие элементы, как традиции, нормы, ценности и верования, обеспечивают глубокое понимание изучаемого языка. Например, понимание идиоматических выражений, таких как «spill the beans» или «break the ice» на английском языке, требует не только языковых знаний, но и культурного контекста.

Роль невербальной коммуникации

Невербальная коммуникация, включая жесты, выражения лица и язык тела, глубоко укоренена в культурных нормах. Например, простой кивок может означать согласие в западных культурах, но в других местах

может иметь иное значение. Обучение этим тонкостям помогает улучшить межкультурное общение.

Материалы и методы

Материалы:

- Теоретические основы: ключевые исследования по межкультурной прагматике и взаимосвязи языка и культуры.

- Медиа: фильмы, литература и музыка с насыщенным культурным контекстом.

- Цифровые платформы: виртуальные обмены и ролевые игры.

Методы:

1. Анализ литературы.

2. Сравнительный анализ культурных коммуникаций.

3. Культурное погружение в реальные сценарии.

Результаты

Применение лингвокультурных стратегий привело к:

- Увеличению беглости речи.
- Повышению аутентичности высказываний.
- Уверенности в межкультурном общении.

Выводы

Лингвокультурология позволяет учащимся достичь глубокой культурной осведомленности, что необходимо для эффективной коммуникации.

Список литературы:

1. Вержбицкая, А. (1991). Межкультурная прагматика: Семантика человеческого взаимодействия. Берлин: Mouton de Gruyter.
2. Крамш, К. (1998). Язык и культура. Оксфорд: Oxford University Press.
3. Холл, Э.Т. (1989). Вне культуры. Нью-Йорк: Anchor Books.
4. Хаус, Дж. (2006). «Коммуникативные стили в английском и немецком языках». Межкультурная прагматика, 3(1), 1–28.
5. Лантоф, Дж.П., & Торн, С.Л. (2006). Социокультурная теория и возникновение второго языкового развития. Оксфорд: Oxford University Press.
6. Хамракулова, Г.С. (2022). Значение иностранных языков в нашей стране.

AXBOROT-KOMMUNIKATSIYA YO'NALISHI MUTAXASSISLARIGA KASBIY KOMPETENSIYANING ZARURLIGI

QODIROV XASANBOY ORIBJONOVICH

**Toshkent Axborot Texnologiyalari Universiteti Farg'ona filiali, Professor v.b,
Pedagogika fanlar bo'yicha falsafa doktori (PhD)**

Annotatsiya: Ushbu maqolada axborot-kommunikatsiya yo'nalishi mutaxassislarining kasbiy kompetensiyalari va ularning zamonaviy talablar va rivojlanishga moslashishi o'rganiladi. Maktab va oliy ta'lim muassasalarida ushbu yo'nalish mutaxassislariga bo'lgan ehtiyojning ortishi, shuningdek, ularning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish uchun zarur bo'lgan pedagogik va texnologik yondashuvlar tahlil qilinadi. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining rivojlanishi va global mehnat bozorida raqobatbardosh mutaxassislar zarurati, mutaxassislarni tayyorlashda yangi metodologiyalar va amaliyotlarni o'rganish ahamiyatini oshiradi. Bu maqola, kasbiy kompetensiyalarning rivojlanishiga yordam beradigan zamonaviy pedagogik usullarni o'rganishga qaratilgan.

Kalit so'zlar: Axborot-kommunikatsiya, kasbiy kompetensiyalar, mutaxassislar tayyorlash, pedagogik metodlar, texnologiyalar, zamonaviy ta'lim.

Аннотация: В данной статье рассматриваются профессиональные компетенции специалистов в области информации и коммуникации и их адаптация к современным требованиям и развитию. Будет проанализирована потребность в специалистах данного направления в школах и высших учебных заведениях, а также педагогические и технологические подходы, необходимые для развития их профессиональной компетентности. Развитие информационно-коммуникационных технологий и потребность в конкурентоспособных специалистах на мировом рынке труда повышает актуальность изучения новых методологий и практик подготовки специалистов. Целью данной статьи является разработка современных педагогических методов, способствующих развитию профессиональных компетенций.

Ключевые слова: информационно-коммуникационные, профессиональные компетенции, обучение, педагогические методы, технологии, современное образование.

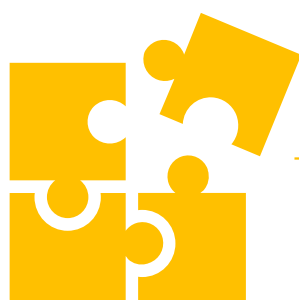
Kirish

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT) sohasidagi mutaxassislar hozirgi kunda eng talabgir va strategik muhim rol o'ynaydigan mutaxassislardir. Texnologiyalarning rivojlanishi bilan birga, bu soha mutaxassislari nafaqat texnik bilimlar, balki yuqori darajada tahliliy fikrlash, kreativlik, muammolarni hal qilish kabi boshqa kompetensiyalarga ham ega bo'lishi kerak. Hozirgi kunda raqamli iqtisodiyotning tez rivojlanishi va global mehnat bozorida raqobatbardosh mutaxassislar zarurati, o'quv dasturlarini yangilash va kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishga qaratilgan yangi yondashuvlarning ahamiyatini oshiradi.

Zamonaviy ta'lim tizimlari va ishlab chiqarish bozorlaridagi ehtiyojlar, AKT mutaxassislariga bo'lgan talabning ortishiga sabab bo'lishi bilan birga, mutaxassislarni tayyorlashning o'ziga xos xususiyatlarini talab qilmoqda. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining rivojlanishi, mehnat bozorida raqamli ko'nikmalarni egallagan mutaxassislariga ehtiyojni kuchaytirmoqda. Ushbu maqolada, axborot-kommunikatsiya yo'nalishi mutaxassislarining kasbiy kompetensiyalarini shakllantirishning ahamiyati, o'zgarib boshlagan mehnat bozoriga moslashish zarurati va zamonaviy pedagogik yondashuvlar haqida so'z yuritiladi.

O'qitish va kasbiy tayyorgarlik jarayonlarida yangi pedagogik metodlar va texnologiyalarni joriy qilish nafaqat

Pedagogik kompetentsiya tarkibiy qismlari

Kasbiy pedagogik kompetentsiyaning tarkibiy qismlari

- Kognitiv kompetentsiya
- Loyihalash kompetentsiyasi
- Kommunikativ kompetentsiya
- Konstruktiv kompetentsiya
- Tashkilotjilik (boshqaruv) kompetentsiyasi

AKT sohasidagi mutaxassislarni tayyorlashni yanada samarali qiladi, balki ularning professional kompetensiyalarini rivojlantirishda ham katta rol o'ynaydi. Bu jarayonni qo'llab-quvvatlash uchun zamonaviy texnologiyalar, xususan, sun'iy intellekt va raqamli vositalar orqali ta'lim olish imkoniyatlari kengaymoqda. Shu bilan birga, kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishda ta'lim tizimi va sanoat o'rtasidagi hamkorlik ham muhim o'rin tutadi.

Bugungi kunda AKT mutaxassislariga bo'lgan talablar faqatgina texnik bilimlarni o'zlashtirish bilan cheklanmaydi. Ular, shuningdek, innovatsion fikrlash, samarali jamoa bilan ishlash, va mijozlar bilan munosabatlarni o'rnatishda yuqori ko'nikmalarga ega bo'lishi kerak. Shuning uchun, axborot-kommunikatsiya yo'nalishi mutaxassislarni tayyorlashda kasbiy kompetensiyalarni shakllantirish jarayonini yanada takomillashtirish zarurati mavjud.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya

Axborot-kommunikatsiya yo'nalishi mutaxassislarning kasbiy kompetensiyalariga oid tadqiqotlar ko'plab olimlar tomonidan o'rganilgan. P. Brown (2019) o'zining tadqiqotida, AKT sohasidagi mutaxassislarni uchun zarur bo'lgan kasbiy kompetensiyalarni to'rtta asosiy guruhga ajratadi: texnik kompetensiyalar, interaktiv kompetensiyalar,

mehnat bozoriga moslashuvchanlik va kommunikatsiya kompetensiyalari. A. Green (2020) esa, kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishda amaliyotga yo'naltirilgan o'qitish metodlarini qo'llashning samaradorligini ta'kidlaydi. U, o'qitish metodlarining to'g'ri tanlovi, talabalar uchun amaliy ko'nikmalarni shakllantirishda muhim rol o'ynashini ko'rsatgan.

J. Miller (2021) o'z tadqiqotida AKT mutaxassislarning kasbiy kompetensiyalarini baholashda texnologik ko'nikmalar bilan birga, kommunikativ va etika qoidalariga e'tibor qaratadi. U, professional axborot-kommunikatsiya mutaxassislari uchun zamonaviy etika qoidalarining o'rganilishi muhimligini ta'kidlaydi. T. Williams (2019) esa, AKT sohasidagi mutaxassislarni tayyorlashda, xususan, talabalarning loyihalash va jamoaviy ish qilish qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan yondashuvlarning samaradorligini tahlil qiladi.

Metodologik yondashuvda, ushbu maqolada kombinatsiyalangan tadqiqot usullari qo'llaniladi. Kvantitativ usullardan foydalangan holda, so'rovnomalar va testlar o'tkaziladi. Bu testlar, mutaxassislarning kasbiy kompetensiyalarini baholash uchun zarur bo'lgan ma'lumotlarni yig'ish imkonini beradi. Shuningdek, sifatli tadqiqot metodlaridan foydalanib, o'qituvchilarning va talabalarning fikrlari to'plandi. Bu jarayonda,

AKT sohasida ishlayotgan mutaxassislarning kasbiy kompetensiyalarini qanday shakllantirishga doir mavjud yondashuvlar va amaliyotlar tahlil qilindi.

Kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishda o'qituvchilarning pedagogik metodlarini va zamonaviy texnologiyalarni qo'llash orqali talabalarning kasbiy ma'lumot va ko'nikmalarini shakllantirishda katta yutuqlar qayd etildi. Bu jarayonda o'qitish metodlari va texnologiyalarning integratsiyasi ta'lim jarayonini yanada samarali qiladi. Shu bilan birga, talabalarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishda amaliyotga yo'naltirilgan o'qitish usullarining qo'llanilishi muhim rol o'ynaydi.

Natijalar

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, axborot-kommunikatsiya yo'nalishi mutaxassislarining kasbiy kompetensiyalari, ayniqsa, raqamli ko'nikmalar, kommunikatsiya qobiliyatlari va muammolarni hal qilish qobiliyatlari juda muhim. O'qituvchilarning pedagogik metodlari va zamonaviy texnologiyalarni qo'llash orqali talabalarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishda sezilarli yutuqlar qayd etildi. O'qituvchilarning ta'lim jarayonida innovatsion metodlarni qo'llashning o'zi kasbiy kompetensiyalarni yanada oshiradi. Aytish joizki, pedagogik yondashuvda individual ehtiyojlarga asoslangan metodlarni qo'llash va talabalar bilan interaktiv ishlash natijasida ularning kasbiy ma'lumot va ko'nikmalari shakllandi.

Bundan tashqari, kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishda ta'lim muassasalarining o'zgaruvchan mehnat bozoriga moslashish darajasi muhim omil bo'lib, ularning talablariga mos o'quv dasturlari ishlab chiqish zarurati mavjud. Pedagogik texnologiyalar va innovatsion metodlarni qo'llash natijasida, mutaxassislarning texnik va kommunikativ

kompetensiyalari sezilarli darajada oshganini ko'rish mumkin. Shuningdek, o'qituvchilarning interaktiv metodlarni qo'llash orqali o'quvchilarga individual yondashuvi, kasbiy kompetensiyalarni yanada rivojlantirish imkonini yaratadi.

Munozara

Tadqiqot natijalari ko'rsatayotganidek, axborot-kommunikatsiya yo'nalishidagi mutaxassislar uchun kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishga bo'lgan ehtiyoj bugungi kunning asosiy talablaridan biridir. Ammo, bu kompetensiyalarni shakllantirishda ta'lim tizimida mavjud bo'lgan ba'zi muammolar ham bor. Masalan, ta'lim tizimi va sanoatning ehtiyojlari o'rtasidagi uzilishlar, o'qituvchilarning zamonaviy pedagogik texnologiyalarga yetarlicha moslashmaganligi kabi masalalar mavjud. Ushbu muammolarni hal qilish uchun, ta'lim tizimini modernizatsiya qilish, o'qituvchilarga yangi pedagogik uslublarni o'rgatish va sanoat bilan hamkorlikni kuchaytirish zarur.

Agar o'quv muassasalari sanoat ehtiyojlariga moslashtirilsa, talabalarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish yanada samarali bo'lishi mumkin. Shuning uchun, o'quv dasturlari, ishlab chiqarish sohalarining talablariga mos ravishda yangilanishi zarur. Bu, o'z navbatida, o'quvchilarning raqamli va kommunikatsiya kompetensiyalarini yanada oshiradi. Buning uchun, ta'lim tizimida zamonaviy texnologiyalarni qo'llash, o'quv dasturlarini doimiy ravishda yangilash va pedagogik yondashuvlarni moslashtirish lozim.

Xulosa

Axborot-kommunikatsiya yo'nalishi mutaxassislarining kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishning ahamiyati zamonaviy ta'lim tizimida to'liq tushuniladi. Raqamli texnologiyalar va kommunikatsiya

vositalari sohasidagi tezkor o'zgarishlar, mutaxassislarning yangi ko'nikmalarini talab etmoqda. Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, ta'lim muassasalarida kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirish uchun samarali pedagogik

metodlar, innovatsion texnologiyalar va o'zgaruvchan mehnat bozoriga moslashish zarur. Bu jarayonda ta'lim tizimi va sanoat o'rtasidagi hamkorlik muhim ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Qodirov, X. O., Norinov, M. U., & Ergashev, A. A. (2023). O 'zbek jadid mutafakkiri abdulla avloniyning inson va tabiat munosabatlari haqidagi qarashlari. Research and implementation, 1(6), 40-44.
2. Oribjonovich, Q. X., & Nabiyevena, Q. X. (2023, April). OLIY TALIM TALABALARIDA PEDAGOGIK MAHORATINI RIVOJLANTIRISHNING O 'ZIGA XOS JIHATLARI. In Integration Conference on Integration of Pragmalinguistics, Functional Translation Studies and Language Teaching Processes (pp. 7-11).
3. Qodirov, X. O., Norinov, M. U., & Ergashev, A. A. (2023). Uzlusiz ta'lim tizimida hamkorlik pedagogikasining insonparvarlashuv xususiyatlari. Research and implementation, 1(6), 45-50.
4. Oribjonovich, Q. X., & Nabiyevena, Q. X. (2023, April). Tarbiya fani o 'qituvchisining tashkilotchilik madaniyatini rivojlantirish bo 'yicha sirtqi ta'lim talabalarida didaktik ta'minotini takomillashtirish. In International Congress on Models and methods in Modern Investigations (pp. 1-6).
5. Oribjonovich, Q. X., & Najimidin o'g, N. M. R. (2023). Inson intellektual va ma'naviy kamoloti bosqichlari. Образова-ние наука и инновационные идеи в мире, 18(8), 39-43.
6. Мухтаров, Ф. М., & Орибжонович, Қ. Х. (2023, April). Олий Таълимда Инновацион-Педагогик Фаолият-нинг Ижтимоий-Психологик Хусусиятлари. In International Conference on Multidimensional Research and Innovative Technological Analyses (pp. 39-44).
7. Oribjonovich, Q. X., & Najimidin o'g, N. M. R. (2023). Fuqarolik jamiyati taraqqiyotida tolerantlik madaniyatining o 'rni. Образование наука и инновационные идеи в мире, 18(8), 44-46.
8. Qodirov, X., & Abdullajonova, N. (2023). Значение кооперативной педагогики в формировании характеристик человечности. Farg 'ona davlat universiteti ilmiy jurnali, (1), 560-563.
9. Qodirov, X. (2023). Характеристика проявления инновационности на уровне личности как следствие профес-сионально-педагогической культуры. Farg 'ona davlat universiteti ilmiy jurnali, (1), 38-41.
10. O'ktamovich, B. I., & Oribjonovich, Q. X. Najimidin o'g, NMR, & Abdugoffor o'gli, XA (2023, April). OTM Talabalarida Pedagogik Maxoratini Rivojlantirish Masalalari. In Conference on Applied and Practical Sciences (pp. 100-104).
11. Qodirov, X., & Abdullajonova, N. (2023). HAMKORLIK PEDAGOGIKASINING INSONPARVARLIK HUSUSIYATLARINI SHAKLLANTIRISHDAGI AHAMIYATI. Farg'ona davlat universiteti, (1), 225-225.
12. Oribjonovich, K. H. (2022). Pedagogical skill in the activity of a teacher is a product of individual characteristics. International Journal of Pedagogics, 2(12), 18-22.
13. Qodirov, X. (2023). The classification of innovativeness on the level of an individual as property of the professional pedagogical culture. Scientific Journal of the Fergana State University, 29(1), 8.
14. QODIROV, H. (2023). KASB-HUNAR MAKTABLARIDA KICHIK BIZNES VA XUSUSIY TADBIRKORLIKNI SHAKLLANTIRISH. Journal of Pedagogical and Psychological Studies, 1(5), 160-163.
15. Aliboev, T., & Qodirov, H. (2023). TA'LIM SIFATINI OSHIRISHDA-PEDAGOG MAHORATI MUHIM OMIL. ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ, 18(4), 42-45.
16. Кадиров, Х. (2023). OLIY TA'LIM MUASSASASI TALABALARIDA LIDERLIK SIFATLARINI SHAKLLANTIRISH BOSQICHLARI. Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари/Актуальные проблемы социально-гуманитарных наук/Actual Problems of Humanities and Social Sciences, 3.
17. Qodirov, X. (2023). AI IN TRANSLATION: BENEFITS, CHALLENGES, AND THE ROAD AHEAD. Лучшие интел-лектуальные исследования, 6(2), 122-126.
18. Qodirov, X. (2023). MATERIALS FOR TEACHING CULTURE: LITERATURE.
19. Qodirov, H. (2018). Strategy of action of Uzbekistan on the development of export of textile products. Journal of Accounting and Marketing, 7, 301.
20. Qodirov, X., Rajabova, X., Abdullajonova, N., Otaxonova, Z., Aliev, I., Abdurakhmon, S., & Sayitov, S. (2024, November). On analytical study of heat transfer phenomenon in special-shape soldering iron. In E3S Web of Conferences (Vol. 508, p. 05006). EDP Sciences.
21. Qodirov, X., & Yoqubjonov, S. (2023). YOSHLARDA MILLIY G 'URUR VA MILLIY IFTIXOR TUSHUNCHALARINI SHAKLLANTIRISHDA, BOBUR HAYOTI VA IJODINI O 'RGANISHNING PEDAGOGIK AHAMIYATI. Journal of technical research and development, 1(2), 465-470.
22. Zaxidov, I., & Qodirov, X. (2024). THE SIGNIFICANCE OF TEACHING KNOWLEDGE OF HOMOGENEOUS MAGNETIC FIELD THROUGH THE ANDROID PROGRAM IN A SCHOOL PHYSICS COURSE. Science and innovation, 3(B5), 110-116.
23. Qodirov, X. (2023). O 'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY MAJLISI TOMONIDAN QABUL QILINGAN DOLZARB HUQUQIY HUJJATLARNI O 'RGANISH METODIKASI. Journal of technical research and development, 1(2), 247-252.
24. Qodirov, X., & Nabiyeven, I. (2023). MAHMUDHO 'JA BEHBUDIYNING DAVLAT BOSHQARUVI HAQIDAGI QARASHLARI. Journal of technical research and development, 1(2), 391-396.
25. Qodirov, X., & Evatov, S. (2023). OILA MUSTAHKAMLIGINI OSHIRISHDA SOG'LOM TURMUSH TARZI VA IQTISODIY YUKSALISH. Наука и технология в современном мире, 2(21), 67-69.
26. Qodirov, X. (2023). PROFESSIONAL-PEDAGOGIK MADANIYATNING XOSSASI SIFATIDAGI INNOVATSIONLIKNING SHAXSIYAT DARAJASIDA NAMOYON BO 'LISH TASNIFLARI. Farg'ona davlat universiteti, (1), 8-8.
27. O'ktamovich, B. I., Oribjonovich, Q. X., Najimidin o'g, N. M. R., & Abdugoffor o'gli, X. A. (2023, April). OTM Talabalarida Pedagogik Maxoratini Rivojlantirish Masalalari. In Conference on Applied and Practical Sciences (pp. 100-104).

PEDAGOGIK TA'LIMDA SUN'IY INTELLEKTNI TATBIQ ETISHDA FOYDALI QO'LLANMALAR VA METODIK TAVSIYALAR

MAXAMADJANOV ISLOMJON,

Namangan Muhandislik – Qurilish Instituti tayanch doktoranti

Annotatsiya: Sun'iy intellektning (SI) pedagogik ta'limga integratsiyalashuvi o'qitish, o'rganish va boshqarishga innovatsion yondashuvlarni taklif qiluvchi transformativ siljishni anglatadi. Ushbu maqolada SI ni pedagogik sharoitlarda tatbiq etish bo'yicha batafsil qo'llanmalar va uslubiy tavsiyalar keltirilgan. Maqola joriy tadqiqotlar va amaliy tadqiqotlarga asoslanib, pedagogik natijalarni yaxshilash uchun SI texnologiyalaridan foydalanishning ilg'or amaliyotlari, muammolari va imkoniyatlarini o'rganadi. Tahlil moslashuvchan ta'lim tizimlarini, sun'iy intellektga asoslangan talabalarni baholash vositalarini va virtual o'qituvchi yordamchilarini, shuningdek, axloqiy jihatlar va o'qituvchilarni tayyorlashni o'z ichiga oladi. Tadqiqot natijasida qo'lga kiritilgan muvaffaqiyatli topilmalar ta'limda sun'iy intellekt imkoniyatlaridan foydalanishga intilayotgan o'qituvchilar, tadqiqotchilar va siyosatchilar uchun keng qamrovli manba bo'lib xizmat qilishga qaratilgan.

Kalit so'zlar: Sun'iy intellekt, Pedagogik ta'lim, Adaptiv ta'lim, Ta'limda SI, Uslubiy tavsiyalar

Аннотация: Интеграция искусственного интеллекта (ИИ) в педагогическое образование представляет собой преобразующий сдвиг, предлагающий инновационные подходы к преподаванию, обучению и администрированию. В этой статье приводятся подробные руководства и методические рекомендации по внедрению ИИ в педагогическую среду. Опираясь на текущие исследования и тематические исследования, в статье рассматриваются передовые практики, проблемы и возможности использования технологий ИИ для улучшения педагогических результатов. Анализ охватывает адаптивные системы обучения, инструменты оценки учащихся на основе ИИ и виртуальных помощников преподавателей, а также этические соображения и подготовку учителей. Результаты направлены на то, чтобы служить всеобъемлющим ресурсом для педагогов, исследователей и политиков, стремящихся использовать потенциал ИИ в образовании.

Ключевые слова: искусственный интеллект, педагогическое образование, адаптивное обучение, ИИ в образовании, методические рекомендации.

Kirish: Sun'iy intellekt (SI) – bu kompyuter tizimlariga inson aqliy faoliyatining turli jihatlarini, masalan, fikrlash, o'rganish, muammolarni hal qilish, qaror qabul qilish va nutqni tushunish kabi qobiliyatlarni taqlid qilish imkonini beruvchi texnologiyalar yig'indisidir. SI informatika, matematika, nevrologiya, lingvistika, va psixologiya kabi sohalarning kesishmasida rivojlanadi.

SI texnologiyalarining jadal rivojlanishi turli sohalarni, jumladan, ta'limni ham qayta shakllantirmoqda. O'qituvchilarni tayyorlashga qaratilgan pedagogik ta'lim

ushbu yutuqlardan foydalanish uchun o'ziga xos tarzda joylashtirilgan. SI vositalari shaxsiylashtirilgan ta'lim, real vaqtda fikr-mulohazalar va ma'lumotlarga asoslangan qarorlar qabul qilish kabi imkoniyatlarni taklif etadi, bu esa ta'lim jarayonlarini sezilarli darajada yaxshilaydi. Biroq, SI ni pedagogik amaliyotga samarali integratsiya qilish texnologiyani qabul qilishdan ko'proq narsani talab qiladi; uning salohiyati, muammolari va axloqiy oqibatlarini aniq tushunishni talab qiladi.

Sun'iy intellektning (SI) ta'lim sohasiga qo'shadigan foydalari katta va keng qamrovli.

Quyida ta'lim jarayonida SI texnologiyalari orqali erishiladigan asosiy foydalar keltiriladi:

1. Shaxsiylashtirilgan ta'lim

SI har bir talabaning o'quv jarayonini individual tarzda moslashtirish imkonini beradi:

1. Talabaning bilim darajasini aniqlash va mos o'quv materiallarini tavsiya qilish.

2. Talabaning kuchli va kuchsiz tomonlarini aniqlab, shu asosda takomillashtirish strategiyalarini ishlab chiqish.

3. Masalan, Khan Academy va Coursera kabi platformalar SI yordamida foydalanuvchilarga moslashtirilgan kurslarni taklif qiladi.

2. O'quv jarayonini avtomatlashtirish

SI o'qituvchilarning vaqtini tejashga yordam beradi:

1. Avtomatik baholash tizimlari (imtihonlarni yoki uy vazifalarini tekshirish).

2. Loyihalar va insholarni baholash uchun SI modellaridan foydalanish.

3. Masalan, Grammarly yoki Turnitin kabi vositalar talabaning yozma ishlarini avtomatik tahlil qiladi.

4. O'qituvchilarni rivojlantirish

SI yordamida o'qituvchilar malakasini oshirish uchun quyidagi imkoniyatlar yaratiladi:

1. Eng yangi pedagogik uslublar va metodikalarni o'rganish.

2. Ta'lim sifatini tahlil qilish va uni oshirish bo'yicha maslahatlar olish.

3. Masalan, ma'lumotlarni tahlil qilish vositalari orqali o'qituvchilarning dars sifati haqida tahliliy hisobotlar yaratish.

4. Innovatsion o'quv muhitini yaratish

SI texnologiyalari yangi uslublarni kiritish imkonini beradi:

1. Virtual va kengaytirilgan reallik (VR/AR) vositalari yordamida amaliy mashg'ulotlar.

2. Interaktiv va o'yinlashtirilgan o'qitish

dasturlari.

5. Ta'limdagi ma'lumotlar tahlili

SI katta hajmdagi o'quv ma'lumotlarini tahlil qilib, quyidagilarni aniqlaydi:

1. Talabalarning muvaffaqiyat darajasini prognoz qilish.

2. Ta'lim tizimidagi kamchiliklarni bartaraf etish.

Ushbu maqola SI ni pedagogik ta'limga qanday tatbiq etish mumkinligini batafsil o'rganishga qaratilgan. Mavjud adabiyotlarni tahlil qilish, amaliy metodologiyalarni batafsil bayon qilish va integratsiya uchun tizimli asosni taqdim etish orqali bu ish nazariy imkoniyatlar va amaliy qo'llash o'rtasidagi tafovutni bartaraf etishga intiladi.

Literature Review:

Ta'limda SI evolyutsiyasi

Ta'limda sun'iy intellektni qo'llash asosiy kompyuter yordamidagi ta'lim tizimlaridan ilg'or adaptiv o'quv platformalariga aylandi. Dastlabki tadqiqotlar (masalan, Suppes va Morningstar, 1969) dasturlashtirilgan ta'limning potentsialiga urg'u berdi, so'nggi ishlar esa SI ning katta ma'lumotlar to'plamini qayta ishlash, o'rganish naqshlarini aniqlash va individual talaba ehtiyojlariga moslashish qobiliyatiga qaratilgan. Tadqiqotlar SI sezilarli hissa qo'shadigan uchta asosiy sohani ta'kidlaydi: o'quv rejasini ishlab chiqish, talabalarning faolligi va ma'muriy samaradorlik.

Pedagogik ta'limda SI vositalari

1. Moslashuvchan ta'lim tizimlari: Coursera va Khan Academy kabi sun'iy intellektga asoslangan platformalar kontentni talabalarning malaka darajasiga moslashtirish uchun algoritmlardan foydalanadi. Ushbu vositalar moslashtirilgan mashqlar va tezkor fikr-mulohazalarni taqdim etish orqali o'rganishni yaxshilaydi.

2. Virtual o'qitish yordamchilari: IBM kompaniyasi Uotson kabi sun'iy intellektga asoslangan yordamchilar o'qituvchilarga

baho berish va tez-tez beriladigan savollarga javob berish kabi odatiy vazifalarni avtomatlashtirish orqali yordam beradi.

3. O'qituvchilarni tayyorlash uchun sun'iy intellekt: Squirrel AI kabi platformalar o'qituvchilarni o'qitish uchun simulyatsiyalarni taklif qiladi, bu esa o'qituvchilarga virtual muhitda sinf stsenariylarini boshqarishni mashq qilish imkonini beradi.

Qiyinchiliklar va axloqiy mulohazalar

O'zining potentsialiga qaramay, ta'limdagi sun'iy intellekt ma'lumotlarning maxfiyligi, algoritmik tarafkashlik va raqamli tafovut haqida tashvish uyg'otadi. Olimlarning ta'kidlashicha, axloqiy asoslar va tartibga solish choralari SI dan adolatli va mas'uliyatli foydalanishni ta'minlash uchun zarurdir.

Tadqiqot metodologiyasi: Ushbu tadqiqotning asosiy maqsadlari quyidagilardan iborat:

1. Pedagogik ta'limda SI ni joriy etishning samarali strategiyalarini aniqlash.

2. SI vositalarining ta'lim samaradorligi va talabalar natijalariga ta'sirini baholash.

3. Pedagoglar uchun amaliy tavsiyalar berish.

Uslubiy yondashuv

Ushbu tadqiqot sifat va miqdoriy tadqiqotlarni birlashtirgan aralash usullarni qo'llaydi:

1. Sifatli tahlil: O'qituvchilar bilan chuqur suhbatlar o'tkazilib, ularning sun'iy intellekt vositalari bilan bog'liq tajribalari haqida tushunchalar to'plandi.

2. Miqdoriy tahlil: Talabalarning faolligi va samaradorligidagi o'zgarishlarni o'lchash uchun sun'iy intellektga asoslangan o'quv platformalaridan olingan so'rovlar va ma'lumotlar tahlil qilindi.

Ma'lumotlar to'plash

1. Adabiyotlarni ko'rib chiqish: 50 dan ortiq ilmiy maqolalar va amaliy tadqiqotlarni

har tomonlama ko'rib chiqish asosli tushunchalarni taqdim etdi.

2. Suhbatlar: o'qitish amaliyotida sun'iy intellektidan foydalanadigan muassasalarning 30 nafar o'qituvchilari bilan o'tkazildi.

3. So'rovlar: 200 nafar talaba SI ga asoslangan ta'lim tizimlari haqidagi tasavvurlarini baholash uchun tarqatildi.

Ma'lumotlarni tahlil qilish

Sifatli ma'lumotlarni sharhlash uchun tematik tahlil ishlatilgan, statistik usullar, jumladan, t-testlari va regressiya tahlillari miqdoriy ma'lumotlarga muhim naqsh va korrelyatsiyalarni aniqlash uchun qo'llanilgan.

Tahlil va natijalar

O'qituvchilarning SI bo'yicha istiqbollari Suhbatlar asosida turli xil fikrlar aniqlandi:

- Ijobiy qarashlar: O'qituvchilar sun'iy intellektni interaktiv o'qitishga

ko'proq vaqt ajratgan holda ma'muriy vazifalarni avtomatlashtirish

qobiliyatini yuqori baholadilar.

- Xavotirlar: Ko'pchilik o'rganishning keskin egri chizig'i va potentsial ish joyini almashtirish haqida xavotir bildirdi.

Talabalarning bilim olishiga ta'siri

So'rov natijalari shuni ko'rsatdiki, o'qituvchilarning 85 foizi SI takomillashtirilgan platformalarni qiziqarli va foydalanuvchilarga qulay deb topishgan. Statistik tahlil shuni ko'rsatdiki, an'anaviy usullarga nisbatan moslashuvchan o'quv vositalaridan foydalangan holda talabalar o'rtasida test ballari 13% ga yaxshilangan.

Case Study: O'qituvchilar tayyorlashda SI

SI simulyatsiyasidan foydalangan holda o'qituvchilarni tayyorlash dasturining tahlili sinfni boshqarish ko'nikmalarining sezilarli darajada yaxshilanganligini ko'rsatdi. Dasturda ishtirok etgan o'qituvchilar ishonch va tayyorgarlik ortganligini qayd etdilar.

Aniqlangan qiyinchiliklar

1. Texnik to'siqlar: Infratuzilmaga kirishning cheklanganligi va yuqori amalga oshirish xarajatlari kam resursli sharoitlarda qabul qilishga to'sqinlik qiladi.

2. Axloqiy dilemmalar: ma'lumotlarning maxfiyligi va tarafkashlik masalalari hal etilmagan.

Xulosa: Sun'iy intellektning pedagogik ta'limga integratsiyalashuvi o'qitish va ta'lim jarayonlarini inqilob qilish uchun muhim imkoniyatdir. Moslashuvchan ta'lim tizimlari, virtual o'qitish yordamchilari va ilg'or ma'lumotlar tahlili kabi sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish orqali o'qituvchilar yanada shaxsiylashtirilgan, samarali va jozibador o'quv tajribalarini yaratishi mumkin. Biroq, bu o'zgarish puxta rejalashtirish, mustahkam metodologik asoslar va axloqiy mulohazalar, ma'lumotlar maxfiyligi va raqamli tafovut kabi muammolarni hal qilish majburiyatini talab qiladi.

Ushbu maqolada keltirilgan tadqiqot va

tahlillar shuni ko'rsatdiki,

muvaffaqiyatli amalga oshirish o'qituvchilar, tadqiqotchilar, siyosatchilar va texnologiya ishlab chiquvchilarni o'z ichiga olgan hamkorlikdagi yondashuvga bog'liq. O'qituvchilarni har tomonlama tayyorlash, infratuzilmaga sarmoya kiritish va sun'iy intellekt vositalarini doimiy ravishda baholash ularning pedagogik sharoitlarda samaradorligi va barqarorligini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega.

Oxir oqibat, SI ning pedagogik ta'limga joriy etilishi nafaqat ilg'or texnologiyalarni joriy etish, balki talabalar va o'qituvchilar uchun ta'lim tajribasi va natijalarini oshirishdir. Ushbu maqolada keltirilgan amaliy qo'llanmalar va uslubiy tavsiyalarga amal qilgan holda, manfaatdor tomonlar SI ning o'zgaruvchan potentsialidan foydalanishi va uning muammolarini mas'uliyat bilan hal qilishlari mumkin. Soha rivojlanishda davom etar ekan, SI ning ta'limdagi rolini takomillashtirish va optimallashtirish uchun doimiy tadqiqot va muloqot muhim bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Bengio, Y. Deep learning for AI in education: Opportunities and challenges. Nature Communications, 10(1), 2019 y, 345-359 p.
2. Luckin, R., Holmes, W., Griffiths, M., & Forcier, L. B. Intelligence Unleashed: An Argument for AI in Education. Pearson Education. 2016 y.
3. Squirrel AI Learning. How AI Adaptive Learning Systems Revolutionize Education. 2020 y.
4. Roll, I., & Wylie, R. Evolution and revolution in AI in education. International Journal of Artificial Intelligence in Education, 26(2), 2016 y, 582-599 p.
5. Williamson, B. The datafication of education and the social implications of AI. Learning, Media and Technology, 45(2), 2020 y, 95-106 p.
6. I. Maxamadjanov. Universitet talabalari mustaqil ishlarini bajarishda sun'iy intellektidan samarali foydalanish. Mirzo ulug'bek nomidagi o'zbekiston milliy Universiteti ilmiy jurnali. 2024 yil № 1/6. 144-146 s.

IMKONIYATI CHEKLANGAN TALABALAR UCHUN AXBOROT VOSITALARIDAN FOYDALANISH MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH USULLARI

EMINOV BEHZODBEK ABDUJABBOROVICH

Farg'ona imkoniyatlari cheklangan shaxslar uchun ixtisoslashtirilgan kasb-hunar maktabi "Raqamli texnologiyalari" kaferdarasi katta o'qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada imkoniyati cheklangan talabalar uchun axborot vositalaridan foydalanish madaniyatini shakllantirish usullari o'rganilgan. Tadqiqotda axborot vositalaridan samarali foydalanishni targ'ib qilish, ularning imkoniyatlarini kengaytirish va o'quv jarayonida faol ishtirok etish uchun zarur bo'lgan mahorat va bilimlarni shakllantirish masalalari yoritilgan. Maqolada imkoniyati cheklangan talabalarning axborot texnologiyalariga bo'lgan ehtiyojlari, foydalanishda duch keladigan qiyinchiliklari hamda ushbu jarayonda madaniyatni shakllantirish uchun qo'llanilishi mumkin bo'lgan usullar tavsiya qilingan.

Kalit so'zlar: Imkoniyati cheklangan talabalar, axborot vositalari, foydalanish madaniyati, axborot texnologiyalari, o'quv jarayoni, madaniyat shakllantirish, inkluziv ta'lim.

Аннотация: В данной статье рассматриваются методы формирования культуры использования медиа у студентов с ограниченными возможностями здоровья. Исследование направлено на формирование навыков и знаний, необходимых для содействия эффективному использованию средств массовой информации, расширения их возможностей и активного участия в процессе обучения. В статье представлены потребности учащихся с ограниченными возможностями здоровья в информационных технологиях, трудности, с которыми они сталкиваются при их использовании, и методы, которые могут быть использованы для формирования культуры в этом процессе.

Ключевые слова: Обучающиеся с ограниченными возможностями здоровья, Медиа, культура использования, информационные технологии, образовательный процесс, формирование культуры, инклюзивное образование.

Kirish

Imkoniyati cheklangan talabalar uchun axborot vositalaridan foydalanish madaniyatini shakllantirish muammosi hozirgi kunda dolzarb masalalardan biridir. Globallashuv va raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi natijasida ta'lim tizimida axborot vositalarining o'rni va ahamiyati sezilarli darajada ortib bormoqda. Biroq imkoniyati cheklangan talabalar uchun bu vositalardan foydalanish imkoniyatlari, shuningdek, ulardan to'g'ri foydalanish madaniyatini shakllantirish hali ham yetarli darajada rivojlanmagan. Axborot texnologiyalari imkoniyatlari kengaygani sari, ushbu talaba guruhining ta'lim olish

imkoniyatlarini oshirish hamda ta'lim muhitida ularni qo'llab-quvvatlash uchun maxsus usullar va strategiyalarni ishlab chiqish zaruriyati paydo bo'ldi.

Imkoniyati cheklangan talabalar uchun axborot vositalaridan foydalanish madaniyatini shakllantirish ularning ijtimoiy hayotga moslashuvi va mustaqil faoliyat ko'rsatishlari uchun muhim omil hisoblanadi. Ta'lim jarayonida axborot vositalaridan samarali foydalanish imkoniyatini ta'minlash, talabalar o'rtasida bilim va malakalarni o'stirishga hamda ularning axborot madaniyatini shakllantirishga yordam beradi. Ayniqsa, maxsus ehtiyojlarga ega talabalarga axborot texnologiyalarini o'zlashtirish va ulardan foydalanish imkonini berish ularning

o'quv jarayonida faol ishtirok etishiga, hamda bilimlarini chuqurlashtirishga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. [1]

Ushbu maqolaning asosiy maqsadi imkoniyati cheklangan talabalar uchun axborot vositalaridan foydalanish madaniyatini shakllantirish jarayonida samarali usullarni o'rganish va ularni amalda tatbiq etishdan iborat. Shu orqali nafaqat ushbu guruhga taalluqli texnologiyalarni keng joriy etish, balki jamiyatda imkoniyati cheklangan shaxslarning axborot madaniyati darajasini oshirish va ularning intellektual rivojlanishiga hissa qo'shish maqsad qilingan.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya

Ushbu tadqiqotda imkoniyati cheklangan talabalar uchun axborot vositalaridan foydalanish madaniyatini shakllantirish usullari o'rganilib, ular ta'lim jarayoniga qanday ta'sir ko'rsatishi tahlil qilindi. Tadqiqot usuli sifatida aralash metodologiyadan foydalanildi, bunda sifat va miqdoriy tahlil usullari birgalikda qo'llanildi. Axborot vositalaridan foydalanish madaniyatini shakllantirishda, birinchi navbatda, talabalar o'rtasida mazkur texnologiyalardan foydalanish darajasini baholash hamda ularning ehtiyojlarini aniqlash maqsadida so'rovnomma va intervyular o'tkazildi. Shuningdek, ushbu jarayonda qo'llaniladigan axborot texnologiyalari va vositalarining samaradorligini aniqlash uchun statistik tahlillar olib borildi. [3]

Tadqiqot jarayonida axborot vositalaridan foydalanish madaniyatini shakllantirishning samaradorligini baholash uchun qator indikatorlar kiritildi. Bu indikatorlar orasida foydalanish qulayligi, axborotga kirish imkoniyati, o'quv jarayoniga ta'siri, va talabalar o'rtasida axborot vositalariga nisbatan ijobiy munosabatning shakllanishi kabilar mavjud. Ushbu indikatorlarning har biri uchun hisoblash formulasi quyidagicha

ko'rinishda ifodalandi:

$$A = \frac{T_{faoliyat}}{T_{umumiy}} \text{ kirish imkoniyati:}$$

bu yerda A – axborotga kirish imkoniyati ko'rsatkichi, T_{faoliyat} – talabalar tomonidan axborot olish uchun sarflangan vaqt, T_{umumiy} – o'quv jarayonidagi umumiy vaqt.

Olingan natijalar asosida har bir indikator uchun statistik tahlil o'tkazildi, bu esa axborot vositalaridan foydalanish madaniyatini shakllantirish jarayonida qaysi omillar muhimligini aniqlashga imkon berdi. Shu asosda axborot vositalari va texnologiyalardan foydalanish madaniyatini shakllantirish uchun eng samarali metodlar va strategiyalar tavsiya qilindi. [5]

Natijalar

Quyida tadqiqotning asosiy natijalari ko'rsatilgan bo'lib, ular imkoniyati cheklangan talabalar uchun axborot vositalaridan foydalanish madaniyatini shakllantirishning samaradorligi va ta'sir omillarini tahlil qilishga yordam beradi.

Tadqiqot davomida 100 nafar imkoniyati cheklangan talaba ishtirok etdi, ulardan foydalanish qulayligi, axborotga kirish imkoniyati, o'quv jarayoniga ta'siri, va ijobiy munosabat shakllanishi kabi ko'rsatkichlar bo'yicha ma'lumotlar yig'ildi. Ushbu natijalar yordamida axborot vositalaridan foydalanishning umumiy madaniyatga ta'sir darajasini baholash imkoniyati paydo bo'ldi. [2]

Axborotga kirish imkoniyati ko'rsatkichi (A) esa o'rtacha 0.83 ga teng bo'ldi, bu esa imkoniyati cheklangan talabalar axborot olishda yaxshi imkoniyatlarga ega ekanini bildiradi. Biroq, minimal qiymat 0.6 ekanligi ba'zi talabalar uchun kirish imkoniyati hali ham cheklanganligini ko'rsatmoqda.

O'quv jarayoniga ta'sir ko'rsatkichi (I) esa 18.5% ni tashkil etdi. Bu axborot vositalaridan foydalanish talabalar bilimlarini

oʻrtacha 18.5% ga oshirganini anglatadi. Ushbu koʻrsatkichning maksimal qiymati 25% boʻlib, ayrim talabalar uchun bu vositalar taʼlim samaradorligini sezilarli darajada oshirganini koʻrsatadi.

Yuqoridagi natijalar tahlili asosida, imkoniyati cheklangan talabalar uchun axborot vositalaridan foydalanish madaniyatini shakllantirishda foydalanish qulayligi va axborotga kirish imkoniyati kabi omillar katta ahamiyatga ega ekanini aniqlandi. Oʻquv jarayoniga taʼsir koʻrsatkichi va ijobiy munosabat shakllanishi indeksi esa ushbu talaba guruhining axborot texnologiyalariga qiziqishini oshirish va ularning samaradorligini taʼminlash uchun muhim ekanligini tasdiqlaydi. [6]

Munozara

Ushbu tadqiqot natijalari imkoniyati cheklangan talabalar uchun axborot vositalaridan foydalanish madaniyatini shakllantirish jarayonida muhim omillar va samaradorlik koʻrsatkichlarini aniqroq anglash imkonini berdi. Natijalar shuni koʻrsatadiki, axborot vositalaridan foydalanish madaniyatini shakllantirishda foydalanish qulayligi, kirish imkoniyati, oʻquv jarayoniga taʼsiri, va ijobiy munosabat kabi omillar talabalar oʻrtasida axborot texnologiyalarini faol oʻzlashtirishga turtki beradi.

Natijalar tahlilidan kelib chiqib, foydalanish qulayligi indeksi va axborotga kirish imkoniyatining yuqori baholanayotganligi imkoniyati cheklangan talabalar uchun axborot texnologiyalarining mavjudligi va qulayligi yuqori darajada ekanini koʻrsatmoqda. Biroq, ayrim talabalarda kirish imkoniyatining nisbatan past darajasi hali ham mavjudligini inobatga olsak, texnologik infratuzilmani yanada rivojlantirish va imkoniyati cheklangan talabalar uchun moslashuv imkoniyatlarini

kengaytirish zarurligi yaqqol koʻrinadi. [4]

Oʻquv jarayoniga taʼsir koʻrsatkichi, yaʼni axborot vositalari orqali bilim oʻzlashtirish darajasining oʻrtacha 18.5% ga oshishi, ushbu texnologiyalarning talabalarning umumiy bilim darajasini oshirishga ijobiy taʼsir koʻrsatayotganligini bildiradi. Ayrim talabalar uchun bu koʻrsatkich 25% ni tashkil etgani, axborot vositalaridan foydalanish ularning individual oʻquv jarayonida sezilarli yutuqlarga olib kelganini tasdiqlaydi. Bu esa axborot texnologiyalaridan foydalanish nafaqat bilim olish jarayonini qulaylashtiradi, balki uning samaradorligini oshirishda ham muhim ahamiyatga ega ekanini koʻrsatadi.

Xulosa

Ushbu tadqiqot imkoniyati cheklangan talabalar uchun axborot vositalaridan foydalanish madaniyatini shakllantirish jarayonida muhim omillarni aniqlash va samaradorligini oshirishga qaratilgan yondashuvlarni ishlab chiqishga yordam berdi. Tadqiqot davomida foydalanish qulayligi, kirish imkoniyati, oʻquv jarayoniga taʼsir va ijobiy munosabat shakllanishi kabi asosiy koʻrsatkichlar tahlil qilindi. Natijalar shuni koʻrsatadiki, axborot vositalaridan foydalanish imkoniyati cheklangan talabalar uchun faqat bilim olish vositasi boʻlib qolmay, balki ularning taʼlim jarayonidagi ishtirokini faolroq qilish va ijtimoiy moslashuvini kuchaytirishda ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqot natijalariga koʻra, axborot vositalari va texnologiyalarning taʼlim jarayoniga integratsiyalashuvi talabalar bilimini oshirishda samarali ekanligi aniqlandi. Foydalanish qulayligi va axborotga kirish imkoniyati talabalar orasida ijobiy munosabat shakllanishiga ijobiy taʼsir koʻrsatib, ularning texnologiyalarga boʻlgan qiziqishini oshirishga yordam berdi. Shu bilan birga, ayrim talabalar uchun kirish

imkoniyatlarining cheklanganligi texnologik moslashuv dasturlarini takomillashtirishga infratuzilmani rivojlantirish zaruriyatini asos bo'radi.
ko'rsatadi, bu esa maxsus texnologiyalar va

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Qodirov, X. O., Norinov, M. U., & Ergashev, A. A. (2023). O 'zbek jadid mutafakkiri abdulla avlониyning inson va tabiat munosabatlari haqidagi qarashlari. Research and implementation, 1(6), 40-44.
2. Oribjonovich, Q. X., & Nabiyeva, Q. X. (2023, April). OLIY TALIM TALABALARIDA PEDAGOGIK MAHORATINI RIVOJLANTIRISHNING O 'ZIGA XOS JIHATLARI. In Integration Conference on Integration of Pragmalinguistics, Functional Translation Studies and Language Teaching Processes (pp. 7-11).
3. Qodirov, X. O., Norinov, M. U., & Ergashev, A. A. (2023). Uzluksiz ta'lim tizimida hamkorlik pedagogikasining insonparvarlashuv xususiyatlari. Research and implementation, 1(6), 45-50.
4. Oribjonovich, Q. X., & Nabiyeva, Q. X. (2023, April). Tarbiya fani o 'qituvchisining tashkilotchilik madaniyatini rivojlantirish bo 'yicha sirtqi ta'lim talabalarida didaktik ta'minotini takomillashtirish. In International Congress on Models and methods in Modern Investigations (pp. 1-6).
5. Oribjonovich, Q. X., & Najimudin o'g, N. M. R. (2023). Inson intellektual va ma'naviy kamoloti bosqichlari. Образование наука и инновационные идеи в мире, 18(8), 39-43.
6. Мухтаров, Ф. М., & Орибджонович, Қ. Х. (2023, April). Олий Таълимда Инновацион-Педагогик Фаолиятнинг Ижтимоий-Психологик Хусусиятлари. In International Conference on Multidimensional Research and Innovative Technological Analyses (pp. 39-44).
7. Oribjonovich, Q. X., & Najimudin o'g, N. M. R. (2023). Fuqarolik jamiyati taraqqiyotida tolerantlik madaniyatining o 'rni. Образование наука и инновационные идеи в мире, 18(8), 44-46.
8. Qodirov, X., & Abdullajonova, N. (2023). Значение кооперативной педагогики в формировании характеристик человечности. Farg 'ona davlat universiteti ilmiy jurnali, (1), 560-563.
9. Qodirov, X. (2023). Характеристика проявления инновационности на уровне личности как следствие профессионально-педагогической культуры. Farg 'ona davlat universiteti ilmiy jurnali, (1), 38-41.
10. O'ktamovich, B. I., & Oribjonovich, Q. X. Najimudin o'g, NMR, & Abdugoffor o'gli, XA (2023, April). OTM Talabalarida Pedagogik Maxoratini Rivojlantirish Masalalari. In Conference on Applied and Practical Sciences (pp. 100-104).
11. Qodirov, X., & Abdullajonova, N. (2023). HAMKORLIK PEDAGOGIKASINING INSONPARVARLIK HUSUSIYATLARINI SHAKLLANTIRISHDAGI AHAMIYATI. Farg'ona davlat universiteti, (1), 225-225.
12. Oribjonovich, K. H. (2022). Pedagogical skill in the activity of a teacher is a product of individual characteristics. International Journal of Pedagogics, 2(12), 18-22.
13. Qodirov, X. (2023). The classification of innovativeness on the level of an individual as property of the professional pedagogical culture. Scientific Journal of the Fergana State University, 29(1), 8.
14. QODIROV, H. (2023). KASB–HUNAR MAKTABLARIDAKI CHIKIK BIZNES VAXUSUSIY TADBIRKORLIKNI SHAKLLANTIRISH. Journal of Pedagogical and Psychological Studies, 1(5), 160-163.
15. Aliboev, T., & Qodirov, H. (2023). TA'LIM SIFATINI OSHIRISHDA PEDAGOG MAHORATI MUHIM OMIL. ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ, 18(4), 42-45.
16. Кадиров, Х. (2023). OLIY TA'LIM MUASSASASI TALABALARIDA LIDERLIK SIFATLARINI SHAKLLANTIRISH BOSQICHLARI. Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари/Актуальные проблемы социально-гуманитарных наук/Actual Problems of Humanities and Social Sciences, 3.
17. Qodirov, X. (2023). AI IN TRANSLATION: BENEFITS, CHALLENGES, AND THE ROAD AHEAD. Лучшие интеллектуальные исследования, 6(2), 122-126.
18. Qodirov, X. (2023). MATERIALS FOR TEACHING CULTURE: LITERATURE.
19. Qodirov, H. (2018). Strategy of action of Uzbekistan on the development of export of textile products. Journal of Accounting and Marketing, 7, 301.
20. Qodirov, X., Rajabova, X., Abdullajonova, N., Otaxonova, Z., Aliev, I., Abdurakhmon, S., & Sayitov, S. (2024, November). On analytical study of heat transfer phenomenon in special-shape soldering iron. In E3S Web of Conferences (Vol. 508, p. 05006). EDP Sciences.
21. Qodirov, X., & Yoqubjonov, S. (2023). YOSHLARDA MILLIY G 'URUR VA MILLIY IFTIXOR TUSHUNCHALARINI SHAKLLANTIRISHDA, BOBUR HAYOTI VA IJODINI O 'RGANISHNING PEDAGOGIK AHAMIYATI. Journal of technical research and development, 1(2), 465-470.
22. Zaxidov, I., & Qodirov, X. (2024). THE SIGNIFICANCE OF TEACHING KNOWLEDGE OF HOMOGENEOUS MAGNETIC FIELD THROUGH THE ANDROID PROGRAM IN A SCHOOL PHYSICS COURSE. Science and innovation, 3(B5), 110-116.
23. Qodirov, X. (2023). O 'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY MAJLISI TOMONIDAN QABUL QILINGAN DOLZARB HUQUQIY HужJATLARNI O 'RGANISH METODIKASI. Journal of technical research and development, 1(2), 247-252.
24. Qodirov, X., & Nabiye, I. (2023). MAHMUDHO 'JABEHBUDIYNING DAVLAT BOSHQARUVI HAQIDAGI QARASHLARI. Journal of technical research and development, 1(2), 391-396.
25. Qodirov, X., & Evatov, S. (2023). OILA MUSTAHKAMLIGINI OSHIRISHDA SOG'LOM TURMUSH TARZI VA IQTISODIY YUKSALISH. Наука и технология в современном мире, 2(21), 67-69.
26. Qodirov, X. (2023). PROFESSIONAL-PEDAGOGIK MADANIYATNING XOSSASI SIFATIDAGI INNOVATIONLIKNI SHAXSIYAT DARAJASIDA NAMOYON BO 'LISH TASNIFLARI. Farg'ona davlat universiteti, (1), 8-8.

OLIIY TA'LIMDA IJRO INTIZOMI: INSTITUTSIONAL STANDARTLARNI SAQLASHDA IJRO INTIZOMINING TA'RIFI VA ROLI

SHOXRUX MIRZAYEV

Namangan davlat universiteti tadqiqotchisi

Annotatsiya: Oliy ta'limda samaradorlik intizomi institutsional standartlarni saqlash, mas'uliyatni oshirish va doimiy takomillashtirish madaniyatini shakllantirishning muhim mexanizmi bo'lib xizmat qiladi. Ushbu maqolada ishlash intizomining ta'rifi, uning akademik landshaftdagi ahamiyati va ta'lim muassasalarining yaxlitligini ta'minlashdagi roli o'rganiladi. Fakultet va talabalarning belgilangan ishlash standartlariga rioya qilishlarini ta'minlash orqali ishlash intizomi nafaqat ta'lim sifatini oshiradi, balki institutsional amaliyotni global standartlarga moslashtiradi. Maqolada samarali boshqaruv tizimlari institutsional muvaffaqiyatga qanday hissa qo'shishi, professional o'sishni rag'batlantirishi va konstruktiv ta'lim muhitini rag'batlantirishi haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: Ishlash intizomi, oliy ta'lim, institutsional standartlar, javobgarlik, samaradorlikni boshqarish, akademik halollik, sifat kafolati.

Аннотация: Исполнительская дисциплина в высшей школе служит важным механизмом поддержания институциональных стандартов, повышения ответственности и формирования культуры постоянного совершенствования. В этой статье исследуется определение исполнительской дисциплины, ее значение в академической среде и ее роль в поддержании целостности образовательных учреждений. Обеспечивая соблюдение преподавателями и студентами установленных стандартов производительности, дисциплина не только повышает качество образования, но и приводит институциональную практику в соответствие с мировыми стандартами. В статье обсуждается, как эффективные системы управления способствуют институциональному успеху, способствуют профессиональному росту и создают конструктивную среду обучения.

Ключевые слова: Исполнительская дисциплина, высшее образование, институциональные стандарты, подотчетность, управление эффективностью, академическая честность, обеспечение качества.

Abstract: Performance discipline in higher education serves as an important mechanism for maintaining institutional standards, increasing responsibility, and forming a culture of continuous improvement. This article explores the definition of performance discipline, its importance in the academic landscape, and its role in maintaining the integrity of educational institutions. By ensuring that faculty and students adhere to set performance standards, performance discipline not only enhances the quality of education, but also aligns institutional practices with global standards. The article discusses how effective management systems contribute to institutional success, promote professional growth, and foster a constructive learning environment.

Keywords: Performance discipline, higher education, institutional standards, accountability, performance management, academic integrity, quality assurance

Kirish. Oliy ta'lim muassasalari jamiyatning intellektual, ijtimoiy va iqtisodiy kelajagini shakllantirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Ularning ushbu rolning samarali bajarishlarini ta'minlash uchun institutsional faoliyatning yuqori darajasini saqlab qolish muhim ahamiyatga ega. Oliy ta'limdagi faoliyat intizomi institutning missiyasi va qarashlarini aks ettiruvchi standartlarni belgilash, monitoring qilish va amalga oshirishda markaziy rol o'ynaydi.[1] Ushbu tizim barcha manfaatdor tomonlar - talabalar, professor-o'qituvchilar va ma'muriyat - institutsional mukammallikni

saqlashga qo'shgan hissalarini uchun javobgar bo'lishini ta'minlaydi.

Oliy ta'limda ijro intizomining ta'rifi

Oliy ta'limdagi samaradorlik intizomi - bu shaxslar va umuman muassasa faoliyatini monitoring qilish va yaxshilashga qaratilgan umidlar, ko'rsatmalar va mexanizmlarning tuzilgan tizimi. Ushbu tizim professor-o'qituvchilar va ma'muriy xodimlarning kasbiy xulq-atvori, shuningdek, talabalar faoliyati va xulq-atvori uchun qo'llaniladigan akademik va akademik bo'lmagan sohalarini o'z ichiga oladi.

Fakultetda ishlash intizomi o'qitish, tadqiqot va xizmat ko'rsatish kabi akademik majburiyatlarga rioya qilishni o'z ichiga oladi. Talabalar uchun bu akademik yaxlitlik, ishtirok etish va akademik maqsadlarga erishishni o'z ichiga oladi. Aniq taxminlarni belgilash orqali institutlar barcha a'zolar akademik va professional mukammallikka erishishga hissa qo'shishlarini ta'minlashi mumkin.[2]

Institutsional standartlarni saqlashda ijro intizomining roli

Faoliyat intizomi oliy ta'lim muassasalarida ham o'quv, ham ma'muriy operatsiyalarda yuqori standartlarni ta'minlashda asosiy vosita bo'lib xizmat qiladi. Uning asosiy funktsiyalariga quyidagilar kiradi:

Sifat kafolati va javobgarlik: Institutlar o'qituvchilar va talabalarning ish faoliyatini kuzatish uchun ishlash intizomidan foydalanadilar, bu institut akkreditatsiya va jamoatchilik ishonchi uchun talab qilinadigan standartlarni saqlab turishini ta'minlaydi. Fakultetning faoliyati o'qitish samaradorligi, tadqiqot natijalari va institut missiyasiga qo'shgan hissasi asosida baholanadi. Xuddi shunday, talabalar ilmiy yutuqlari va akademik halollik kabi institutsional qadriyatlarga rioya qilishlari asosida baholanadi.

Doimiy takomillashtirishni rag'batlantirish: Ishlash intizomi muntazam fikr-mulohazalarni, kasbiy rivojlanish va innovatsiyalarni rag'batlantirish orqali doimiy takomillashtirish madaniyatini rivojlantiradi. [3] Masalan, professor-o'qituvchilar o'zlarining o'qitish metodologiyasini yaxshilash uchun doimiy tadqiqot yoki malaka oshirish faoliyati bilan shug'ullanishlari mumkin. Xuddi shunday, talabalar o'z-o'zini baholash bilan shug'ullanishga va o'z ta'lim natijalarini yaxshilash uchun konstruktiv fikr-mulohazalarni izlashga da'vat etiladi.

Institutsional obro' va raqobatbardoshlik: Oliy o'quv yurtlari eng yaxshi talabalar va professor-o'qituvchilarni jalb qilish uchun global miqyosda raqobatlashadi. Samarali ishlash intizomi akademik standartlarga rioya qilinishini, dasturlarning yuqori sifatini va bitiruvchilarning o'z martabalariga yaxshi tayyorlanishini ta'minlash orqali muassasa obro'siga hissa qo'shadi. Samaradorlik intizomini izchil qo'llash institutlarga milliy va xalqaro reytinglarda raqobatbardoshligini saqlab qolishga yordam beradi.

Axloqiy va akademik halollik: Ishlash intizomi institutlarda axloqiy me'yorlar va akademik halollikni saqlashda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Plagiat, firibgarlik va akademik insofsizlikning boshqa shakllariga qarshi siyosat institutning ishonchliligini saqlab qolishning ajralmas qismidir. Professor-o'qituvchilar uchun axloqiy me'yorlar tadqiqot va o'qitish amaliyotining jahon standartlariga mos kelishini ta'minlaydi, bu esa institutning halolligi uchun obro'sini oshiradi.

Institutsional o'sish va strategik rejalashtirishga rahbarlik qilish: Ish faoliyatini baholashdan olingan ma'lumotlardan institutsional rejalashtirish va o'sishni boshqarish uchun foydalanish mumkin. [4] Samaradorlik intizomi oliy ta'lim muassasalariga o'z strategik maqsadlarini

amaldagi ko'rsatkichlar bilan uyg'unlashtirish imkonini beruvchi sohalarining qaysi biri yaxshilanishi kerakligi haqida tushuncha beradi. Bu, o'z navbatida, muassasaning asosiy missiyasi va qadriyatlarini saqlab qolgan holda ta'lim va jamiyatdagi rivojlanayotgan tendentsiyalarga moslashishiga yordam beradi.

Ijro intizomini amalga oshirishdagi qiyinchiliklar

Ko'pgina afzalliklariga qaramay, samarali intizom tizimini joriy etish bir qator qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi:

O'zgarishlarga qarshilik: Professor-o'qituvchilar va xodimlar, agar ular rivojlanish emas, balki jazo sifatida qabul qilinsa, ish faoliyatini baholashga qarshilik ko'rsatishi mumkin.[5] Ushbu qarshilikni bartaraf etish uchun o'sishni, fikr-mulohazalarni va professional rivojlanishni ta'kidlaydigan shaffof tizim kerak.

Mas'uliyat va moslashuvchanlikni muvozanatlash: Institutlar shaxslarni javobgarlikka tortish va ijodkorlik va akademik erkinlik uchun moslashuvchanlikni ta'minlash o'rtasida muvozanatni topishi kerak. Ishlash intizomi professor-o'qituvchilar va talabalarining noyob hissalarini to'xtatmasdan innovatsiyalarni rag'batlantirishi kerak.

Resurs cheklovlari: Samarali samaradorlikni boshqarish tizimlari muhim resurslarni, jumladan, baholash uchun vaqtni, kasbiy rivojlanish dasturlarini va samaradorlikni aniq o'lchash vositalarini talab qiladi. Cheklangan resurslarga ega bo'lgan muassasalar bunday tizimlarni samarali amalga oshirish uchun kurash olib borishi mumkin.

Baholashda sub'ektivlik: Faoliyatni baholash, ayniqsa, akademiyada, sub'ektiv bo'lishi mumkin. Masalan, ta'lim samaradorligini ob'ektiv o'lchash ko'pincha qiyin.[6] Faoliyatni baholashda

noxolisliklarga yo'l qo'ymaslik uchun institutlar aniq, adolatli va izchil baholash mezonlarini ishlab chiqishi kerak.

Oliy ta'limda ijro intizomi bo'yicha eng yaxshi amaliyotlar

Ijro intizomi tizimlarining samaradorligini ta'minlash uchun muassasalar quyidagi ilg'or tajribalarni qo'llashlari kerak:

Aniq va shaffof mezonlar: Professor-o'qituvchilar va talabalar uchun aniq natijalarni kutish kerak. Tashkilotlar ushbu mezonlarni muntazam ravishda e'lon qilishlari va baholashlar shaffof va izchil bo'lishini ta'minlashlari kerak.

Doimiy kasbiy rivojlanish: O'qituvchilar va xodimlar o'zlarining kasbiy o'sishiga yordam beradigan manbalar va dasturlardan foydalanishlari kerak. Bu o'qitish samaradorligini, tadqiqot natijalarini va ma'muriy samaradorlikni oshirishga qaratilgan seminarlar, seminarlar va treninglarni o'z ichiga olishi mumkin.

Konstruktiv qayta aloqa mexanizmlari: Muntazam, konstruktiv fikr-mulohazalarni taqdim etish o'sishni rag'batlantirish uchun juda muhimdir. O'qituvchilar va talabalar o'z faoliyati haqida fikr yuritish, xatolaridan saboq olish va yaxshilash imkoniyatiga ega bo'lishi kerak.[7]

Institutsional maqsadlarga muvofiqligi: Ishlash intizomi muassasaning kengroq missiyasi va qarashlariga mos kelishi kerak. Shunday qilib, individual hissalar to'g'ridan-to'g'ri institutsional muvaffaqiyatga bog'liq bo'lib, mukammallikka jamoaviy sadoqatni kuchaytiradi.

Xulosa. Ishlash intizomi oliy ta'lim muassasalari muvaffaqiyatining ajralmas qismidir. Bu mas'uliyatni ta'minlaydi, doimiy takomillashtirishga yordam beradi va akademik halollik va axloqiy xulq-atvorning yuqori standartlarini saqlaydi. Ishlash intizomi tizimlarini joriy etishda qiyinchiliklar mavjud

[8] Kuchli ishlash intizomi tizimini saqlab qolish orqali institutlar tobora raqobatdosh va globallashgan akademik muhitda rivojlanishda davom etishlari mumkin.

1. Барабашев А. Г., Кастрель Т. Н. Направления совершенствования государственного стандарта бакалавриата по государственному и муниципальному управлению // Вопросы государственного и муниципального управления. – 2012. – №. 1. – С. 78-98.
2. Короткий С. Менеджмент. Учебное пособие. – Litres, 2018.
3. Кязимов К. Управление персоналом: профессиональное обучение и развитие 2-е изд., пер. и доп. Учебник для СПО. – Litres, 2019.
4. “Oliy ta’lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to’g’risida” O’zbekiston Respublikasi Prezidentining Qarori, 20.04.2017 yildagi PQ-2909-son
5. Starr L. Building Executive Coaching As An Academic Discipline: Establishing The Academic Community Database And Peer Review Of Proposed Academic Guidelines And Standards For Graduate Education In Executive Coaching. – 2008.
6. Shattock M. EBOOK: Managing good governance in higher education. – McGraw-Hill Education (UK), 2006.
7. Roth S. E. Keeping in step with the institution: A study of executive administrators’ attitudes about the purpose of student services //NASPA Journal. – 1986. – Т. 23. – №. 4. – С. 15-20.
8. McNay I. Values, principles and integrity: academic and professional standards in higher education // Higher Education Management and Policy. – 2007. – Т. 19. – №. 3. – С. 1-24.

BO‘LAJAK TARBIYA FANI O‘QITUVCHILARIDA MANTIQUIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISHNING ILMIY NAZARIY ASOSLARI

XURSANOVA ZILOLA MIRZAXOLMATOVNA

Farg‘ona davlat universiteti boshlang‘ich ta‘lim uslubiyoti kafedrası katta
o‘qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada mantiq, fikr, fikrlash, mantiqiy fikrlash tushunchalarining mazmuni va mohiyati ochib berilgan. Shuningdek, mutafakkirlarning inson tafakkuri, mantiqiy fikrlash borasidagi qarashlarini tahlili va mantiqiy fikrlash tushunchasiga mualliflik ta‘rifi berilgan. Mantiqiy fikrlash qobiliyati insonning ta‘lim olishida, muammolarni hal qilishda va kundalik hayotda to‘g‘ri qarorlar qabul qilishda muhim ahamiyatga egaligi pedagogik jihatdan ilmiy asoslangan.

Kalit so‘zlar: mantiq, fikr, tafakkur, fikrlash, mantiqiy fikrlash.

Abstract. This article reveals the content and essence of the concepts of logic, thought, thinking, logical thinking. Also, an analysis of thinkers' views on human thinking, logical thinking, and an author's definition of the concept of logical thinking are given. The importance of the ability to think logically in a person's education, solving problems and making the right decisions in everyday life is pedagogically scientifically based.

Key words: logic, thought, thinking, thinking, logical thinking.

Oliy ta‘limda bo‘ljak tarbiya fani o‘qituvchilarida uning uzluksizligini ta‘minlash hamda oliy ta‘limning yangi shakllarini o‘zlashtirish orqali ularning bandligini ta‘minlash mamlakatimizning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishida muhim ahamiyatga ega.

O‘zbekiston Respublikasida uzluksiz ta‘lim tizimini takomillashtirish, ta‘lim sifatini yaxshilash va samaradorligini ta‘minlashda moddiy omillar bilan bir qatorda bo‘ljak o‘qituvchilarda pedagogik akmeologiya va tarbiya fanini o‘qitish metodikasi fanlarini o‘qitish jarayonida mantiqiy fikrlashini rivojlantirish darajasi, salohiyati ham muhim ahamiyatga ega. Talabalarning mantiqiy fikrlashini rivojlantirish va davr talablariga muvofiq faoliyat yurita olishlari uchun zarur shart-sharoit yaratishda oliy ta‘lim alohida o‘rin tutadi.

Barkamolinsono‘zidama’naviyvajismoniy yetuklikni mujassam etadi. Talabalarning mantiqiy fikrlashini rivojlantirish uchun birinchi galda xalq og‘zaki ijodi, xalq

ertaklari, hikoyalar, afsonalar, tasviriy ifodani aks ettiruvchi kitoblar asosiy o‘rin tutadi. Bundan tashqari sharq mutafakkirlarining me‘rosi, she‘r va g‘azallari, badiiy ijod namunalari dasturilamal bo‘lib xizmat qiladi. Ahmad Yassaviy, Bahovuddin Naqshbandiy, Al-Buxoriy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino, Muhammad al-Xorazmiy, Abulqosim Firdavsiy, Amur Temur, Alisher Navoiy, Zahiriddin Muhammad Bobur singari allomalarning ijtimoiy-siyosiy, falsafiy-ta‘limiy qarashlariga tayanib ish ko‘rilsa, o‘quvchilarning mantiqiy tafakkurini rivojlantirish ishlari yanada mukammallik kasb etadi.

“Mantiq” so‘zining etimologiyasiga murojaat etadigan bo‘lsak, o‘zbek tilining izohli lug‘atida mantiq (arabcha- nutq, til; so‘zlash; logika) 1. To‘g‘ri tafakkur yuritishning asosiy qonunlari va shakllari haqidagi fan [8] tarzida keltirilgan.

Mantiq dalil keltirish va xulosa chiqarish prinsiplarini o‘rganuvchi falsafiy tadqiqotdir. Formal fan sifatida mantiq abstrakt unsurli

tizimlarni tadqiq etadi, bu unsurlar ta'kid yoki argumentlar bo'lishi mumkin. Mantiq muammolari o'zi ichiga paradokslar, xatolar, sabab va oqibatlar orasidagi bog'larga oid savollarni oladi.

Aristotel mantiqni "ma'lum bilimlardan noma'lum bilimlarni aniqlovchi", "chin fikrni xato fikrdan ajra-tuvchi" fan sifatida ta'riflaydi. Aristoteldan so'ng mantiq, asosan, stoiklar maktabi vakillarining, Epikur, skeptiklar ta'limotlarida rivojlantirilgan. Stoiklar mantiqning maqsadi inson aqlini xatolardan asrash va haqiqatga erishishdir, deb bilishgan. Keyinchalik Yaqin va O'rta Sharq mamlakatlarida ham mantiq ilmi shakllandi. O'rta Osiyoda ham falsafa va mantiq mustaqil fan sifatida taraqqiy etdi. Bunda Farobiy, Ibn Sino, Beruniy, Umar Xayyom, Alisher Navoiy, Bedil kabi buyuk mutafakkirlarning xizmati katta bo'ldi. Farobiy o'zining "Mantiqqa kirish", "Ilmlarning kelib chiqishi va tasnifi" asarlarida mantiq masalalariga ilmiy bilish metodlari deb qaragan.

Forobiy fikricha, mantiq insonlarni bilish jarayonidagi turli xato va adashishlardan saqlaydi. Forobiy tushuncha, hukm va ularning turlari, xulosa chiqarish, sillogizm va uning figuralari, moduslarini tahlil qildi. Sillogizm va isbotlash usuli eng to'g'ri, haqiqatga olib keluvchi usul deb hisobladi. Ibn Sinoning "Kitob ash-shifo", "Kitob annajot", "Donishnoma" asarlarida mantiqqa doir fikrlari bayon etilgan. "Mantiq bilangan (bilimlar) yordamida bilinmaganlarni qanday qilib aniqlashni ko'rsatadigan, haqiqat va haqiqat sifat bilim va yolg'on nima ekanligini hamda ular qanday turlarga ega ekanligini aniqlab beradigan ilmdir", degan edi Ibn Sino. U mantiq ilmini barcha ilmlarning muqaddimasi, ularni egallashning zarur sharti sifatida talqin etdi. Aristotelning mantiqqa oid ta'limoti Forobiy, Ibn Sino, Ibn Rushdlarning mantiq ga oid asarlari orqali Yevropaga kirib keldi. O'rta asr Yevropasida

mantiq masalalari, asosan, umumiy va yakka tushunchalarning o'zaro munosabati doirasida o'rganildi.

Yangi davrda R. Dekart, F. Bekon, T. Gobbs, V. Leybnits va boshqa mantiq ilmi turli yo'nalishlarining yaratilishiga asos soldilar. 18 — 19-asrlar falsafiy fikrida I. Kant va V. F. Gegel yaratgan mantiqiy tizimlar muhim o'rin tutadi. Gegel fikricha, falsafa mantiq shaklida mavjud, uning o'rganish ob'yektini tafakkur tashkil etadi. Mantiqning asosiy vazifasi haqiqatni aniqlash, unga erishish yo'llarini o'rganishdir.

Mantiq tafakkurning namoyon bo'lish shakllari va taraqqiyotini, shu jumladan, fikrlar o'rtasidagi aloqadorlikni ko'rsatadigan qonun qoidalar yig'indisini o'rganadi.

Mantiqning vazifasi — chin fikrni, haqiqatni aniqlash. Mantiq ilmining o'rganish ob'yekti tafakkurdir. Tafakkur 3 xil shaklda: tushuncha, hukm (mulohaza) va xulosa chiqarish shaklida mavjud bo'ladi. Muhokama yuritish ana shular va ularning o'zaro aloqalarga kirishishi natijasida vujudga keladigan boshqa mantiqiy tuzilmalar (mas, muammo, gipoteza, nazariya, g'oya va boshqalar)da amalga oshadi. Muhokama yuritishda ishonchli natijalarga erishishning zaruriy sharti qatoriga fikrning chin bo'lishi va formal jihatdan to'g'ri qurilishi kiradi. O'zi ifoda qilayotgan predmetga muvofiq keluvchi fikr — chin fikr deb ataladi.

Hozirgi paytda mantiqning formal mantiq, dialektik mantiq, matematik mantiq kabi yo'nalishlari bor. Formal mantiq tafakkur strukturasini fikrning aniq, mazmuni va taraqqiyotidan chetlashgan holda, nisbatan mustaqil ravishda o'rganadi. Uning diqqat markazida muhokamani to'g'ri qurish bilan bog'liq qoidalar va mantiqiy amallar yotadi. Dialektik mantiq tafakkurni uning mazmuni va shakli birligida hamda taraqqiyotida olib o'rganadi. Matematik mantiq tafakkurni matematik metodlar yordamida tadqiq etadi.

U hozirgi zamon matematikasining muhim yo'nalishlaridan biri bo'lib, tafakkurni yuqori darajada abstraktlashgan va formallashtirgan sistemada tahlil qiladi. O'zbekistonda mantiq masalalari bilan dastlab mantiq Mantiq Xayrullayev, E. Yu. Yusupov, V. Qobulov shug'ullangan. Keyinchalik I. Rahimov, mantiq Sharipov, O. Imomxo'jayeva, D. Fayzixo'jayeva va boshqa mantiqqa oid ilmiy izlanishlar olib borishdi[9].

“Pedagogika” ensiklopediyasining 3-jildida [3] “fikrlash” quyidagicha talqin qilinadi: “fikrlash – muayyan voqea-hodisa haqida ma'lum bir xulosaga kelish uchun mulohaza yuritish, o'ylashni ifodalovchi tushuncha”. U faol, muvofiqlashtiruvchi shunday jarayonki, unda o'zida biror haqiqat to'g'risidagi fikrlarni qamrab oladi [3; 273-b.].

Ma'lumki, har bir inson yoshligidanoq o'ziga xos, takrorlanmas individual psixologik xususiyatlarga ega bo'lgan holda voyaga yetadi. Yuksak iste'dodli, aqlli, yaratuvchanlik qobiliyatiga ega bo'lgan kishilarning yetakchilik roli hozirgi davrda tan olinib qadrlanayotganligi davlatimiz siyosatida yaqqol namoyon bo'lmoqda. Shunday ekan kelajagimiz vorislari bo'lgan yoshlarning aqliy imkoniyatlarini oshirish, ularni imkon darajada ro'yobga chiqarish davr talabidir.

Markaziy Osiyo mutafakkirlaridan ko'plari aql, tafakkur hamda faol fikrlash, ularning shaxs va jamiyat taraqqiyotidagi ahamiyati haqida o'z fikr mulohazalarini bayon etganlar. Jumladan, O'rta Osiyo va butun Sharq uyg'onish davrining buyuk olimi, o'z davri ilg'or falsafiy fikrining asosiy tomonlarini ijodida chuqur aks ettirgan mutafakkir, olim Abu Nasr Forobiy (873-950 y) insonlarga xos bo'lgan aql va fikrlashning o'ziga xos xususiyatlarini aniqlashga harakat qilgan [6].

Forobiyning ta'kidlashicha: - «Kishilar jismoniy va aqliy qobiliyat, kuch-quvvatda

bir-birlaridan farq qiladilar. Bu farq ularning kasb-hunar va bilimlarni qay darajada egallaganliklarida ifodalanadi» [6; 11-19-b.]. Ta'lim-tarbiya ahllari ham bilimlarining darajasiga qarab bir-birlaridan farq qiladilar. Ularning ba'zi birlarida kashf, ixtiro quvvati bo'lmaydi, ba'zilarida esa bu quvvat sezilib turadi. Shuningdek, Forobiy aql orqali, tafakkur yordamida bilishning o'ziga xos jihatlarini aniqlashga harakat qilgan. U tafakkur mavhumlikka, umumiylikka, bevositalikka, ya'ni sezgilar orqali bilish xususiyatlariga ega bo'lib, olamdagi voqea va hodisalarning umumiy qonuniyatlarini bilib olishga yordam beruvchi yagona vositadir deb tushuntiradi. Forobiyning ta'limotiga ko'ra, tafakkur orqali inson borliqning sezgilarga ma'lum bo'lmagan tomonlarini, umumiy qonuniyatlarini, mohiyatini biladi, san'at, fan to'g'risidagi bilimlarga ega bo'ladi.

Farobiy fikrlashning qator psixologik xususiyatlari, jumladan uning faqat insongagina xos ekanligi, individuallik xarakter kasb etishi, ishlash mexanizmlari va shu kabilarni chuqur tahlil qilgan. Shunday qilib Farobiyning inson tafakkuri borasidagi qarashlari asosida faol fikrlashning shaxs hayoti, faoliyati hamda jamiyat taraqqiyotidagi o'rni va ahamiyati yuqori ekanligini e'tirof etish mumkin.

Abu Rayhon Beruniy (973-1048 y) [2] ta'lim va tarbiya masalalariga chuqur qiziqqan olimdir. U bilimlarni egallash, haqiqatga erishish, aqliy fikr yuritish, fanlarni o'rganish, hayot va faoliyat bilan chambarchas bog'liqligi haqidagi, shuningdek, ta'lim va tarbiya uslublari xususidagi g'oyalarni ilgari surgan. Beruniy insonning barcha mavjudotlardan ustunligi uning tafakkuri orqali ekanligini izohlaydi. Shuning uchun ham yer yuzidagi barcha hayvonlar unga bo'ysunaadilar, aks holda inson eng kichik hayvondan ham ojiz bo'lar edi, deb ta'kidlaydi.

Beruniy inson tashqi olamni bilishda

asosan aqlga tayanishi va shuning uchun ham u barcha jonzotlardan ustun turishini alohida ta'kidlab, «Inson aqlga muvofiq bilish orqali olamning mohiyati haqidagi bilimlarni o'zlashtiradi. Lekin bilimlarning cheki yo'q va hamma bilimlarni tez egallash mumkin emas», deb ta'kidlaydi [7; 74-b.]. Shu boisdan inson o'zi bilib olgan narsalar bilan kifoyalanib qolmay, balki doimo yangi bilimlarni o'zlashtirishga intilishi kerak. Uning fikricha, inson bilish, tushunish, fikrlash, muhokama qilish, mulohaza yuritish, o'ylab topish singari iste'dodga egadir. Inson tafakkurining qudrati shundaki, uning yordamida voqea va hodisalarni bir-biriga chog'ishtirish, tahlil qilish orqali rostni yolg'ondan, adolatni adolatsizlikdan, yaxshini yomondan, haqiqatni esa nohaqlikdan ajratish mumkin» [7].

Ruhiyat, ong va tafakkur barcha hodisalarning ta'siriga bog'liqdir, chunki inson tafakkuri doimo voqelikni bilishga qaratilgandir. «Ammo inson, - deydi Beruniy, - narsa va xodisalarning sifat xususiyatlari haqida bilim beruvchi hissiy bilish darajasida to'xtab qolmaydi, balki narsalarning chuqur va atroflicha bilish, shu narsalar haqida fikr yuritishni talab qiladi» [7]. Tafakkur, aqliy qobiliyat tufayli inson narsa va xodisalarni bir-biri bilan solishtiradi, qiyoslab ko'radi, o'z bilimlarining chinligini aniqlaydi, yangi bilimlarning obyektiv voqelikka mosligini tekshirib ko'radi. Shuningdek, faol fikrlash tufayli inson u yoki bu darajada turli bilimlarni o'rganishga chanqoqlik his qiladi.

Xulosa qilib shuni aytish joizki, buyuk allomaning fikrlash faolligiga ega bo'lgan kishilarda yangilikni bilishga qiziqish va ichki intilish, ehtiyoj mavjud bo'lishi haqidagi fikrlari uning inson aqlining naqadar serqirra imkoniyatlarga ega ekanligini his etganligidan dalolat beradi. Albatta inson har doim yangilik ochishga, kashfiyotlar yaratishga ichki ehtiyoj bo'lgan holatdagina

harakat qiladi. Masalan, yaratgan asarining go'zalligini his qilgan ijodkor undan ham go'zalroq asar yaratishga intiladi. Aynan shu intilish uning tafakkuri yanada mukammal bo'lishiga, rivojlanishiga o'z hissasini qo'shadi.

Tafakkur haqida muhim fikrlarni bildirgan allomalardan yana biri Abu Ali ibn Sinodir (960-1037 y). [3] U o'z asarlarida insonlarni do'stlikka, bilish, o'rganishga chaqiradi. «Bir-biringizdan bilim o'rganib, kamol topishingiz uchun dil pardasini ochib tashlanglar», deb ta'kidlaydi. Ibn Sinoning «Hayy ibn Yaqzon» qissasida kishi fe'l-atvorini, tabiatini chuqurroq tushunish uchun ilmi mantiqni bilishga da'vat etadi, chunki bu ilm kishi didini o'stiradi, fikr doirasini kengaytiradi. Ibn Sino bu haqda shunday deydi: «Farosat ilmi foydasi naqd ilmlardandir. Bu ilmni bilib olsang, u senga kishilarning pinhoni fe'l-atvorini bilib olishing yordam beradi. Farosat ilmidan bahramand bo'lsang, juda o'tkir bo'lib ketasan». Garchi bu asar aql, ilm-fan, ma'rifat haqida hikoya qilsada unda olim, aql, farosat, odob kabi insoniy xususiyatlarni psixologik jihatdan mohirona ta'riflab bera olgan. Haqiqatdan ham olim ta'kidlaganidek, kishi farosat ilmidan bahramand bo'lgandagina har tomonlama kuchli va sermulohaza bo'ladi, aks holda esa inson ruhiy jihatdan tubanlikka yuz tutadi va ruhan ojiz bo'lib qoladi [5].

U qadimgi falsafadagi «Nazariy aql» (nazariy tafakkur) bilan «Amaliy aql» (Amaliy tafakkur) haqida ham alohida to'xtalib o'tadi va ularni quyidagicha ta'riflaydi: «O'ngda o'tirib, kuzatuvchisi buyruq beruvchilardan bo'lib, yozdirish ishi shuning qo'lida. Chapda o'tirib kuzatuvchisi bajaruvchilardan bo'lib, yozish ishi uning qo'lida». Bunda kishining rost-yolg'onga munosabati, o'ylab-o'ylamay ish qilish kayfiyati, hissi qabul qilgan narsalarni aql bilan ifodalash xususiyatlari nazarda tutiladi. Chunki his-tuyg'u yordami

bilan ma'lum bo'lgan narsa va hodisalar, albatta, aqlga borib yetadi. Shuningdek, Ibn Sino Sharq falsafasidagi faol aqlni hamma narsalarning asosi boshlang'ichi deb ta'riflaydi: "Podshoning bitta eng yaqin kishisi bor, u ham bo'lsa ularning otasidir. U kishilar o'sha otaning farzandlari va nevaralaridirlar. Bu ota orqali ular podshoning amri farmonlarini olib turadilar. Ularning ajoyib xususiyatlaridan biri shuki tabiatlari tez keksaymaydi" [5].

Xuddi Farobiy va Beruniy kabi Ibn Sino ham inson tafakkurini yuksak baholab, uning o'ziga xos jihatlarini talqin etadi.

Butun dunyoga mashhur ulug' shoir Alisher Navoiy[5] aqliy bilish masalalariga taalluqli bo'lgan fikrlarni ilgari surdi. Navoiy aqliy bilishning asosiy vazifasi-voqelikni, tabiatni o'rganish, yomonni yo'qotish, yaxshini barpo qilish, undan foydalanishdir-deb uqtiradi. "Aqliy bilishning birinchi darajali vazifasi voqelikni to'g'ri aks ettirish, insonni shu olamda, shu hayotda baxtli, xurram hayot bilan oshirishdan iborat" - deydi Navoiy[7]. Navoiy insonni mavjud narsalar bilan bog'laydigan omil uning his (sezgi) a'zolaridir, deb bilish jarayonida sezgilarning o'rniga katta e'tibor qaratadi. Inson birinchi navbatda o'zining hissiy a'zolari orqali mavjud narsalar haqida ma'lumotlar oladi, shu tufayli hislar voqelikni bilish manbalaridandir, - deb ta'kidlaydi[7].

Navoiy odam tanasini bir qal'aga, mavjud voqelikni shu qal'ani o'rab olgan tashqi olamga o'xshatadi: aqlni shu qal'a saroyida turgan shohga; besh his a'zolarini shu qal'ani mamlakat (tashqi olam) bilan bog'lab, xabar berib turadigan besh yo'lga, besh muxbirga o'xshatadi. Navoiyning o'z ta'biri bilan aytganda, besh his a'zolari quyidagilardir: 1-ko'z, ko'ra bilish qobiliyati (bosira); 2-quloq, eshitish a'zosi (somia); 3-sezish a'zosi (momisa); 4-hidlash a'zosi (shomia); 5-ta'm bilish a'zosi (zoiqa). Dunyoni bilish jarayoni ana shu his a'zolarining bergan

ma'lumotlaridan boshlanadi. Bu ma'lumot va xabarlar ko'pincha birinchi taassurot, yuzaki, tartiblashmagan, hamisha to'xtovsiz va vaqti-vaqti bilan kelib turadigan bo'lganliklari uchun ularni (hofiza) miya to'playdi, saqlab yuradi. So'ngra esa tafakkur ishga tushadi va o'sha xabar ma'lumotlarni o'zicha ishlaydi, chuqurlashtiradi, kengaytiradi va muayyan xulosa chiqaradi[7].

Iste'dodli pedagog va jamoat arbobi Abdulla Avloniy[2] aql, tafakkur va uni tarbiyalash masalasiga alohida to'xtalib, "Fikr tarbiyasi eng - keraklisi, ko'p zamonlardan beri taqdir qilinib kelgan, muallimlarning diqqatlariga suyanan, vijdonlariga yuklangan vazifadir. Fikr insonning sharofatli, g'ayratli bo'lishiga sabab bo'ladi. Shuning uchun bolaning fikrlash qobiliyatini o'stirishda muallimlarning roli katta ahamiyatga ega" - deb ta'kidlagan. Shuningdek Avloniy bolaning fikrini biron narsaga qaratish, o'sha narsa ustida o'ylashiga erishish uchun uning diqqatini yaqqol narsalarga yo'naltirish, oldiga aniq masala qo'yish va masalaga javob topish uchun unda ehtiyoj paydo qilish kerakligini bayon qilgan[2].

Olimning yuqorida keltirilgan fikrlari aqliy qobiliyatning ahamiyati, shakllantirish yo'llarini chuqur anglash imkonini beradi.

Mutafakkirlarning inson tafakkuri, mantiqiy fikrlash borasidagi qarashlarini tahlili asosida quyidagi muhim xulosalarga keldik:

Mutafakkirlar fikrlashning xususiyatlari, ahamiyati, zarurati haqida juda asosli dalillar keltirib o'tganlar. Bunday qarashlar davr nuqtai nazardan juda progressiv fikrlar hisoblanadi. Sharq mutafakkirlarining aqliy qobiliyat yuzasidan bildirgan fikrlari muammoni mukammal o'rganish, amaliy ishlarni olib borish uchun metodologik asos bo'lib xizmat qiladi, shuningdek aqliy qobiliyatni o'rganish bilan bir qatorda uni rivojlantirish imkoniyatlarini axtarish

vazifasini qo'yadi. Mutafakkirlarning fikrlari asosida inson tafakkuri, aqliy qobiliyati tufayli ulug' ekanligini, uni to'g'ri, maqsadli rivojlantirish orqali insoniyat yetuklikka erishishi muqarrar ekanligini chuqur anglash mumkin.

Mantiqiy fikrlash muammosi qadim zamonlardan buyon mashhur olimlarning tadqiqot obyekti bo'lib kelgan va hozirgi kunda ham muhim ahamiyat kasb etmoqda. Aqliy qobiliyat, fikrlashni o'rganishning ilk ilmiy asosini uni o'lchash, tekshirish bo'yicha yaratilgan testlar tashkil etadi. Ma'lumki, aqliy qobiliyat, tafakkurni aniqlash va o'lchashning asosiy quroli psixologik testlar hisoblanadi. Ana shunday testlarning yaratilish tarixi bir necha asrlarga ega. Shu narsa ma'lumki, eramizdan avvalgi qadimgi Vavilonda mirza va kotiblar tayyorlanadigan maktab bitiruvchilarida tadqiqotlar o'tkazilgan. Yaxshi tayyorlangan mirza (kotib) o'sha davrning eng e'tiborli, taniqli kishisi hisoblangan. Bu esa o'sha davr bilimlarini egallash darajasi bilan belgilangan. Ular to'rt arifmetik amalni bilishi, ko'rish maydonining keng bo'lishi, mavjud narsani taqsimlay olishi, ashula aytish, biror musiqa asbobini chalish qobiliyatiga ega bo'lishi lozim bo'lardi. Bulardan tashqari ularning turli xil materiallar, metallar, o'simliklar va shu kabilarni farqlay olish qobiliyatlari sinab ko'rilgan.

AQSh va G'arbiy Yevropa mamlakatlari psixologiyasida tafakkurni miqdor jihatdan o'lchash, tavsiflash uchun intellekt tushunchasi qo'llanilgan. O'z davrining yirik psixologlari hisoblangan Kettel, Termen, Spirmen va shu kabilar XIX asrning oxiri va XX asrning boshlarida inson fikrlash darajasini o'lchash maqsadida turli intellektual testlarni ishlab chiqqanlar[4].

Bizga ma'lumki, jahon psixologiyasi fanida aqliy qobiliyat muammosiga alohida diqqat e'tibor bilan qaraladi. Albatta buning

sababi tabiiy, ya'ni aynan aqliy imkoniyatlar insonni shaxs sifatida shakllanishini va ruhiy taraqqiyotini ta'minlovchi asosiy omil hisoblanadi. Shu boisdan ham olimlar tomonidan bu muammoni o'rganish uchun ko'plab izlanishlar olib borilgan.

Fikrlash jarayonining psixologik jihatlarini E.G'oziyev batafsil asoslab bergan[1]. U fikrlash miya faoliyatining mahsuli ekanligini ta'kidlaydi. Insonning oddiy harakatlardan tortib, eng murakkab muammolarni yechishga qaratilgan jarayonlarning barchasi miyada sodir bo'lajagini tahlil qiladi.

Bizningcha, mantiqiy fikrlash — bu muammolarni hal qilish va qarorlar qabul qilish jarayonida mantiqiy asoslangan yondashuvdir. Bu jarayon, fikrlarni tahlil qilish, dalillarni ko'rib chiqish va xulosalar chiqarish uchun mantiqiy qoidalarini qo'llashni o'z ichiga oladi. Mantiqiy fikrlashda quyidagi asosiy jarayonlar mavjud:

1. Tahlil: Muammoni yoki vaziyatni batafsil o'rganish.
2. Sintetik: Turli fikrlar va dalillarni birlashtirib, yangi g'oyalar yaratish.
3. Tahliliy fikrlash: O'zaro bog'liqliklarni aniqlash va sabablarni tushunish.
4. Xulosa chiqarish: Olingan ma'lumotlarga asoslanib, aniq xulosalar qilish.

Mantiqiy fikrlash qobiliyati insonning ta'lim olishida, muammolarni hal qilishda va kundalik hayotda to'g'ri qarorlar qabul qilishda muhim ahamiyatga ega.

Mantiqiy fikrlashning tarkibiy qismlari quyidagilardan iborat:

1. Fikrlar: Mantiqiy fikrlashning asosiy komponenti bo'lib, ma'lum bir g'oya yoki tasavvurdir.
2. Dalillar: Fikrni yoki xulosani asoslash uchun foydalaniladigan faktlar, ma'lumotlar yoki tajribalar.
3. Xulosa: Fikrlar va dalillar asosida chiqarilgan aniq natija yoki qaror.
4. Mantiqiy qoidalar: Fikrlar va dalillarni

7. Sinov va baholash: Olingan xulosalarni sinovdan o'tkazish va ularni baholash, ularning to'g'riligini yoki amaliyotga qo'llanilishini tekshirish.

Ushbu tarkibiy qismlar mantiqiy fikrlash jarayonida bir-biri bilan bog‘liq bo‘lib, samarali va aniq qarorlar qabul qilishda yordam beradi.

6. Tahlil: Muammoni va uning komponentlarini chuqur o'rganish, bog'liqliklarni aniqlash.

1. Ғозиев Э. Психология: (Ёш даврлари психологияси): Пед. ин-тлари ва ун-тларнинг талабалари учун ўқув қўлланма - Т.: Ўқитувчи, 1994., 70 - 224 б.
2. Педагогика энциклопедия. I жилд / тузувчилар: жамоа. – Тошкент: “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти, 2015, 320-б.
3. Педагогика: энциклопедия. III жилд. Жамоа // Тошкент: “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти, 2017. – 424 б. Б.273.
4. Психодиагностика / Нишонова З.Т., Қурбонова З., Абдиев С., Ш.Тўлаганова. - Т.: 2008. - 331 б.
5. Ўзбек педагогикаси антологияси. Т.: Ўқитувчи, 1995. 543 б.
6. Фаробий. Фозил одамлар шаҳри. - Т.: Абдулла Қодирий номидаги халқ мероси нашриёти, 1993. - Б. 11-19.
7. Хайруллаев М. Ўзбекистонда ижтимоий-фалсафий фикрлар тарихидан лавҳалар. - Тошкент: Фан, 1996. -351 б.
8. https://n.ziyouz.com/books/uzbek_tilining_izohli_lugati/O'zbek%20tilining%20izohli%20lug'ati%20-%20M.pdf
9. <https://uz.wikipedia.org/wiki/Mantiq>

OLIIY TALIM MUASSASALARI TALABALARIDA MILLIY QADRIYATLARNI RIVOJLANTIRISHDA ZAMONAVIY YONDASHUVLARNING O'ZIGA HOSLIGI

X.B.NURBAYEVA

Toshkent tibbiyot akademiyasi Pedagogika va psologiya kafedrası katta o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada oliy ta'lim muassasalari talabalarini milliy qadriyatlar va Vatanga sadoqat ruhida tarbiyalash ishlari samaradorligini oshirishga qaratilgan zamonaviy yondashuvlar tahlil qilinadi. Keltirilayotgan ma'lumotlar oliy ta'lim muassasalarida talabalarini milliy qadriyatlar va Vatanga sadoqat ruhida tarbiyalashni takomillashtirish tizimini yanada rivojlantirish shuningdek, talabalarini milliy qadriyatlar va Vatanga sadoqat ruhida tarbiyalashda bugungi kunning eng dolzarb masalasidir.

Kalit so'zlar: Yangi O'zbekiston, fuqarolik, shaxs, pedagogik –psixologik xususiyatlari, komil inson, urf-odatlar, talim tarbiya, buyuk allomalar, omillar.

Аннотация. В данной статье будут проанализированы современные подходы, направленные на повышение эффективности работы по воспитанию студентов высших учебных заведений в духе национальных ценностей и преданности Родине. Представленная информация является наиболее актуальной на сегодняшний день в вопросах дальнейшего развития системы совершенствования воспитания студентов высших учебных заведений в духе национальных ценностей и преданности Родине.

Ключевые слова: Новый Узбекистан, гражданство, личность, педагогико –психологические особенности, совершенный человек, традиция

Annotation. This article analyzes modern approaches aimed at improving the effectiveness of the work of educating students of higher educational institutions in the spirit of national values and loyalty to the motherland. The information provided is the most relevant issue of today when further development of the system of improving the education of students in higher educational institutions in the spirit of national values and loyalty to the motherland, as well as the education of their students in the spirit of national values and loyalty to the motherland.

Keywords: new Uzbekistan, citizenship, personality, pedagogical-psychological characteristics, perfect person, tradition.

Milliy va umuminsoniy qadriyat – shaxsning, jamoaning, jamiyatning moddiy, madaniy, ma'naviy, axloqiy va psixologik qadriyatlari haqidagi falsafiy ta'limot bo'lib, ular moddiy dunyo bilan munosabatda va tarixiy rivojlanishi jarayonida qadrli me'yoriy tizimidir. Ya'ni, qadriyatlar jamiyat, kishilar o'rtasida obro'ga, e'tiborga, nufuz va ahamiyatga ega kishilar, munosabatlar, holatlar, moddiy narsalar va ma'naviy boyliklar majmuidan iborat. Qadriyatlar tushunchasi voqelikdagi muayyan hodisalarning insoniy, ijtimoiy va madaniy ahamiyatini ko'rsatish uchun qo'llaniladi.

Hozirgi mustaqillik sharoitida qadriy-

atlarga umuminsoniy tamoyillar asosida yondashilmoqda. Qadriyatlarga bunday yondashish ularning ijtimoiy va ma'naviy jihatdan yangilanishi, jamiyat a'zolari tafakkurining o'zgarishi, yoshlar tarbiyasidagi o'rniga e'tibor davlat ahamiyatiga ega ustuvor soha sifatida qaralmoqda. Shuning uchun ham qadriyatlarga e'tibor va ulardan ta'lim-tarbiyada foydalanish zaruriyatga aylandi. Qadriyatlar inson faoliyati jarayonida shakllanadi va rivojlanadi. U ijtimoiy xususiyatga ega bo'lib, inson uchun foyda keltiradigan narsa va hodisalarning majmui tarzida yuzaga keladi va uning ehtiyojlari uchun xizmat qiladi. Insonga, uning manfaatiga mos kelmaydigan tabiat va jamiyat hodisalari

qadriyat bo'la olmaydi. Masalan, tabiatdagi har bir narsa inson ehtiyojlariga xizmat qila boshlagandan keyin qadriyatga aylanadi.

Faylasuf va tarixiy olimlar E.V.Ilenkov, J.Tulenov, Q.Nazarov, X.Ziyoev kabilarning fikrlariga ko'ra «qadriyat» va «baho» tushunchalari bir-biridan farq qiladi. Zero, qadriyat real yoki orzudagi hodisa, baho esa shu hodisaga munosabatni bildiradi. U yoki bu hodisani qadriyatlarga mansub hisoblash, ya'ni uni qadriyatlarga qo'shish yoki qo'shmaslik ana shu munosabatga ijobiy yoki salbiy bahoga bog'liq. Chunki qadriyatlarning hayotdagi o'rni baholash tufayli aniqlanadi. Demak, tabiat va jamiyatdagi hodisalarni qadriyat turkumiga kiritish yoki kiritmaslik kishilarning ehtiyojlari, manfaatlari, orzu-umidlari, maqsadlari bilan belgilanadi.

Q.Nazarov kundalik hayotda ko'pchilik tomonidan qo'llaniladigan "qadriyat" tushunchasi odamlar uchun biror zarur ahamiyat kasb etadigan ob'ekt, narsa, hodisalarga nisbatan ishlatilishini ta'kidlaydi. "Qadr" tushunchasi o'zbek tilida serqirra ma'noga ega va sharqona mazmun kasb etadi. Shaxs tomonidan anglab olinadigan qadriyat milliy va umuminsoniy qadriyat vazifasini bajaradi, ya'ni insonning axloqi va faoliyatidagi mo'ljal vazifasini bajarishga qodir ekanligini tushunish ayniqsa muhim. Xuddi shuning uchun shaxsning faoliyatini baholash insonparvar pedagogikaning vositasi sifatida namoyon bo'ladi, uni rivojlantirish esa pedagogik vazifadir. Lekin, ijtimoiy jarayonlar ta'sirida kishilarning qadriyatlar to'g'risidagi tasavvurlari, qarashlari o'zgarib boradi, shuning uchun ham qadrlash tuyg'usi har xil bo'ladi. Qadriyatlarning baholanishi hayotdagi ziddiyatlar va o'zaro bog'liqligini ifodalash bilan xarakterlanadi. Qadriyatlar jamiyat rivojiga qarab o'zgarib boradi va turli davrlarda turlicha ahamiyat kasb etadi va zaruriyat bo'lganda goh u qadriyat, goh bu qadriyat ijtimoiy taraqqiyotning oldingi pog'onasiga chiqib oladi va bunda qadriyatning barqarorligi kuchayadi. Ta'lim-tarbiyaning muhim vositasi sanalgan qadriyatlarning namo-

yon bo'lish shakllari orasida doimiylari ham mavjud. Bularga inson hayoti, umri, vujudining tirikligi, sihat-salomatligi, mehnati, bilimi, muomalasi kabilar jamiyatda o'z ahamiyatini saqlab qoladi. Ularning aksi bo'lgan kasallik, bekorchilik, bilimsizlik, tanazzul kabi salbiy holatlar ham hayotda mavjud bo'ladi. Yosh avlodda, ayniqsa talaba-Talabalarda ijobiy qadriyatlarga munosabatda ezgu tuyg'ularni saqlab qolish va ularni shakllantirishda milliy va umuminsoniy qadriyat katta ahamiyat kasb etadi.

O.Musurmonova o'z tadqiqotida qadriyatlarining tarixiy taraqqiyot bosqichlari qiyo-siy o'rganilmaganligi, kishilarning qadriyatlar haqidagi tushunchalari chegaralanganligi, ta'lim-tarbiya mazmunida qadriyatlarga e'tiborning yetarli emasligi va bu borada tajribalarning kamligiga e'tibor qaratadi.

Pedagogik milliy va umuminsoniy qadriyat esa inson hayotidagi qadriyatlarni, ta'lim-tarbiyani, pedagogik faoliyat va yaxlit ta'limni tushunish hamda qaror toptirish asosida amalga oshiriladi. Ta'lim tizimida qadriyatlarning inson hayoti uchun xizmat qilishiga intilish pedagogikaning rivojlanishi va shakllanishining barcha bosqichlarida inson va jamiyat munosabatlari asosida paydo bo'lgan. Ana shu holat ta'limning qadriyat maqomini belgilagan. Qadriyatlarining insonparvarlik yo'nalish kasb etishini ularning barcha bo'g'inlarida amalga oshirish mumkin. Bu esa qadriyatli dunyoqarash sifatida bilimlarni baholash, tahlil qilish va ijodiy izlanishlarga asos bo'la oladi.

Ijtimoiy hayotning murakkabliklari hamda ularni hal etish borasida olib borilayotgan ishlar o'rtasidagi nomutanosibliklar uzluksiz ta'lim tizimida ta'lim-tarbiya maqsadi, mazmuni, texnologiyalarini yangilash, ularni ilg'or davlatlar tajribalari, tarixiy-milliy qadriyatlar asosida ko'rib chiqishni taqozo etadi. Hozirgi paytda ta'lim sohasidagi davlat siyosatining asosiy prinsiplaridan biri ta'lim va tarbiyaning insonparvar, demokratik xarakterda ekanligidir. Shunga qaramay, asosiy e'tibor

ta'lim muassasalarining tashkiliy–boshqaruv, moddiy-texnik, kadrlar tayyorlash, ta'limga yangi texnologiyalarni kiritish muammolarini hal etishga qaratilyapti. Lekin, uning asosi bo'lgan shaxsga yo'naltirilgan ta'lim, ta'limning insonparvarlashtirish yo'nalishi ta'lim jarayonining barcha bosqichlarida sifat jihatdan yangilashning asosi ekanligiga kam e'tibor qaratilmoqda. Shu bois ta'limda gumanistik – qadriyatli yondashuv shaxsga yo'naltirilgan ta'lim natijalariga erishish orqali yangicha yo'nalish – insonparvarlashgan ta'lim yo'nalishi paydo bo'lib, u ta'lim samaradorligi faqat bilim, malaka, ko'nikmalar tizimidan iborat degan tasavvurni yangilashni nazarda tutadi. Ta'lim maqsadini bu tarzda tushunish ta'lim va tarbiyani sun'iy tarzda ajratish emas, balki ularning uzviy aloqadorligiga e'tiborni kuchaytirish, umuminsoniy va milliy qadriyatlarni ta'lim jarayoniga olib kirishni nazarda tutadi. Ma'lum davrlarda mehnat tarbiyasi va uning axloqiy-estetik jihatlariga e'tibor berilmay qo'yildi. Badiiy tarbiya, estetik did, hissiyotlarni tarbiyalash asl milliy ildizlaridan ajralib qoldi. Bu esa ta'limni insonparvarlashtirish, inson qadri, uning barcha

ezguliklar, go'zalliklar yaratuvchisi ekanligini his etishni shakllantirishni talab etadi. Jamiyat taraqqiyoti va demokratik o'zgarishlar ana shu talab va ehtiyojlardan kelib chiqqan holda mustaqil fikr yuritadigan, erkin, ijodkor, qiyin holatlardan o'ziga yo'l topib chiqib keta oladigan shaxsni tarbiyalashga yo'naltirildi. Chunki pedagogikada ta'limga milliy va umuminsoniy qadriyat shuni talab etadi. Zero, ta'limni insonparvarlashtirish muhim ahamiyatga ega bo'lib, kelajak avlodni sivilizatsiyalashgan jamiyatga mos intellektual va ma'naviy yuksak shaxs shundagina barkamollik kasb etadi. Ana shunda ta'lim samaradorligini oshirishda milliy va umuminsoniy qadriyat insonning qadr–qimmatini, dunyoqarashi va ma'naviy xislatlarini tarkib toptirib, uni uyg'unlikda kamolga yetish imkoniyatlariga ega bo'lishi va kelgusi hayotini ham ana shu uyg'unlik asosida qurishi mumkin bo'ladi.

Umuman, milliy va umuminsoniy qadriyat mohiyatan pedagogik faoliyatning xususiyatlari, uning ijtimoiy ahamiyati va shaxsning imkoniyatlari bilan belgilanadigan pedagogik milliy va umuminsoniy qadriyatni aniqlashga imkoniyat yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Туленов Ж. Истиқлол ва тараққиёт мафқураси: мақсад ва йўналишлари. - Т.: О'збекистон, 1993. - Б.96.
2. Юсупов Э. Инсон камолининг маънавий асослари. - Т.: Университет, 1998. - Б. 72
3. Шайхова Х. Инсон ва унинг маънавий дунёси. - Т.: О'збекистон зиёлилари илмий-маърифий уюшмаси. 1993. - Б.9.
4. Набибуллаева Д. О'збекистонда умуминсоний ва миллий қадриятларнинг тикланиши. Тар.фан.номз.дисс. -Т.:1995.-Б. 135.
5. Назаров. Q. Аксиологиya. (Қадриятлар фалсафаси.) - Т.: О'зМУ, 2005. -Б.62.; О'збекистон жамияти демократлаштириш ва янгилаш, мамлакатни модернизatsiya ва ислоҳ қилиш йўлида. -Т.:Академиya, 2005. -Б. 589-598.
6. Тоҳиров О. Комиллик-етуклик тимсоли. // Мулоқот, 1999, 3-сон.-Б.39-416.
7. Юнусова Э. Ёшларнинг маънавий камолоти.-Т.:О'збекистон, 1995. -Б.82.
8. Аҳмедова Х. Демократик жамиятда мафкура ва ёшлар муаммоси. // Ижтимоий фикр, 2000, 1-2 сон. -Б.150-154 .
9. Йўлдошев Ф., Найдоров О. Маънавий мерос ва ёшлар тарбиyasi. // Гулистон, 1999, 5-сон.-Б.5-6
10. Отамуродов С. Талаба ёшларининг миллий о'зликини англаши. // Ижтимоий фикр. 2000, 1-2 сон.-Б.150-154
11. Кадырова З. Проблемы повышениya социальной активности молодежи Узбекистана в условиyaх всестороннего реформированиya общества. - Т.:1999. -С.36.
12. Davletshin M.G. Zamonaviy maktab o'quvchisining psixologiyasi. - T., O'zbekiston. - 30 bet.
13. Shoumarov G' B. Xaydarov I.O "Oila psixol" – T.: Sharq, 2008. 270 b.
14. Botirovna N. H. DEVELOPMENT OF NATIONAL VALUES IN STUDENTS DISTINCTIVE FEATURES //Web of Medicine: Journal of Medicine, Practice and Nursing. – 2024. – T. 2. – №. 1. – C. 1-2.
15. Botirovna, Nurboeva Habiba. "DEVELOPMENT OF NATIONAL VALUES IN STUDENTS DISTINCTIVE FEATURES." Web of Medicine: Journal of Medicine, Practice and Nursing 2.1 (2024): 1-2.
16. Botirovna, N. H. (2024). DEVELOPMENT OF NATIONAL VALUES IN STUDENTS DISTINCTIVE FEATURES. Web of Medicine: Journal of Medicine, Practice and Nursing, 2(1), 1-2.

STEM TA'LIMINI HAMKORLIKDA O'QITISH ORQALI TATBIQ QILISH

SADIKOVA YULDUZ KAMOLOVNA.
O'zbekiston-Finlandiya pedagogika instituti

Annotatsiya: Ushbu maqolada STEM ta'limining mazmun-mohiyati, boshlang'ich sinflarda ushbu texnologiyadan foydalanishning ahamiyati atroflicha yoritilgan. STEM ta'limini hamkorlikda o'qitish orqali amaliyotga joriy qilish usullari tahlil qilingan. Fanlararo integratsiya o'quvchilarning fikrlashiga, nazariy ma'lumotlarni amalda qo'llay olish kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qilishi misollar yordamida dalillangan. Ta'limi tizimida yuqori natijalarga erishishda STEM ta'limining roli katta ekanligini asoslagan. O'quvchilarda yaratuvchanlik, tadqiqotchilik, mustaqil, kreativ, tadqiqiy fikrlash kabi XXI asr ko'nikmalarini rivojlantirishda boshlang'ich sinfdan boshlab STEM ta'limini o'qitish zarurligi haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: STEM, kooperativ o'qitish, hamkorlikda o'qitish, fanlararo integratsiya, mustaqil fikrlash, tanqidiy fikrlash, tadqiqotchilik, yaratuvchanlik, hamkorlik.

Аннотация: В данной статье описывается суть STEM-образования и важность использования этой технологии в начальной школе. Анализируются методы реализации STEM-образования через кооперативное обучение. На примерах доказано, что междисциплинарная интеграция служит мышлению студентов и развитию компетенций по применению теоретической информации на практике. Оно основано на том, что роль STEM-образования в достижении высоких результатов в системе образования велика. Считалось, что для развития у учащихся навыков 21 века, таких как творчество, исследование, независимое, творческое, научное мышление, STEM-образование должно преподаваться с начальной школы.

Ключевые слова: STEM, совместное обучение, совместное обучение, междисциплинарная интеграция, независимое мышление, критическое мышление, исследования, творчество, сотрудничество.

Abstract: This article describes the essence of STEM education and the importance of using this technology in primary schools. The methods of implementation of STEM education through cooperative education are analyzed. It has been proven with the help of examples that interdisciplinary integration serves the students' thinking and development of competencies to apply theoretical information in practice. It is based on the fact that the role of STEM education in achieving high results in the educational system is great. In order to develop 21st century skills such as creativity, research, independent, creative, scientific thinking in students, it was thought that STEM education should be taught from primary school.

Keywords: STEM, cooperative learning, collaborative learning, interdisciplinary integration, independent thinking, critical thinking, research, creativity, collaboration.

KIRISH. Fan, texnologiya, muhandislik va matematika (STEM) bilan san'atning aloqasi so'nggi yillarda ta'lim tizimida sezilarli darajada o'sdi. Ularning roli, integratsiya darajasi va xarakteri xilma-xil bo'lsa-da, STEAM ta'limi nimani anglatishini va ayniqsa, qanday ta'lim berish haqida turli xil qarashlar mavjud. STEAM ta'limi fanlararo bilimlarni shakllantirish va yuqori darajadagi fikrlashni rivojlantirishni asosiy maqsad qilib qo'ygan

o'qitish shaklidir.

STEAM ta'limi bir qator muammolarga duch kelmoqda, masalan, malakali o'qituvchilarning yetishmasligi, barqaror rivojlanish va samarali dastur ta'lim va tarbiya integratsiyasiga erishishda qiyinchiliklar mavjud. Ushbu muammolarni hal qilish uchun hamkorlikda o'qitish orqali STEAM ta'limini joriy qilish kerk. STEAM ta'limini o'quv dasturlariga integratsiyalashuvi va

kengaytirilgan dars soatlarini joriy qilish muammoga qaysidir ma'noda yechim bo'lishi mumkin. Hamkorlikda o'qitish ta'lim va tarbiyaning integratsiyasini osonlashtirishi.

Boshlang'ich ta'lim o'quv mashg'ulotlarida STEAM texnologiyalaridan foydalanish va ta'limni texnologiyalashtirishning siyosiy omillarini yoritishda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 5-sentabrdagi "Xalq ta'limini boshqarish tizimini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risidagi PF-5538 farmonida rahbar va pedagog xodimlarni tanlash, tayyorlash, qayta tayyorlash va malakalarini oshirishning ilg'or mexanizmlarini tatbiq etish yo'li bilan xalq ta'limi tizimida kadrlar siyosatini shakllantirishning zamonaviy tamoyillarini joriy egishdagi jarayonlar mazmunini keltirib o'tish maqsadga muvofiqdir. Zamonaviy ta'limni amaliy ahamiyatini oshirishda STEAM texnologiyasining o'rni katta. Avvalo, STEAM nima? - degan savolga javob bersak. STEAM ta'lim texnologiyasi maktab o'quvchilarini yangicha o'qitish metodikasi bo'lib, an'anaviy o'qitish metodikasidan farqli metodika hisoblanadi. U o'quvchilarni bir vaqtning o'zida 5 ta-fan (Science), texnologiya (Technology), muhandislik (Engineering), tasviriy san'at (Art), matematika (Math) bo'yicha o'qitishga mo'tajlangan. STEAM fan bo'yicha emas, balki mavzular bo'yicha integratsiyalashgan o'qitish tizimidir. STEAM ta'limi deganda amaliy mashg'ulotlar yordamida ilmiy-texnik bilimlarni real hayotda qo'llash tushuniladi. Prezident maktablarida "STEAM" ta'lim dasturi asosida o'qitish tashkil qilinishi, 9-11-sinflarda o'quvchilar o'zlarining qiziqishiga qarab ayrim fanlarni tanlash orqali individual bilim olish imkoniyatiga ham ega bo'lishi bilan umumta'lim maktablaridan tubdan farq qiladi. Chunki Prezident maktablarining asosiy vazifalaridan biri tabiiy va aniq fanlarni chuqur o'qitish, ularning intellektual salohiyatini ochib berish va rivojlantirishdan iborat.

Bundan tashqari texnologiyalarning jadal rivojlanishi va ilmiy kashfiyotlar ta'limdan

STEAM yondashuvini kengroq joriy etishni va uni boshlang'ich ta'lim o'quv jarayoniga ham kiritishni talab qiladi. Ushbu yondashuv tez o'zgaruvchan dunyoda muvaffaqiyatli moslashish uchun zarur bo'lgan ko'nikma va malakalarga ega bo'lgan o'quvchilarni tarbiyalashda yordam beradi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYASI. STEAM ta'lim salohiyati butun dunyoda e'tirof etilgan bo'lib, ta'lim sohasidagi tadqiqotchilar va amaliyotchilarning e'tibori ortib bormoqda. Ko'pgina tadqiqotchilar STEAM ta'limining tuzilishini, jumladan, o'qitish usullari, strategiyalari va ta'lim dizaynini o'rganishdi¹.

Masalan, Amerikaning Stenford universiteti tadqiqotchilari STEAM ta'limini dizayn fikrlash bilan birlashtirib, o'rgangandan so'ng mahalliy, milliy va global muammolarni hal qilish uchun mumkin bo'lgan yechimlarni aynan shu texnologiya orqali ishlab chiqishni taklif qildi².

Ko'pgina aytib o'tilgan afzalliklariga qaramay, STEAM ta'limi doimiy muammoga duch kelmoqda. Xitoylik tadqiqotchi X.S.Li STEAM ta'limini boshlang'ich sinflarda amalga oshirish va davom ettirish bo'yicha fanlararo integratsiya va dasturning mavjud emasligini ta'kidlasa³, P.Hu, J.B.Jiang, Z.S.Chen⁴ lar

1 Wu, Y.H.; Chang, X.Y.; Wang, J.W.; Guo, S.C. Research on STEAM Curriculum Design under the Guidance of "Learning-Research-Career Development". China Educ. Technol. 2019, 40, 51–56, 125. [Google Scholar]

2 Chen, P.; Tian, Y.; Huang, R.H. An Interdisciplinary STEM Case Study and Its Enlightenments Based on Design Thinking—A Case of STEM Course in d.loft STEM Project of Stanford University. China Educ. Technol. 2019, 40, 82–90. [Google Scholar]

3 Li, X.S. Ideals, Models, and reflection on the Interdisciplinary Integration of STEAM Curricula. Glob. Educ. 2019, 48, 59–72. [Google Scholar]

4 Hu, P.; Jiang, J.B.; Chen, Z.C. The

STEAM ta'limi uchun malakali o'qituvchilarga talab kata ekanligini aytib o'tadi. Darhaqiqat, hozirda boshlang'ich sinf o'qituvchilarining ko'pchiligi ma'lum bir fanga asoslangan, faqat o'z fanlari bo'yicha mutaxassislardir va STEAM ta'limi uchun zarur bo'lgan barcha kontent bilimlari haqida to'liq tushunchaga ega emaslar.

Agar STEAM o'qitish uchun bir nechta o'qituvchilar mas'ul bo'lsa, bu yamoqlangan o'qitishga olib kelishi mumkin, bunda o'quv mazmuni asosiy aloqalarni ta'kidlamasdan birlashtiriladi. O'quvchilarning STEAM ta'limidagi loyiha tajribasini, shuningdek, o'qitish samaradorligini kafolatlash qiyin.

Bo'lajak o'qituvchilar STEAM ta'limini loyihalashtirish va amalga oshirish va maktablarda STEAM ta'limini davom ettirish bo'yicha ko'nikmaga ega emaslar. STEAM ta'limi odatda keng qamrovli amaliyot uslubidagi ta'lim yoki darsdan tashqari ta'limi shaklida mavjud bo'lib, maktabning o'quv rejasiga kiritilmagan. Bu o'qituvchilarning e'tiborsizligiga va o'quvchilarning ishtiyoqsizligiga olib keladi, natijada maktablarda STEAM ta'limini amalga oshirishda qiyinchiliklar paydo bo'ladi.

T.J.Kopcha, S.Shin, Y.Qian va boshqalar⁵ esa o'quvchilarning matematika savodxonligi, ya'ni hisob-kitob bo'yicha ko'nikmalarini rivojlantirish uchun robotlar yordamida STEAM ta'lim dasturini ishlab chiqdi.

NATIJALAR. Demak, boshlang'ich sinfdan boshlab o'quvchilarni hamkorlikda o'qitishga o'rgatish STEM ta'limini ham

amalda qo'llashga erishish mumkin ekan. Bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlashda ularning pedagog sifatidagi roli pedagogik usullarni o'zlashtirish, mazmunan chuqur bilim olish, o'qitishda mohirlik, ta'lim vositalaridan oqilona foydalanish, konstruktiv fikr-mulohaza va baho berish orqali o'quvchilarning samarali bilim olishiga yordam berish qobiliyatini o'z ichiga oladi. Bundan tashqari, o'qituvchi o'quvchilarning imkoniyatlarini kengaytirishi, ularning mustaqilligini rivojlantirishi va ularni tadqiqotchilikka yo'naltirishi muhimdir.

Bo'lajak o'qituvchining o'quv loyihachisi va yaratuvchisi sifatidagi roli asosiy e'tiborni ta'lim jarayonini loyihalash va ishlab chiqish bosqichiga qaratiladi. Bu STEAM o'quv muhitlariga moslashtirilgan ta'lim jarayonlarini rejalashtirish, tayyorlash va ishlab chiqish bilan bog'liq kompetensiyalarni talab qiladi. O'qituvchining orkestr va menejer sifatidagi roli o'quv jarayonlari mazmuni, raqamli texnologiyalari, laboratoriya jihozlari va o'quvchilar va boshqa o'qituvchilar o'rtasidagi guruh o'quv faoliyatini boshqarish va tartibga solish bilan bog'liq kompetensiyalarni o'z ichiga oladi.

Hamkorlikdagi ta'lim deganda o'quvchilar ikki yoki undan ortiq guruhda o'zaro birgalikda ishlashi, muammolarga yechim topishi yoki mahsulot yaratishi tushuniladi⁶. Hamkorlikdagi ta'lim o'quvchilar o'zlarining va bir-birlarining bilimlarini maksimal darajada oshirish uchun guruhlarda ishlashlari hisoblanadi. Hamkorlikdagi ta'lim o'quvchilarga birgalikda izlanish, muammolarni doimiy ravishda topish va hal qilish, jarayonda bilimlarni shakllantirish imkonini beradi. Aynan hamkorlikdagi ta'lim jarayonida o'quvchilar o'rtasidagi o'zaro ta'sir va ularda boshqalarning nuqtai nazariga bo'lgan hurmati, bilim almashish va yangilikni

Realistic Problems and Path Choice of STEAM Education in Chinese Elementary and Secondary Schools. Mod. Educ. Technol. 2016, 8, 22–27. [Google Scholar]

5 Kopcha, T.J.; McGregor, J.; Shin, S.; Qian, Y.; Choi, J.; Hill, R.; Mativo, J.; Choi, I. Developing an integrative stem curriculum for robotics education through educational design research. J. Form. Des. Learn. 2017, 1, 31–44. [Google Scholar] [CrossRef]

6 Goodsell, A.S. Collaborative Learning: A Sourcebook for Higher Education; National Center on Postsecondary Teaching, Learning, and Assessment: Philadelphia, PA, USA, 1992. [Google Scholar]

birgalikda yaratish, muammolarni hal qilish, fikr yuritish va o'rganish kabi ko'nikmalari rivojlanadi.

STEAM ta'limi uchun hamkorlikda o'rganish bir necha sabablarga ko'ra muhim:

birinchidan, STEAM ta'limidagi vazifalar ko'pincha bir nechta fanlarni o'z ichiga oladi va hamkorlikda o'rganish ularni qismlarga ajratish va guruh a'zolarining har birini ishlashiga imkoniyat berish orqali vazifalarning qiyinligini kamaytirishga yordam beradi;

ikkinchidan, ko'p intellekt nazariyasi har bir talabani aql-idrokda o'ziga xos kuch sohasiga ega ekanligini ta'kidlaydi. STEAM ta'limini hamkorlikda o'qitish orqali tatbiq qilish guruh a'zolarining turli intellektual sohalarda vazifalarni bajarishga yordam beradi;

uchinchidan, ko'p hollarda STEAM ta'limi uchun foydalaniladigan uskunalar cheklangan va ta'lim tengligini ta'minlash uchun talabalar hamkorlikda o'rganish yondashuvini qo'llashlari uchun qurilmadan guruhlarda foydalanish zarur.

MUHOKAMA. STEM ta'limi fanlararo integratsiya ekanligini hisobga olgan holda, kooperativ o'qitishni ham tushunish lozim deb o'ylaymiz. Kooperativ o'qitish deganda bir nechta fanlar bo'yicha o'qituvchilar jamoasini tashkil etadigan, o'qitishni loyihalashda hamkorlik qiladigan va intizomiy to'siqlarni bartaraf etish va o'qitish samarasini yaxshilash uchun o'qitishni amalga oshirish jarayonida uzluksiz aloqa va fikr-mulohazalarni saqlab turadigan o'qitish rejimi tushuniladi⁷.

Kooperativ o'qitish fanlarni integratsiyalashgani tufayli STEAM ta'limi uchun katta imkoniyatlarga ega. Xitoylik tadqiqotchilarning ta'kidlashicha ushbu turdagi o'qitish vazifasi ko'pincha bitta o'qituvchining imkoniyatlaridan tashqarida bo'ladi, chunki ko'pchilik fan o'qituvchilari faqat o'z fanlari bo'yicha mutaxassislardir va

to'liq STEAM ta'limi uchun zarur bo'lgan o'qitish vazifalarini bajara olmaydilar⁸. Shu sababli, STEAM ta'limini o'qitishda bir nechta turli fanlardan o'qituvchilar ishtirok etishlari kerak. Kooperativ o'qitishning klassik namunasi Luo va boshqalar tomonidan tasvirlangan Sinxron yetkazib berish sinfidir, bu erda shahar maktablarining tajribali san'at va musiqa o'qituvchilari qishloq o'qituvchilariga sifatli ta'lim berish uchun qishloq o'qituvchilari bilan yaqindan hamkorlik qildilar. [30]. Biroq, bu onlayn kontekstda hamkorlikda o'qitish; Yuzma-yuz STEAM kontekstidagi shunga o'xshash misollar adabiyotda kamdan-kam uchraydi.

XULOSA. An'anaviy o'qitish uslublari bilan taqqoslaganda, o'rta maktabdagi STEAM yondashuvi bolalarni tajribalar o'tkazishga, modellar tuzishga, mustaqil ravishda musiqa va filmlar yaratishga, o'z g'oyalarini haqiqatga aylantirishga va yakuniy mahsulotni yaratishga undaydi. Ushbu ta'lim yondashuvi bolalarga nazariya va amaliy ko'nikmalarni samarali tarzda birlashtirishga imkon beradi va universitetga kirish va keyingi o'qishni osonlashtiradi. Qilib aytganda, an'anaviy o'qitish uslublari bilan taqqoslaganda, o'rta maktabdagi STEAM yondashuvi bolalarni tajribalar o'tkazishga, modellar tuzishga, mustaqil ravishda musiqa va filmlar yaratishga, o'z g'oyalarini haqiqatga aylantirishga va yakuniy mahsulotni yaratishga undaydi. Ushbu ta'lim yondashuvi bolalarga nazariya va amaliy ko'nikmalarni samarali tarzda birlashtirishga imkon beradi va universitetga kirish va keyingi o'qishni osonlashtiradi STEAM yondashuvi bolalarni tajribalar o'tkazishga, modellar tuzishga, mustaqil fikrlashga, g'oyalarni ilgari surishga undaydi. Bunday yondashuvdan

7 Liu, YC "Team Teaching" ning oqilona tahlili va istiqboli. J. Zhejiang normasi. Univ. Soc. Sci. 2010, 35, 113–117. [Google olimi]

8 Hu, P.; Jiang, J.B.; Chen, Z.C. The Realistic Problems and Path Choice of STEAM Education in Chinese Elementary and Secondary Schools. Mod. Educ. Technol. 2016, 8, 22–27. [Google Scholar]

maqsad ta'lim berish orqali butun dunyo taraqqiyoti va iqtisodiyotining barqaror rivojlanishini ta'minlashda maktab, jamoatchilikni jalb qilib, ilmiy savodxonlik, raqobatbardoshlikni targ'ib qilishga qaratilgan STEAM-ta'limida fanlararo aloqa va loyihalash metodi birlashtirilgan bo'lib, uning asosida tabiiy fanlarni texnologiyaga, muhandislik ijodiyotiga va matematikaga integratsiya qilish yotadi. Dunyo o'zgarib bormoqda, hatto ta'lim bir joyda turmasa ham. So'nggi o'n yilliklardagi o'zgarishlar yoqimli, ammo shu bilan birga bizni havotirlantiradi. Ushbu yangi narsalarning ixtiro qilinishi bilan odamlar ilgari duch kelmagan ko'plab yangi muammolar mavjud. Har kuni yangi ish turlari va hattoki butun kasbiy sohalar paydo bo'ladi, shuning uchun zamonaviy o'qituvchilar o'qitadigan bilimlari va mahoratlari vaqt talablariga javob beradimi yoki yo'qmi deb o'ylashlari kerak. O'zingizning g'oyangizni topishga bilim yordam beradi, ammo haqiqiy ish bu g'oyani haqiqatga aylantiradi. Agar biz an'anaviy ta'limning asosiy maqsadi bilimlarni o'rgatish va bu bilimlardan fikrlash va ijod qilish uchun foydalanish deb aytsak, STEAM yondashuvi bizni olgan bilimlarni haqiqiy ko'nikmalar bilan birlashtirishga o'rgatadi. Bu maktab o'quvchilariga nafaqat ba'zi bir g'oyalarga ega bo'lish, balki ularni amalga qo'llash va amalga oshirish imkoniyatini beradi. O'sha haqiqatda ishlatilishi mumkin bo'lgan bilimgina haqiqatan ham qadrlidir. Steam Talim tizimi yangicha

metodika va ishlanmalarga boy bo'lgan tizim hisoblanadi. Bu tizim bilan o'quvchilarimizni texnologiyalar bilan hamnafas bo'lgan holatda tarbiyalaymiz. Bugungi kunda hamma yosh avlod texnologiyalarga qiziqadi. Demak, bu tizimni qiziquvchanlik bilan o'rganishadi.

Demak, boshlang'ich sinflarda STEAM ta'limini osonlashtirish uchun hamkorlikda o'qitishdan foydalanish samarali natija berishi mumkin. Bunday o'qitishning STEAM ta'limiga ijobiy ta'siridan kelib chiqib, biz boshlang'ich sinflarda STEAM ta'limini amalga oshirish uchun quyidagi tamoyillarini taklif qilamiz:

- STEAM ta'limida o'qituvchilar yetishmasligini hal qilish uchun hamkorlikda o'qitishdan foydalanish natijasida fanlarning integratsiyasini maksimal darajada oshirish va boshlang'ich sinflarda STEAM ta'limini rivojlantirishga erishish mumkin;

- STEAM ta'limini rasmiy o'quv rejalariga integratsiyalash va uni umumiy fan kurslari bilan birga o'quv rejasiga kiritish orqali o'qituvchilarning ish yukini kamaytirishi va STEAM ta'limini amalga oshirishga bo'lgan ishtiyoqini oshirish;

- o'qituvchining rahbarligi, o'quvchilarning mustaqil izlanishi va muloqotni baholash ehtiyojlarini qondirish uchun bitta o'quv mashg'ulotining davomiyligini mos ravishda uzaytirish, chunki STEM darslarini 45 daqiqada amalga oshirish murakkabdir.

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

Foydalanilgan adabiyotlar:

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

1. Wu, Y.H.; Chang, X.Y.; Wang, J.W.; Guo, S.C. Research on STEAM Curriculum Design under the Guidance of "Learning-Research-Career Development". China Educ. Technol. 2019, 40, 51–56, 125. [Google Scholar]
2. Chen, P.; Tian, Y.; Huang, R.H. An Interdisciplinary STEM Case Study and Its Enlightenments Based on Design Thinking—A Case of STEM Course in d.loft STEM Project of Stanford University. China Educ. Technol. 2019, 40, 82–90. [Google Scholar]
3. Li, X.S. Ideals, Models, and reflection on the Interdisciplinary Integration of STEAM Curricula. Glob. Educ. 2019, 48, 59–72. [Google Scholar]
4. Hu, P.; Jiang, J.B.; Chen, Z.C. The Realistic Problems and Path Choice of STEAM Education in Chinese Elementary and Secondary Schools. Mod. Educ. Technol. 2016, 8, 22–27. [Google Scholar]
5. Kopcha, T.J.; McGregor, J.; Shin, S.; Qian, Y.; Choi, J.; Hill, R.; Mativo, J.; Choi, I. Developing an integrative stem curriculum for robotics education through educational design research. J. Form. Des. Learn. 2017, 1, 31–44. [Google Scholar] [CrossRef]
6. Goodsell, A.S. Collaborative Learning: A Sourcebook for Higher Education; National Center on Postsecondary Teaching, Learning, and Assessment: Philadelphia, PA, USA, 1992. [Google Scholar]
7. Liu, YC "Team Teaching" ning oqilona tahlili va istiqboli. J. Zhejiang normasi. Univ. Soc. Sci. 2010, 35, 113–117. [Google olimi]

TAFAKKUR TUSHUNCHASINING PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK TADQIQOTLARDA O'RGANILISHI

MUHAMMADIYEV JAVLON HAYITBOYEVICH

Ichki ishlar vazirligi ixtisoslashtirilgan maktab-internati tarix fanio'qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqola zamonaviy ta'limning asosiy maqsadlaridan biri bo'lgan o'quvchilarning tafakkurini shakllantirish masalasiga bag'ishlangan bo'lib, unda tafakkurning psixologik va pedagogik jihatlari, uning turli shakllari va tavsiflari, shu jumladan, ijodiy tafakkurning rivojlanishi uchun zarur sharoitlar tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: tafakkur, ijodiy tafakkur, psixologik tavsif, pedagogik jarayon, fikrlash jarayoni, ta'lim metodlari, fikrlashning shakllari, tafakkur turlari.

Аннотация: Данная статья посвящена формированию мышления учащихся, что является одной из основных целей современного образования, и анализирует психолого-педагогические аспекты мышления, его различные формы и описания, в том числе необходимые условия для развития творческого мышления.

Ключевые слова: мышление, творческое мышление, психологическая характеристика, педагогический процесс, мыслительный процесс, методы обучения, формы мышления, типы мышления.

Abstract: This article is devoted to the formation of students' thinking, which is one of the main goals of modern education, and it analyzes the psychological and pedagogical aspects of thinking, its various forms and descriptions, including the necessary conditions for the development of creative thinking.

Keywords: thinking, creative thinking, psychological description, pedagogical process, thinking process, educational methods, forms of thinking, types of thinking.

Kirish. Zamonaviy ta'limning asosiy maqsadlaridan biri o'quvchilarning tafakkurini shakllantirishdir. Tafakkur, inson aqliy faoliyatining yuqori shakli sifatida, bilish jarayonida sezgilar va ong orqali amalga oshiriladigan murakkab fikrlash jarayonini ifodalaydi. Bu jarayon yordamida inson o'zining bilish faoliyatini kengaytirish va chuqurlashtirish uchun turli xil bilimlarni egallaydi. Shuningdek, tafakkur orqali narsa va hodisalar orasidagi bog'lanishlar va qonuniyatlar tushunilib, dunyo haqiqatini bilishga yordam beradi. Bunday tafakkur jarayoni, ayniqsa, ijodiy fikrlashni rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Tafakkurning turli shakllari, masalan, aniq, abstrakt, realistik va ijodiy tafakkur har bir o'quvchining o'z bilimlarini chuqurlashtirishga va amaliy ko'nikmalarni shakllantirishga yo'naltirilgan.

Adabiyotlar tahlili. Tafakkurning psixologik va pedagogik jihatlari bilan bog'liq

turli ilmiy tadqiqotlar mavjud. Xususan, E.G'oziyev, L.C.Vigotskiy, C.A.Rubinshteyn kabi olimlarning tafakkur haqidagi ilmiy qarashlari o'quvchilarning fikrlash jarayonini shakllantirishda muhim yo'nalishlarni belgilaydi. Ular tafakkur jarayonlarini tadqiq etish metodlarini, fikr yuritishning turli shakllarini rivojlantirishga qaratilgan.

Asosiy qism. O'quvchilarning tafakkurini shakllantirish zamonaviy ta'limning asosiy vazifalaridan biri hisoblanadi. Mazkur tadqiqotda dastlab tafakkur tushunchasi haqidagi qarashlarni, bu bo'yicha olib borilgan tadqiqotlarni tahlil qilish maqsadga muvofiq. Hozirgi vaqtda tafakkur tushunchasi yuzasidan turlicha qarash va ta'riflar mavjud.

E.G'oziyevning fikricha, tafakkur inson aqliy faoliyatining yuksak shakli. Tafakkur orqali biz sezgi a'zolarimiz bilan bevosita aks ettirib bo'lmaydigan narsa va hodisalarni ongimizda aks ettiramiz. Umuman olganda, tashqi

muhitdagi narsa va hodisalar o'rtasida ko'z bilan ko'rib, quloq bilan eshitib bo'lmaydigan ichki munosabatlar hamda qonuniyatlar mavjud. Ana shu ichki bog'lanish hamda qonuniyatlarni biz tafakkur orqali bilib olamiz. Demak, tafakkur deb narsa va hodisalar o'rtasidagi eng muhim bog'lanishlar va munosabatlarning ongimizda aks ettirilishiga aytiladi. Aynan tafakkur orqali biz moddiy olamdagi narsa va hodisalarning mohiyatini bilish imkoniga ega bo'lamiz. Shu bois, dunyoni bilishda bevosita sezish, idrok, tasavvur va tafakkur muhim rol o'ynaydi [15].

Tafakkur jarayoni insonning bilishga bo'lgan ehtiyojlari, tevarak-atrofdagi olam va turmush to'g'risidagi o'z bilimlarini kengaytirishga va chuqurlashtirishga intilish sababli vujudga keladi. Odam o'zi idrok qilayotgan narsalar to'g'risida fikr qiladi. Shuning uchun, tushunchalar narsalarning butun bir turkumi to'g'risida fikr qiladi, ya'ni bular tafakkurning obyekti bo'ladi. Aniq bir narsaga tayanmagan tafakkur bo'lishi mumkin emas.

E.G'oziyev tafakkur turlarini quyidagicha tasniflagan:

a) shakliga ko'ra: ko'rgazmali harakat, ko'rgazmali obrazli;

b) topshiriq tavsifiga ko'ra: nazariy, amaliy, ixtiyorsiz;

v) fikr kengligiga ko'ra: aniq, abstrakt, realistik, autistik intuitiv, diskursiv;

g) fikrning originallik darajasiga ko'ra: reproduktiv, produktiv, ijodiy, vizual, fazoviy.

Shuningdek, ijodiy tafakkur – murakkab bilish faoliyatlaridan biri bo'lib, tadrijiy ravishda izchil o'zaro bog'langan jarayonlardan tashkil topadi, dastavval savollar tug'iladi, vazifa aniqlanadi, masalani yechish va savollarga javob qidirish jarayoni vujudga keladi. Inson oldida turgan aniq vazifa yoki masala – bajarilishi yoki hal qilinishi zarur bo'lgan vazifa ko'pincha ifodalanishi shart bo'lgan maqsadni aks ettirib keladi.

Ijodiy tafakkurning navbatdagi tarkibiy qismlari quyidagicha aks ettiriladi: qo'yiladigan savollarga javob berish, masalani yechishga

yordam beradigan metodlar, vositalar, qoidalar va ko'nikmalarni qidirish, ularni tanlash hamda mazkur faoliyatda ularni tatbiq qilish va boshqalar.

Ijodiy fikrlashni ta'minlovchi omillar quyidagilar hisoblanadi: fikr yuritish faoliyatida, eng avvalo, hal qilinishi zarur bo'lgan masala inson tomonidan aniqlab olinishi kerak; muammo yoki masalani hal qilish zarur bo'lgan barcha bilimlarni tatbiq qilish uchun intilish; masalaga, muammoga taalluqli gipoteza olg'a suriladi, bosqichlar taxmin qilinadi, yechim to'g'risida farazlar ishlab chiqiladi, turli variantlar hamda variatsiyalar haqidagi mulohaza yuritiladi, o'zaro hayolan solishtirib, eng samarali jihatlar ajratiladi va hokazo; muammo oldiga qo'yilgan farazni tekshirish zaruriyati tug'iladi. Muammoni nazariy jihatdan hal qilish uchun ilgari surilgan gipoteza adekvat emasligi, ya'ni noto'g'ri ekanligi aniqlansa, u fikr yuritish obyektidan siqib chiqariladi va yangi farazlar, o'ylar taxmin qilinadi. Muammo va masalani hal qilish, yechish, olingan natijalarning to'g'riligiga qanoat hosil qilish uchun yechuvchi uni tekshirish bilan tafakkur harakatlarini yakunlaydi [15].

Ijodiy tafakkur turi o'zining dolzarbligi va samaradorligi, universalligi bilan boshqa fikr yuritish jarayonlaridan farq qiladi, u yangi-yangi muammolarni o'ylab chiqish jarayoni bo'lib, insonning bilish faoliyatida yetakchi rol o'ynaydi.

Psixologiya fanida tafakkur realistik va autistik turlarga ajratiladi. Realistik tafakkur qurshab olgan atrof-muhitni o'rganishga, aks ettirishga qaratilgan fikr yuritish bo'lib, u mantiqiy qonun va qoidalar yordami bilan voqelikni in'ikos qiladi. Autistik tafakkur insonning xohish va istaklarini amalga oshirish bilan bog'liq holda sodir bo'ladi. Amalga oshirilishi lozim bo'lgan tafakkur harakatlari shaxs o'z tilaklarini ro'yobga chiqarishga yo'naltirilgan fikr yuritilishidan iborat individuallik yoki individualistik tafakkur hisoblanadi.

S.L.Rubinshteyn nazariyasiga ko'ra,

tafakkurni psixologik jihatdan o'rganishning asosiy predmeti uning jarayon va faoliyat sifatida namoyon bo'lishi. Muallif tafakkur operatsiyalari turlarini shakllantirishda jarayon, muammoli vaziyatni hal qilishda esa fikr yuritish faoliyati sifatida vujudga kelishini chuqur tahlil qilib beradi. U tafakkur to'g'risidagi g'oyani rivojlantirib, uni subyekt faolligining paydo bo'lishi deb ataydi. S.A.Rubinshteynning fikricha, o'quvchining tafakkuri rivojlanishi maqsadga yo'naltirilgan o'quv faoliyati jarayonida idrok, xotira, nutq, makon tasavvurlari bilan yaqin o'zaro munosabatda sodir bo'ladi. Tafakkur obyekt bilan bog'liq, lekin bevosita emas, tafakkur jarayoni – bu, eng avvalo, tahlil va sintez, keyin ulardan hosil bo'lgan abstraksiya va umumlashtirish hisoblanadi [10].

Tafakkur tushunchasining mazmun-mohiyati olimlar tomonidan turlicha talqin qilingan va berilgan ta'riflar ham turlicha. A.V.Petrovskiy tafakkurga quyidagicha ta'rif bergan: "Tafakkur – nutq bilan chambarchas bog'liq muhim bir yangilik qidirish va ochishdan iborat psixik jarayon, boshqacha qilib aytganda, tafakkur voqelikni tahlil va sintez qilish, uni bilvosita va umumlashtirib aks ettirish jarayoni" [7].

A.V.Brushlinskiy tadqiqot ishlarida tafakkurning muhim yangilikni qidirish va ochish, gipoteza va nazariyalarni bashorat qilish, oldindan payqash xususiyatlari alohida ta'kidlab o'tiladi [2].

O.K.Tixomirov tafakkur tushunchasiga nisbatan to'liqroq ta'rif bergan. Unda tafakkur predmetiga kiruvchi tarkibiy qismlar quyidagicha ifodalangan:

"Tafakkur – bu o'z mahsuloti bilan voqelikni umumlashtirib, bevosita aks ettirishni tavsiflaydigan umumlashtirish darajasi va foydalanadigan vositalarga hamda o'sha umumlashmalar yangiligiga bog'liq ravishda turlarga ajratishdan iborat jarayon, bilish faoliyati" [12].

Psixologiyada tafakkur keng ma'noda insonning faol bilish faoliyati sifatida,

shuningdek, bu faoliyatni rejalashtirish va boshqarishning ichki jarayoni sifatida qaraladi. Bu tafakkur va psixik jarayonlarning boshqa ko'rinishlarining o'zaro aloqadorligini e'tiborga olishga imkon beradi, shuningdek, bilish faoliyati va amaliy intellekt rivojini tadqiq etishni tavsiflaydi [5].

Tor ma'noda eksperimental psixologik tadqiqotlarda tafakkur deganda, eng avvalo, qandaydir masalani yechish jarayoni tushuniladi [10].

Mazkur tadqiqotlar tahlili shuni ko'rsatdiki, zamonaviy fanda tafakkur insonning nazariy va amaliy faoliyati bilan uzviy bog'liq bo'lgan insoniyatning ijtimoiy-tarixiy rivoji mahsuli sifatida qaraladi. Materiya rivojining ma'lum bir bosqichida vujudga keladigan fikriy jarayonlar esa atrof-borliqqa nisbatan ikkilamchi bo'lib hisoblanadi. Tafakkur subyektning tashqi olam bilan amaliy o'zaro ta'sirlashuvi natijasi sifatida vujudga keladi [9].

Tafakkurning asosiy shakllari – tushunchalar, mulohazalar, xulosalar hisoblanadi. Mulohazani tafakkurning birligi sifatida qarash mumkin. Psixologik nuqtai nazardan mulohaza – subyektning uni gapirishga yoki boshqa shaxs gapini qabul qilishga undaydigan ma'lum motivlardan va maqsadlardan, bilimlardan kelib chiqadigan harakati. Mulohaza mohiyati mulohaza ustida fikrlash bo'lib, u xulosa bilan yakun topadi [8].

Tafakkurni o'rganishda jarayonli faoliyatli yondashuvning asosiy holatlarini umumlashtirib, quyidagilarni qayd etish mumkin: tafakkur inson miyasida jamlanuvchi murakkab funksional tizim xususiyati bo'lib hisoblanadi; tafakkur faoliyatda va u orqali rivojlanadi; tafakkur bu qandaydir masalani yechish jarayoni; tafakkur bu ijtimoiy shartlashilgan jarayon; tafakkur madaniy vositalarga va bilish qurollariga tayanadi.

L.S.Vigotskiy o'quvchilarning aqliy qobiliyati va tafakkurini takomillashtirish bosqichlarini belgilab berdi:

dolzarb rivojlanish bosqichi – mustaqil faoliyatni nazarda tutadigan hozirgi vaqtda

o'quvchi bo'lib turgan bosqich;

rivojlanishning yaqin zonasi – mustaqil harakatni amalga oshirish uchun kattalar yordamini ko'zda tutadi.

U ta'limning ilg'or xususiyatiga ishora qiladi, ya'ni ta'lim rivojlanishdan oldinga o'zib ketishi va uni orqasidan ergashtirishi kerak. U rivojlantiruvchi ta'limni aqliy rivojlanishning qaror topgan xususiyatiga emas, balki endi shakllanayotgan xususiyatiga yo'naltirishni taklif qiladi, ta'lim mazmunini fikrning mavjud xususiyatlariga moslashtirish emas, aksincha, insondan tafakkurining yangi, yanada yuqori shakllarini talab qiladigan mazmunini kiritishni taklif qiladi. L.S.Vigotskiyning fikricha, tafakkur rivojlanishi faqat muloqot jarayonida sodir bo'ladi, demak, muloqot va o'qitish tafakkur rivojlanishiga asos bo'ladi. Tafakkur rivojlanishi jarayonini u quyidagi bosqichlarni ajratadi: o'zlashtirish, mustahkamlash va takrorlash [3].

Inson mantiqiy tafakkurning tayyor shakllari bilan tug'ilmaydi. Mantiqiy tafakkur qobiliyati unda butun hayoti davom shakllanadi va uning to'laqonli rivojlanishi uchun maxsus sharoitlar zarur. Bunday yondashuvda ijtimoiy tajribani yetkazishga, ya'ni o'qitishga alohida ahamiyat beriladi. D.B.Elkonin o'quvchilarning o'quv faoliyatini tahlil qilar ekan, uning mohiyatini bola tomonidan o'zini-o'zi o'zgartirish sifatida tavsiflaydi [14].

M.N.Skatkin bo'lajak o'qituvchilari tafakkurini takomillashtirish usullari haqida fikr bildirib, o'qishning ba'zi sharoitlarini, masalan, ularning bilish faoliyatining oqilona usullari bilan qurollanishini, jamoa va alohida ish shakli uyg'unligi, o'qish va o'zini-o'zi o'qitishga ichki rag'batni shakllantirishni faollashtirishni ta'kidlab o'tgan [11].

R.A.Ataxanov tafakkur xususida quyidagi fikrlarni bildirib o'tgan: tafakkur inson tomonidan masalalarni yechishda amalga oshiriladigan faoliyat sifatida tushuniladi. Inson tafakkuri aniq fan mazmuni asosida amalga oshiriladi va faoliyatning aniq sohalari bilan bog'liq bo'ladi. Tafakkur – bu

yechiladigan masala obyektiv mazmunining bilim egallovchi, fikrlovchi subyektning bilish obyekti bilan o'zaro uzluksiz aloqasi jarayoni hisoblanadi [1].

V.V.Davidovning fikriga ko'ra, ijodiy tafakkur – bu nazariy tafakkur demakdir. Olim unda quyidagi asosiy komponentlarni ajratgan: tahlil – biror yaxlitning dastlabki irsiy asosini aniqlash usuli sifatida; refleksiya, unga ko'ra inson o'zining fikrlash amallarining asosini doimiy ko'rib chiqadi va bu bilan ulardan birini boshqalariga bog'laydi hamda ularning ichki o'zaro aloqalarini ochib beradi; nazariy tafakkur, asosan, fikrlash eksperimenti sifatida amalga oshirilib, uning uchun insonning rejalashtirish kabi fikrlash amalini bajarishi xos bo'ladi. U umumlashtirishning ikki usuli to'g'risida fikr bildirgan, bular: 1) asta-sekinlik, bu bir turdagi masalalarning ko'p miqdorini yechishni talab etadi; 2) umumiy – bir vazifani yechish asosida keltiriladigan jamlash usullari. V.V.Davidovning so'zlariga ko'ra, umumlashtirishning mazkur ikki turi tegishli ravishda ikki turdagi empirik va nazariy tafakkurni ham bog'laydi [4].

Ba'zi psixologlar ijodiy tafakkur insonning ijodiy-kreativ qobiliyatlari muammosi bilan bog'liq ravishda tadqiq etiladi, tafakkur va ijod bir-biri bilan uzluksiz bog'liq, deb hisoblaydilar [2].

N.A.Menchinskaya ta'lim jarayoni samaradorligiga ta'sir etuvchi omillarni o'rganish jarayonida tafakkur tushunchasini tadqiq etgan. Bunda u tafakkur quyidagi ko'rsatkichlar bilan tavsiflanishini ta'kidlagan: masalaga muammo singari yondashish; harakat usullarini maqsadga muvofiq o'zgartirish;

o'zgargan sharoitlarga mos ravishda bilim, ko'nikma yoki malakalarni ko'chirishning yengilligi;

bir harakatdan boshqasiga o'tish qobiliyati yoki o'tishning yengilligi [6].

U o'z tadqiqot ishlarida shu asosida tafakkur tushunchasini ochib berishga harakat qilgan.

Hozirgi vaqtda tafakkur turlarining psixologik tavsiflarini aniqlash va tavsiflashga intilishda birlashgan tadqiqotlar paydo bo'la boshladi. Ularning barchasi nazariy tafakkur dinamikasini, ya'ni subyektning o'rganilayotgan hodisalardagi ahamiyatli tomonlarini aniqlash, mazmunli tahlil va refleksiyaning amalga oshirish, shuningdek, vazifani hal etish uchun mazkur sharoitlarda optimal bo'lgan harakatlar tizimini qurish imkoniyati bilan bog'liq.

L.M.Fridmannning tadqiqot ishlarida ta'lim oluvchilar duch keladigan qiyinchiliklar ko'pincha tafakkurning umumlashtiruvchi funksiyasining yetarli rivojlanmasligi bilan bog'liqligi aytiladi [13].

Ilmiy manbalar tahlili ko'rsatishicha, tafakkurning komponentlari intellektual,

muammoli-faoliyatli, kompetentli, hissiy-shaxsiy va ijodiy (kreativ) kabilardan iborat bo'ladi.

Xulosa. Tafakkur jarayoni insonning bilish faoliyatining yuqori shakli sifatida turli turlar va shakllarda namoyon bo'ladi. Ijodiy tafakkur, o'z navbatida, masalani hal qilishda yangi yondashuvlarni ishlab chiqish, fikr yuritishning turli usullarini qo'llash va muammolarni yechishda innovatsion yondashuvlarni joriy etishga asoslanadi. Maqolada ko'rib chiqilgan tafakkur turlarining ilmiy tavsiflari, shuningdek, o'quvchilarning tafakkurini rivojlantirishning amaliy usullari tahlilidan kelib chiqqan holda aytish mumkinki, tafakkur rivojlanishi o'quv jarayonining muvaffaqiyatli bo'lishida muhim rol o'ynaydi va uning samarali shakllanishi ta'lim sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Атаханов Р.А. Соотношение общих закономерностей мышления и математического мышления // Вопросы психологии. – 1995. № 5. – С. 41.
2. Брушлинский А.В. Субъект: мышление, учение, воображение. – М., 1996. – 387 с.
3. Выготский Л.С. Психология развития человека. – М.: Прогресс, 2004. – 1136 с.
4. Давидов В.З. О понятии «развивающее обучение» // Педагогика 1995. – № 1. – С. 29–50.
5. Жумаев М.Э. Элементар математик тасаввурларни шакллантириш методикаси. Монография. –Тошкент: Иқтисод-молия, 2008. – 326 б.
6. Менчинская Н.А. Проблемы учения и умственного развития школьников. «Институт практической психологии», Воронеж: НПО «МОДЭК», 1998. – 448 с.
7. Петровский А.В. ва бошқалар. Умумий психология. –Тошкент: Ўқитувчи, 1992. – 512 б.
8. Прихожан А.М., Толстых Н.П. Подросток в учебнике и в жизни. – М., 1990. – С. 12–23.
9. Раҳматова Ф.А. Бўлажак бошланғич синф ўқитувчиларининг математик тафаккурини такомиллаштиришнинг илмий-назарий асослари. Монография. –Тошкент: Фан ва технология, 2017. – 145 б.
10. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии / Учебник для вузов. СПб.: Питер, 1998. – 688 с.
11. Скаткин М.Н. История и педагогика естествознания. – 2013. – С. 123.
12. Тихомиров О.К. Психология мышления. – М., 2005. – 288 с.
13. Фридман Л.М. Теоретические основы методики обучения математике. – М.: Флинта, 1998. – 216 с.
14. Эльконин Б.Д. Введение в психологию развития. – М., 1994. – С. 23–44.
15. Ғозиев Э. Тафаккур психологияси. Дорилфунун талабалари учун қўлланма. –Тошкент: Ўқитувчи, 1990. –184 б.

BO'LAJAK BOSHLANG'ICH SINIF O'QITUVCHILARINI ONA TILI DARSLARIDA LUG'AT USTIDA ISHLASH IMLOVIY SAVODXONLIGINI TA'MINLASH BOSQICHI SIFATIDA

VOXIDOVA MUQADDAS RASULJON QIZI

Oriental universiteti Uzluksiz ta'lim pedagogikasi kafedrası v.b., dotsenti

Annotatsiya: Mazkur maqolada bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining ona tili darslarida imlo savodxonligini takomillashtirishga oid taklif va tavsiyalar ishlab chiqish. O'qituvchi o'quvchilar qaysi mavzuni o'rganmasin, nazariy bilimlarini qo'llashga ko'proq e'tibor qaratishi kerak. Dastur hajmida har bir sof mavzuni o'rgatib, unga ko'niktirib, o'sha ishlar yordamida ishonchini shakllantirib, ongini rivojlantiramiz. Bolaga berilgan grammatik tushuncha asosan mavhum bo'lgani uchun darsning ko'rgazmali bo'lishi shart hisoblanadi. Jumladan, dars maqsadiga muvofiq texnik qurollar, rasmlar, jadvallar, kartotekalardan foydalanish darsning samarali o'tishining asosiy shartlaridan biridir.

Kalit so'zlari: so'z birikmalari, imlo, sifat, fe'l, fonetik, morfologik, orfografik, boshlang'ich sinf, ko'nikma, leksik-grammatik, gap.

Annotation: In this article, proposals and recommendations for improving spelling literacy in the native language classes of future primary school teachers are developed. The teacher should pay more attention to the application of theoretical knowledge in whatever subject the students are studying. In the scope of the program, we teach each pure subject, get used to it, build confidence and develop consciousness with the help of those activities. Since the grammatical concept given to the child is mostly abstract, it is necessary for the lesson to be demonstrative. In particular, the use of technical tools, pictures, tables, cards in accordance with the purpose of the lesson is one of the main conditions for the effective passage of the lesson.

Key words: vocabulary, spelling, adjective, verb, phonetic, morphological, orthographic, primary grade, skill, lexical-grammatical, sentence.

Аннотация: В данной статье разработаны предложения и рекомендации по повышению орфографической грамотности на уроках родного языка будущих учителей начальных классов. Преподавателю следует уделять больше внимания применению теоретических знаний по любому предмету, который изучают ученики. В рамках программы мы обучаем каждому чистому предмету, привыкаем к нему, укрепляем уверенность и развиваем сознание с помощью этих занятий. Поскольку грамматическое понятие, данное ребенку, по большей части абстрактно, то урок должен быть демонстративным. В частности, использование технических средств, рисунков, таблиц, карточек в соответствии с целью урока является одним из главных условий эффективного прохождения урока.

Ключевые слова: словарный запас, орфография, прилагательное, глагол, фонетический, морфологический, орфографический, начальный класс, навык, лексико-грамматический, предложение.

Bolalar maktabga birinchi marta kelganlarida, bizlarni qurshagan tabiat va atrof-muhit haqida oz tushuncha bilan keladi. Shu bilan birga, ularning turmush tajribasi va so'z boyligi ham cheklangan. Shuning uchun, birinchi navbatda, boshlang'ich sinf o'quvchilarining so'z boyligini boyitish, hayotiy tajribalar bilan tanishtirish, atrofda

tabiat haqidagi tushunchalarini kengaytirish, kelajakda bilim olish dasturlarini o'z ichiga oladi.

1-sinf "Alifbe" darsining 3-betidan 9-betigacha xuddi shu maqsadga qaratilgan. O'qituvchi mavzu bo'yicha kitobga kiritilmagan so'zlarni tanlaydi. Bu nafaqat birinchi sinfda, balki boshlang'ich maktab sinfiga tegishli.

Lugʻat ustida ishlash maqsadi bilan bogʻliq ish har qanday yoʻnalishda boʻladi, lekin bir maqsad sari yoʻnaltirilgan boʻlishi kerak. Shu asosda quyidagi ishlarni bajarish mumkin.

1. Oʻquvchining oʻz atrofidagi muhit haqidagi bilimni chuqurlashtirish va bu yoʻnalishda oʻquvchilarning soʻz boyligini boyitish.

2. Hozirgi kunda bolalar maktabga kelishdan oldin radio, televizor, kino va hokazolarni tinglaydilar, har xil maʼlumotlarni eshitadi va koʻradi, buning natijasida ularning idrok qilish saviyasi chuqurlashadi va ular koʻp soʻzlar bilan tanishadilar.

Shu tariqa, bolalar maktabga birmuncha soz boyligi bilan kelishadi. Ammo bu soʻzlarni hayotida ishlatgan odam ularning maʼnosiga unchalik ahamiyat bermaydi. Shuning uchun ham bu yoʻnalish oʻqituvchisi soʻz olamining sir-asrorlarini oʻrgatish bilan mashgʻul boʻladi.

3. Bolalarda muloqotda soʻz boyligidan foydalanish imkonini beradi deb oʻylagan bilan, uning gaplashgandagi soʻz boyligi tartibga solinmagan.

4. Bolaning soʻz boyligi faqat maʼlum bir yoʻnalishda rivojlanadi. Bu ularning turmushida ishlatiladigan aniq soʻzlardir. Ularning soʻz boyligida mavhum soʻzlar, ilmiy atamalar kam uchraydi. Shuning uchun oʻqituvchi oʻzining joriy ishini oʻquvchilarga mavhum soʻzlar, ilmiy atamalar (jismoniy tarbiya, matematika, botanika, geografiya va boshqalar) asosida olib borishi kerak.

5. Bolalarning soʻz boyligi oʻz atrofidagilar bilan muloqot qilish uchun yetarli. Ular har kuni eshitganlarini va oʻqiganlarini qabul qilishgan. Ammo uni toʻliq dastur talablariga muvofiq ishlata olmaydi.

Shuning uchun koʻplik soʻzlari kam qoʻllaniladi. Oʻqituvchi har kuni dars davomida aytayotgan soʻzlarni, soʻz boyligidagi soʻzlarni kuzatib borishi, ularni ogʻzaki va yozma tilda qoʻllashi kerak.

Bolalarda, ayniqsa, quyi sinfoʻquvchilarida soʻzlarni maromiga keltirib talaffuz qilishda kamchiliklar koʻp. Bu kamchilik bolaning uzoq muddatli mashgʻulotlari natijasida tuzatilishi mumkin. Shuning uchun ham oʻqituvchi har kuni oʻquvchining soʻzlarni toʻgʻri, maromida va taʼsirli aytishini talab qilishi kerak.

Mashhur rus tilshunos olimi N.S.Rojdestvenskiy: “Bolaning soʻz boyligi qanchalik boy boʻlsa, nutqida soʻzlarni shunchalik yaxshi qoʻllay oladi, soʻzlar orasidagi bogʻlanishni koʻra olmasa, imlo savodxonligi shunchalik yuqori boʻladi”, degan.

Oʻquvchilarni savodxonlikka oʻrgatish, oʻz fikrini toʻgʻri va erkin bayon qila olish, nutq madaniyatini boyitish boshlangʻich sinf oʻqituvchisi rahbarligida amalga oshiriladi. Soʻz boyligi yaxshi, oʻz tili imkoniyatlaridan kerakli darajada foydalana oladigan insonning boshqa fanlar boʻyicha ham boshqa oquv mavzularining bir qismini oʻzlashtirib olishi, bilimga, madaniyatga boʻlgan ishtiyoqi ortishi shubhasiz. Oʻquvchining ogʻzaki va yozma soʻz boyligining yetarli darajada oʻsishi va rivojlanishiga erishish katta ahamiyatga ega. Soʻz boyligini rivojlantirishda, ayniqsa, erkin fikrlashda sifat soʻzlar katta rol oʻynaydi. Chunki bunday soʻzlar oʻquvchining soʻz boyligini oshiradi, odobli gapirishga oʻrgatadi. Oʻquvchilarning soʻz boyligini sifat soʻzlar bilan boyitish nutqning sifati va taʼsirchanligini oshiradi, sifat soʻzlarga boy oʻquvchi oʻz fikrini tinglovchiga aniq, taʼsirli va tushunarli yetkaza oladi. Ushbu natijalarga erishish uchun quyidagi mashqlardan foydalanish kerak. Mashq turlari bir qator metodist olimlarning asarlarida batafsil bayon etilgan. Metodist olim V.N. Mandish mashqlarni quyidagi belgilarga koʻra ajratadi:

- 1) amalga oshirish maqsadiga koʻra;
- 2) bajarilish joyiga qarab (darsda va uyda oʻtkaziladigan mashqlar);

3) o'z fikrini bayon qilish asosida (og'zaki va yozma mashqlar);

4) mazmuni (fonetik va leksik, yozma mashqlar).

Bundan tashqari, olim mashqlarni bajarishni mazmuniga ko'ra quyidagi turlarga ajratadi:

1) o'tgan o'quv yilida o'tganlarni takrorlashga oid "takroriy mashqlar", "kirish mashqlari" yoki tayyorgarlik mashqlari;

2) ma'lum bir syujet asosida rasmlar bo'yicha bajariladigan mashqlar tasviriy mashqlar deyiladi;

3) har bir mavzu bo'yicha berilgan mashqlarni mustahkamlash mashqlari;

4) o'quv yili oxirida bir bo'lim bo'yicha takrorlash uchun berilgan mashqlar yakuniy imtihon uchun mashqlar sifatida guruhlanadi.

Metodist olim S. P. Redozubov¹, o'quvchilarni erkin fikrlashga o'rgatish uchun quyidagi mashqlar turlarini ajratadi:

1) berilgan matndan sifat so'zlarni ajratish;

2) berilgan mavzularga qarab sifat so'zlarni aytish;

3) mavzuni belgisiga qarab topish (qiziqarli ...);

4) berilgan so'zlardan sifat so'zini yasash (aql-aqlli, qiziq-qiziqarli).

Psixologik-metodik adabiyotlar tahlili, boshlang'ich sinflarda o'quvchilarning imlo savodxonligini o'rgatishning bugungi holati va bu holatni takomillashtirish, maktabda o'tkazilayotgan tajriba darslari quyidagi mashq turlarini ishlab chiqish imkonini beradi:

1) sifat so'zlarning ma'nosini o'zlashtirishga qaratilgan mashqlar;

2) o'quvchilarni yangi so'zlarni kiritish va ularning ma'nosini tushuntirishga xizmat qiladigan mashqlar;

3) og'zaki va yozma nutqda bu so'zlarni faollashtirishga qaratilgan mashqlar.

Quyida har bir mashq turlari haqida gapiramiz.

Sifat tushunchasini o'zlashtirishga qaratilgan mashqlarga quyidagilar kiradi:

1) berilgan so'zlar qanday savollarga javob berishini ayting;

2) matndan (berilgan gapdan, so'zlar orasidan), bog'lovchi qatorlardan sifat so'zlarni ajratish;

3) mustaqil fikrlash mashqlari.

Ushbu mashqlarni bajarish uchun dastlab sifatning ma'nosi tushuntiriladi, so'ngra bunday so'zlarga ta'rif beriladi. O'quvchilar sifat so'zlarini aniqlashda qiynalsa, bu ish o'qituvchi yordamida amalga oshiriladi. Gapdagi sifat so'zlarni aniqlab, daftarga yozdirish yoki mashqlardagi ayrim sifat so'zlarni og'zaki sanatish o'quvchilarni bu so'zlar bilan tanishtirish jarayoni hisoblanadi.

Dars jarayonida o'quvchilarni erkin fikrlashga o'rgatishda foydali bo'lgan ba'zi bir so'zlarni tushuntirish darslaridan misollar keltiramiz. Masalan, o'zbek tili darsida matndagi sifat so'zlar o'quvchilarga tanishtirilib, so'ngra quyidagi tarzda yakunlanadi. Amaliy mashg'ulot shartida ko'zlangan vazifa bajariladi, undosh tovushlar aniqlanadi.

Matn

"Marat malla rang odam. Uning dumaloq qora ko'zlari doim kulib turadi. Qizilqumning qoq markazidagi ovulda, uning ko'zlariga juda issiq bo'lib qolgan Maratning uyi joylashgan. Buni ustiga qo'ylar uchun yaxshi yaylov, yillik qish zaxirasi, o'tin mo'l bo'lmasa, uni boqib bo'lmaydi".

Matndagi malla, qora, yaxshi, yillik kabi so'zlar sifat so'zlar ekanligi bilan tanishtirish bilan yakunlanadi. O'quvchilar bu so'zlarni daftarlariga yozadilar.

malla

¹ Редозубов С.П. Методика обучения чтению и письму в начальной школе. – М., 1961. – 425 с.

qora
yaxshi
yillik

O'qituvchi bu sifat so'zlarni yodda saqlash, kerak bo'lganda ularni nutqda qo'llashni maslahat beradi.

Shuningdek, berilgan so'zlar orasidan sifat so'zlarni ajratish. Masalan, qalam, ochiq, paxta, dumaloq, tabib, sokin, keng, uzun so'zlarni o'qiydi va yozadi. Bunda sifat haqida tushuncha paydo bo'ladi, ya'ni bilim o'zlashtiriladi.

O'quvchilarni yangi so'zlar bilan tanishtirishga xizmat qiladigan mashqlar qatoriga quyidagilar kiradi:

- 1) mavzular, voqea-hodisalar haqida suhbatlar yordamida yangi so'zlarni kiritish;
- 2) berilgan so'zning sinonimini aytish;
- 3) so'zning antonimini aytish;
- 4) yangi so'zlarni matnda keltirish;
- 5) so'zning ma'nosini aniq tushuntirish;
- 6) so'zning bo'lagini tahlil qilish.

O'quvchilarni yangi so'zlar bilan tanishtirish va ularning ma'nosini tushuntirishga qaratilgan mashqlarning nutqdagi ahamiyati katta. Bunday mashqlar o'quvchining so'z boyligini oshirishga qaratilgan. Birinchi guruhdagi mashqlar tanish so'zlar asosida bajarilgan bo'lsa, ikkinchi guruhdagi mashqlarni o'quvchi bilmagan, birinchi marta eshitilgan va uchratgan so'zlar asosida tuzilgan.

O'quvchilarni imlo savodxonligiga o'rgatishda yangi so'zlarni o'rgatishning eng yaxshi usuli – buyum yoki narsalarga qarab suhbat o'tkazish. Bu jarayon natijasida o'quvchilarning so'z boyligi quyidagi parametrlar bo'yicha yaxshilanadi:

- 1) so'z boyligi oshadi (faollashadi);
- 2) gap tuzish ko'nikmalar rivojlanadi;
- 3) mustaqil fikrlashi faollashadi.

O'quvchilarni imlo savodxonligiga o'rgatishda og'zaki va yozma nutqni faollashtirishga qaratilgan mashqlar guruhiga quyidagilar kiradi:

1) sifat so'zlarining nutqdagi ahamiyatini ko'rsatish;

2) buyum va narsalar haqida suhbatlashish chog'ida savollarga javob berish;

3) nuqta o'rniga kerakli so'zlarni qo'yib o'qish;

4) predmet nomiga qarab so'zlarni eslash (aytish);

5) didaktik o'yinlar (kim ko'p so'zlarni biladi yoki topadi);

6) berilgan gapni boshqa so'zlar bilan kengaytirish;

7) buyum va narsalar haqida suhbatlashish;

8) bayonlar va insholar yozish.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarini to'g'ri yozishga o'rgatishda ularni so'z bilan tanishtirish ishlari ular aniq tushunmaydigan yoki tanish bo'lmagan so'zlar ustida olib boriladi. Biroq, yangi so'z sifatida berilgan sifat so'zlarning hammasi ham o'quvchilarning so'z boyligida faollashmaydi.

So'zlashuv so'zlari faqat o'quvchilarning so'z boyligiga olib kiriladi.

Kitobiy nutq so'zlari matnda va bog'lovchi qatorlarda uchragan vaqtda tez tushunish mumkin bo'lgan darajada o'rgatiladi, bundan boshqa ishlar bajarilmaydi.

Qo'shma gap va topishmoqlar o'qishni o'rganish jarayonida o'quvchilar tilimizning barcha go'zalliklarini, go'zal so'zlarning katta qismini tashkil etishini o'rganadilar.

Berilgan sifat so'zlardan qaysi birini nuqtalar o'rniga qo'yish yaxshiroq ekanligini aytg.

Ko'chada. teraklar o'sadi.

Biz. film tomosha qildik.

O'qituvchi. kitob o'qib berdi.

Foydalanish uchun so'zlar: yashil, g'amgin, oq, chiroyli, qora, baland, qiziqarli, yumaloq, qalin, ajoyib, och va hokazo.

O'quvchilar nuqta o'rniga tegishli so'zlarni topib yozishlari kerak.

Didaktik so'z o'yinlari.

“Kim ko‘p so‘z aytadi”

qora, ola, oq, qiziq, toza, mayda, och, qiziqarli va hokazo.

O‘qituvchi so‘z aytadi, agar so‘z qaysi tovush bilan tugasa, u tovush bilan boshlangan so‘zni aytishda davom etadi.

Boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi o‘quvchilar so‘z boyligiga kiritilishi kerak bo‘lgan yangi so‘zlarni aniqlaydi, o‘quvchilarning passiv so‘z boyligiga kiruvchi so‘zlarni belgilab oladi. Bundan tashqari, yangi so‘zlar o‘quvchilarning passiv so‘z boyligiga kiritiladi, so‘ngra passiv so‘z boyligini faollashtirish ishlari amalga oshiriladi.

Dars davomida matnlarni turli usullarda, masalan, taqdimot, turli didaktik o‘yinlar bilan bajarish o‘quvchining ona tili darsi va mashg‘ulotlariga qiziqishini, bilim saviyasini oshiradi.

Yangi so‘zning ma‘nosini o‘rgatishga qaratilgan mashqlar guruhiga quyidagilar kiradi:

1) so‘zlarga qarab mavzuning nomlarini yozish;

2) so‘zlarni birlashtirib gaplar tuzish;

3) bir so‘z uchun bir nechta ma‘noli so‘zlarni tanlash;

4) so‘zlarga qarama-qarshi ma‘noli so‘z topish;

5) berilgan so‘zlarni ko‘chirib yozish va qaysi so‘z asl ma‘noda, qaysi so‘z ko‘chma ma‘noda qo‘llanganligini ajratish;

6) berilgan so‘zlarni ko‘chirib yozish va so‘zlarning ma‘nosini tushuntirish.

Yuqorida sanab o‘tilgan mashqlarning to‘rt turi amalda keng qo‘llaniladi. Shuning uchun biz ularga alohida to‘xtalamiz.

3-4-sinflarda berilgan so‘zlarni o‘qib, so‘zlarning qaysi biri asl ma‘noda, qaysi biri ko‘chma ma‘noda qo‘llanganligini aytishni talab qiluvchi mashqlardan foydalanish yaxshi natija beradi.

Masalan, Momaqaldiroq tindi. Shamol

susaydi. Tabiat sokin yerga gullar to‘shadi. Ariqning ikki tomonida baland teraklar o‘tib chiqdi.

O‘quvchilarning og‘zaki va yozma nutqiga qo‘yiladigan talab fikrni aniq, mazmunli, izchil bayon etishdan iborat.

Og‘zaki va yozma nutq bir-birining o‘sishi va rivojlanishiga xizmat qiladi. Og‘zaki nutqning asosiy maqsadi – og‘zaki aytiladigan fikrga qarab so‘z va iboralarni tez topishga, nutq paytida o‘z fikrini rejali, to‘g‘ri va izchil ifodalashga o‘rgatishdir.

Yozish va gapirishdan maqsad o‘quvchilarni puxta fikrlashga, so‘zlarni to‘g‘ri yozishga o‘rgatishdir.

O‘quvchilarning og‘zaki va yozma nutqi o‘tib, rivojlanib boradi.

O‘quvchilarning erkin fikrlashlarini rag‘batlantirish ularning so‘z boyligini boyitish, taassurotlarini oshirish imkoniyatini beradi.

Amalda, bir so‘zni boshqa ekvivalent so‘z bilan almashtirish talab qilinganda, har bir gap uchun oldindan bir nechta so‘z beriladi. Masalan, “qizil libosim bor” iborasidagi “qizil” so‘zi “chiroyli”, “go‘zal”, “ajoyib” so‘zlari bilan almashtirilishi mumkin, “Biz yorug‘ sinfda o‘qiyamiz” iborasidagi “yorug‘” so‘zini almashtirish uchun “keng”, “toza” kabi so‘zlar beriladi.

Bunday mashqlarda so‘zlar oldindan berilmasa, o‘quvchilar gapda ko‘rsatilgan so‘z o‘rniga bir nechta so‘z o‘ylab topishga to‘g‘ri keladi, natijada mashq darajasi yanada ortadi.

Yuqorida keltirilgan mashqlarni amaliy qo‘llashda o‘quvchilarning faolligiga katta e‘tibor beriladi. Bu mashqlar o‘quvchilarga so‘z ma‘nosini mustaqil ravishda turlicha tushunishga yordam beradi. Bu darajada o‘quvchilarning nafaqat so‘z boyligi kengayib borayotgani, balki intellektual va mustaqil rivojlanib borayotganini ham dalolat berdi.

- Xulosa va takliflar (Conclusion/Recommendations).

Boshlang'ich sinflarda so'z turkumlarini o'qitish qiyin va mas'uliyatli, chunki bolalarning bunday til faktlarini o'zlashtirish qobiliyati yo'q, ularning o'rganish darajasi, moslashish darajasi yetarli emas, bunday til

faktlari ustida hech qachon ishlamagan. Shu bilan burga, so'z turkumlarini o'rganish va uning toifalarini bilish kelajakdagi ish uchun muhim hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar :

1. Boshlang'ich ta'lim konstepstiyasi // Boshlang'ich ta'lim. – T., 1998. – №6. – B. 12-18.
2. Uzviylashtirilgan Davlat ta'lim standarti va o'quv dasturi. (Ona tili. O'qish. Matematika. Atrofimizdagi olam. Tabiachunoslik (1-4-sinlar)). –T.: RTM, 2017. –252 b.
3. Umumiy o'rta ta'limning DTS va o'quv dasturi. – T., 2017. –74 b.
4. O'zbekiston Respublikasining "Yoshlarga oid davlat siyosati to'g'risida"gi Qonuni.–"ICTWEEK Uzbekistan–2016" axborot-kommunikatsiya texnologiyalari haftaligi // Xalq so'zi. – T., 2016 yil 20-sentabr.
5. Mirziyoev Sh.M. "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi PF – 4947- sonli Farmoni // Harakatlar strategiyasi asosida jadal taraqqiyot va yangilanish sari. – T.: G'afur G'ulom, 2017. – 92 b.

NOGIRONLIGI BO'LGAN SHAXSLARNING TA'LIMGA BO'LGAN EHTIYOJ JABHALARI

NAZAROVA DILDORA ASATOVNA

Oriental universiteti Uzluksiz ta'lim pedagogikasi kafedrası
professori v.b., pedagogika fanlari nomzodi, dotsent

Annotatsiya. Mazkur maqolada inklyuziv ta'lim mazmuni, jahonda nogironligi bor insonlar bilan olib borilayotgan ishlar tavsifi berilgan. Nogironligi mavjud insonlar dush keladigan jismoniy, ijtimoiy va ma'naviy to'siqlar masalasi yoritilgan. Alohida e'tiborga muhtoj yoshlarning ta'limga bo'lgan ehtiyojlar tavsifi berilgan. Bilim olish, xulq-atvor va ijtimoiy muhitga moslashish, kommunikatsiya masalasi, jismoniy rivojlanish, texnologik yordam va vositalarga bo'lgan ehtiyoj masalasi yuzasidan fikrlar bayon qilingan. Har bir bolaning individual rivojlanish xususiyatlariga moslashtirilgan ta'lim dasturlari asosida e'tibor berilishi kerak bo'lgan jihatlar haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'z va iboralar: inklyuziv ta'lim, maxsus ta'lim, tamoyil, nogironlik, yondashuv, model, imkoniyat, o'quv dasturlari.

Annotation. This article describes the concept of inclusive education and provides an overview of global efforts to support individuals with disabilities. It highlights the physical, social, and moral barriers faced by people with disabilities, as well as the educational needs of young individuals requiring special attention. The article discusses issues related to access to knowledge, behavior and adaptation to the social environment, communication, physical development, and the need for technological assistance and tools. It emphasizes the importance of developing educational programs tailored to the individual developmental characteristics of each child

Keywords and phrases. Inclusive education, special education, principle, disability, approach, model, opportunity, educational programs.

Аннотация. В статье описывается концепция инклюзивного образования, а также представлен обзор мирового опыта по поддержке людей с ограниченными возможностями. Рассматриваются физические, социальные и моральные барьеры, с которыми сталкиваются люди с инвалидностью, а также образовательные потребности молодых людей, нуждающихся в особом внимании. В статье обсуждаются вопросы, связанные с доступом к знаниям, поведением и адаптацией к социальной среде, коммуникацией, физическим развитием, а также потребностью в технологической помощи и инструментах. Особое внимание уделено необходимости разработки образовательных программ, адаптированных к индивидуальным особенностям развития каждого ребенка.

Ключевые слова. Инклюзивное образование, специальное образование, принцип, инвалидность, подход, модель, возможности, образовательные программы.

Inklyuziv ta'lim, ya'ni maxsus ehtiyojli bolalarni umumiy ta'lim tizimiga kiritish, bugungi kunda ijtimoiy tenglik va adolatni ta'minlashda eng muhim omillardan biri hisoblanadi. Bu tizimda ta'lim barcha bolalar uchun teng imkoniyatlar asosida tashkil etilishi lozim bo'lib, jumladan, nogironligi bo'lgan bolalar va yoshlar uchun individual yordam va yondashuvni talab qiladigan ta'lim jarayoni ekanligini qayd etish muhim. Ya'ni

inklyuziv ta'lim jarayonida ta'lim vositalari, o'quv dasturlari va pedagogik usullar maxsus ehtiyojli bolalarning intellektual, jismoniy, ruhiy va ijtimoiy rivojlanishini qo'llab-quvvatlashni nazarda tutadi.

Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti (JSST) ma'lumotlariga ko'ra, dunyo bo'ylab 1 milliardga yaqin nogiron shaxslar mavjud. Ushbu shaxslarning 15 foizi nogironligi bo'lgan bolalardir. O'zbekistonda ham

nogironligi bo'lgan bolalarga teng imkoniyatlarni yaratish masalalariga e'tiborning ortib borishi bois ularning ta'lim olish imkoniyatlarini yaxshilashga qaratilgan huquqiy asos yaratildi, davlat dasturlari

amalga oshirilib borilmoqda [3, 4,5,6,7,8].

Nogironligi bo'lgan bo'lgan shaxslarning jamiyatda duch keladigan to'siqlari turli shakllarda namoyon bo'ladi:

To'siq turi	Kelib chiqish sabablari
Jismoniy to'siqlar	Har bir bolaning imkoniyatlariga moslashuvchan infratuzilmaning mavjud emasligi
Ijtimoiy to'siqlar	Noto'g'ri qarashlar, kamsitishlar (diskriminatsiya)
Ma'naviy to'siqlar	O'z imkoniyatlariga ishonchsizlik

1. Jismoniy to'siqlar. Jismoniy to'siqlar nogironligi bo'lgan bolalarning kundalik hayotdagi harakatlanishlariga to'sqinlik qiluvchi sharoitlar bilan bog'liq. Masalan, ta'lim muassasalarida yoki jamoat joylarida panduslar, liftlar, moslashtirilgan hojatxonalar va boshqa qulayliklarning yetishmasligi jismoniy to'siqlar hisoblanadi. Nogironligi bo'lgan bolalar uchun maxsus moslashtirilgan infratuzilmaning yo'qligi ularning ta'lim jarayonida to'laqonli ishtirok etishiga to'sqinlik qiladi [13, 14].

2. Ijtimoiy to'siqlar. Ijtimoiy to'siqlar jamiyatda nogironligi bo'lgan bolalarga nisbatan noto'g'ri qarashlar, diskriminatsiya va ularni chetlab qo'yish orqali namoyon bo'ladi. Jamiyat tomonidan nogironligi bo'lgan bolalarni to'laqonli qabul qilinmasligi va ularni hech bir tanlovsiz maxsus muassasalarga yo'naltirish mazkur toifa bolalarining ijtimoiy hayotga integratsiyalashuviga to'sqinlik qilib, ko'pincha ijtimoiy yakkalanish (izolyatsiya) ga duch kelishlarini keltirib chiqaradi. O'z navbatida, ushbu holat ularning rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi, pirovardida jamiyatga uyg'unlasha olmasliklarini yetaklab keladi [11].

3. Ma'naviy to'siqlar. Ma'naviy to'siqlar nogiron shaxslarning o'z imkoniyatlariga ishonchsizligi, o'zlarini jamiyatdan ajratilgan deb his qilishlari natijasida yuzaga keladi. Nogironligi bo'lgan bolalarning psixologik yordamga muhtojligi ularning ijtimoiy va emotsional rivojlanishiga ta'sir qiladi. Psixologik reabilitatsiya xizmatlari va ta'lim subyektlarining qo'llab-quvvatlovi bu to'siqlarni bartaraf etishda muhim ahamiyatga ega. O'zbekistonda inklyuziv ta'lim jarayonida psixologik xizmatlarni kengaytirish va nogironligi bo'lgan bolalarga reabilitatsiya xizmatlarini taqdim etish uchun davlat dasturlari amalga oshirilishiga alohida e'tibor qaratilmoqda.

Yuqoridagi ta'riflangan barcha to'siqlar nogironligi bo'lgan bolalarning rivojlanishiga, jamiyatda o'z o'rnini topishiga to'sqinlik qiladi va ular uchun alohida yordam va qo'llab-quvvatlash zarur bo'ladi. Shu bois bu toifa bolalarinnig ehtiyojlari jabhalari haqida to'liq tushunchaga ega bo'llish muhim. Alohida e'tiborga muhtoj yoshlarning ta'limga bo'lgan ehtiyojlari quyidagi jabhalarda namoyon bo'ladi:

Bilim olish ehtiyojlari. Nogironligi bo'lgan bolalar bilim olishda maxsus

yondashuv va qo'llab-quvvatlashni talab qiladi. Aqliy va intellektual rivojlanishdagi cheklanishlari bo'lgan bolalarning sifatli ta'lim olishlarida jarayonni yengillashtiruvchi - moslashtirilgan darslik va o'quv resurslari, texnologiyalar zarur. Masalan, ko'rishida muammolari bo'lgan bolalar uchun brayl alifbosidagi kitoblar va eshitishida muammolari bo'lgan bolalar uchun subtitrlar hamda turli ovoz kuchaytirgich uskunolari o'quv jarayonini maqsadli tashkil etish imkonini yaratadi.

Xulq-atvor va ijtimoiy rivojlanish ehtiyojlar. Nogironligi bo'lgan bolalar ko'pincha xulq-atvor va ijtimoiy muhitga moslashishda qiyinchiliklarga duch keladilar. Ularning ijtimoiy rivojlanishiga yordam berish uchun maxsus dasturlar va treninglar ishlab chiqilishi talab etiladi. Bu dasturlar bolaning jamiyatda o'z o'rnini topishi va boshqalar bilan muloqot qilish ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratiladi. Respublikamizda maxsus ehtiyojli bolalarning o'quv jarayoniga uyg'unlashuvlariga qaratilgan shaxsga yo'naltirilgan o'quv dasturlari, interfaol usullar, treninglar ishlab chiqilib, joriy etilmoqda.

Muloqot (kommunikatsiya)ga bo'lgan ehtiyojlar. Nogironligi bo'lgan bolalar ko'pincha muloqot qilishda qiyinchiliklarga duch keladilar. Ular uchun moslashtirilgan muloqot vositalari va texnologiyalar yordamida muloqot qobiliyatlarini rivojlantirish muhimdir. Masalan, nutq va til rivojlantirish bo'yicha maxsus mashg'ulotlar orqali bolalar o'z fikrlarini erkin ifodalashni o'rganishadi, bu ularning jamiyat bilan aloqada bo'lishiga yordam beradi [12].

Jismoniy rivojlanish ehtiyojlari. Jismoniy nogironligi bo'lgan bolalar uchun moslashtirilgan sport zallari, panduslar va maxsus texnik vositalar zarur hisoblanadi. Ta'lim jarayonida ularning jismoniy rivojlanishini qo'llab-quvvatlash, ularning

jismoniy qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan uchun turli sport mashg'ulotlari, terapiyalar hamda maxsus davolovchi jismoniy tarbiya mashg'ulotlari kiritiladi. Bularning barchasi bolalarning sog'lig'ini saqlash va hayot sifatini yaxshilashga yordam beradi [16].

Texnologik yordam va vositalar. Texnologik yordam maxsus ta'limning samaradorligini oshirishda muhim rol o'ynaydi. Masalan, eshitishida muammolari bo'lgan bolalar uchun eshitish moslamalari, ko'rish qobiliyatida muammolari bo'lgan bolalar uchun brayl alifbosidagi ta'lim resurslari va harakatlanishida muammolari bo'lgan bolalar uchun pandus va liftlar kabi texnik vositalar ta'limni yanada samarali qilishga yordam beradi. O'zbekistonda bu kabi texnologik yordamlar inklyuziv ta'limni keng joriy qilishga qaratilgan davlat dasturlariga kiritilgan.

Ta'lim jarayonida nogironligi bo'lgan bolalarning maxsus ehtiyojlarni ta'minlash muhim bo'lib, har bir bolaning individual rivojlanish xususiyatlariga moslashtirilgan ta'lim dasturlari ularning jismoniy, aqliy va ijtimoiy jihatdan rivojlanishiga yordam beradi.

1. Ta'lim oluvchining shaxsiga yo'naltirilgan (individual) yondashuv. Nogironligi bo'lgan bolalar turli xil rivojlanish darajalariga ega bo'lgani bois, ularning shaxsiga yo'naltirilgan yondashuv talab qilinadi. Har bir bola uchun ta'lim shaxsiy rivojlanish dastur va rejalarini tuzish bo'yicha talablar ishlab chiqilmoqda.

2. Moslashtirilgan darslik, qo'llanma va ta'lim resurslari. Nogironligi bo'lgan bolalar uchun maxsus moslashtirilgan darsliklar va o'quv materiallari ta'lim jarayonini osonlashtiradi. Masalan, ko'rishida muammolari bo'lgan bolalar uchun brayl alifbosidagi kitoblar, eshitishida muammolari bo'lgan bolalar uchun esa ovoz kuchaytirgich

uskunalar va subtitrlar bilan ta'minlash zarur. Bu resurslar bolaning sifatli ta'lim olishiga katta yordam beradi.

3. Pedagogik tayyorgarlik va malaka oshirish. Inklyuziv ta'limda ta'lim oluvchilarning ehtiyojlariga mos yondashuvni ta'minlashda ta'lim subyektlari va, ayniqsa, o'qituvchilarning o'rni beqiyos hisoblanadi. Respublikamizda maxsus ehtiyojli bolalar va yoshlar inklyuziv ta'limi jarayonida ishtirok etuvchi o'qituvchilar pedagogik uslublarni qanday moslashtirish zarurligi va ta'lim oluvchilarga jarayonda qanday yordam ko'rsatishni o'rganishlariga alohida e'tibor qaratilmoqda.

4. Jamiyat bilan uyg'unlashuv va hamkorlik. Nogironligi bo'lgan bolalarning jamiyatga to'laonli qo'shilishida barcha ishtirokchilar - ota-onalar, pedagoglar va jamiyatning boshqa qatlamlari bilan hamkorlik zarur. Ta'lim jarayonida ota-onalarning faolligi bolaning rivojlanishiga va ijtimoiy muhitga moslashishiga yordam beradi.

Inklyuziv ta'lim jarayonida bolalar uchun reabilitatsiya xizmatlari ham muhim ahamiyatga ega. Reabilitatsiya nogironligi bo'lgan bolalarning jismoniy va ruhiy sog'lig'ini tiklashga yordam beradi va bu xizmatlar orqali bolalar o'z qobiliyatlarini to'liq rivojlantirish, namoyon etishga muvaffaq bo'lalilar.

Xorij olimlari nogironlik va inklyuziv ta'lim sohasida keng ko'lamli tadqiqotlar olib brogan bo'lib, ular nogironligi bo'lgan bolalar ta'lim tizimining rivojlanishiga katta hissa qo'shgan.

Rossiya olimlaridan N.N. Malofeyev inklyuziv ta'lim va maxsus ta'lim sohasida muhim izlanishlari alohida e'tiborga muhtoj bolalar uchun ta'lim tizimini rivojlantirish va moslashtirish bo'yicha tadqiqoti nogironligi bo'lgan bolalar uchun individual ta'lim dasturlarini ishlab chiqishning

samaradorligini isbotlagan [16].

Xalqaro miqyosda inklyuziv ta'lim bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar, masalan, J.Butterworth va D.Mitchell tadqiqotlarida inklyuziv ta'limning ijtimoiy foydalari va nogironligi bo'lgan bolalarning ta'lim tizimiga to'laonli uyg'unlashuvi bo'yicha qimmatli tavsiyalar berilgan bo'lib, olimlar nogironligi bo'lgan bolalarga teng ta'lim imkoniyatlari yaratish orqali jamiyatda tenglik va adolat ta'minlanishini ta'kidlaydilar [11].

Mamlakatimizda rivojlanishida muammolari bo'lgan bolalar uchun tashkil etilgan maxsus va inklyuziv ta'limni xalqaro yetakchi tajribalar asosida, milliy hususiyatlar inobatga olingan holda tashkil etishning huquqiy-me'yorlari takomillashtirilgan.

"Ta'lim jarayonida sog'lom bolalar bilan bir qatorda alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarning aqliy va ijtimoiy salohiyatlarini rivojlantirish, o'quvchilarning har tomonlama rivojlanishi, emotsional-irodaviy sohasi, bilish faoliyatini faollashtirish, ijtimoiy ko'nikma va salohiyatini shakllantirish uchun shart-sharoitlar yaratish" kabi muhim vazifalar belgilandi [9,10]. O'zbekistonda inklyuziv ta'lim tizimini rivojlantirishda moqda. Davlat tomonidan qabul qilingan "2025-yilgacha inklyuziv ta'limni rivojlantirish strategiyasi" doirasida maktablarda maxsus ehtiyojli bolalar uchun moslashtirilgan infratuzilma va o'quv materiallari yaratish ishlari olib borilmoqda. Shuningdek, o'qituvchilarni malaka oshirish va ota-onalarni bu jarayonga jalb qilish ham bu strategiyaning asosiy yo'nalishlaridan biridir.

Xulosa. O'zbekiston olimlari ham o'z tadqiqotlarida mamlakatimizda nogironligi bo'lgan bolalar uchun inklyuziv ta'lim tizimining rivojlanishi va maxsus ehtiyojli bolalar uchun individual ta'lim dasturlarini yaratishning ahamiyatini o'rganib, zamonaviy yondashuvlardan kelib chiqqan holda milliylik va hududiy shart-sharoitlarga

mos samarali usul, vosita va texnologiyalarni joriy etmoqdalar.

Inklyuziv ta'limning rivojlanishidagi muammolar nogironlik muammosiga zamonaviy yondashuv orqali hal qilinishi mumkin. Nogironligi bo'lgan bolalarga teng ta'lim imkoniyatlarini yaratish nafaqat ularning rivojlanishiga yordam beribgina qolmay, balki ularning jamiyatning to'laqlonli a'zolari sifatida ko'rishga imkon yaratadi.

Xalqaro va milliy tajribalar shuni ko'rsatadiki, nogironligi bo'lgan bolalarga individual yondashuv, ular shaxsining to'laqlonli rivojlanishiga yaratilgan moslashuvchan muhit ularning ta'lim jarayonida muvaffaqiyatli bo'lishiga yordam beradi. O'zbekistonda bu yo'nalishda olib borilayotgan chora-tadbirlar maxsus ehtiyojli bolalarning jamiyatga to'siqlarsiz uyg'unlashuvlariga imkon yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. BMT. Inson huquqlari umumjahon Deklaratsiyasi. 1948.
2. BMT. Bolalar huquqlari to'g'risidagi Konvensiya. 1989.
3. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 01.05.2023 y., 03/23/837/0241-son.
4. O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi Qoninu. O'RQ-637-son. 2020-yil 23-sentabr.
5. «Nogironligi bo'lgan shaxslarni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida» O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 1 dekabrda PF-5270-son Farmoni.
6. «Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi». O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29 aprelda PF-5712-son Farmoni.
7. «2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida»gi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28 yanvarda PF-60-son Farmoni.
8. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «O'zbekiston Respublikasi xalq ta'limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish Konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida» Farmoni. 2019 yil 29 aprel PF-5712-son.
9. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi Qarori. 2020-yil 13-oktabr PQ-4860-son.
10. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar mahkamasining «Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim berishga oid normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to'g'risida»gi Qarori. 2021-yil 12-oktabr 638-son. <https://lex.uz/doss/5013007>
11. Butterworth, J., & Mitchell, D. (2013). Inclusive Education and its Social Benefits. London: Routledge. 77-80.
12. Florian, L., & Black-Hawkins, K. (2011). Exploring Inclusive Pedagogy. British Educational Research Journal. 28.
13. Nazarova D.A. Inklyuziv madaniyatini shakllantirishda ta'lim klasteri subyektlarining o'rni. //Scientific aspects and trends in the field of scientific research. International scientific online conference.
14. Nazarova Dildora Asatovna. Issues of involving children with hearing in inclusive education.// European Journal of Agricultural and Rural Education (EJARE)Available Online at: <https://www.scholarzest.com> Vol. 2 No.12, December 2021,ISSN: 2660-5643/ Page 149.
15. Nazarova, D. A. (2020). "Aspects of Orientation of Students of the Professional Development Courses in the Direction 'Managers of Educational Institutions' to the Effective Organization of Inclusive Education."European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences, 8(8), 7-12.
16. Н.Н.Малюфеев. От равных прав к равным возможностям, от специальной школы к инклюзии. Известия РГПУ им. Герцена. 2018. №190. 8-15 стр.

MAKTABGACHA TA'LIMDA METODIK ISHLARNI REJALASHTIRISH VA TASHKIL ETISH

UMAROVA MUQADDASXON

Qo'qon davlat pedagogika instituti dosenti, psixologiya fanlari bo'yicha falsafa
doktori (PhD)

Annotatsiya. Maqolada o'qituvchining metodik tayyorgarligi metodik bilim, ko'nikma va malakalar tizimini o'zlashtirish jarayoni va natijasi hamda ularni kasbiy faoliyatga tatbiq etishga tayyorligi ko'rib chiqilgan. Metodik faoliyatni tashkil etish maktabgacha ta'lim tashkilotlari pedagoglarining kasbiy darajasini oshirishning muhim omili va ta'limni isloh qilish yo'llaridan biri sifatida belgilanadi. Metodik faoliyatning asosiy maqsadi maktabgacha ta'lim tashkiloti o'qituvchisi va butun pedagogik jamoaning malakasini, kasbiy ko'nikma va malakalarini takomillashtirishga qaratilgan o'zaro bog'liq chora-tadbirlarning murakkab tizimi sifatida ilmiy yutuqlar va pedagogik tajribadan iborat ekanligi ta'kidlangan. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida metodik ishlarning mazmuni aniq maqsad va vazifalarga muvofiq belgilanadi. Shuningdek, ta'lim jarayoni natijalari, o'qituvchilarning malakasi hisobga olinadi.

Kalit so'zlar: metodik faoliyat, metodik kompetentlik, kasbiy faoliyat, kompetensiyaviy yondashuv, ta'lim jarayoni, maktabgacha ta'lim tashkiloti, tashkil etish tamoyillari, pedagogik mukammallik, o'qituvchining kasbiy kompetentligi.

Abstract. The article considers methodical preparation of the teacher as a process and the result of mastering the system of methodical knowledge, skills and abilities and readiness for their implementation into professional activity. Organization of methodological activity is determined as an important factor of improvement the professional level of teachers of pre-school educational institutions and one of the ways of reforming of education. It is noted that the main aim of methodological activity is scientific achievements and pedagogical experience as a complex system of interrelated measures, aimed at improving of qualification, professional skills and abilities of the teacher of the preschool educational institution and the entire pedagogical team. The content of methodological work in the preschool educational institutions is determined in accordance with the specific goals and objectives. Also, the results of the educational process, qualifications of teachers are taken into account.

Keywords: methodical activity, methodical competence, professional activity, competence approach, educational process, pre-school institution, principles of organization, pedagogical excellence, teacher's professional competence.

Muammoning umumiy qo'yilishi va uning muhim ilmiy yoki amaliy vazifalarga mosligi. Mamlakatimizda ta'limni rivojlantirishning hozirgi sharoitida ta'lim mutaxassislarining uslubiy ishlari qayta ko'rib chiqilmoqda. Metodik yordamning zamonaviy jamiyat talablariga javob beradigan yangi modellari bosqichma-bosqich ishlab chiqilmoqda. Yangi yo'nalishlar va shakllar paydo bo'lmoqda, mazmun sifat jihatdan o'zgarib bormoqda, bu faoliyatning ta'lim muassasalarining talab va tayyorgarligiga qarab o'zgaruvchan va ko'p

bosqichli bo'lish tendensiyasi kuzatilmoqda. Umuman olganda, o'qituvchining metodik tayyorgarligi - bu metodik bilim, ko'nikma va malakalar tizimini o'zlashtirish va ularni kasbiy faoliyatga tatbiq etishga tayyorlik jarayoni va natijasidir. Uslubiy faoliyatni tashkil etish maktabgacha ta'lim tashkilotlari pedagoglarining malakasini oshirishning muhim omili bo'lib, O'zbekistonning "Ta'lim to'g'risida"gi[1], "Maktabgacha ta'lim to'g'risida"gi[2] va boshqa me'yoriy hujjatlarga muvofiq ta'limni isloh qilish

usullaridan biridir.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoev rahbarligida 2017 yil 16 avgust kuni bo'lib o'tgan yig'ilishda maktabgacha ta'lim tizimini tarkibiy jihatdan tubdan isloh qilish, mazkur muassasalarga bolalarni to'la qamrab olish bo'yicha muhim vazifalar qo'yildi. Bu boradagi tahlillar natijasida qisqa vaqtda uchta yirik hujjat — O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 9 sentyabrdagi "Maktabgacha ta'lim tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-3261-sonli Qarori, 30 sentyabrdagi "Maktabgacha ta'lim tizimi boshqaruvini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-5198-sonli Farmoni hamda "O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirligi – faoliyatini tashkil etish to'g'risida"gi PQ-3305-sonli Qarori qabul qilindi.

Metodik faoliyat negizida fan yutuqlari va pedagogik tajriba yotadi. Bu maktabgacha ta'lim tashkiloti o'qituvchisi va butun pedagogik xodimlarning malaka va kasbiy mahoratini oshirishga qaratilgan o'zaro bog'liq faoliyatning murakkab tizimidir.

Metodik kompetentlik kasbiy vazifalarni bajarish va muammolarni hal qilishda maqsadli, tizimli faoliyatga qobiliyat va tayyorlikni belgilaydi. Mustaqil ravishda o'rganilgan fikrlash va ishlash usullari yoki strategiyalari ish bilan bog'liq muammo va vazifalarni hal qilish uchun qo'llaniladi va takomillashtiriladi. Metodik faoliyat, shuningdek, o'qituvchining shaxsiy majburiyati va ijodini talab qiladigan mustaqil tashkil etish va baholash, shuningdek, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ushbu faoliyat turini tashkil etishning asosiy vazifalarini aniqlashni o'z ichiga oladi.

Tadqiq etilayotgan muammoning jihatlarini hisobga olgan holda va muallifning xulosalariga asos bo'lib xizmat qiladigan so'nggi tadqiqotlar va nashrlarni tahlil qilish;

umumiy masalalarning tadqiq etilmagan qismlarini aniqlash. Kasbiy-pedagogik kompetentlikning tarkibiy qismi sifatida metodik kompetentlik masalasini tadqiq qilgan olimlar V.A.Adolf [4], N.V.Kuzmina [5], A.K.Markova [6]. V.A.Adolf ta'kidlaganidek, metodik kompetentlik - bu "muayyan fanni o'qitishning o'ziga xos konstruksiyasi bo'yicha bilimlarning kengaytirilganzimimidir." Kognitivkomponent bilan bir qatorda, olim pedagogik faoliyat kontekstida metodik kompetentlikning faoliyatli va shaxsiy komponentlarini ajratadi. N.V.Kuzminaning fikriga ko'ra, metodik kompetentlik o'qituvchining kasbiy kompetentligining asosiy elementlaridan biri sifatida ta'riflanadi va o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini shakllantirish metodlarida kompetentlikni o'z ichiga oladi. A.K.Markova kasbiy kompetentlik tuzilmasida shaxsiy xususiyatlar blokini ajratadi. U o'qituvchining kasbiy bilim va ko'nikmalarini egallashini ta'minlaydi. Metodik kompetentlikning ba'zi jihatlarini T.N.Gushchina [7] va I.A.Zimnia [8] tadqiqotlarida aniqlangan. Metodik kompetensiya kasbiy pedagogik faoliyatning o'ziga xosligiga oid tayanch va asosiy kompetensiyalarni amalga oshiruvchi maxsus kompetensiya sifatida qaraladi. Kompetentli o'qituvchi yaxshi o'qitish metodikasiga ega, turli metodik tizimlarga munosabatini aniq belgilaydi, metodologiyada o'ziga xos individual faoliyat uslubiga ega.

I.A.Knyajevaning tadqiqotlari [9] o'qituvchilarning metodik madaniyatini shakllantirishga bag'ishlangan. O'qituvchilarning kasbiy faoliyatdagi ilmiy-metodik kompetentligini takomillashtirish A.M.Bogushning ishlari doirasida bo'ldi [10]. L.M.Mitin [11] va N.M.Murovan [12] o'qituvchilarning metodik tayyorgarligi muammosini tadqiq etishgan. Uslubiy faoliyatni tashkil etish masalalari K.Yu. Bila [13], L.I.Illenko [14], K.L.Krutii [15],

V.A.Slastonin [16] va boshqalar tomonidan muhokama qilinadi. K.Yu.Bila maktabgacha ta'lim muassasasida uslubiy ishning quyidagi maqsadlarini taklif qiladi: maktabgacha yoshdagi bolalarni o'qitish, tarbiyalash va rivojlantirishning eng oqilona usullari va usullarini ishlab chiqish; o'qituvchining o'quv jarayonini tashkil etish va o'tkazishga umumiy didaktik va uslubiy tayyorgarligi darajasini oshirish; professor-o'qituvchilari o'rtasida tajriba almashish. L.I.Ilienکو mehnat faoliyatini metodik tashkil etish tamoyillarini belgilaydi, bu uning asosiy maqsadiga erishishga yordam beradi - kasbiy faoliyatni takomillashtirish. K.L.Krutii metodik ishning asosiy vazifasini ochib beradi - muassasada professor-o'qituvchilarning ijodiy salohiyati va har bir fan, xususan, to'liq amalga oshiriladigan shunday ta'lim maydonini yaratish.

Bir qator ilmiy ishlarga qaramay, maktabgacha ta'lim muassasalari pedagoglarini kompetensiyaga asoslangan yondashuv asosida metodik tayyorlash, shuningdek, maktabgacha ta'lim muassasalarida metodik faoliyatni tashkil etish muammosi dolzarbligicha qolmoqda va qo'shimcha tadqiqot va asoslashni talab qiladi.

Tadqiqotning uslubiy asosi subyektlarning o'zaro ta'sirining o'ziga xos xususiyatlari bo'yicha psixologik-pedagogik qoidalardir; shaxs nazariyasi va uning ta'lim va tarbiya jarayonida rivojlanishi; pedagogik hodisa va jarayonlarni tizimli o'rganish bo'yicha uslubiy qoidalar.

Tadqiqotning asosiy vazifalari tarbiyachilarning kasbiy darajasini oshirish kontekstida maktabgacha ta'lim muassasasidagi asosiy metodik faoliyat yo'nalishlarini tahlil qilish, tashkilotning vazifalari va maktabgacha ta'lim muassasasida uslubiy ish mazmunini belgilash edi.

Amaldagi usullar, texnika va

texnologiyalar. Tadqiqot maqsadi va vazifalarini amalga oshirish ilmiy tadqiqotning quyidagi universal usullarini qo'llashni nazarda tutadi: tahlil, sintez, tasniflash, umumlashtirish; pedagoglarning uslubiy kompetensiyasini rivojlantirishning metodik asoslarini asoslash uchun maktabgacha ta'lim muassasalari pedagoglarining ish tajribasini o'rganish va umumlashtirish; nazariy asoslash va maktabgacha tarbiyachilarning metodik kompetensiyasini rivojlantirish bo'yicha ishlar tizimini yaratish.

Olingan ilmiy natijalarni har tomonlama asoslagan holda asosiy materiallar bayoni. Uslubiy kompetensiyani rivojlantirish shaxsning ushbu kasbiy guruh uchun ustuvor bo'lgan ehtiyojlarini qondirishga qaratilgan amaliy faoliyat usullarini o'zlashtirishni o'z ichiga oladi. Professiogenez, ya'ni o'qituvchining kasbiy shakllanishi va rivojlanishi natijasida ehtiyojlar darajasining ortishi mavjud innovatsion faoliyat usullarini takomillashtirish va yangilarini ishlab chiqishga va shunga mos ravishda uslubiy kompetensiya darajasini oshirishga olib keladi.

Maktabgacha ta'lim muassasasida uslubiy ish - bu pedagogik xodimlarning ilmiy-nazariy, madaniy darajasini, shuningdek, psixologik-pedagogik tayyorgarlik darajasini va kasbiy mahoratini oshirishga qaratilgan tizimli jamoaviy va individual faoliyati [17].

Maktabgacha ta'lim muassasasida uslubiy ishlarni tashkil etishning maqsadi ta'lim jarayoni ishtirokchilarining umumiy va ta'lim madaniyati darajasini doimiy ravishda oshirish uchun maqbul shart-sharoitlarni yaratishdir.

K.L.Krutiiyning fikricha, metodik ishning asosiy vazifasi o'quv yurtida shunday ta'lim muhitini yaratishdan iborat bo'lib, unda professor-o'qituvchilar va har bir fan, xususan, ijodiy salohiyati to'liq ro'yobga chiqariladi [15]. Xodimlar bilan metodik

ishlarni ko'rib chiqish, o'quv jarayonini ilmiy-metodik ta'minlash, yangi rivojlanish muhitini yaratish maktabgacha ta'lim muassasasini innovatsion rivojlantirishning muhim vazifalaridan biridir. Shuning uchun ham uslubiy ishning umumiy maqsadi ta'lim sifatini ta'minlash va ta'lim muassasasining pedagogik xodimlari uchun uzluksiz ta'lim tizimini rivojlantirishdan iborat. U uslubiy ish printsiplari bilan belgilanadi, ular orasida ta'limni demokratlashtirish va insonparvarlashtirish tamoyillari etakchi hisoblanadi.

Asosiy maqsad maktabgacha ta'lim muassasalari o'qituvchilari va butun pedagogik jamoaning o'quv faoliyatida yaxshi natijalarga erishish uchun ularning kasbiy malakasini oshirish va rivojlantirishda yordam berishdir.

Ushbu maqsadga erishish uchun o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligining dastlabki darajasini aniqlash, so'ngra maqsadni shakllantirish, ular bilan uslubiy ishlarni rejalashtirish va tashkil etish kerak.

Umuman olganda, uslubiy ishning vazifalari V.A.Slastonin tomonidan shakllantirilgan: pedagogik tajribani tizimli o'rganish, umumlashtirish va tarqatishda, pedagogika fanining yutuqlarini amaliyotga tatbiq etishda namoyon bo'ladigan pedagogik xodimlarning faoliyatida innovatsion yo'nalishni shakllantirish; o'qituvchilarning nazariy va psixologik tayyorgarligi darajasini oshirish; yangi ta'lim dasturlari, o'quv rejalari, davlat ta'lim standartlari bo'yicha so'rovlar; yangi normativ hujjatlarni, yo'l-yo'riq materiallarini tekshirish; o'qituvchilarga o'z-o'zini tarbiyalashda maslahat yordami ko'rsatish [16].

Quyida o'zining asosiy maqsadiga - kasbiy faoliyatni takomillashtirishga erishishga yordam beradigan uslubiy ishni tashkil etish tamoyillari keltirilgan (L.I.Illienko [14] bo'yicha):

“Ta'lim to'g'risida”gi qonunni amalda qo'llash bilan bog'liq dolzarbligi, nazariya va amaliyotning birligi, ta'limga bo'lgan zamonaviy jamiyat talablarini hisobga olgan holda, bugungi og'ir turmush sharoitida bolaning ijtimoiy ahamiyatiga yo'naltirilganligi, shuningdek, muayyan pedagogik kadrlar oldidagi dolzarb vazifalar;

- pedagog kadrlar tayyorlash tizimini turli sohalaridagi zamonaviy ilm-fan yutuqlariga moslashtirishga qaratilgan ilmiy xarakter;

- tizimli xarakter va murakkablik, bu borada uslubiy ish o'qituvchilar bilan ishlashning maqsadlari, mazmuni, maqsadi, shakllari va usullarining birligiga, shuningdek o'qituvchilarning barcha tomonlari va yo'nalishlarining birligi va o'zaro bog'liqligiga bog'liq bo'lgan yaxlit tizim sifatida qaraladi. kasbiy rivojlanish;

- maqsadga yo'naltirilganlik, izchillik, ketma-ketlik, uzluksizlik, ommaviy xarakterlilik va metodik ishlarni uzluksiz ta'lim tizimining bir qismiga aylantirish, o'qituvchilarni o'quv yili davomida uslubiy ishning turli shakllariga to'liq jalb qilish;

- qulay mehnat sharoitlarini yaratish - axloqiy, psixologik, sanitariya, o'qituvchining ijodiy faoliyati uchun bo'sh vaqtning mavjudligi;

- metodistlardan ta'lim muassasasi o'qituvchilarining individual xususiyatlarini hisobga olgan holda o'quv ma'lumotlarini tezkorqabul qilish va uzatish imkoniyatini talab qiladigan samaradorlik, moslashuvchanlik, harakatchanlik va individual yondashuv;

- uslubiy ishning ijodiy xususiyatini nazarda tutuvchi ijodkorlik, maktabgacha ta'lim muassasasida uslubiy ish tizimini yaratish;

- o'qituvchilarning o'z-o'zini tarbiyalashini davom ettirish, nazariy va amaliy masalalarda malakali yordam ko'rsatish; o'qitish samaradorligini oshirish.

Maktabgacha ta'lim muassasasining

uslubiy ishida tarbiyachilarning pedagogik faoliyatiga individual tabaqalashtirilgan yondashuvni ta'minlash tamoyiliga alohida o'rin beriladi. Zamonaviy sharoitda xodimlar bilan metodik ish har bir o'qituvchining ehtiyojlarini hisobga olgan holda diagnostika asosida qurilishi kerak.

Uslubiy ishning individual yo'naltirilganligi sifatida amalga oshirilishi barchani faol kasbiy faoliyatga jalb qilish orqali pedagogik xodimlarning tashabbuskorligi va ijodkorligini rivojlantirishga imkon beradi.

Maktabgacha ta'lim muassasasining uslubiy ishining maqsadlarini shakllantirishda uning o'zaro bog'liq funksiyalari guruhini ajratib ko'rsatish kerak.

Ta'lim tizimining ierarxik darajalari nuqtai nazaridan uslubiy ishning funksiyalari (A.M.Moiseieva va O.M.Masovyi) quyidagilar bilan belgilanadi: metodik ishning ilg'or pedagogik tajribaga, umuman pedagogika faniga - milliy ta'lim tizimiga nisbatan vazifalari; ta'lim muassasasining pedagogik xodimlariga nisbatan uslubiy ishning vazifalari; muayyan o'qituvchiga nisbatan uslubiy ishning vazifalari [12].

P.I.Tretiakov uslubiy ish funksiyalarini boshqaruv vazifalari orqali ko'rib chiqadi: axborot-tahliliy, motivatsion va maqsadga yo'naltirilgan, rejalashtirish va prognostik, tashkiliy va ijro etuvchi, nazorat va baholash, tartibga solish va tuzatuvchi [18].

Uslubiy ishning mazmuni asosiy funksiyalar nuqtai nazaridan ham ko'rib chiqiladi:

1) ta'lim muassasasining pedagogik xodimlariga nisbatan uslubiy ishning vazifalari:

- pedagogik faoliyatni takomillashtirish;
- o'quv jarayonining dasturiy ta'minotini yangilash;
- pedagogik xodimlarni pedagogika fanlari va amaliyot yutuqlari bilan tanishtirish;
- maktabgacha ta'lim muassasalarida

ilg'or pedagogik tajribani joriy etish.

2) muayyan o'qituvchiga nisbatan uslubiy ishning funksiyalari:

– maktabgacha tarbiyachilarning kasbiy tayyorgarligi darajasini o'rganish, o'qituvchilarning muammolari va kasbiy ehtiyojlarini aniqlash;

– o'qituvchilarning kasbiy o'sishini oshirish bo'yicha ishlarni tashkil etish: ijtimoiy-psixologik madaniyatini oshirish; maxsus ko'nikmalarni takomillashtirish; inson va milliy madaniyatni bilish.

Uslubiy ish ichki va tashqi omillar orqali hisobga olinishi kerak bo'lgan o'qituvchilarning kasbiy mahoratini oshirish jarayoni sifatida belgilanadi. Tashqi omillar - ijtimoiy-madaniy muhit va ta'lim tizimi mavjud ta'lim holatini hisobga olish kerak. Ichki omillarga quyidagilar kiradi: davlat standartlari talablariga muvofiq o'qituvchining o'z-o'zini tarbiyalashi, o'z-o'zini tarbiyalashi va o'z-o'zini rivojlantirishi.

Uslubiy faoliyatning bir necha turlari mavjud: tadqiqot, eksperimental va tuzatuvchi (S.J.Honcharova bo'yicha). Tadqiqot turi innovatsion jarayonlarni ta'minlaydi, eksperimental tip ishlab chiqish rejimidan ishlash rejimiga o'tishni ta'minlaydi, tuzatish - ishlashni osonlashtiradi.

Maqsadlarga erishish bo'yicha ishning ustuvor yo'nalishlari sifatida yaxshi tashkil etilgan faoliyat usullari o'quv jarayonini uslubiy, ilmiy-uslubiy, didaktik ta'minlash, shuningdek, o'quv jarayonining barcha ishtirokchilarining o'zaro hamkorligi uchun maqbul shart-sharoitlarni yaratishdir.

Usullarning quyidagi tasnifi eng keng tarqalgan:

1) axborotni taqdim etish usullariga ko'ra: og'zaki (og'zaki, bosma), ko'rgazmali (illyustratsiya va ko'rgazmali usullar), amaliy (seminar, treninglar);

2) bilimlarni o'zlashtirishdagi mustaqillik darajasiga ko'ra: reproduktiv, qisman-

izlanish, izlanish, tadqiqot;

3) bilimlarni o'zlashtirish yo'liga ko'ra: tushuntiruvchi illyustrativ, dasturlashtirilgan, evristik, muammoli va modeli.

Birinchi holda, maktabgacha yoshdagi bolalar bilan ishlashda qo'llaniladigan usullarga o'xshash usullar ko'proq qo'llaniladi.

Biroq, maktabgacha tarbiyachilarning kasbiy malakasini oshirish bo'yicha tadbirlarni tashkil etish uchun ikkinchi va uchinchi guruhlarda keltirilgan usullar eng mos keladi. Shu bilan birga, maktabgacha ta'lim muassasalarining pedagogik xodimlari bilan ishlashning yangi, noan'anaviy, interfaol usullari tobora ko'proq qo'llanilmoqda - ular bir vaqtning o'zida o'quv va kognitiv, kommunikativ va yo'naltiruvchi vazifalarni hal qilishga imkon beradi, bu esa o'quv-kommunikativ muhitni tashkil etish imkonini beradi. kasbiy bilim va ko'nikmalarni egallash.

Kompetensiyaga asoslangan yondashuv maktabgacha tarbiyachilarning metodik kompetentsiyasini rivojlantirishni bilimlarni, maktabgacha ta'lim muassasasida uslubiy ishlarni tashkil etishning amaliy ko'nikmalarini va o'qitish mavzusi va usullariga hissiy va qadriyatli munosabat tajribasini bosqichma-bosqich egallash jarayoni sifatida ko'rib chiqishga imkon beradi. maktabgacha yoshdagi bolalarning ehtiyojlari va postindustrial jamiyatning o'qituvchining shaxsiyatiga bo'lgan talablariga javob beradigan.

Maktabgacha tarbiyachilarning kasbiy rivojlanishi va bolalarning uzluksiz har tomonlama rivojlanishi uchun samarali shart-sharoitlarni yaratish, oila bilan o'zaro munosabatlarning sifati asosiy uslubiy ish vazifalarini belgilaydi:

1. Pedagogik xodimlarni tayyorlash va rivojlantirish, shuningdek, uning malakasini oshirishni boshqarish.

2. Eng yaxshi o'qituvchilarning

pedagogik tajribasini aniqlash, tadqiq qilish, umumlashtirish va tarqatish.

3. Ta'lim jarayoniga tatbiq etishning uslubiy ta'minotini ishlab chiqish.

4. Bolalarning uzluksiz yaxlit rivojlanishiga qaratilgan maktabgacha ta'lim muassasalari va oila o'rtasidagi faoliyatni muvofiqlashtirish.

5. Bolalarning rivojlanishi, shuningdek, umuman muassasaning rivojlanishini ta'minlash bo'yicha maktabgacha ta'lim muassasalarining boshqa muassasalar bilan harakatlarini muvofiqlashtirish.

6. O'qituvchilarning kasbiy malakasini oshirish orqali maktabgacha yoshdagi bolalarning shaxsini rivojlantirishda ijobiy o'zgarishlarni ta'minlash uchun shart-sharoitlarni yaratish maqsadida ishlash sifatini tahlil qilish.

Kelgusi tadqiqotlar uchun xulosalar va yo'nalishlar. Xulosa qilib aytganda, maktabgacha ta'lim muassasalarida metodik ishlarni tashkil etishning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat: pedagoglarning kasbiy va madaniy saviyasini oshirish; insonparvarlashtirish va demokratlashtirish tamoyillari asosida bolalar bilan o'zaro munosabatlarning uslublari va uslublarini takomillashtirish; bolalarning ijodiy, tadqiqot va mustaqil faoliyatini tashkil etishda pedagoglarning malakasini oshirish; ta'lim jarayonini bir butun sifatida tahlil qilish va o'z samaradorligi to'g'risida o'z-o'zini aks ettirish ko'nikmalarini rivojlantirish; pedagoglarni innovatsion usullarga asoslangan ilmiy-tadqiqot faoliyatiga jalb etish. Maktabgacha ta'lim muassasalarida metodik ishlarning mazmuni muayyan maqsadlarga muvofiq belgilanadi. Shuningdek, ta'lim jarayonining natijalari, o'qituvchilarning malakasi va xodimlarning ma'naviyatini hisobga olish kerak. Ish quyidagi yo'nalishlarda olib boriladi: ta'lim-tarbiyachilarning nazariy jihatlarini bo'yicha malakasini oshirish va

bolalar bilan o'zaro munosabatlarning zamonaviy usullarini o'zlashtirish; didaktik - maktabgacha ta'lim samaradorligini oshirish bo'yicha bilimlarni olish; psixologik - psixologiya bo'yicha mashg'ulotlar o'tkazish (umumiy, rivojlanish, pedagogik); fiziologik - fiziologiya va gigiena bo'yicha mashg'ulotlar o'tkazish; texnik - o'qituvchi o'z ishida axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini qo'llash qobiliyatiga ega bo'lishi kerak; o'z-o'zini tarbiyalash - maxsus adabiyotlarni o'qish, tegishli mavzular bo'yicha seminarlarda qatnashish. Rivojlanishdan iborat bo'lgan pedagogik faoliyat turiga katta e'tibor beriladi: o'quv va ta'lim dasturlarini

tayyorlash va amalga oshirish, bolaning hissiy va qadriyat sohasini rivojlantiruvchi vaziyatlar va hodisalarni modellash, psixologik xavfli va qulay ta'lim muhitini yaratish.

Bizning nuqtai nazarimizdan, ushbu masala bo'yicha kelajakdagi tadqiqot yo'nalishlari bolalarni ta'lim, tarbiya va rivojlantirish maqsadlarini ilmiy jihatdan amalga oshirishdan iborat. Maktabgacha ta'lim muassasalarida uslubiy ishning maqsad va yo'nalishlarining xilma-xilligi pedagogik xodimlar bilan o'zaro munosabatlarning eng samarali shakllarini tanlashni talab qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi qonuni. <https://lex.uz/docs/-5013007>
2. O'zbekiston Respublikasining "Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida"gi Qonuni. <https://lex.uz/docs/-4646908>
3. Bazovyi komponent doshkiolnoi osvity [Basic component of preschool education] (nova redaktsiia) / nauk. ker.: A. M. Bohush, avt. kol.: A. M. Bohush, H. V. Bielenka, O. L. Bohinich ta in. K.: Vydavnytstvo, 2012. 26 p.
4. Adolf V. A. Obnovlenye protsessa podgotovki pedahohov na osnove modelirovaniya professyonalnoi deiatelnosti [Updating of process of teachers training on the basis of modeling of professional activity]. Krasnoyarsk: 2005. 212 p.
5. Kuzmyna N. V. Professyonalizm lychnosti prepodavatelya y mastera proyzvodstvennoho obucheniya [The professionalism of the teacher's personality and the master of industrial training]. M.: Vysshaia shkola. 1990. 117 p.
6. Markova A. K. Psykholohiya professyonalizma [Psychology of professionalism]. M.: 1996. 308 p.
7. Hushchyna T. N. Formirovaniye metodicheskoi kompetentnosti pedahohicheskikh rabotnykh dopolnytelnoho obrazovaniya detei v protsesse povysheniya kvalifikatsyy [Formation of methodical competence of teachers of the institute of additional education of children in the process of professional development]. Yaroslavl. 2001. 252 p.
8. Zymniaia Y. A. Kliuchevye kompetentsyy – novaia paradyhma rezultata obrazovaniya [Key competencies – a new paradigm of education outcome]. Vysshee obrazovaniye sehodnia. 2003. № 5. P. 34–42.
9. Knyazheva I. A. . Metodychna kultura yak sotsiokulturnyi fenomen [Methodological Culture as a Socio-Cultural Phenomenon]. Osvita ta pedahohichna nauka. 2012. № 3. P. 32–37.
10. Bohush A. M. Kompetentnisnyi pidkhd u pidhotovtsi maibutnikh fakhivtsiv doshkiolnoi osvity u vyshchomu navchalnomu zakladi [Competent Approach to Training Future Preschool Professionals in Higher Education]. Realizatsiia yevropeiskoho dosvidu kompetentnishoho pidkhodu u vyshchii shkoli Ukrainy: materialy metod, seminaru (NAPN Ukrainy, Instytut pedahohiky NAPN Ukrainy). K.: Pedahohichna dumka. 2009. P. 271–281.
11. Mitina L. M. Psihologiya professionalnogo razvitiya uchitelya. [Psychology of teacher professional development]. M.: Flinta. 1998. 200 p.
12. Murovana N. N. Kompetentnist pedahoha yak vazhlyva umova yoho profesiinoi diialnosti [The competence of the teacher as an important condition for his professional activity]. Sevastopol: Rybzt, 2006. 24 p.
13. Belaia K. Iu. Metodycheskaia rabota v DOU: Analiz, planirovaniye, formy y metody: metodycheskoe posobyie [Methodical work in a preschool educational institution: Analysis, planning, forms and methods: a methodical manual]. Metodycheskoe posobyie. M.: TTs Sfera, 2007. 81 p.
14. Ylenko L. Y. Teoriya y praktyka upravleniya metodicheskoi rabotoi v obrazovatelnykh uchrezhdeniyakh [Theory and practice of methodological work management in educational institutions]. M.: ARKTY. 2003. 90 p.
15. Krutii K. L. Innovatsiina diialnist v suchasnomu doshkiolnomu navchalnomu zakladi: metodychnyi aspekt [Innovative activity in a modern preschool educational institution: methodical aspect]. Zaporizhzhia: TOV «LIPS» LTD. 2003. 128 p.
16. Slastenyn V. A., Ysaev Y. F., Shyianov E. N. Pedahohyka [Pedagogy]. Ucheb. posobyie dlia stud. vyssh. ped. ucheb. zavedeni. M.: Akademiya. 2002. 576 p.
17. Petechuk V. M., Hrabovska T. I. Osoblyvosti upravlinnia innovatsiinoiu diialnistiu v zakladakh osvity raionnymy / miskymy metodychnymy kabinetamy [Features of management of innovative activity in educational establishments by district / city methodical offices]. URL: <http://www.zakinppo.org.ua>.
18. Kerivnytstvo doshkiolnym navchalnym zakladom: Informatyvnometodychni materialy na dopomohu kerivnykovi doshkiolnoho navchalnoho zakladu [Preschool Educational Guidance: Information and Methodological Materials to Help the Preschool Educator]. Upor.: N. Maior, Yu. Manyliuk, M. Marusynets, O. Tymofeieva. Ternopil: Mandrivets. 2006. 168 p.

BO'LAJAK PROFESSIONAL TA'LIM O'QITUVCHILARINI PEDAGOGIK FAOLIYATGA TAYYORLASH BOSQICHLARI

P.M.MAXSUDOV

Namangan muhandislik-texnologiya instituti "Umumtexnika fanlari" kafedrası
dotsenti

Annotatsiya. Maqola bo'lajak professional ta'lim o'qituvchisining pedagogik faoliyati masalasiga bag'ishlangan. Maqolada o'qituvchining pedagogik faoliyati va OTMlarning professional ta'lim yo'nalishi talabalarida uni shakllantirish bosqichlari to'g'risida tahliliy materiallar keltirilgan.

Kalit so'zlar: professional ta'lim, kompetentsiya, kompetentlik, pedagogik faoliyat, kasb ta'limi metodikasi, yo'naltiruvchi bosqich, shakllantiruvchi bosqich, faoliyatni barqarorlashtiruvchi bosqich, shaxs sifatida qayta tuzdiruvchi bosqich,

Аннотация. Статья посвящена вопросу педагогической деятельности профессионально-го обучения. В статье представлены аналитические материалы о педагогической деятельности педагога и о этапах его формирования обучающихся студентов в направлении профессиона-льного образования вузах.

Ключевые слова: профессиональное образование, компетенция, компететность, мето-дика профессионального обучения, направляющий этап, формирующий этап, стабилизирующий этап, этап переобразования как личность.

Annotation. The article is devoted to the issue of pedagogical activity of a teacher of vocational training. The article presents analytical materials on the pedagogical activity of a teacher and on the periods of its formation of students teaching in the direction of vocational education of universities.

Keywords: professional education, competence, competency, methodology of professional training, guiding period, formative period, stabilizing period, period of re-formation as a person.

Kirish. Recpublikamizda "uzluksiz ta'lim tizimini yanada takomillashtirish yo'lini davom ettirish, sifatli ta'lim xizmatlari imkoniyatlarini oshirish, mehnat bozorining zamonaviy ehtiyojlariga muvofiq yuqori malakali kadrlarni tayyorlash", ish beruvchilarning talab va ehtiyojlariga mos mutaxaccicliklar bo'yicha pedagog kadrlar tayyorlash hamda professional ta'lim tizimida pedagogik faoliyatning cifati va camaradorligini oshirish bo'yicha keng ko'lamli ishlar olib borilmoqda. Kasbiy kompetentlikni shakllantirish oliy ta'lim muassasalarida mutaxassislar tayyorlashning asosiy talablaridan biriga aylanmoqda. Ta'lim tizimi oldiga shunday mutaxassislarni tayyorlash vazifasi qo'yilmoqdaki, bunda bilim, ko'nikma va malakalar kasbiy sohada zarur bo'lgan ma'lum bir kompetentsiyaga aylanadi.

Hozirgi kunda oliy ta'lim muassasalarining

professional ta'lim yo'nalishida bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlash jarayoni, shuningdek, ularni pedagogik faoliyat bo'yicha tayyorgarligiga qo'yilayotgan zamonaviy talablar mohiyatini o'rganish natijalari bu borada ilmiy izlanishlarni olib borilishi lozimligini taqozo etmoqda.

Mavzu bo'yicha ilmiy ishlarning tahlili. Professional ta'lim o'qituvchilarini tayyorlash darajasi va sifatini oshirish, uni mehnat mazmunidagi o'zgarishlarning bashorat qilingan dinamikasiga muvofiqalashtirish zarurati tamoyiliy jihatdan yangi, samarali tizimlar va o'qitish texnologiyalarini yaratish zaruriyatini keltirib chiqaradi.

Muammoni rivojlantirishning eng dolzarb yo'nalishlari kasbiy pedagogik ta'lim umumiy tizimining komponenti sifatida metodik tayyorgarlik tizimini qurishni asoslashdir.

Bugungi kunga qadar pedagogika fanida

maqsadlarni shakllantirishning nazariy jihatlarini, professional ta'lim tizimining tashqi, rasmiy belgilariga asoslangan tuzilishi va mazmuni – ta'lim muassasasining turi, ta'lim tizimining bosqichi va boshqalar o'rganilib, asoslab berilgan [1].

Z.M.Bolshakova va N.N.Tulkiboeva [2] tizimli-mazmunli tahlil va faoliyatli yondashuv asosida kasbiy pedagogik faoliyatni shakllantirishning quyidagi bosqichlarini belgilab bergan.

Kasbga moslashish. Ushbu bosqichda kasbiy faoliyat va muloqotning asosiy qoidalari, me'yorlari haqida tushunchalar paydo bo'ladi.

Kasbiy faoliyatda talabaning o'zini o'zi anglashi. SHaxsning ko'p qirrali qobiliyatlari o'qituvchilik kasbida o'zini o'zi anglashi, o'zini o'zi amalga oshirishga qaratilgan.

Kasbiy pedagogik faoliyatni shakllantirish. Pedagogik bilimlarni, pedagogik nazariyalarni, yondashuvlarni, texnologiyalarni ongli ravishda rivojlantirish jarayonida ularni tekshirish va ta'lim amaliyotida mustahkamlash.

Ijodiy pedagogik faoliyatning barcha elementlarini bajarish zarurligini anglashni nazarda tutuvchi shaxsni qayta tuzdirish bosqichi. O'zini o'qituvchi sifatidagi qobiliyatini rivojlantirish va qayta tuzdirish.

Asosiy qism. Hozirgi vaqtda tizim sifatida pedagogik faoliyatning asosiy qismi bo'lgan metodik tayyorgarlik g'oyasi allaqachon mavjud. Professional ta'lim o'qituvchisining metodik tayyorgarligi uning pedagogik faoliyatga tayyorgarligini yakunlaydi; o'qitishning ijtimoiy-gumanitar, umumkasbiy va sohaviy bloklarini birlashtiradi, talabalarni kasbiy faoliyatning umumlashtirilgan metodlari bilan qurollantiradi

Masalan, 60112400 – Professional ta'lim (60800100 – Qishloq xo'jaligini mexanizatsiyalashtirish) yo'nalishida bo'lajak professional ta'lim o'qituvchilarini pedagogik faoliyatga tayyorlash amaldagi o'quv rejalariga ko'ra mutaxassislikka kirish, yosh davrlari fiziologiyasi va gigienasi, kasbiy psixologiya, kasbiy pedagogika, ta'lim texnologiyalari, kasb

ta'limi metodikasi, maxsus fanlarni o'qitish metodikasi, tarbiyaviy ishlar metodikasi kabi fanlarni o'zlashtirish, kasbiy pedagogika, kasb ta'limi metodikasi, maxsus fanlarni o'qitish metodikasi fanlaridan kurs ish (loyiha)lari, mustaqil ishlarni bajarish, pedagogik va BMI oldi amaliyotlarini o'tash shuningdek, bitiruv malakaviy ishlarini bajarish jarayonlarida erishiladi.

Bizning tadqiqotimizda pedagogik faoliyat tarkibidagi metodik tayyorgarlikni tashkil etishning samarali tizimi va texnologiyasini ishlab chiqish kasbiy faoliyatni bosqichma-bosqich o'zlashtirishni modellashtirish g'oyasiga asoslanildi.

Quyida uzluksiz metodik tayyorgarlikning qabul qilingan modeliga muvofiq pedagogik faoliyatni shakllantirish bosqichlarining umumlashtirilgan tavsifi keltirilgan.

Birinchi bosqich - pedagogik faoliyatni yo'naltiruvchi asoslarini o'zlashtirish (algoritm, tuzilma va boshqalar), faoliyatni bajarish shartlari orqali uni amalga oshirish texnologiyasi bilan tanishishni o'z ichiga oladi.

Ikkinchi bosqich - pedagogik faoliyatni bosqichma-bosqich o'zlashtirishni o'z ichiga oladi. Faoliyatni amalga oshirish jarayonini hayoliy modellashtirish. Algoritm, sxemalar, texnologik xaritalar, metodik ishlanmalar, rejalar va boshqalarni ishlab chiqish. Tashqi ko'rsatmalar, texnologik xaritalar, yo'riqnomalar, metodik ishlanmalar va boshqalarga asoslangan faoliyatni amalga oshirish bajariladi.

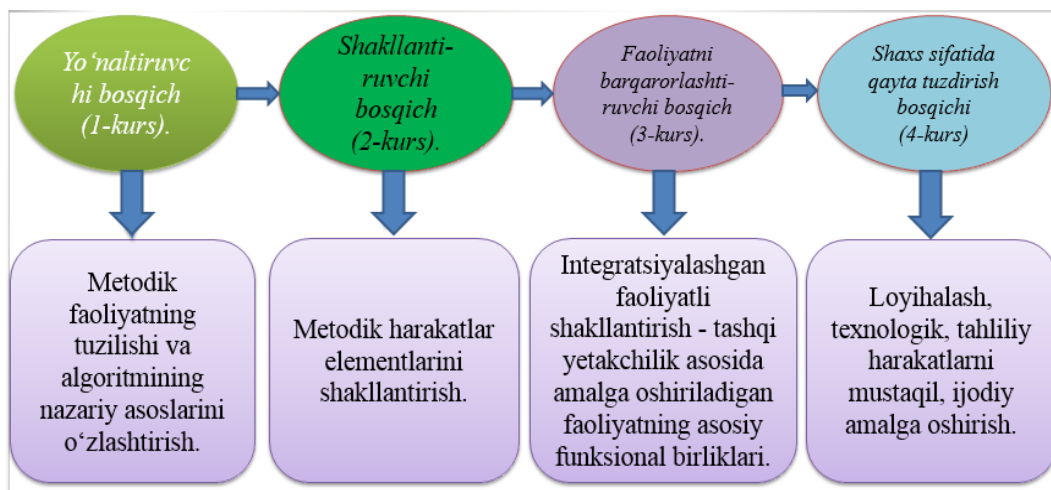
Uchinchi bosqich – pedagogik faoliyatni amalga oshirish, ularni batafsil ko'rsatmalarga tayanmasdan, balki tashqi ko'rsatmalar asosida amalga oshirishni takomillashtirishga qaratiladi.

To'rtinchi bosqich - ko'rsatmalarga, xaritalarga, diagrammalarga tayanmasdan, tashqi ko'rsatmalarsiz pedagogik faoliyatni amalga oshirishni ta'minlaydi. Faoliyat mustaqil va ijodiy amalga oshiriladi.

Bosqichlarning ketma-ketligi va aniq mazmunlari shartli bo'lib, haqiqiy metodik

tayyorgarlik jarayonida ular o'zaro bog'langan bo'ladi va bir-birini to'ldirib boradi. Biroq, umumiy algoritm va ularning rivojlanish sxemasi qonuniy hisoblanadi.

Pedagogik faoliyatga tayyorgarlik tizimining bosqichlari sifatida biz quyidagi bosqichlarni aniqladik (rasm):

Rasm. Pedagogik faoliyatga tayyorgarlik tizimining bosqichlari

Pedagogik faoliyatga tayyorgarlik tizimini ishlab chiqish va joriy etish bilan bog'liq ko'rsatilgan muammoni keyingi hal qilish shaxsiy-faoliyatli yondashuv asosida uning ilmiy va pedagogik asoslarini izlashni davom ettirishni talab qiladi. Metodik tizim bosqichlarining tashkiliy-moddiy tavsiflari ham yanada rivojlantirilishi lozim. O'qitish tizimlari va texnologiyalarining turli xil variantlarini (jumladan, kredit-modulli, muammoli, dual ta'lim va b.) izlash va asoslashni davom ettirish kerak.

1-bosqich pedagogik faoliyat texnologiyasi bilan tanishish, uning nazariy asoslarini (tuzilishi, algoritmi va boshqalar) o'zlashtirish, shuningdek, kelgusi faoliyatni amalga oshirish uchun zarur motivatsiyani shakllantirishni o'z ichiga oladi.

Bu faoliyatga "Mutaxassislikka kirish", "Yosh davrlari fiziologiyasi va gigienasi" kabi fanlarni o'rganish shuningdek o'quv-tanishuv amaliyoti jarayonida erishiladi. Ularning mazmunining har bir elementi ushbu bosqichning yakuniy natijalariga ham, butun jarayonga ham aniq yo'naltirilgan bo'lishi kerak.

2-bosqichga shaxs va jamoani o'rganish, tashxis qo'yish va o'quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olish bilan bog'liq harakatlar majmuasi kiradi; ta'lim jarayonining umumiy strategik maqsadlarini ishchi maqsadlarga aylantirish, uning qonunlari va tamoyillarini belgilash. Ushbu harakatlar keyingi bosqich uchun indikativ asos bo'lib xizmat qiladi.

Ushbu bosqichda ilgari qabul qilingan yondashuvlarga ko'ra – metodik tayyorgarlikning mohiyatini aniqlaydigan metodik harakatlar elementlarini shakllantirish boshlanadi.

Bu, birinchi navbatda, bo'lajak professional ta'lim o'qituvchisi pedagogik faoliyatining ajralmas komponenti bo'lgan ta'lim jarayonini loyihalash bo'yicha harakatlar majmui shakllantiriladi.

Loyihaviy harakatlarni shakllantirishning indikativ va axboriy-nazariy asosi, birinchi navbatda, o'rganishning qonuniyatlari va tamoyillari, o'quv jarayonining mohiyati va tuzilishi, o'quv jarayonida shakllangan o'qitish tizimlari, shakllari, usullari va vositalarini bilishdir. Loyihaviy harakatlar tarkibiga

prognostik ko'nikmalar (o'rta va uzoq muddatli prognozlar) kiradi.

Murakkab loyihalash harakatlarining tuzilishiga integratsiyalashgan ko'nikmalar yangi vaziyatlarda yanada rivojlanish va takomillashtirish uchun turtki bo'ladi.

SHunday qilib, loyihalash harakatlari majmuasi quyidagilar: 1) maqsad va vazifalarni; 2) o'qitish mazmunini loyihalash; 3) optimal ta'lim texnologiyasini loyihalash, shu jumladan o'qituvchi va talabalar o'rtasidagi o'zaro munosabatlar shakllarini, o'qitish usullarini, qo'llaniladigan didaktik vositalarni ishlab chiqishlarni o'z ichiga oladi.

Yuqoridagi harakatlar "Kasbiy pedagogika" va "Kasbiy psixologiya" fanlaridagi amaliy mashg'ulotlarda shakllantiriladi va ketma-ketlik yakuniga ko'ra tashqi ko'rsatmalar asosida mustaqil bajarish darajasiga yetkaziladi.

Ushbu daraja metodik tayyorgarlikning uchinchi bosqichiga o'tish uchun zarur bo'lib, u yanada murakkab birlashtirilgan shakllanishlarni - metodik harakatlarni shakllantirish uchun ishonchli asos yaratadi.

3-bosqichda faoliyatni bajarish batafsil ko'rsatmalarsiz baarilsada, lekin baribir tashqi ko'rsatmaga tayanadi. Bu bosqichda harakatlarning ayrim elementlari qisqartirilib, avtomatlashtirila boshlaydi va umumlashtiriladi.

Masalan, ta'lim texnologiyasini loyihalashda o'qitish usullarining xususiyatlarini ma'lum o'ziga xos shartlar bilan taqqoslash kabi jarayonni bajarish vaqti kamayadi; talaba operatsiyalarni tezroq bajara boshlaydi.

Uchinchi bosqichning mazmun sohasini "Ta'lim texnologiyalari", "Kasb ta'limi metodikasi" (1-qism), fanlari va birinchi pedagogik amaliyotlar tashkil etadi. Ushbu bosqichda ba'zi metodik elementlarni bajarish vaqti qisqartirila boshlaydi, umumlashtiriladi va avtomatlashtiriladi.

4-bosqichda faoliyatning rivojlanishi mustaqil (tashqi rahbarlikka tayanmasdan) va ijodiy amalga oshiriladigan darajaga

keltiriladi. Jarayonlar va harakatlarning alohida elementlari (ayniqsa, texnik xususiyatga ega) avtomatlashtirilib, mahoratga aylana boshlaydi. Bu bosqichning mazmunini "Kasb ta'limi metodikasi" (2-qism xususiy metodika yoki "Maxsus fanlarni o'qitish metodikasi"), "Tarbiyaviy ishlar metodikasi" fanlari shuningdek, yakuniy pedagogik va BMI oldi amaliyotlari, bitiruv malakaviy ishlari tashkil etadi.

Pedagogik faoliyatni maqsadga muvofiq o'zlashtirishda asosiy tizimlashtiruvchi fan bu "Kasb ta'limi metodikasi" hisoblanadi. Ushbu fanning asosiy vazifasi bo'lajak o'qituvchilarda professional ta'lim muassasalari (kasb hunar maktabi, kollej va texnikum)da kasbiy fanlardan nazariy, tajriba, amaliy mashg'ulotlar va o'quv amaliyotlarini mustaqil amalga oshirish bilan bog'liq pedagogik faoliyat majmuasini shakllantirish hisoblanadi.

"Kasbiy psixologiya", "Kasbiy pedagogika", "Ta'lim texnologiyalari", "Kasb ta'limi metodikasi", "Tarbiyaviy ishlar metodikasi", "Maxsus fanlarni o'qitish metodikasi" kabi fanlar bo'yicha amaliy mashg'ulotlar shuningdek, pedagogik amaliyotlar pedagogik faoliyatga tayyorlashdagi to'rt bosqichning har birini ajralmas qismi sifatida, uzluksiz jarayon davomida nazariya va amaliyotni uyg'unlashtirishga imkon beruvchi yakuniy amaliy mashg'ulot tamoyilini amalga oshirishga yordam beradi.

Ularning maqsadli shakllanishi kasbiy psixologiya va kasbiy pedagogika fanlaridan boshlanadi, bunda talabalar dars maqsadlari belgilash, darsni loyihalash, muammoli vaziyatlarni ishlab chiqish, professional ta'lim muassasalarining o'quv jarayonida uchraydigan turli kasbiy vaziyatlar bilan bog'liq muammolarni hal qilish bo'yicha mashqlarni bajaradilar. Bundan tashqari, bunday sifatlarni shakllantirish va rivojlantirish bo'yicha ishlar talabalarning "Kasb ta'limi metodikasi" va "Maxsus fanlarni o'qitish metodikasi" fanlaridan sinov darslarini o'tkazish va o'z o'zini tahlil qilishda davom ettiriladi [3,4].

bosqichlarning har biri bo'lajak professional ta'lim o'qituvchisini pedagogik faoliyatini rivojlantirish bosqichlari hisoblanib, fanning bir qismini, to'liq fanni shuningdek, mustaqil ta'lim va kurs ishlarini bajarish hamda pedagogik amaliyotlarni o'tash jarayonlarida hal qilinadigan muayyan maqsad va vazifalarga erishishga yordam beradi.

Xulosa. SHunday qilib, ko'rib chiqilgan

BO'LAJAK KIMYO O'QITUVCHILARINING ILMIY XABARDORLIK KOMPETENSIYALARINI SHAKLLANTIRISH MODELI

BOLTAYEVA RA'NO AMIRILLAYEVNA
JDPU o'qituvchi

Annotatsiya. Ilmiy xabardorlik kompetensiyalarini shakllantirishda bo'lajak kimyo o'qituvchilarini bir maqsad yo'lida yo'llash modellashtirish asosida o'qitishni tashkil qilish ularni bir sistemaga solishdan iborat. Model asosida o'qitish talabalarni kompyuter texnologiyalar zamonaviy vositalar yordamida bir butun qolipga solib yig'ma shaklda o'rganishga yordam beradi.

Kalit so'zlar. Analog, tasvir, diagramma, tavsif, grafik, model, modellashtirish, kognitiv

Абстрактный. Направить будущих учителей химии к одной цели в формировании компетенций научного сознания, организовать обучение на основе моделирования – значит объединить их в одну систему. Обучение на основе моделей помогает учащимся учиться в комплексной форме с использованием современных средств компьютерных технологий..

Ключевые слова. Аналог, изображение, схема, описание, графика, модель, моделирование, познавательный

Abstract. To guide future chemistry teachers towards one goal in the formation of scientific awareness competencies, to organize training based on modeling is to put them in one system. Teaching on the basis of models helps students to learn in an integrated form using modern tools of computer technology.

Key words. Analog, image, diagram, description, graphic, model, modeling, cognitive

Modellashtirish muammosi XX asrning bir qator tabiiy fanlarni, ayniqsa fizika, kimyo, kibernetikani rivojlantirish orqali oldinga yo'naltirilgan eng muhim metodologik muammolardan biri hisoblanadi. Vaziyatlarni modellashtirish metodlari insonning hayotiy va kasbiy faoliyatida, tabiat hodisalarining amaliy qo'llanilish sohalarida katta ahamiyat kasb etadi. Mazkur tadqiqot usuli ilmiy bilimlarning kuchli metodi bo'lgan kompyuterda modellashtirish, faoliyatni prognozlash va modellashtirish shuningdek, o'quv bilish metodi sifatida ham ishlatilishi mumkin. Modellashtirish muammosi taniqli faylasuflar, psixologlar va pedagoglarning asarlarida keng yoritilgan.

"Model" (lotinchadan "modulus" - o'lchov, namuna) analog, tasvir (tasvir, diagramma, tavsif, grafik va b.) uning "vakili", "o'rnini bosuvchi" sifatida ishlatiladigan ob'ekt, hodisa, jarayon (modelning "asli") mazmunida ishlatiladi. Pedagogikaga oid zamonaviy

lug'atlarda model ko'rib chiqilayotgan jarayonning analitik yoki grafik tavsifi sifatida ham tasvirlanadi [1].

G.Klaus "modelni, bir tomondan, nazariya, umumlashtirish deb hisoblaydi, chunki u barcha xususiyatlardan amaliyot sifatida abstraksiya qiladi" deb ta'kidlaydi. V.V.Kraevskiy esa, "modelni "ma'lum tomonlarni, bog'lanishlarni qayta ishlab chiqaruvchi elementlar tizimi, tadqiqot predmeti vazifalari" deb belgilaydi. I.B.Novikning fikricha, "model-bu o'rganilayotgan ob'ektga ob'ektiv muvofiq keladigan, uni bilishning ma'lum bosqichlarida almashtirishga qodir bo'lgan, tadqiqot jarayonida belgilangan qoidalarga muvofiq tarjima qilingan ma'lumotlarning eksperimental tekshiruvini beradigan sun'iy ob'ekt [2].

Modelning shunga o'xshash ta'rifi V.A.Shtoff tomonidan berilgan bo'lib, u ushbu konsepsiya bilan "tadqiqot ob'ektini namoyish qilish yoki ko'paytirish orqali uni almashtirishga

qodir bo'lgan aqliy vakili yoki moddiy jihatdan amalga oshirilgan tizim" ni tushunadi, shunda uni o'rganish bizga ushbu ob'ekt haqida yangi ma'lumot beradi" [3]. Ushbu ta'rifda muallif modelning asosiy funksiyasiga ishora qiladi - "asl ob'ekt haqida yangi ma'lumot berish", shuningdek unda muallif nazariya va model o'rtasidagi farqni belgilaydi: "nazariyadan modelni ajratib turuvchi belgidir". Uning fikriga qo'shilgan holda, modelni kamroq vizuallashtirish, qandaydir jihatlarini cheklangan va ko'rib chiqishda aniq qurilgan tuzilma sifatida qabul qilish mumkin va bu amaliy harakatlar uchun qulayliklar yaratadi. Yuqoridagi fikrlar asosida nazariya va model o'rtasidagi asosiy farq ob'ektni amalga oshirishda ekanligi, ushbu aloqalar va munosabatlarni hukmlar to'plami shaklida ko'rsatadigan nazariyadan farqli o'laroq, o'rganilayotgan hududning tabiiy aloqalari va munosabatlarini tuzilmalar va sxemalar shaklida aks ettirish mumkin, degan xulosaga kelish mumkin.

Modelning vazifasini nafaqat o'rganilayotgan ob'ektni tuzilishini, balki ushbu tuzilmaning komponentlarining o'zaro bog'liqligini ham ochib berishdir. Shunday qilib, tadqiqotchi A.N.Daxinning "model-busxema, belgi shaklida sun'iy ravishda yaratilgan va o'rganilayotgan ob'ektga o'xshash (yoki identifikatsiyalash), mavjud ob'ekt elementlarini sodda va qo'polroq shaklda aks ettiruvchi" degan fikriga qo'shilish mumkin.

V.V.Davidov model komponentlarining munosabatlari va aloqalarini ochib berishning ahamiyatini ob'ektni ta'kidlangan moddiy yoki ramziy elementlarning muhim jihatlarini belgilashini ta'kidlaydi [4].

Shunday qilib, bildirilgan fikrga ko'ra, yaratilgan model simulyatsiya qilingan ob'ektlar va hodisalarning xususiyatlari haqida ma'lumot berishi, asl nusxasi haqidagi bilimlarni qayta tiklash va ko'paytirishga shuningdek, xodisa yoki jarayonning xususiyatlarini qurish, uni boshqarish va rivojlantirishga imkon beruvchi

hatta-xarakat sifatida baholash mumkin. Model tushunchasi pedagogika sohasida, masalan, ta'lim jarayonini tavsiflash uchun ham keng qo'llaniladi. Shunday qilib, V.M.Polonskiyning fikriga ko'ra, "ta'lim jarayonining modeli ma'lum sxemalar yordamida nafaqat uning komponentlarini tavsiflaydi, uning tuzilishini ochib beradi, balki ta'limning turli omillar va sharoitlar bilan funksional aloqalarini namoyish etadi, jarayonning kelajakdagi holatini tasvirlaydi.

Pedagogikada ta'lim mazmuni ham, tarbiyaviy faoliyat ham modellashtiriladi. Tor fanlarni o'qitishda aniq o'quv fanlarini o'qitish apparati sifatida ishlatiladigan modellar quriladi. O'quv materialini modellashtirish uni buyurtma qilish, semantik sxemalarni qurish, o'quv ma'lumotlarini vizual shaklda taqdim etish va mnemonik qoidalar yordamida majoziy birlashmalar asosida keng qo'llaniladi. O'quv modelini pedagogik texnika, modelning didaktik asosini tashkil etuvchi ta'lim usullari va tashkiliy shakllari tizimi sifatida belgilanadi. Uni universal usullardan biri sifatida baholash, rivojlanishning empirik va nazariy darajasida qo'llash mumkin. U o'rganilayotgan kimyoviy hodisa yoki jarayonlar haqidagi bilimlarni tizimlashtirishga yordam beradi, ularni yaxlitroq tasvirlash yo'llarini taklif qiladi, komponentlar o'rtasida to'liqroq bog'lanishlarni bayon qiladi hamda tadqiqotni nafaqat ko'rgazmaliroq, balki uning mohiyatini ham chuqurroq anglashga yordam beradi.

O'quvchilarda tayanch kompetensiyalarni shakllantirishda ularning qiziqishi, ehtiyojini hisobga olish zarurligi [5], buning uchun esa, o'qituvchilar tomonidan pedagogik tashhis o'tkazish lozimligini ta'kidlaydi. Pedagogik tashhis yo'nalishlari didaktik tashhis (o'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarni egallaganligi), ruhiy-pedagogik tashhis (ta'lim sub'ektlarining ehtiyoji, shaxsiy xususiyatlari), ijtimoiy-pedagogik tashhis (oilalar, ta'lim muassasasi, mahalla) boshqarish

bo'yicha tashhis (o'quv-tarbiya jarayoni, pedagogik jamoa salohiyati, texnika vositalar) kabi tartibda tavsiya etiladi. Shuningdek, talabalar o'rtasida o'tkazilgan tashxis to'laqonli bo'lishi uchun qayta aloqa bo'lishi va baholash jarayoni doimiy ravishda muhokama qilinishiga hamda o'tkazilgan tashhis natijasi oldingisi bilan solishtirilishi va ijobiy(salbiy) o'zgarishlar e'tirof etilmog'i lozim.

Pedagogikada ikki turdagi modellarlardan foydalaniladi: birinchi turdagi model pedagogik voqelikka xos bo'lgan tabiiy aloqalarni aniqlash va tekshirish vositasi bo'lib xizmat qiladi, ikkinchi turdagi model ilmiy-tadqiqot ishlari mutaxassis tayyorlash jarayonining modeli sifatida namoyon bo'ladi. Ta'lim-tarbiya mazmunini rivojlantirish, bo'lajak mutaxassislarni kasbiy faoliyatga tayyorlash bilan bog'liq jarayonni modellashtirish, Davlat ta'lim standarti (DTS), malaka talabalariga muvofiq ta'limining maqsadi kompetentli mutaxassis tayyorlashdan iborat. Adabiyotlarda bo'lajak mutaxassislarni tayyorlash jarayoni modelini yaratishda bir nechta yondashuvlar mavjud bo'lib birinchisi, psixofiziologik xususiyatlardan kasbiy fazilatlarga qadar tanlovni o'z ichiga oladi, ayni paytda ushbu yondashuvning kamchiligi, mualliflar intellektual ishlarni baholash usullarini, mutaxassislarni tayyorlash modelini tashkil etuvchi ba'zi kasbiy fazilatlarni baholash mezonlarini taklif qilmaydilar;

ikkinchi yondashuv tarafdorlari ekspert baholash usulini asos qilib oladilar, unda o'rganish ob'ekti mutaxassisning bilimlari, ko'nikmalari, uning kasbiy muhim fazilatlari hisoblanadi. Biroq, zamonaviy ilmiy tadqiqotlar uchun bunday modellashtirish yetarli emas, chunki u sub'ektiv emas, balki mutaxassis faoliyatining turli shakllari va usullarining ob'ektiv tavsifini talab qiladi;

uchinchi yondashuv vakillari o'quv jarayonini o'zgartirib, o'quv rejalari, dasturlari va boshqa hujjatlarni asos qilib olgan holda

mutaxassislarni tayyorlash modelini yaratishni taklif qilmoqdalar. Ushbu yondashuvning noqulayligi, kutilgan o'zgarishlarning natijalarini aniq taxmin qilish mumkin emasligidir;

keyingi yondashuv Ye.A.Smirnova tomonidan taklif etilgan bo'lib, u kasbiy faoliyatning o'ziga xos xususiyatlaridan kelib chiqadi. Ushbu yondashuvning afzalligi shundaki, mutaxassisning amaliy ishida o'qitish va reallik o'rtasida, shuningdek, ushbu talablar o'rtasida nomuvofiqlik mavjud emas.

Pedagogikada modellashtirish didaktik vazifalarni hal qilishda ya'ni, diagnostikani takomillashtirish, o'quv mashg'ulotlarni loyihalash, o'quv va bilim faoliyatini boshqarish, o'quv jarayonini rejalashtirish va natijalarni prognozlashtirish hamda o'quv materialining tuzilishini optimallashtirishning ko'p qirrali bosqichlarini o'z ichiga oladi. Keyingi yillarda pedagogik ob'ekt modelini qurishda mazmun, maqsad va vazifalarini belgilash, modellashtirish shartlarini aniqlash, uning asosiy omillari, metodik yondashuvlari va natijani baholash, matematik modelini yaratishdan iborat bo'layotganligini kuzatish mumkin. Bunda modellashtirish jarayoni kutilgan natija bermasa kerakli tuzatish bilan yangidan takrorlash mumkin. Shuningdek, modellashtirilgan ob'ektning funksiyalarini, uning ta'lim tizimidagi o'rni va rolini aniqlash, tizim komponentlarining o'zaro aloqadorligini (mantiqiy, funksional, texnologik va boshqalarni) tashkil etish hamda uning samaradorligini baholash mezonlarini aniqlash kabi bosqichlarda amalga oshirilish talabarlari ham mavjud. Model uning ishlashini ta'minlashda izchillik (modelning ta'lim muhiti bilan izchilligi), ikkinchisi, oddiylik (modelning muhim bo'lmagan xususiyatlarini istisno qilish) hamda adekvatlik (modellashtirish yordamida pedagogik faoliyat maqsadini qo'yish) kabi tamoyillarni keltirib o'tish mumkin.

Modelni yaratish orqali bizning tuzilishini,

komponentlarini, dinamik bog‘lanishlarni va munosabatlarni shakllantiramiz. Texnika oliy ta’lim muassasalarida kimyo fanini o‘qitishning didaktik modelni tuzilishi motivatsion-maqсадli, mazmunli-texnologik va baholovchi-samarali bloklardan iborat. Modelning har bir bloki ierarxik ravishda tadqiqotimizning asosiy g‘oyasini amalga oshirishni belgilaydigan ma’lum bir ketma-ketlikda joylashtirilgan.

Motivatsion va maqsadli blokida texnika oliy ta’lim muassasalarida kimyo o‘qitishning maqsadi, vazifalari, yondashuvlari, tamoyillari va didaktik shartlari ochib beriladi. Bunda axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanishda fanni o‘qitishni rag‘batlantirish, talabalar o‘rtasida pedagogik hamkorlikni tashkilotish hamda o‘quv motivini shakllantirish muhim ahamiyat kasb etadi.

O‘quv faoliyatiga intilish quyidagi motivlarning kombinatsiyasi asosida shakllanadi:

- fanlarni o‘rganishga kognitiv qiziqish (Yu.K.Babanskiy va boshqalar.); [6]
- ta’limiy va kognitiv, kommunikativ, keng ijtimoiy motivlar, kasbiy, qobiliyatsizlik va nufuzdan qochish, ijodiy o‘zlikni anglash;
- istiqbolli motivlar, bevosita motivlar, ijtimoiy motivlar va intellektual motivlarni motivlarga undovchi motivlar.

Pedagogik adabiyotlar va ilmiy-tadqiqot ishlarda ushbu yondashuvlar bo‘yicha turlicha firklar mavjud bo‘lib, bu borada L.G.Babaxodjaevaning ilmiy ishlarida aralash ta’lim sharoitida bo‘lajak mutaxassislarning kompetentlikni rivojlantirish modelini tuzilmasi qo‘yidagi komponentlardan tashkil topgan:[7]

- 1) maqsad (ayni jarayonning maqsad va vazifalari);
- 2) mazmun (ta’lim oluvchilar o‘quv-pedagogik faoliyati-ning nazariy, metodik va texnologik jarayonlari);
- 3) protsessual;
- 4) tashxislash-natijaviy.

Ijtimoiy buyurtmada talabalarni aralash ta’lim sharoitida amaliy ishga tayyorlash, elektron ta’lim resurslari, Internet tarmoqlari, axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish kabi pedagogik faoliyat turlari egallashga oid malaka talablarini o‘zlashtirgan kadrlarni tayyorlash masalasi, talabalarining mustaqil ta’lim tamoyillarini asoslaydi va ularning ilmiy xabardorlik kompetensiyasining shakllanishida muhim omil bo‘lib xizmat qiladi.

Xuddi shunday kimyo fani eksperimental fan bo‘lib, moddalarning xossalari va o‘zgarishlarini o‘rganishda fanlar integratsiyasi ham muhim hisoblanadi. Bu borada V.V.Yereminning “matematik kimyo” atamasini kiritib, ushbu fanlar o‘rtasidagi yaqin aloqani e’tirof etganligini keltirish mumkin [8].

J.A.Gavrilovning ishlarida esa, biologiya, kimyo, fizika va matematikaning integratsiyasini ta’minlash zaruratini quyidagicha baholaydi: “Zamonaviy biologiya sohasida (fizika, kimyo va matematika) tabiiy ilmiy bo‘lim tayanch fanlari bo‘yicha bilimlarga ega bo‘lmasdan ilmiy-tadqiqot ishlarini amalga oshirish mumkin emas” [9].

Umuman olganda talabalarining o‘quv va kognitiv faoliyati motivlarini shakllantirishda ularni kasbiy rivojlanish uchun zarur bo‘lgan bilimlar, kasbning ijtimoiy ahamiyatini tushunish, kimyo fanining faoliyat sohasida o‘z-o‘zini anglash va o‘zini takomillashtirish kabilar nazarda tutiladi. Shunday qilib bizning fikrimizcha model tushunchasiga har bir fanning ilmiy-amaliy mohiyatini anglash, nazariy yondashuvlar asosida ilmiy xabardorlik kompetensiyasini shakllantirishga yo‘naltirilgan tizimli harakatlar muvofiqligini ta’minlovchi va yuzaga chiqaruvchi tizimlar, jarayonlar, bog‘lanishlar sxemasidir, degan ta’rif berish mumkin.

Oliy ta’lim muassasasining o‘ziga xos xususiyatlari talabalarining boshqa ijtimoiy guruhlar bilan (ular hox rasmiy, hox norasmiy

bo'lishidan qat'iy nazar) muloqotga kirishishi uchun muhim imkoniyatlar yaratadi, talabalarning ijtimoiy yetuklikini ta'minlashga ko'mak beradi. Ma'lumki, ijtimoiy yetuklik (kamolot) shaxsdan zarur aqliy qobiliyatlar, ijtimoiy turmushda bajariladigan turli rollarni egallashga, ya'ni oila qurishga, farzandlarni tarbiyalashga, foydali mehnatda qatnashishga, ma'sul vazifada ishlashga tayyorlanishni talab qiladi. Bu sifatlarning asosida esa, talabalarning ilmiy xabardorlik ko'nikmasi tashkil etadi. Bunda pedagogik o'zaro ta'sirni tashkil etish yo'nalishining o'zgarib borishi, talabalarning axborot iste'moli darajasidan faol axborotni o'zgartirish darajasiga o'tishi, ularning o'quv vazifasini (muammosini) mustaqil shakllantirish darajasiga erishishi, uni hal qilish va xulosalar chiqara olish ko'nikmalari shakllantirish muhim omillardan hisoblanadi.

Metodologik yondashuvlar sifatida biz tizimli, kompetentli, faoliyatga asoslangan va texnologik yondashuvlardan foydalanamiz. Keyinchalik, biz ushbu yondashuvlarni tanlashni kimyo o'qitishni takomillashtirish modelini loyihalashda asoslaymiz. Tizimli yondashuv o'quv materiallarining yaxlitligi, tizimlili, tizimning atrof-muhit bilan aloqasi, bosqichlar ketma-ketligi kabi xususiyatlar hisobga olinadi.

Kompetensiyaviy yondashuvda esa, ish beruvchilar talabiga javob beradigan, mobil mutaxassislarini tayyorlashga qaratilgan bo'lib, egallagan bilimlarning hayotiy yoki kasbiy faoliyatida qanday xolatlarida duch kelishi va foydalanishga o'rgatadi. Shuningdek, talabalarning faoliyatli yondashuvi ham ularning kasbiy faoliyati, o'ziga xos xususiyatlaridan kelib chiqadi (Ye.A.Smironova). Ushbu yondashuvning mohiyati shundaki, bo'lajak mutaxassisning amaliy ishida o'qitish va reallik o'rtasida, shuningdek, ma'lum bir kasbiy faoliyat mutaxassisiga qo'yiladigan talablar o'rtasida nomuvofiqlik mavjud emas.

Texnologik yondashuvning ustuvorligi

o'quv maqsadlarini tartibga solish asosida o'quv jarayonini tashkillashtirish va ularni natijalarga erishish, o'quv materiallarini tayyorlash, joriy natijalarni baholash bilan ahamiyatlidir. Ta'limga texnologik yondashuvning dastlabki namunalari-bu o'rganish va dasturlashtirilgan ta'limni algoritmlashtirish. Texnologik yondashuvning asosini tashkil etuvchi: faollik, aqliy harakatlarning bosqichma-bosqich shakllanishi, rivojlantiruvchi ta'lim, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim kabi komponentlarga ajratish mumkin.

Shunday qilib, ta'lim texnologiyalarini harakat yo'nalishiga ko'ra, texnologiya ishlab chiqilayotgan predmet muhitiga ko'ra, qo'llaniladigan texnik vositalarga ko'ra, o'quv jarayonini tashkil etish hamda uslubiy vazifasiga ko'ra klassifikatsiyalash mumkin.

Yuqoridagi metodologik yondashuvlarni tanlash talabalarning ilmiy xabardorlikni shakllantirish metodikasini ishlab chiqishdagi quyidagi:

a) o'quv jarayonini individuallashtirish tamoyili (talabalarni diagnostika qilish, qobiliyatiga ko'ra maqsadli yo'naltirish)

b) bosqichlilik tamoyili (intellektual va jismoniy ortiqcha yuklamalarni istisno qilish)

v) o'quv jarayonining o'zgaruvchanligini birlashtirish tamoyili (taxliliy va mantiqiy uzviylikni ta'minlashga qaratilgan) kabi didaktik tamoyillarni belgilab olish mumkin.

Bizningcha, bu xususiyatlar muayyan turdagi muammolarni hal qilish uchun aniq tuzilgan qoidalarining cheklangan ketma-ketligini ta'minlaydi hamda talabalarning ilmiy xabardorlik kompetensiyalarini shakllantirishga yordam beradi. Uning tayyorlov bosqichida talabalarning ilmiy xabardorlik kompetentligi tuzilishi va mazmuni ularning kasbiy kompetentligidagi o'rni, shuningdek, ushbu kompetentlikni kimyo o'qitish jarayonida rivojlantirish iqtidori ko'rsatib beriladi.

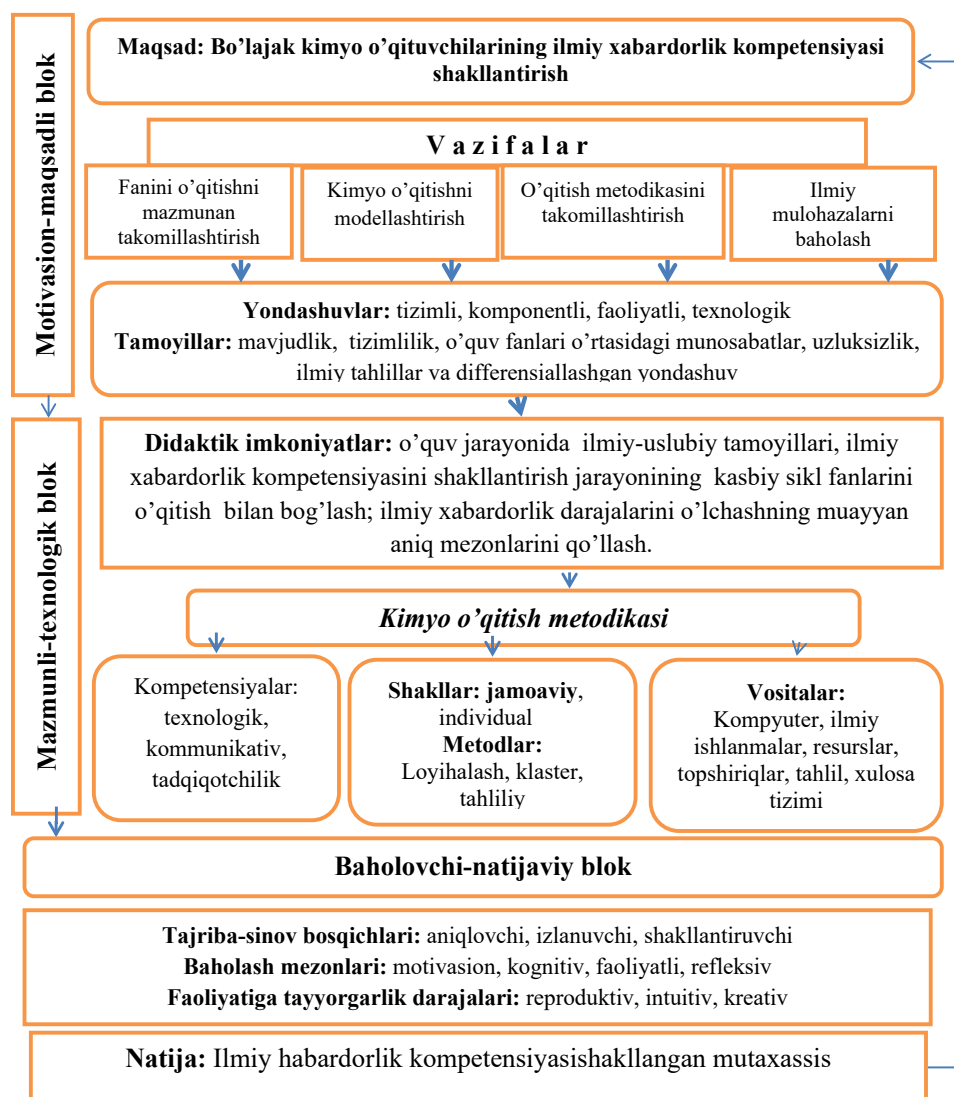
Tayyorlov bosqichida ishlab chiqilgan diagnostik vositalar yordamida ikkinchi

bosqichining talabalardagi kreativ kompetentlik rivojlanganlik darajasi hisoblanadi: past, o'rta, yuqori. Rivojlantiruvchi bosqichda talabalarning kompetentligini kimyo fanini o'qitish jarayonida shakllantirish va rivojlantirish darajasini oshirishga yo'naltirilgan. Mazkur bosqich talabalarning o'qish kurslariga mos keluvchi kichik bosqichdan iborat bo'ladi.

Tahliliy bosqichda ta'lim sub'ektlari o'qituvchilar, ish beruvchi, talaba kabi barcha

ta'lim jarayonining manfaatli hamkorlarining yuqorida aytib o'tilgan metodlar, shakllar, ta'lim vositalarini qo'llash samaradorligini baholashga bag'ishlanadi. Metodologik yondashuvlar, umumdidaktik tamoyillar, didaktik shart-sharoitlarni o'z ichiga oladi.

Bo'lajak kimyo o'qituvchilarining ilmiy xabardorlik kompetensiyalarini shakllantirish modeli 1-rasmda keltirilgan.

1-rasm. Bo'lajak kimyo o'qituvchilarining ilmiy xabardorlik kompetensiyasi shakllantirish modeli

Mazmunli-texnologik bloki rivojlantiriluvchi kompetensiyalar, metodlar, vositalar, shakllar va algoritmlardan tashkil topgan. Baholovchi-natijaviy blok pedagogik tajribasini bosqichlari, talabalarni ilmiy tahlil qila olish, jarayonni loyihalash faoliyatiga tayyorgarlik darajalari, baholash mezonlari va natijani o'z ichiga oladi. Didaktik zanjirga muvofiq kimyo fanidan talabalarning ilmiy tafakkurini shakllantirish mexanizmi, ya'ni: ta'lim ko'nikmalarini ilmiy xulosalar asosida shakllantirish, nazariy bilimlarni ilmiy asoslangan holda qo'llash, algoritmlardan foydalanish.

Talabalarining ilmiy xabaradorlik kompetensiyasini baholashda, ekspert baholash maqsadi intuitiv – mantiqiy tahlil kelgusi miqdoriy baho va natijalarga rasmiy ishlov berish bilan uning shakllanganlik mezonlarini namoyon etishi hisoblanadi. Qoidaga ko'ra, ekspert sifatida eksperimental akademik guruh

bilan bir semestrda ortiq vaqt ishlayotgan va ilmiy darajasiga ega o'qituvchilar taklif etiladi. Ekspert baholash metodini talabalar kreativ kompetent rivojlanganligini har qanday bosqichida qo'llash mumkin deb hisoblaymiz. O'zgaruvchanlik tamoyillari va algoritmlash tamoyillaridan tashqari, muammoni hal qilish variantini tanlashni o'z zimmasiga oladi, talabaning aqliy faoliyatini kuchaytiradi, mustaqil harakatlar uchun sharoit yaratadi. O'zgaruvchanlik turli xil talabalarning fan sohalaridagi bilimlarini dolzarblashtirishni va ularni muammolarning yechimini izlashga kiritishni belgilaydi, bu esa talabalarning ilmiy tafakkuri faolligini oshiradi.

Shunday qilib, biz tomonimizdan ishlab chiqilgan didaktik model bo'lajak pedagoglarga kimyo o'qitish metodikasini takomillashtirishni bashoratlaydi. Didaktik modelning samaradorligi dissertatsiyaning uchinchi bobida keltirib o'tiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Воронин Ю.А. Соотношение натурального и модельного экспериментов в физическом практикуме / Ю.А. Воронин, Р.М. Чудинский // Физическое образование в вузах. - 2003. - Т. 9. - №2. - С. 59 - 75.
2. Новик И.Б., Мамедов Н. Метод моделирования в современной науке: в помощь лектору. М.:
3. Штофф В.А. Проблемы методологии научного познания: Монография. - М.: Высшая школа, 1978. - 269 с
4. Давыдов В.В. Виды обобщения в обучении-М.: Педагогика, 1972. -423 с.
5. Усаров Ж.Э., Физика ўқитиш жараёнида ўқувчиларнинг фанга оид ва таянч компетенцияларини ривожлантириш, П.ф.д., дисс, Тошкент-2019Бабанский Ю.К. Избранные педагогические труды / Ю.К. Бабанский // Сост. М.Ю. Бабанский. - М.: «Педагогика», 1989. - 560 с.
6. Л.Г.Бабаходжаева, Талабаларнинг педагогик компетентлигини ривожлантириш жараёнида аралаш таълим моделини жорий этишнинг назарий ва амалий асослари. П.ф.д., (Doctor of Science) дисс., 123-145 б. Чирчиқ-2021.
7. Еремин В.В. Теоретическая и математическая химия для школьников. Подготовка к химическим олимпиадам / В.В. Еремин. – М.: МЦНМО, 2007. – 392 с.
8. Гаврилова Ж. А. Математические методы решения задач на уроках биологии и экологии, и в проектной деятельности / Ж.А.Гаврилова. – Москва: «Дрофа», 2015. – 266 с.

PEDAGOGIK OLIY TA'LIM MUASSASALARIDA ELEKTROTEXNIKA FANINI O'QITISHDA TA'LIM USULLARIDAN AMALIY FOYDALANISH YO'LLARI

Y.K.JO'RAEV
Nizomiy nomidagi TDPU

Annotatsiya: ushbu maqolada elektrotexnikaga oid fanlarni o'qitish usullari ko'rib chiqiladi. Ta'lim usullarini tanlashni takomillashtirishning asosiy shartlari qayd etildi. Elektrotexnik jarayonlarni eksperimental o'rganishning asosiy usullaridan biri bo'lgan elektr o'lchash usuli berilgan. Shuningdek, Pedagogika oliy ta'lim muassasalarida elektrotexnikaga oid fanlarni o'qitish bo'yicha ko'p yillik tajriba natijalari umumlashtirildi va elektrotexnikani o'rganish va ushbu fanning rolini oshirish maqsadida o'quv jarayonini optimallashtirish yo'llari belgilandi.

Kalit so'zlar: o'qitish metodikasi, elektr o'lchash, o'qitish samaradorligi, muammoli ta'lim, elektrotexnika.

Аннотация: в данной статье рассмотрены методы преподавания электротехники. Отмечены основные условия совершенствования выбора методов обучения. Приведен метод электрических измерений, который является одним из главных методов экспериментального изучения процессов в электротехнике. Также были обобщены результаты многолетнего опыта преподавания электротехнических дисциплин в педагогических вузах и определены пути оптимизации учебного процесса с целью изучения электротехники и повышения роли данного предмета.

Ключевые слова: методика преподавания, электрическое измерение, эффективность обучения, проблемное обучение, электротехническое устройство.

Annotation: this article discusses methods of teaching electrical engineering. The main conditions for improving the choice of teaching methods are noted. A method of electrical measurements is presented, which is one of the main methods for the experimental study of processes in electrical engineering. The results of many years of experience in teaching electrical engineering disciplines in pedagogical universities were also summarized and ways to optimize the educational process were identified in order to study electrical engineering and increase the role of this subject.

Key words: teaching methods, electrical measurement, teaching efficiency, problem-based learning, electrical device.

Boshqa fanlar kabi elektrotexnika fanini o'qitish ham o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, xarakterli o'qitish usullari va tashkiliy ta'lim shakllarini talab qiladi. Texnologiyalarning rivojlanishi ta'limning yangi vositalarini yaratishga majburlaydi, bu esa o'z navbatida o'quv jarayonida ulardan foydalanish usullarini ishlab chiqishni talab qiladi.

Elektrotexnika fanini o'qitishda, o'quv dasturining mazmunini xayotiy tarzda ochib berish, talabalarni ushbu fanga qiziqishini uyg'otish va ularni mustaqil ishlashga jalb

qilishda qanday usullar va texnikani qo'llash kerakligi, bu o'qitish metodikasining asosiy masalalaridan xisoblanadi. Elektrotexnikaga oid fanlarni o'qitishda, shuningdek, boshqa fanlarni ham o'qitish jarayonida nafaqat talabalarga tegishli bilimlarni yetkazish, balki ularning bilim qobiliyatlarini rivojlantirish muhim vazifa xisoblanadi.

Pedagogik OTM o'quv rejasiga muvofiq, elektrotexnika fani o'quv dasturida misol uchun, elektr zanjirlarining ish rejimlari, elektr mashinalari va transformatorlarning xususiyatlarini o'rganish bo'yicha ma'ruzalar,

amaliy va laboratoriya mashg'ulotlari ko'zda tutilgan. Elektrotexnika bo'yicha tayyorgarlikni yaxshilash maqsadida auditoriyadan tashqari o'quv-uslubiy tadbirlarni o'tkazish nazarda tutilmoqda. Bunga quyidagilar kiradi: hisob-kitob va grafik ishlarni bajarish (namunaviy vazifalarni hal qilish), keyinchalik ularni himoya qilish; ilmiy-tadqiqot ishlarida ishtirok etish (zamonaviy muammolar va elektrotexnikaga oid fanlarini rivojlantirish istiqbollari va boshqalar).

Elektrotexnikaga oid fanlarni o'qitishda umumiy ta'lim usullari bilan bir qatorda tajriba, namoyish, analitik umumlashma usuli, jarayonlarning grafik ko'rinishi, qurilmalarning sxematik tasviri, vektor diagrammalarini qo'llash va boshqalar kabi metodlardan foydalaniladi. O'qitishning samaradorligini oshirish uchun tushuntirishning asosiy turi sifatida o'qitishning tushuntirish-namoyish turi bilan birgalikda muammoli ta'lim turi joriy etilishi kerak. Ushbu turdagi ta'limning sifatli farqlari ta'lim oluvchining oladigan bilimlari sifatini kuchaytirish va talabalarning mustaqil bilim faoliyati tashkilotchisi sifatida rolini oshirishdan iborat [1].

Ta'lim usullarini optimal tanlashning asosiy shartlari va mezonlari Yu. K. Babanskiy tomonidan har tomonlama yoritilgan [2]. Ta'lim usuli ta'lim faoliyati bilan o'zaro bog'liq, shuning uchun usullarni tanlash faoliyat tuzilmasining tarkibiy qismlariga mos kelishi kerak.

O'quv faoliyatni tashkil etish va amalga oshirish og'zaki, vizual va amaliy, reproduktiv va muammoli, shuningdek, o'qituvchi rahbarligida mustaqil ish usullari bilan ifodalanishi mumkin.

Ta'limni tashkil etishning ushbu turi uchun eng samarali usullarni tanlash o'quv jarayonini optimallashtirishning asosiy nuqtalaridan biridir. Biroq, bu katta qiyinchiliklarga olib kelishi mumkin. Pedagogik tajribalar [3] ko'plab o'qituvchilarning o'qitish usullarini

tanlashda qiyinchiliklarga duch kelganligini ko'rsatdi. Ta'lim usullarini tanlash usulini o'rganish uchun avvalo o'qituvchi ularning barchasining xilma-xilligini bilishi xamda ularning har birini samarali ishlata olishi tajribasiga ega bo'lishi kerak.

Elektrotexnik o'quv materiallari haqidagi tushunchalar bilan talabaga tushuntirish, umuman boshqa fanlarga nisbatan mutlaqo boshqacha o'qitish usulini talab qilmaydi. Avvalo, bu xususiyatni bir fazali o'zgaruvchan tok zanjirlari va undagi fizik qiymatlarni o'lchashda foydalaniladigan elektr o'lchov asboblari yordamida ko'rish mumkin. Bunda ampermetr, voltmetr, vattmetr, elektr energiyasi xisoblagichi va hokazo, larning ko'rsatkich qiymatlari asosida bir fazali o'zgaruvchan tok zanjiri qiymatlarning turlari bo'yicha ma'lumot olish mumkin. Elektro'lchash usuli elektrotexnik jarayonlarini eksperimental o'rganishning asosiy usullaridan biridir. Elektrotexnikada, har qanday umumiy texnik mavzudagi kabi, transformatorlar yoki boshqa turdagi turli xil qurilmalarning tuzilishi va ishlash prinsipini o'rganishda har-xil murakkablikdagi sxemalar va chizmalar keng qo'llaniladi. Bunday qurilmalarda sodir bo'ladigan fizik jarayonlarni o'rganish formulalarni tahlil qilishni, grafik bog'liqliklardan, vektor diagrammalaridan foydalanishni, montaj sxemalarini va boshqalarni talab qiladi.

Haqiqiy elektromagnit jarayonlar odatda juda murakkab va ularni o'rganish metodik jihatdan asosli soddalashishni talab qiladi. Har qanday elektr qurilma alohida elektr zanjirlaridan tashkil topganligiga e'tibor bersak bunda, har qanday elektr qurilmalarni eng oddiy model sifatida ko'rish mumkin. Modellashtirish prinsipi maxsus ishlarni umumlashtirish va elektrotexnik jarayonlar va hodisalarni o'rganishning yanada oqilona usulini qo'llash imkonini beradi. Elektrotexnikani o'rganish uchun ajratilgan vaqt, asosiy kasbiy fanlarni o'rganish uchun mo'ljallangan soatlardan

kamroq. Bu o'qituvchiga yanada samarali o'qitish metodologiyasini ishlab chiqish va ulardan foydalanishda muayyan ma'suliyat yuklaydi. Elektrotexnikani o'rganish jarayonida odatda elektrotexnik qonunlar va jarayonlarini batafsil o'rganish orqali ba'zi asosiy qurilmalarga e'tibor qaratiladi. Hisoblash texnikasi imkoniyatlaridan kelib chiqadigan hisoblash usullarini rasmiylashtirishning zamonaviy tendensiyalari, bir tomondan, samarasiz vaqt yo'qotishlarini kamaytiradi, boshqa tomondan, mantiqiy tahlillarining etishmasligi sababli fikrlashni rivojlantirishga yordam bermaydi. Elektr qurilmalarni bloklarga bo'lib ko'rsatish [4] elektr qurilmalar ishlash prinsipini o'rganishda umumlashtirilgan yondashuvning metodik usullaridan biridir. Har qanday haqiqiy elektr qurilma ma'lum bir qurilmaning bir qismi bo'lgan ta'minlash manbalar va iste'molchilarni o'z ichiga oladi. Bundan tashqari, ta'minlash manbalari va

iste'molchilar o'rtasidagi aloqani amalga oshiruvchi elementlar mavjud bo'lib, ular umumlashgan bir butun elektr zanjirini tashkil etadi. Eng oddiy holatda, energiyasini ikki simli zanjir orqali uzatishda manbalar, qabul qiluvchilar va majburiy elementlar shartli ravishda alohida bloklar bilan ifodalanishi mumkin. Ushbu texnik usul ko'pincha qurilmaning ishlash tamoyilini tahlil qilish jarayonini soddalashtiradi.

Shu bilan birga, ma'lum ta'lim usullaridan amaliy foydalanish o'quv jarayonida ijodiy fazilatlarini shakllantirishga yordam beradigan maxsus didaktik maqsadga xos bo'lgan prinsiplar va usullarni joriy etish, ta'lim oluvchilarning mutaxassisliklari va o'quv materiallarining xususiyatlarini hisobga olgan holda didaktik vazifaga qarab, elektrotexnikaga oid fanlar bo'yicha darslarni samarali o'tkazish usullarini tanlash imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Maxmutov M.I. Organizatsiya problemnogo obucheniya v shkole. M.: Pedagogika, 1977.
2. Babanskiy Yu.K. Optimizatsiya uchebno-vospitatelnogo protsessa (metodicheskie osnovy). M.: Prosveshchenie, 1982. 192 s.
3. Lerner I.Ya. Didakticheskie osnovy metodov obucheniya. M.: Pedagogika, 1981.
4. Volkov Yu.K. Elektricheskaya sep kak model elektrotexnicheskogo ustroystva. Chelyabinsk,
5. Sharipov Sh.A, Jo'raev Yu.K. Sanoat elektronika asoslari. T.: Gio fan poligraf 2009.
6. N.A.Muslimov, Sh.S.Sharipov, O.A.Qo'ysinov. Mehnat ta'limi o'qitish metodikasi, kasb tanlashga yo'llash: darslik. O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rtamaxsus ta'lim vazirligi. Toshkent: O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyatina shriyoti, 2014. — 456 b.
7. R.H.Jo'raev, O'.Q.Tolipov, Sh.S.Sharipov. Uzluksiz ta'lim tizimida o'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirishning ilmiy-pedagogik asoslari, Monografiya. - T.: O'zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasi "Fan" nashriyoti

MA'NAVIY TARBIYA JARAYONIDA SAMARALI BOSHQARUV AMALIYOTLARI: YAPONIYA MISOLLARI

JAKBAROV ODILJON OTAMIRZAEVICH
Namangan davlat universiteti mustaqil tadqiqotchisi

Abstrakt. Ushbu maqola an'anaviy va zamonaviy qadriyatlar uyg'unligi bilan mashhur bo'lgan Yaponiyada ma'naviy ta'lim jarayonida qo'llaniladigan samarali boshqaruv usullarini o'rganadi. Yaponiyaning ma'naviy ta'lim tizimi axloqiy rivojlanish, madaniy merosga hurmat va tuzilgan o'quv dasturlari, jamoatchilik ishtiroki va innovatsion strategiyalar orqali yaxlit o'sishga urg'u beradi. Asosiy amaliyotlarga uyg'unlik (wa) va hurmat (rei) kabi an'anaviy qadriyatlarni birlashtirish, axloqiy tarbiyani asosiy mavzu sifatida amalga oshirish va o'qituvchilarning ma'naviy murabbiy sifatidagi muhim rolini o'z ichiga oladi. Bundan tashqari, Yaponiyaning estetik va ekologik ta'limi texnologiyadan foydalanish bilan birgalikda uning yondashuvining ilg'or, ammo madaniy jihatdan ildiz otgan xususiyatini ta'kidlaydi. Ushbu maqola talabalarning har tomonlama rivojlanishini ta'minlash uchun turli xil ta'lim kontekstlarida potentsial moslashuvi haqida tushuncha berib, ushbu amaliyotlarni ko'rib chiqadi.

Kalit so'zlar. Ma'naviy ta'lim, Yaponiya, boshqaruv amaliyoti, axloqiy tarbiya, an'anaviy qadriyatlar, madaniy meros, yaxlit rivojlanish.

Абстрактный. В данной статье рассматриваются эффективные методы управления, используемые в духовном образовании в Японии, стране, известной сочетанием традиционных и современных ценностей. Система духовного образования Японии делает упор на моральное развитие, уважение к культурному наследию и целостный рост посредством структурированных учебных программ, участия сообщества и инновационных стратегий. Основные практики включают интеграцию традиционных ценностей, таких как гармония (ва) и уважение (рей), внедрение морального воспитания в качестве центральной темы и важную роль учителей как духовных наставников. Кроме того, эстетическое и экологическое образование Японии в сочетании с использованием технологий подчеркивает прогрессивный, но культурно укорененный характер ее подхода. В этой статье рассматриваются эти практики, давая представление об их потенциальной адаптации в различных образовательных контекстах для обеспечения целостного развития учащихся.

Ключевые слова. Духовное образование, Япония, практика управления, нравственное воспитание, традиционные ценности, культурное наследие, комплексное развитие.

Kirish. An'ana va zamonaviylikning uyg'unligi bilan mashhur Yaponiya ma'naviy ta'limni samarali boshqarish bo'yicha ajoyib misollarni taqdim etadi. Mamlakatning yondashuvi madaniy merosni, falsafiy tamoyillarni va yaxlit ma'naviy rivojlanish jarayonini qo'llab-quvvatlash uchun innovatsion strategiyalarni birlashtiradi. Ma'naviy tarbiya insonning axloqiy va hissiy asoslarini shakllantirishda, hamdardlik, hurmat va uyg'unlik kabi qadriyatlarni tarbiyalashda muhim rol o'ynaydi.[1] Yaponiya madaniy meros va innovatsion

metodologiyalarning noyob uyg'unligini taklif qilib, ma'naviy ta'limni samarali boshqarishda namuna bo'lib xizmat qiladi. Ushbu maqola Yaponiya amaliyotlarini ko'rib chiqadi va ularning global ta'lim tizimlariga aloqadorligini ta'kidlaydi. Ma'naviy tarbiya nafaqat intellektual va jismoniy imkoniyatlarni, balki axloqiy va hissiy jihatlarni ham tarbiyalovchi har tomonlama rivojlanishning asosidir. Yaponiyaning ta'lim tizimi boy madaniy merosini zamonaviy metodologiyalar bilan uyg'unlashtirib, ma'naviy tarbiyaga mutanosib yondashuvni

ko'rsatadi. Ushbu maqola Yaponiyada ma'naviy ta'lim muvaffaqiyatiga hissa qo'shadigan asosiy boshqaruv amaliyotlarini ko'rib chiqadi va boshqa xalqlarga taqlid qilish uchun namunadir. Yaponiyada o'qituvchilar ma'naviy tarbiyada muhim rol o'ynaydi, nafaqat tarbiyachi, balki axloqiy yo'l-yo'riq sifatida ham ishlaydi. Ular o'zlarining xulq-atvori orqali qadriyatlarni namuna qilib, o'quvchilarga taqlid qilishlari uchun jonli model yaratadilar.[2]

An'anaviy qadriyatlarning zamonaviy ta'lim bilan integratsiyasi

Yaponiya ma'naviy ta'limining o'ziga xos xususiyatlaridan biri bu wa (uyg'unlik), makoto (samimiylik) va rei (hurmat) kabi an'anaviy qadriyatlarning zamonaviy ta'lim amaliyotiga uzluksiz integratsiyalashuvidir. Kundalik marosimlar ya'ni, ertalabki meditatsiya va guruhli mulohazalar kabi mashg'ulotlar kun uchun diqqatli ohangni o'rnatadi.[3] Ko'pgina maktablar kunni o'quvchilar birgalikda meditatsiya yoki jimgina ibodat bilan shug'ullanadigan aks ettiruvchi amaliyotlar bilan boshlaydilar. Ertalabki yig'ilishlarda jimjitlik bilan mulohaza yuritish, davlat madhiyasini kuylash va ezgu fazilatlar haqida suhbatlar o'tkaziladi. Bunday amaliyotlar onglilikni va tegishlilik tuyg'usini rivojlantiradi. Bu ongni targ'ib qiladi va kun uchun ruhiy asos yaratadi. Tanabata va Setsubun kabi tadbirlarni nishonlash madaniy an'analar va ma'naviy ong bilan aloqalarni mustahkamlaydi. Yaponiya hukumati axloqiy ta'limni (dōtoku kyōiku) maktab o'quv dasturining asosiy qismi sifatida belgilaydi.[4] Ushbu mavzu xarakterni shakllantirish va jamiyat uyg'unligiga urg'u beradi.

Interfaol usullar: Axloqiy dilemmalar haqida hikoya qilish va muhokamalar talabalarni tanqidiy fikrlashga jalb qiladi. Undan tashqari, Yaponiyadagi o'qituvchilar ko'pincha ma'naviy qadriyatlarni yetkazish

uchun hikoyalar va muhokamalardan foydalanadilar. Buddist masallari yoki sinto mifologiyasi kabi an'anaviy ertaklar talabalarga axloqiy saboqlarni madaniy jihatdan mos ravishda o'rgatish uchun ishlatiladi.

Amaliy qo'llanmalar: Talabalar axloqiy xulq-atvorni rivojlantirib, axloqiy saboqlarni real hayot stsenariylarida qo'llaydilar. Qolaversa, o'qituvchilar axloqiy ta'limotlarni o'zlarining dars rejalariga muammosiz kiritish uchun maxsus treningdan o'tadilar, bu esa maktablarda izchillikni ta'minlaydi.

Yaponiyadagi o'qituvchilar o'quvchilarga nafaqat akademik, balki ma'naviy jihatdan ham yo'l-yo'riq ko'rsatib, o'rnak va murabbiy bo'lib ishlaydi. Ular hurmatli va inklyuziv sinf muhitini ta'minlaydi va shaxsiy va axloqiy muammolarni hal qilish uchun individual murabbiylikni ta'minlaydi. Yaponiya maktablari ma'naviy tarbiya jarayoniga jamoalarni jalb qilish orqali hamkorlikda yondashuvni qo'llaydi.[5] Oqsoqollar o'quvchilarga ikebana va xattotlik kabi an'anaviy san'atni o'rgatadi, madaniy donolikka hurmatni oshiradi. Ko'ngilli loyihalar ijtimoiy mas'uliyat va hamdardlik tuyg'usini rivojlantiradi. Yaponiya maktablari ma'naviy qadriyatlarni singdiradigan va xarakter rivojlanishiga yordam beradigan kundalik amaliyotlarga urg'u beradi. "Souji" deb nomlanuvchi sinf xonalarini tozalash kabi tadbirlar maktab kunining ajralmas qismidir. Bu marosimlar buddist va sintoizmning poklik ma'naviy ravshanlik va umumiy joylarni hurmat qilish yo'li degan e'tiqodlariga asoslanadi. Yaponiya estetik qadrlash va atrof-muhit bilan bog'lanishga katta e'tibor beradi, bunda sintoizm va buddizm tamoyillarini aks ettiradi. Talabalar tabiat bilan aloqalarini rivojlantirish uchun bog'dorchilik va o'rmonlarni o'rganishda qatnashadilar. Origami va choy marosimlaridagi darslar sabr-toqat, diqqatni

jamlash va go'zallikni qadrlashni o'rgatadi. Maktab ma'muriyati ushbu marosimlar uchun aniq ko'rsatmalarni ishlab chiqadi va ularning kengroq ta'lim maqsadlariga mos kelishini ta'minlash uchun ularning bajarilishini nazorat qiladi. Yaponiya ma'naviy ta'limni yaxshilash uchun texnologiyadan samarali foydalanadi va quyidagilarga imkon beradi. Misol uchun, ma'badlar, ziyoratgohlar va falsafiy matnlardagi raqamli manbalar. Mindfulness ilovalari esa o'z-o'zini anglash va meditatsiyani targ'ib qiluvchi vositalar hisoblanadi.

Yaponiyaning texnologik taraqqiyoti ma'naviy ta'limni kuchaytiradi. Raqamli platformalar madaniy va falsafiy manbalarga, jumladan virtual ma'badga sayohatlar va ongni rivojlantirish dasturlariga kirishni ta'minlaydi.[6] Ushbu vositalar an'anaviy qadriyatlarni zamonaviy o'quvchilar uchun ochiq qilib, meros va innovatsiyalar o'rtasidagi tafovutni bartaraf etadi. Yaponiya ta'limi o'quvchilarni an'anaviy qadriyatlarga asoslanib, ularni zamonaviy qiyinchiliklarga tayyorlash zarurligini tan oladi. Ushbu muvozanatga tinchlik, barqarorlik va ijtimoiy mas'uliyat kabi umuminsoniy qadriyatlarni yapon madaniy ob'ektlari orqali o'rgatish orqali erishiladi. Xirosima va Nagasakidagi tinchlik ta'limi dasturlari kabi tashabbuslar Yaponiyaning tarixiy tajribasi va ma'naviy qadriyatlarini aks ettiruvchi hamdardlik va global uyg'unlikning muhimligini ta'kidlaydi. Ta'lim siyosati bunday dasturlarni o'quv rejasiga kiritishni talab qiladi va o'qituvchilar ularni zamonaviy kontekstlarga moslashtirishga da'vat etiladi.

Yaponiya o'z an'alarida chuqur ildiz otgan bo'lsa-da, almashinuv dasturlari va ko'p madaniyatli tadbirlar orqali o'z ta'lim tizimiga global istiqbollarni ham kiritadi. Matsuri kabi madaniy festivallar yoki ziyoratgohlar va ibodatxonalarga tashriflar maktablar tomonidan talabalarni madaniy merosi bilan

bog'lash uchun tashkilotiladi. Maktablar ushbu tadbirlar mazmunli bo'lishini va talabalarning ta'lim bosqichlariga mos kelishini ta'minlash uchun jamoat rahbarlari va diniy muassasalar bilan muvofiqlashadi. Ushbu tadbirlar ko'pincha minnatdorchilik, uyg'unlik va atrof-muhitni muhofaza qilish bo'yicha darslarni o'z ichiga oladi. Ushbu yondashuv talabalarga o'z madaniyatiga asoslanib, turli xil ma'naviy falsafalarni qadrlashga yordam beradi. [7] Borgan sari globallashib borayotgan dunyoda yapon maktablari o'zlarining madaniy o'ziga xosligini saqlab qolgan holda global qadriyatlarni ham o'z ichiga oladi. Almashinuv dasturlari, xalqaro seminarlar va ko'p madaniyatli tadbirlar talabalarga o'zlarining an'alariga asoslangan holda turli xil ma'naviy qarashlarni qadrlashlariga yordam beradi. Yaponiya o'zining madaniy o'ziga xosligini saqlab qolgan holda global ma'naviy qadriyatlarni o'zida mujassam etgan. Almashinuv dasturlari va ko'p madaniyatli tadbirlar talabalarni turli nuqtai nazarlarga ega bo'lib, an'anaviy asoslanish bilan birga global xabardorlikni rivojlantiradi.[8]

Xulosa. Yaponiyaning ma'naviy ta'limni boshqarish amaliyoti an'alar va innovatsiyalarni muvozanatlash muhimligini ta'kidlaydi. Madaniy meros, axloqiy tarbiya, jamoatchilik ishtiroki va zamonaviy texnologiyalarni birlashtirib, Yaponiya har tomonlama barkamol shaxslarni tarbiyalash uchun mustahkam asos yaratadi. Ushbu amaliyotlar butun dunyo bo'ylab o'qituvchilar uchun qimmatli saboq bo'lib, axloqiy, empatik va madaniyatli fuqarolarni tarbiyalashda ma'naviy ta'limning rolini ta'kidlaydi. Yaponiyada ma'naviy ta'limni samarali boshqarish an'anaviy qadriyatlarni innovatsion amaliyotlar bilan uyg'unlashtirish qiymatini ko'rsatadi. Ushbu muvozanatli yondashuv axloqiy, hissiy va ijtimoiy ehtiyojlarni qondirish uchun yaxlit ma'naviy o'sishni ta'minlaydi. Ushbu usullarning

boshqa madaniy kontekstlarga moslashishi uyg'un jamiyatlarni rivojlantirishda ma'naviy ta'limning universal ahamiyatini ko'rsatadi.[9] Yaponiyaning ma'naviy ta'limni boshqarish amaliyoti an'analar va innovatsiyalarga muvozanatli yondashuvni ko'rsatadi. Axloqiy qadriyatlar, jamoat hamkorligi va zamonaviy

vositalarni birlashtirib, Yaponiya ma'naviy o'sish uchun yaxlit asos yaratadi. Ushbu usullar dunyo bo'ylab ta'lim muassasalari uchun qimmatli tushunchalarni taqdim etadi va ma'naviy ta'limda madaniy aloqadorlik va moslashishning muhimligini ta'kidlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Samad o'g'li, Ergashev Humoyun. "MAMLAKATIMIZDA MA'NAVIY-MA'RIFIY ISHLARNI TASHKIL ETILISHI VA UZLUKSIZ TA'LIM TIZMI." Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi 7.1 (2023): 192-197.
2. QAHHOROVA, NODIRAXON. "YANGILANAYOTGAN JAMIYATNING MA'NAVIY-MA'RIFIY ASOSLARI." Евразийский журнал академических исследований 2.10 (2022): 56-60.
3. Nawirzovich, Sagindikov DJubatxan. "YOSH AVLODNI TARBIYALSHDA RUHIY VA MA'NAVIY ONGNI RIVOJLANTIRISHNING ASOSIY MOHIYATLARI." TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI 4.2 (2024): 469-473.
4. Matsunobu, Koji. "Spiritual arts and education of "Less Is More": Japanese perspectives, Western possibilities." Journal of the Canadian Association for Curriculum Studies (2007).
5. Filus, Dorothea. "Religious education in contemporary Japan." International handbook of the religious, moral and spiritual dimensions in education. Dordrecht: Springer Netherlands, 2006. 1039-1053.
6. Matsunobu, Koji. "Japanese spirituality and music practice: Art as self-cultivation." International handbook of research in arts education (2007): 1425-1442.
7. Junaedi M., Syukur F. Moral education in Japanese schools a model for improving character education in Indonesia //Analisa: Journal of Social Science and Religion. – 2017. – T. 2. – №. 1. – C. 23-40.
8. Bamkin, Sam. "Moral education in Japan: The disjoint between research on policy and research on practice." Social Science Japan Journal 22.2 (2019): 247-260.
9. Akbarali O'g'li, Satvoldiyev Fakhriddin. "ORGANIZATION OF EXPERIMENTAL WORK AND ANALYSIS OF RESULTS ON THE IMPROVEMENT OF TECHNOLOGIES FOR IMPROVING THE EFFECTIVENESS OF LEGAL EDUCATION AND TRAINING OF SCHOOLCHILDREN." Frontline Social Sciences and History Journal 3.04 (2023): 54-61.

ARDUINO QURULMASI BILAN TANISHISH

TURAYEVA SHAXLO NORBOY QIZI.

**Toshkent davlat pedagogika universiteti v.b. dotsenti, texnika fanlari falsfa
doktori(PhD)**

Annotatsiya. Maqolada bo'lajak "Texnologiya" fani o'qituvchilarini o'quv faoliyatida turli sensorlardan, arduino platasidan axborot texnologiyalaridan foydalanishda ijodkorlik ko'nikma va malakalari shakllantirish. Arduino qurilmasi bilan tanishish. Arduino dasturida dasturlash algoritmini tuzishning boshlang'ich darajasi keltirilgan

Kalit so'zlar va tushunchalar: Arduino, plata, senor, algoritm, dastur, bo'lajak, o'qituvchi, texnologiya, fan, axborot texnologiyalari, mikrokontroller, svetodiod, digital pin.

Резюме. В статье будущих преподавателей «Технологии» учат проявлять креативность и управлять своими навыками загрузки информационных технологий с различных датчиков, ардуино-платы. Знакомство с устройством Arduino. Arduino имеет высокий уровень программного обеспечения для планирования алгоритмов программирования.

Ключевые слова и понятия: Arduino, плата, датчик, алгоритм, программа, будущее, учитель, технология, наука, информационные технологии, микроконтроллер, светодиод, цифровой вывод.

Annotation. In the article, the future teachers of "Technology" are taught to show creativity and manage their skills in loading information technologies from various sensors, arduino board. Getting to know the Arduino device. Arduino has a high level of programming algorithm planning software

Key words and concepts: Arduino, board, sensor, algorithm, program, future, teacher, technology, science, information technology, microcontroller, LED, digital pin .

Kirish. Arduino-bu ochiq kodli mikrokontroller platasi hisoblanib, sxematik va PCB dizaynlari ochiq manbalardur. Arduino platasidan foydalanishimiz yoki ularni o'zimiz o'zgartirish imkoniga egamiz.

Arduinoni ko'plab turlari mavjud bo'lib, Arduino Uno- bu controller ATmega 328 mikrokontrolleri asosida yaratilgan. Bu turdagi Arduino hozirda keng qo'llanilib, 14 ta raqamli kirish / chiqish (ulardan 6 tasi digital pin 3,5,6,9,10,11 PWM chiqish sifatida ishlatish mumkin), USB portly, kuchlanish porti va qayta yuklash tugmasidan tashkil topgan. Ishlash uchun siz platformani kompyuteringizga USB kabel orqali ulashingiz yoki AC/DC adapter, batareyadan foydalanib quvvatni ta'minlashingiz kerak.

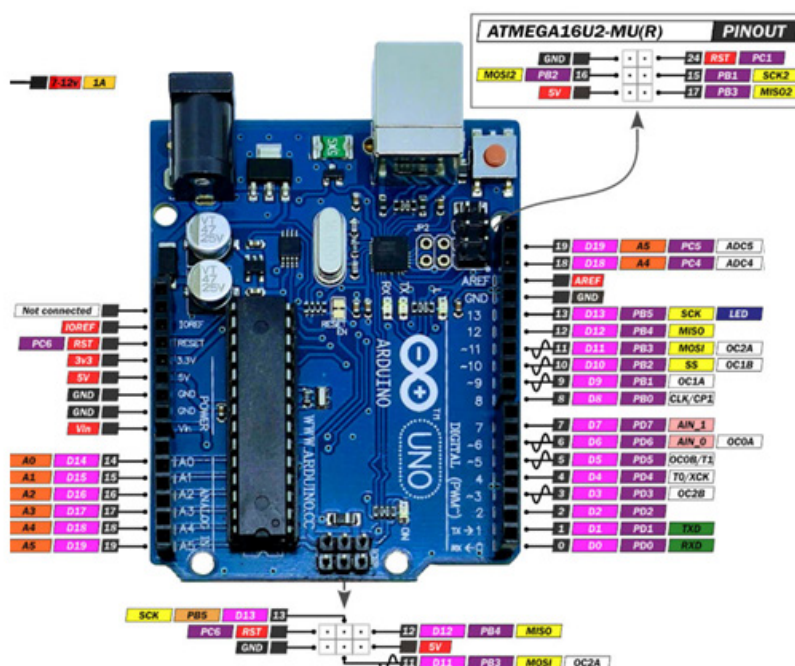
Arduino platasining asosiy qismi

“mikrokontroller” hisoblanadi.

“Mikrikontroller”- bu qurilmalarni aniq belgilangan dastur yordamida boshqaruvchi elektron qurilmadir. Mikrokontrollerlar hayotda barcha zamonaviy qurilmalar (televizor, kompyuter, robot, samalyot, mashina va boshqalar) avtomatik ravishda boshqarishda ishlatiladi.

Ishni bajarish

1-rasmda keltirilga Arduino platas bilan yaxshilab tanishib chiqamiz. Svetodiodni Arduino platasiga ulaganda Svetodiod uzun oyoqchalarini arduinoning digital pin (D2 dan D13 gacha) uyachalariga ulanadi, svetodiodning kalta oyog'ini arduinoning GND uyachalariga ulanadi. Biz arduinoning +5V ga svetodiodning uzun oyog'ini to'g'ridan-to'g'ri ulagaydigan bo'lsak arduinodagi +5V svetodiodimizni

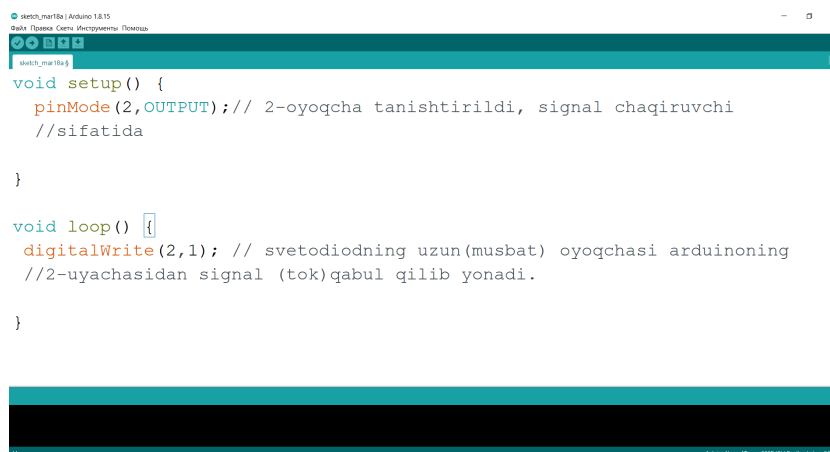

1-rasm. Arduino platasi

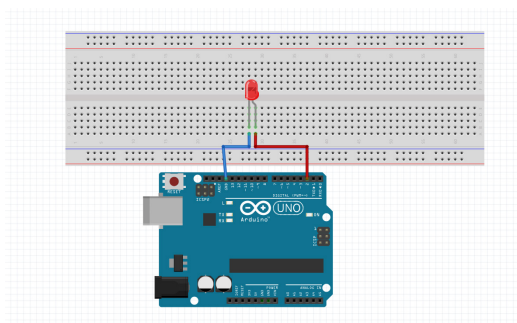
kuyishiga olib kelishi mumkin.

Kompyuterdagi Arduino dasturiga

quyidagi algaritimni kiritamiz

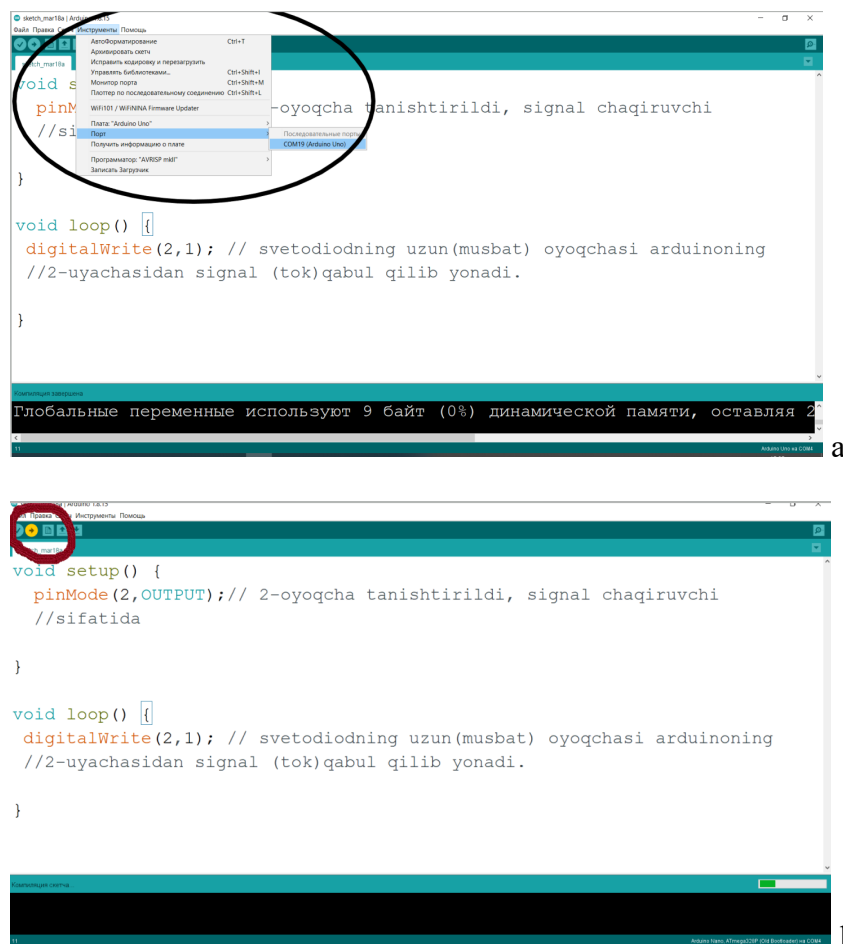

2-rasm. Arduino dasturida 1ta svetodiodni yoqish.

3-rasm. Arduino platasining D2-uyachasiga 1ta svetodiodning ulanishi.

Arduino platasini USB kabel bilan tanlangandan so'ng, Arduino dasturiga kiritgan kompyuterga ulanadi va dasturdan port algaritim yuklanadi.

4-rasm. Arduino dasturida a) COMni tanlash. b) Arduino platasiga yuklash.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Угрюмов Е.П. Цифровая Схемотехника. – СПб.: БХВ – Санкт –Петербург, 2000.
2. Опадчий О.Ф., Глудкин О.П., Гуров А.И. Аналоговая и сифровая электроника. – М.: «Горячая Линия - Телеком», 2002. - 768 с.
3. Гилмор.Ч. Введение в микропротсessorную технику: Пер.с англ.-М.: Мир.1984.
4. СИМУЛИНК – моделирование в среде МАТЛАБ. Учебное пособие. –М.: МГУИЕ. 2002.
5. Василев В.И., Илясов Б.Г. Интеллектуальные система управления. -М. Изд.
6. Радиотехника. 2009. 11.Люгер Д. Искусственный интеллект, - М.: Мир, 2003. - 690 с.
7. Technologik jaraenlarni avtomatlashtirish asoslari: O'quv qo'llanma. 1,2-qism.
8. Nazarov X.N. Robototexnik tizim va komplekslar. T. Iqtisod-moliya. 2016. -706
9. Robot control devices: Circuit design and programming. Predko M. 2004, 402r.
10. Robotics Experiments for the Evil Genius (TAB Robotics) 1st Edition. by MykePredko. 2007. - 296r. ISBN-10: 0071413588.

MAKTAB DARSЛИKLARI MAZMUNINI ZAMONAVIY O‘QUV TOPSHIRIQLARI VOSITASIDA TAKOMILLASHTIRISH METODIKASI (10-SINF GEOGRAFIYA DARSЛИGI MISOLIDA)

ISMATOV JAXONGIR ATAVULLAYEVICH

Ichki ishlar vazirligi ixtisoslashtirilgan maktab-internati geografiya fani
o‘qituvchisi, geografiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)

Annotatsiya: Maqolada maktab darsliklari mazmunini zamonaviy o‘quv topshiriqlari bilan boyitish metodikasi tahlil qilinib, o‘quvchilarning xarita, ijtimoiy-iqtisodiy ko‘rsatkichlar bilan ishlash ko‘nikmalarini rivojlantiruvchi hamda mantiqiy va kreativ fikrlashga yo‘naltiruvchi topshiriqlardan namunalar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: geografiya, darsliklar, metodika, o‘quv topshiriqlari, xarita bilan ishlash, ijtimoiy-iqtisodiy ko‘rsatkichlar, mantiqiy va kreativ fikrlash.

Аннотация: В статье анализируется методика обогащения содержания школьных учебников современными учебными задачами, приводятся примеры задач, которые развивают у учащихся навыки работы с картами и социально-экономическими показателями и направляют их к логическому и творческому мышлению.

Ключевые слова: география, учебники, методика, учебные задания, картографическая работа, социально-экономические показатели, логическое и творческое мышление.

Annotation: The article analyzes the methodology of enriching the content of school textbooks with modern educational tasks, provides examples of tasks that develop students' skills in working with maps, socio-economic indicators and guide them to logical and creative thinking.

Keywords: geography, textbooks, methodology, educational tasks, map work, socio-economic indicators, logical and creative thinking.

Kirish. Jahonning ilg‘or xorijiy davlatlari tajribasi shuni ko‘rsatmoqdaki, interfaol metodlardan, hayotiy va mantiqiy topshiriqlardan keng va samarali foydalanish orqali darslarni qiziqarli, samarali tashkil etish hamda o‘quvchilarning bilim, ko‘nikma, malaka va kompetensiyalarini shakllantirish va rivojlantirishda yuqori natijalarga erishish mumkin. Binobarin, mamlakatimiz ta‘lim tizimi oldida turgan asosiy vazifalardan biri o‘quvchi-yoshlarning mustaqil, tanqidiy va kreativ fikrlash qobiliyatlarini har tomonlama rivojlantirishdan iborat bo‘lib, bunda umumta‘lim maktablari o‘quv dasturlarida amaliy mashg‘ulotlar uchun ajratilgan o‘quv soatlari hajmi hamda darsliklarda beriladigan o‘quv topshiriqlarining mazmuni muhim ahamiyatga ega. Shu bois, bosqichma-bosqich amaliyotga joriy etilayotgan Milliy

o‘quv dasturida amaliy mashg‘ulotlar va umumlashtiruvchi darslarga ajratilgan o‘quv soatlari hajmi fanlarning xususiyatidan kelib chiqqan holda sezilarli darajada oshirilgan bo‘lib, mazkur darslar mazmunini zamonaviy o‘quv topshiriqlari vositasida takomillashtirish metodikasini tadqiq etish dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Adabiyotlar tahlili. Maktab darsliklari mazmunini zamonaviy o‘quv topshiriqlari vositasida takomillashtirish metodikasiga aloqador masalalar bilan A.F.Andrade, S.S.Medina [7], L.Benson, S.Fiedler, F.L.Kitchens [8], T.Doleck, J.Reed [9], M.N.Francischetti [10], M.Harden, D.Hopkins, S.Newton [11] singari xorijiy olimlar hamda P.Musayev [1], R.Qurbonniyozov [1, 2, 4, 5], F.Musayev [2], O.Mo‘minov [3], O.U.Abdimurotov [6], X.Vaxobov,

N.R.Alimkulov, N.B.Sultonova [12] va boshqa mahalliy olimlar shug'ullangan.

Asosiy qism. Maktab darsliklari mazmunini zamonaviy, o'quvchilarda hayotiy ko'nikmalarni shakllantiruvchi hamda ularda mantiqiy va kreativ fikrlash qobiliyatlarini rivojlantiruvchi o'quv topshiriqlari orqali takomillashtirish metodikasini umumta'lim maktablarida amalda foydalanilayotgan 10-sinf geografiya darsligi misolida tahlil qilamiz. Ushbu darslik 2022-yil nashr etilgan bo'lib, unda Milliy o'quv dasturi asosida jami darslarning $\frac{1}{4}$ qismiga yaqini amaliy mashg'ulotlar va umumlashtiruvchi darslarga ajratilgan bo'lib, mazkur darslar uchun berilgan topshiriqlarni quyidagi guruhlariga bo'lib o'rganish mumkin:

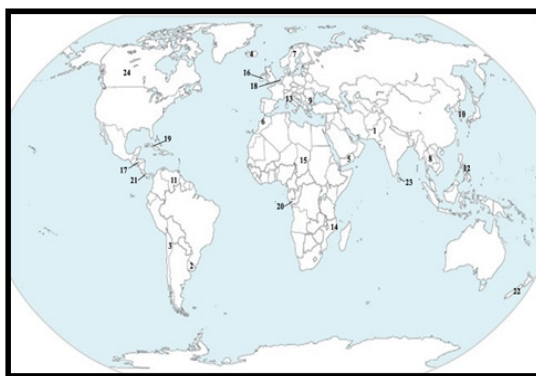
1. O'quvchilarning xarita bilan ishlash ko'nikmalarini rivojlantirishga yo'naltirilgan topshiriqlar.

2. O'quvchilarning iqtisodiy-ijtimoiy ko'rsatkichlar bilan ishlash ko'nikmalarini rivojlantirishga yo'naltirilgan topshiriqlar.

3. O'quvchilarning mantiqiy va kreativ fikrlashga yo'naltiruvchi topshiriqlar.

O'quvchilarning xarita bilan ishlash ko'nikmalarini rivojlantirishga yo'naltirilgan topshiriqlar. Geografik bilimlarni chuqur va puxta egallashda, Yer yuzida ro'y berayotgan tabiiy va ijtimoiy-iqtisodiy jarayon va hodisalar hamda ular o'rtasidagi aloqa va ta'sirlar mohiyatini to'la anglab olishda, keng dunyoqarashni shakllantirishda turli masshtab va mazmundagi xaritalarning ahamiyati beqiyos bo'lganligi sababli geografiya darslarida o'quvchilarning xaritalar mazmunini puxta o'zlashtirishlariga erishishning eng samarali usullaridan o'rinli foydalanish talab etiladi. 10-sinfda jahonning iqtisodiy-ijtimoiy geografiyasi o'rganilganligi bois mazkur darslikda turli xaritalar orqali davlatlarning joylashgan o'ri, chegaralari, poytaxti, o'ziga xos geografik xususiyatlari haqidagi topshiriqlar berilgan bo'lib, quyida ulardan ayrim misollar keltiriladi:

1-topshiriq. Xaritada raqamlar bilan belgilangan davlatlar nomini aniqlang va berilgan shaharlar orasidan ushbu davlatlarning poytaxtini toping.

Manila	Rabot	Montevideo	Sofiya	Tegusigalpa	Kolombo
Reykjavik	Brazzavil	Ottava	Santago	Bangkok	Vellington
Maputu	Amsterdam	Karakas	Sana	Stokgolm	Gavana
Islomobod	Rim	Panama	Dublin	Seul	Njamena

2-topshiriq. Quyidagi harflar bilan belgilangan Yevropadagi “mitti” davlatlar nomini toping.

3-topshiriq. Jahonning siyosiy xaritasi, darslik matni va ilovasidagi ma'lumotlardan foydalanib, rasmlarda qaysi davlatlar aks ettirilganligini aniqlang hamda ularga tegishli geografik xususiyatlarni ajrating.

- Geografik o'rni: a) orol; b) yarimorol; d) dengizbo'yi kontinental; e) ichki kontinental.
- Joylashgan qit'a: f) Yevropa; g) Osiyo; h) Afrika; i) Amerika.
- Boshqaruv shakli: j) prezidentlik respublika; k) parlamentar respublika; l) konstitutsion monarxiya; m) mutlaq monarxiya.
- Davlat tuzilishi: n) unitar; o) federativ.
- Ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanganligi: p) “Katta yettilik” davlati; q) tayanch rivojlanayotgan mamlakat; r) neftni eksport qiluvchi mamlakat; s) o'tish iqtisodiyotidagi davlat.

4-topshiriq. Xaritada turli harflar bilan belgilangan davlatlarga mos tushuncha va nomlarni toping va ularni izohlang.

- 1) “Sinkansen”;
- 2) Balxash;
- 3) “Uch dara”;
- 4) yangi industrial mamlakat;
- 5) Nikobar;
- 6) Makka;
- 7) ibodiy musulmonlari;
- 8) Norak;
- 9) “Avaza”;
- 10) Issiqko'l;
- 11) Sharqiy Frakiya;
- 12) Oyatullo;
- 13) Karachi;
- 14) Hirot.

5-topshiriq. Quyidagi xaritada ajratib ko'rsatilgan davlatlar nomini toping va ularga tegishli ma'lumotlarni to'g'ri tanlang.

- a) Federativ tuzilishga ega;
- b) Jahonning 2 ta eng yirik ichki kontinental davlatlaridan biri;
- d) Jahonning 10 ta eng yirik davlatlari qatoriga kiradi;
- e) Osiyoning eng yosh davlatlaridan biri;
- f) Mutlaq monarxiya boshqaruv shakliga ega;
- g) Poytaxti Tximpxu shahri

O'quvchilarning iqtisodiy-ijtimoiy ko'rsatkichlar bilan ishlash ko'nikmalarini rivojlantirishga yo'naltirilgan topshiriqlar. Iqtisodiy geografiyada, xususan, jahonning iqtisodiy-ijtimoiy geografiyasi kursida aholi soni, zichligi, tarkibi, urbanizatsiya darajasi, tabiiy va migratsion ko'payish, davlatlarning turli mahsulotlar va xizmatlar yaratish bo'yicha mintaqalar va dunyo bo'yicha ulushi hamda uning dinamikasi singari turli ko'rsatkichlarni tahlil qilish asosida ijtimoiy-iqtisodiy hodisa va jarayonlarning o'zgarishi va unga ta'sir

etuvchi omillarni o'rganishga alohida e'tibor beriladi. Bunda qiziqarli va samarali o'quv topshiriqlaridan foydalanishning ahamiyati katta bo'lib, mazkur topshiriqlarni bajarish orqali o'quvchilar ijtimoiy-iqtisodiy ko'rsatkichlarni mustaqil tahlil qilish orqali o'z bilimlarini boyitish ko'nikmalarini egallaydilar. Quyida o'quvchilarning iqtisodiy-ijtimoiy ko'rsatkichlar bilan ishlash ko'nikmalarini rivojlantirishga yo'naltirilgan topshiriqlardan ayrim namunalar keltiriladi.

1-topshiriq. Berilgan sonlar asosida noma'lum kattaliklarni hisoblab, quyidagi jadvalni to'ldiring.

Davlatlar	Jami aholisi, mln kishi	Shahar aholisi soni, mln kishi	Urbanizatsiya darajasi, %	Qishloq aholisi soni, mln kishi	Qishloq aholisi ulushi, %
Meksika		93,3	73		
JAR		39,9		19,7	
Myanma	54,7			38,3	
Avstriya	8,9		59		
Urugvay		3,3			5

2-topshiriq. Quyidagi ma'lumotlardan foydalanib, davlatlar aholisi zichligini hisoblang:

- a) Kolumbiya: maydoni – 1138,9 ming km², aholisining soni – 51,3 mln. kishi;
- b) Buyuk Britaniya: maydoni – 243,8 ming

km², aholisining soni – 67,2 mln. kishi;

- d) Qozog'iston: maydoni – 2724,9 ming km², aholisining soni – 18,7 mln. kishi;

- e) Gana: maydoni – 238,5 ming km², aholisining soni – 31,1 mln. kishi;

3-topshiriq. Jadvalni to'ldiring va quyidagi savollarga javob topib, topshiriqlarni bajaring.

Davlatlar	Maydoni, ming km ²	Aholisi, mln. kishi	Aholi zichligi, kishi/km ²	Urbani-zatsiya darajasi, %	Shahar aholisi soni, mln kishi	Qishloq aholisi ulushi, %	Qishloq aholisi soni, mln. kishi
Eron	1648	84,2		75			
Afg'oniston	652,8	38,9		24			
Pokiston	803,9	220,9		37			

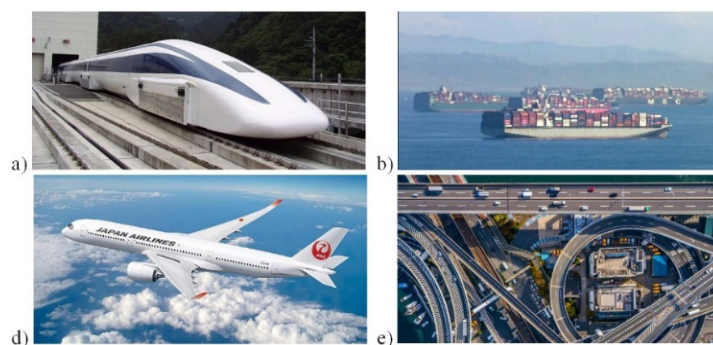
a) ushbu davlatlardan qaysi biri aholi zichligi bo'yicha juda yuqori ko'rsatkichga ega? Bunga qanday omillar ta'sir ko'rsatgan, deb o'ylaysiz?

b) qaysi davlatda qishloq aholisining ulushi eng ko'p? Bu mamlakat ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyot darajasi bilan qanday aloqador?

O'quvchilarning mantiqiy va kreativ fikrlashga yo'naltiruvchi topshiriqlar. O'quvchi-yoshlar dunyoqarishini shakllantirishda, ularning muammolarni bartaraf etishda o'ziga xos yondashuvlarni topish, yangi g'oyalar yaratish, murakkab vaziyatlarni hal qilish va innovatsion

yechimlarni ishlab chiqish qobiliyatlarini rivojlantirishda mantiqiy va kreativ fikrlashga yo'naltiruvchi topshiriqlar bilan ishlashning ahamiyati katta. Mazkur topshiriqlardan geografiya fanida, xususan, jahon iqtisodiy-ijtimoiy geografiyasi o'quv kursida foydalanish kelajak avlodni tabiat resurlaridan samarali foydalanish, ishlab chiqarish va jamiyatni oqilona hududiy tashkil etishning zaruratini anglab yetish singari muhim hayotiy ko'nikmalarni egallashlarida katta ahamiyatga ega. Quyida ushbu topshiriqlarga misollar keltiramiz.

1-topshiriq. Yaponiyaning xalqaro iqtisodiy aloqalarida quyidagi transport turlaridan qaysilari asosiy ahamiyatga ega, deb hisoblaysiz? Fikringizni asoslang.

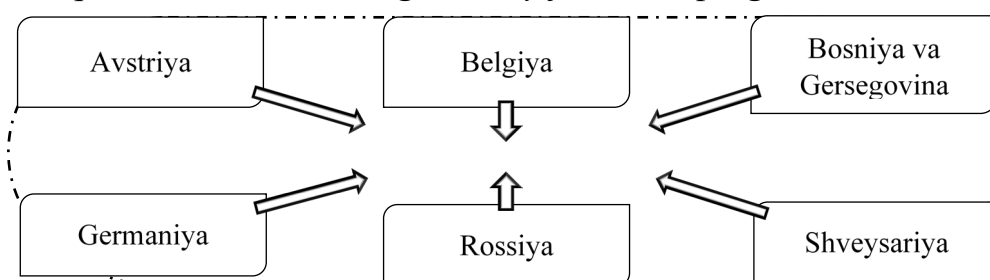
2-topshiriq. Quyidagi rasmlarda tasvirlangan hududlarga e'tibor bering. Ushbu hududlarda qaysi turdagi muqobil energiya manbalaridan foydalanish imkoniyatlari yuqori, deb hisoblaysiz? Fikringizni asoslang.

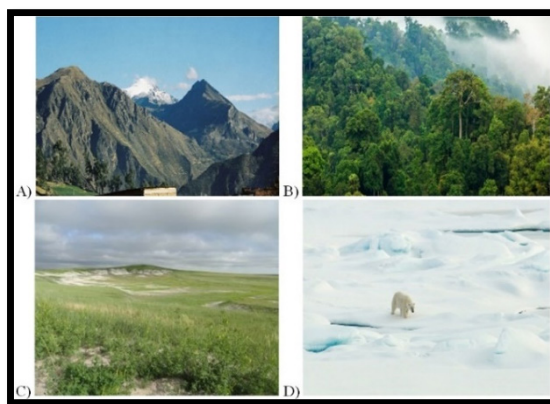
3-topshiriq. Davlatlar iqtisodiyotining o‘zaro kuchli integratsiyalashuvi hamma vaqt ijobiy samarasini beradimi? Uning qanday salbiy jihatlari bo‘lishi mumkin? Fikrlaringiz asosida quyidagi jadvalni to‘ldiring.

Xalqaro iqtisodiy integratsiya	
Afzalliklari	Xavf-xatarlari

4-topshiriq. Ushbu davlatlarning umumiy jihatini toping.

5-topshiriq. Rasmlarda ko‘rsatilgan hududlarning qaysi birida mineral resurslarni qazib olish eng qulay? Nima uchun? Javobingizni asoslang.

6-topshiriq. Germaniyaga xorijiy migrantlar oqimining yuqoriligi qanday omillar bilan bog‘liq, deb o‘ylaysiz? Xorijiy davlatlardan faol immigratsiyaning qanday ijobiy va salbiy tomonlari bo‘lishi mumkin? Aholisi faol ravishda ko‘chib ketayotgan mamlakatlar ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga emigratsiya jarayonining ta’siri qanday? Fikrlaringiz asosida quyidagi jadvalni to‘ldiring.

Immigratsiya		Emigratsiya	
Ijobiy tomonlari	Salbiy tomonlari	Ijobiy tomonlari	Salbiy tomonlari

Xulosa. Ta'lim tizimini bugungi kun talablariga transformatsiyalash, eng avvalo, darsliklar mazmunini takomillashtirishda zamonaviy o'quv topshiriqlari katta ahamiyatga ega, chunki ular nafaqat bilimlarni o'zlashtirishga, balki o'quvchilarning mustaqil fikrlash, kreativlik va muammolarni hal qilish qobiliyatlarini rivojlantirishga, pirovardida, kelajakda jamiyatda o'z o'rinlarini topishlariga yordam beradi. Mazkur topshiriqlar qiziqarli ekanligi sabab o'quvchilarning darsda faol

bo'lishini ta'minlaydi, individual va jamoada ishlash ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi, tanqidiy baholash, mustaqil fikrlash, ijodiy yondashuv ko'nikmalarini rivojlantiradi, tabiat va jamiyatda ro'y berayotgan hodisa va jarayonlar hamda ularning oqibatlariga dahldorlik hissini shakllantiradi. Shu bois, zamonaviy o'quv topshiriqlarini ishlab chiqish va ulardan foydalanish metodikasini tadqiq qilish ustuvor vazifalardan sanaladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Мусаев П., Курбонниёзов Р. Ўқувчиларнинг географиядан билим малакаларини аниқлашнинг шакл ва усуллари. Методик қўлланма. – Т.: Ўқитувчи, 1985. – 87 б.
2. Мусаев Ф., Курбонниёзов Р. Географик ўйинлар. – Т.: Ўқитувчи, 1990. – 155 б.
3. Мўминов О. География ўқитиш методикаси. – Т.: Ўқитувчи, 1986. – 164 б.
4. Курбонниёзов Р. География ўқитиш методикаси. Урганч, УрДУ, 2001. – 222 б.
5. Курбонниёзов Р. Ўзбекистон географияси: қизиқарли машқ ва масалалар. Умумтаълим мактаблари ўқувчилари учун қўлланма. – Т.: Ўқитувчи, 1997. – 208 б.
6. Abdimurotov O.U. Geografiyadan masala va mashqlar. O'quv qo'llanma. – T., MALIK PRINT CO, 2021. – 200 b.
7. Andrade A.F., Medina, S.S. (2007). The Use of Satellite Images from Google Earth as a Teaching Resource for Teaching Covers Projections. Curitiba: Graphica.
8. Benson L., Fiedler S., Kitchens F.L. (2019). A model of 21st-century geography teacher education. Journal of Geography in Higher Education, 43(4), – P. 430–452.
9. Doleck T., Reed J. (2018). Reinvigorating the Geography Education Teacher Preparation Program. Journal of Geography in Higher Education, 42(2), – P. 212–227.
10. Francischett M.N. (2011). The Map in the Teaching and Learning of Geography (A cartografia no ensino-aprendizagem da geografia). <http://www.bocc.ubi.pt/pag/francischett-mafalda-representacoes-cartograficas.pdf>.
11. Harden M., Hopkins D., Newton S. (2019). A curriculum for teacher educators: Geography and teacher education. Journal of Geography, 118(4), – P. 171–181.
12. Vaxobov X., Alimkulov N.R., Sultonova N.B. Geografiya o'qitish metodikasi. – T.: "Nodirabegim" 2021. – 242 b.

ПРИНЦИПЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ МЕТОДА TBL (TASK-BASED LEARNING) ДЛЯ РАЗВИТИЯ КОМПЕТЕНЦИЙ СТУДЕНТОВ (НА ПРИМЕРЕ ПРЕПОДАВАНИЯ РУССКОГО ЯЗЫКА)

ОРОМИДИНОВА ДИЛДОРА ПАРДАБОЕВНА

Исследователь, Термезский государственный педагогический институт

Аннотация: В статье рассматриваются принципы использования метода Task-Based Learning (TBL) для развития компетенций студентов на примере преподавания русского языка. Метод TBL акцентирует внимание на выполнении практических заданий, которые способствуют формированию лингвистических, коммуникативных и аналитических навыков у обучающихся. Основное внимание уделяется разработке заданий, соответствующих реальным жизненным ситуациям, что позволяет студентам применять русский язык в контекстах, приближенных к действительности. Обсуждаются ключевые принципы TBL: постановка целей обучения, создание проблемных заданий, вовлечение студентов в интерактивную деятельность, развитие навыков самостоятельного мышления и обеспечение обратной связи. Метод способствует формированию как индивидуальных, так и коллективных компетенций, подчеркивая значимость взаимодействия и коллаборации в процессе обучения. Результаты исследования подтверждают эффективность метода TBL в повышении мотивации студентов, углублении их языковых знаний и улучшении их способности решать коммуникативные задачи. Методика TBL представляет собой перспективный подход к преподаванию русского языка, который сочетает в себе современные педагогические технологии и ориентированность на потребности студентов.

Ключевые слова: Russian language competence, teaching, TBL (task-based learning).

ВВЕДЕНИЕ. Метод TBL (Task-Based Learning) представляет собой инновационный подход к обучению, ориентированный на выполнение конкретных задач, отражающих реальные ситуации. Этот метод активно используется в преподавании иностранных языков, включая русский, и способствует развитию не только языковой, но и общей коммуникативной компетенции студентов. Важно подчеркнуть, что TBL способствует созданию условий для активного вовлечения студентов в процесс обучения, что повышает их мотивацию и улучшает практические навыки. Основная цель применения метода TBL в преподавании русского языка – это формирование у студентов способности эффективно использовать язык в различных коммуникативных ситуациях. Этот подход помогает улучшить навыки говорения, слушания, чтения и письма, а также развивает критическое мышление, самостоятельность и способность к решению проблем [12];

[13].

Использование метода TBL в обучении русскому языку особенно актуально в условиях глобализации, когда способность к эффективному взаимодействию на иностранном языке становится важным навыком для студентов, готовящихся к международной карьере. Систематическое применение задачно-ориентированного обучения позволяет студентам развивать стратегическое мышление и адаптивность, что важно в любой профессиональной сфере [10]; [11]. Метод TBL является важным инструментом для развития всех компонентов языковой компетенции студентов, а также их когнитивных и социальных навыков. Введение в образовательный процесс принципов TBL повышает качество обучения, делая его более эффективным и актуальным в условиях современной образовательной среды.

ЛИТЕРАТУРНЫЙ ОБЗОР. Метод TBL (Task-Based Learning), или обучение, ориен-

тированное на выполнение заданий, представляет собой один из наиболее эффективных подходов в современном преподавании иностранных языков, в том числе русского языка. Этот метод ориентирован на активное вовлечение студентов в процесс обучения через выполнение практических заданий, что способствует развитию как языковых, так и коммуникативных компетенций.

1. Теоретические основы метода TBL. Метод TBL основан на принципах конструктивизма, в рамках которого обучающийся активно взаимодействует с материалом, применяет знания на практике, решая задачи, максимально приближенные к реальной жизни [5]. Центральной частью этого подхода является задача, которая является основой для обучения и организует весь процесс учебной деятельности. Задания могут быть различных типов — от простых до сложных — и направлены на развитие всех аспектов языка: грамматики, лексики, произношения и, особенно, коммуникативных навыков.

2. Принципы использования метода TBL в обучении русскому языку. Применение метода TBL в обучении русскому языку основывается на нескольких ключевых принципах. Во-первых, задача должна быть связана с реальной жизнью и отражать практическую необходимость использования языка в конкретных ситуациях. Это позволяет студентам не только осваивать теоретический материал, но и использовать его в реальных коммуникативных актах [1]. Во-вторых, важно, чтобы задания способствовали развитию всех аспектов компетенций: лексической, грамматической, речевой и социокультурной. Например, в заданиях можно предусмотреть ситуацию общения с носителями языка, работу с медиа-контентом, обсуждения на актуальные темы, что поможет студентам не только улучшить навыки понимания языка, но и расширить их культурный кругозор.

В-третьих, в методе TBL важно предоставление студентам возможности для

самостоятельной работы и рефлексии. Это включает не только выполнение заданий, но и анализ собственных ошибок, что способствует более глубокому усвоению материала и развитию самоконтроля [3].

3. Роль TBL в развитии коммуникативной компетенции. Одним из главных преимуществ метода TBL является то, что он фокусируется на развитии коммуникативной компетенции студентов. Использование заданий, требующих активного общения и взаимодействия, помогает студентам научиться использовать язык в реальных ситуациях. Это способствует не только улучшению языковых навыков, но и развитию критического мышления, способности к аргументации и диалогу, что является важным аспектом формирования личности будущего специалиста [2].

4. Примеры применения метода TBL в преподавании русского языка. На практике метод TBL можно применять на различных уровнях обучения. Для студентов начального уровня это могут быть простые задания на основы грамматики и лексики, такие как составление диалогов или описание повседневных ситуаций. Для более продвинутых студентов задания могут включать анализ текстов, создание собственных проектов, участие в ролевых играх и обсуждениях на актуальные темы, что позволяет углубить их знания о языке и культуре страны.

5. Преимущества и вызовы применения TBL в преподавании русского языка. Метод TBL имеет ряд явных преимуществ. Он способствует активному вовлечению студентов в процесс обучения, делает занятия более интересными и интерактивными. Кроме того, этот подход помогает развить не только языковые навыки, но и критическое и творческое мышление. Однако, при всех его достоинствах, существуют и определенные сложности. Например, метод требует от преподавателя высокого уровня подготовки и умения грамотно организовать занятия, чтобы задания были эффективными и соот-

ветствовали уровню студентов [4].

ОБСУЖДЕНИЕ. Метод Task-Based Learning (TBL), или обучение на основе выполнения заданий, представляет собой инновационную технологию обучения, которая фокусируется на использовании языка для выполнения реальных задач. Этот подход в преподавании русского языка открывает новые возможности для развития компетенций студентов, таких как коммуникативная, когнитивная и социальная. Важным аспектом метода TBL является его способность интегрировать различные виды деятельности в учебный процесс, что способствует более глубокому усвоению материала и развитию навыков, необходимых для использования языка в реальной жизни.

Принципы использования метода TBL. Центрация на задачах. В отличие от традиционных методов, которые акцентируют внимание на изучении грамматики или лексики, TBL ориентирован на выполнение реальных задач, где студент использует язык для решения конкретной проблемы. В контексте преподавания русского языка это могут быть такие задания, как подготовка презентации на русском языке, участие в дебатах или выполнение проектов, связанных с русской культурой и традициями. Важно, что задания ориентированы на практическое использование языка, что делает процесс обучения более живым и близким к реальной коммуникации.

Коммуникативный подход. TBL направлен на развитие коммуникативной компетенции студентов. Выполнение заданий требует от студентов активного взаимодействия, обсуждения, обмена мнениями и совместного поиска решений. Это способствует улучшению навыков говорения, слушания и письма, что особенно важно при изучении иностранного языка. В преподавании русского языка использование задач, ориентированных на живое общение, позволяет студентам адаптировать свои знания к реальным условиям.

Интерактивность и сотрудничество. Одним из ключевых принципов TBL является акцент на групповую работу и сотрудничество. Студенты работают в малых группах или парах, что способствует обмену идеями, улучшению навыков командной работы и развитию социальной компетенции. В рамках преподавания русского языка, совместные задания, такие как создание совместных проектов или проведение ролевых игр, способствуют лучшему усвоению материала и развитию взаимопонимания среди студентов.

Обратная связь и рефлексия. Важным элементом TBL является регулярная обратная связь от преподавателя и сверстников. После выполнения задания студенты получают конструктивные замечания, что помогает им улучшать свои языковые навыки и осознавать собственные ошибки. В преподавании русского языка этот принцип особенно актуален, так как позволяет студентам улучшать произношение, грамматическое строение предложений и общую беглость речи.

Автономность студентов. TBL способствует развитию самостоятельности студентов, так как они самостоятельно планируют, выполняют задания и анализируют свои результаты. Важно, что этот метод требует от студентов ответственности за собственное обучение и активной позиции в процессе учебной деятельности. Для преподавания русского языка это означает, что студенты становятся не только получателями знаний, но и активными участниками процесса обучения.

Применение метода TBL в преподавании русского языка. На практике, использование метода TBL в преподавании русского языка может включать разнообразные задания, такие как: Проектные работы, например, создание видеороликов о русской культуре или подготовка презентации о жизни известных русских писателей. Дебаты и обсуждения актуальных социальных и куль-

турных вопросов на русском языке. Ролевые игры, где студенты могут разыгрывать различные ситуации, такие как визит в российский магазин, интервью с русскоязычным собеседником и др [7]; [8]. Анализ текстов, включая литературные произведения, новостные статьи или фильмы, что помогает студентам улучшать навыки чтения и восприятия русского языка.

Преимущества и вызовы метода TBL. Одним из главных преимуществ метода TBL является его фокус на реальное использование языка в различных жизненных ситуациях. Это позволяет студентам видеть непосредственную связь между изучаемым языком и его применением, что повышает мотивацию и интерес к изучению. Однако внедрение этого метода также сопряжено с определёнными вызовами [9]. К ним можно отнести необходимость более тщательной подготовки заданий, ориентированных на реальные задачи, а также необходимость тщательной оценки эффективности таких заданий и их воздействия на развитие компетенций студентов.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ. Применение метода TBL в преподавании русского языка явля-

ется эффективным способом развития компетенций студентов, поскольку позволяет интегрировать теоретические знания и практические навыки в реальные коммуникативные ситуации. Несмотря на некоторые трудности, связанные с его применением, преимущества метода делают его незаменимым инструментом в преподавании иностранных языков. Дальнейшее развитие и адаптация метода TBL в контексте преподавания русского языка позволит повысить качество образовательного процесса и подготовку студентов к успешной профессиональной деятельности. Использование метода Task-Based Learning в преподавании русского языка является мощным инструментом для развития всех ключевых языковых компетенций студентов. Применение этого метода помогает не только улучшить навыки говорения, слушания, чтения и письма, но и способствует развитию критического мышления, социальной активности и самостоятельности. Несмотря на некоторые трудности в его внедрении, преимущества метода, безусловно, делают его ценным и эффективным инструментом в обучении русскому языку.

Использованная литература:

1. Ellis, R. (2003). *Task-based Language Learning and Teaching*. Oxford University Press.
2. Johnson, D. W., & Johnson, F. P. (1999). *Joining Together: Group Theory and Group Skills*. Prentice Hall.
3. Nunan, D. (2004). *Task-Based Language Teaching*. Cambridge University Press.
4. Shavelson, R. J. (2012). *The Cognitive Psychology of Instruction: Advances in Research on Learning and Instruction*. Pearson.
5. Willis, J. (1996). *A Framework for Task-Based Learning*. Longman.
6. Никифорова, Л. В. (2015). Методика преподавания русского языка как иностранного на основе TBL. Издательство МГУ.
7. Воскресенская, Н. С. (2018). Использование метода TBL в преподавании русского языка. Научно-методический журнал "Русский язык в школе", 10(4), 45–49.
8. Боброва, Т. В. (2020). Метод проектов в обучении русскому языку как иностранному: задачи и перспективы. Педагогическое образование в России, 3(45), 77–81.
9. Бенашвили, А. В. (2019). Технология обучения русскому языку в рамках подхода Task-Based Learning. Научный журнал по филологии, 12(3), 45–58.
10. Кузьменко, И. А. (2021). Применение метода TBL для развития коммуникативной компетенции студентов. Языковая практика и методика обучения языкам, 23(4), 102–114.
11. Соловьёв, М. А. (2020). Task-Based Learning в преподавании русского как иностранного. Современные педагогические технологии, 19(5), 76–89.
12. Зорина, Е. Г. (2018). Развитие навыков общения через метод TBL. Российский язык в международном контексте, 34(2), 124–137.
13. Власова, Т. Н. (2022). Технология TBL в преподавании русского языка. Языковые и культурные исследования, 8(7), 201–212.
14. Сарсенбаева З. и др. СЛОВЕСНЫЕ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИЕ ЕДИНИЦЫ В ИДИОМАХ НА АНГЛИЙСКОМ И КАРАКАЛПАКСКОМ ЯЗЫКАХ //СТУДЕНТ ГОДА 2018. – 2018. – С. 146-148.
15. Sarsenbaeva Z., Sarsenbaeva R. ENGLISH LANGUAGE PROFICIENCY IN TRANSLATION //Interpretation and researches. – 2024.
16. SARSENBAEVA Z. J. The use of communicative phraseological units in the English and Karakalpak languages // Современные научные исследования и разработки. – 2018. – №. 3. – С. 649-651.

